

**Національний університет «Острозька академія»
Кафедра політології та національної безпеки**

**Науково-дослідний інститут інформатики і права
Національної академії правових наук України**

**Секція правового забезпечення національної безпеки і оборони
Національної академії правових наук України
Служби безпеки України**

ОСВІТА І НАУКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

**Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції
*8 червня 2018 р. м. Острог***

Острог

Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2018

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
факультету політико-інформаційного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»
(протокол №12 від 13 вересня 2018 р.)*

Рецензенти:

Стрельбицький Микола – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України.

Шевчук Дмитро – доктор філософських наук, доцент.

Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (8 червня 2018 р., м. Острог) / [за заг. ред. д.ю.н. Романова М. С.]. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. – 326 с.

У збірнику подано матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку» (8 червня 2018 р.), яка була організована кафедрою політології та національної безпеки Національного університету «Острозька академія», науково-дослідним інститутом інформатики і права Національної академії правових наук України, секцією правового забезпечення національної безпеки і оборони Національної академії правових наук України Служби безпеки України. Наукове видання складається з публікацій досвідчених науковців, фахівців у сфері національної безпеки та молодих спеціалістів, що цікавляться сучасним розвитком системи національної безпеки в контексті євроатлантичної інтеграції України та прикладними проблемами забезпечення національної безпеки в інформаційно-правовому та освітньому аспектах.

Видання розраховане на широке коло фахівців з політології та національної безпеки, спеціалістів, що працюють в структурах безпеки України, науковців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх зацікавлених у розвитку національної безпеки.

Автори матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

*Автори матеріалів несуть повну відповідальність
за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних,
власних імен та інших відомостей.*

© Національний університет «Острозька академія», 2018

© Колектив авторів, 2018

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Сергій Кудінов

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ПІДГОТОВКА ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 11

Володимир Пилипчук

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАВА
З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ 16

Дем'ян Поліщук

ОСВІТНІ РЕЗЕРВИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 21

Микола Романов

ВЗАЄМОДІЯ З ПИТАНЬ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СЕКТОРУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 24

СЕСІЯ 1.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Michał Wyrostkiewicz

NAUKA RODZI SIĘ W DIALOGU 26

Lan Ao

PERSONAL SECURITY OF A CITIZEN OF THE PEOPLE'S
REPUBLIC OF CHINA UNDER SOCIAL CREDIT SYSTEM 28

Роман Фролов

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАХИСТУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ 31

Микола Шилін, Юліана Найдзон

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ТА ПРАКТИКИ
ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ
ДЕРЖАВНИЙ БЕЗПЕЦІ 35

Ігор Гушук РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	40
Ірина Дробуш МУНІЦИПАЛЬНА ВЛАДА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ	44
Валерій Колосков РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	49
Наталія Малиновська БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ПІСЛЯ АНЕКСІЇ КРИМУ 2014 РОКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ	53
Надія Артюхова КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СБ УКРАЇНИ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	58
Сергій Бондаренко РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	62
Марія Чеховська СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	67
Юрій Дмитренко ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	69
Ігор Гуськов ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ СБ УКРАЇНИ «НА ТЕБЕ ЧЕКАЮТЬ ВДОМА»	73
Володимир Тішенко ОПИТУВАННЯ МОРЯКІВ ІНОЗЕМНИХ СУДЕН ЯК ЕЛЕМЕНТ ФІЛЬТРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДПС УКРАЇНИ	75
Ірина Манжул НАПРЯМИ ПРАВОВОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ	78

Володимир Настрадін, Ганна Волобуєва КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ	83
Григорій Новицький, Володимир Пентегов ЩОДО ФОРМУВАННЯ ДОКТРИНИ (ОСНОВ) НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	86
Дмитро Поліщук ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ З БОКУ ІНОЗЕМНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	90
Вадим Половніков ЩОДО ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ» В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	95
Микола Польовий ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ З БОКУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ	100
Ольга Резнікова ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	105
Таміла Герасимчук СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	109
Олексій Шмоткін ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ	119
Леся Бушовська СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	124
Мирослав Криштанович УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	128
Олександр Котляренко ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ	131

Ганна Гончаренко ПИТАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	137
Павло Богуцький ПРАВОРозУМІННЯ ЯК ГНОСЕОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	141
Ігор Авдошин ДОСВІД США У ПРОВЕДЕННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ	145
Олена Горчаниук ПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ	153
Марія Орищина СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	157
Марія Гульчук УКРАЇНА, РУМУНІЯ ТА РОСІЯ ЯК ЖЕРТВИ НАЙБІЛЬШОЇ КІБЕРНЕТИЧНОЇ АТАКИ В ІСТОРІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	165
Яна Гой УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТНИМИ РИЗИКАМИ	168
Анастасія Гордієнко УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА ЕМІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНКИ	171
Петро Троханенко УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПІДСЛІДНОСТІ	174
Сергій Дивак ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОБІГУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ	178

СЕСІЯ 2.	
ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ОСВІТНІ АСПЕКТИ	
Володимир Артемов, Н. Литвиненко ФОРМУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	182
Іван Сервєцький КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ «ШПИГУНСТВУ»	186
Володимир Остроухов, © Микола Величко СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ БІОБЕЗПЕКА ТА БІОЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	193
Іван Доронін ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	198
Вікторія Назарук СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ – ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	203
Тарас Ткачук ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКИ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	208
Сергій Кардаш «ВІДТІК» СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ЗА КОРДОН ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	213
Роман Мартинюк ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ	218
Андрій Благодарний УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	223

Емілія Дмитренко ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	228
Анатолій Гуз ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ ДЛЯ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	232
Григорій Капосльоз ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ УСПІШНОГО ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ З ПСИХОЛОГІЇ ТА КОНФЛІКТОЛОГІЇ КУРСАНТАМИ- ПОДАТКІВЦЯМИ	237
Костянтин Корсак, Юрій Корсак ПОТЕНЦІАЛ НООІСТОРІЇ ДЛЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	242
Сергій Мороз, Алла Мейш ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	248
Віталій Терещук ЕВОЛЮЦІЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ВИМІРУ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ, ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА ІНФОРМАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ	253
Антоніна Ватраль ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В КОНТРОЗВІДУВАЛЬНІЙ ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	259
Павло Волинець ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ	263
Валерій Марічев ПІДГОТОВКА СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ В УМОВАХ ПЕРЕДВОЄННОГО І ВОЄННОГО ЧАСУ	267

Денис Олейніков ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ	272
Наталія Ткачук ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ В СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	276
Наталія Попович НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТИВНИХ СПІВРОБІТНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	280
Євгеній Коваленко, Олег Плетньов ЮРИДИЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СБ УКРАЇНИ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	284
Інна Бевзюк АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОКУРОРА	288
Віта Лісова ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО СКЛАДУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	293
Анатолій Марущак ВИХОВНА ФУНКЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА	296
Олександр Свірін ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ	300
Владислав Вавелюк АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ	306
Олександра Гаценко РЕЛІГІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНИЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	309

Ірина Салій ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІСЛАМСЬКОГО ПРАВА ДЛЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ ТЕРОРИЗМУ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ	313
Євгеній Охмак АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ ЯК ПОКЛИКАННЯ І ПРОФЕСІЇ ДЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЗА ПРАЦЯМИ ВЕБЕРА	316
Ольга Скворцова БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ ЛЕГІТИМАЦІЇ НЕТИПОВОГО ДЕРЖАВНОГО УТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ КНЯЗІВСТВА СІЛАНДІЇ)	322

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

© **Сергій Кудінов**,
кандидат юридичних наук, доцент,
ректор Національної академії Служби безпеки України

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ПІДГОТОВКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сьогодні Україна, на жаль, входить до першої двадцятки країн світу, які найбільше потерпають від тероризму. Так, згідно зі звітом щодо стану глобального тероризму у 2017 році, оприлюдненим лондонським Інститутом економіки та миру, Україна посідає 17 сходинку серед країн за рівнем впливу тероризму. Події останніх років свідчать про зростання терористичних загроз в Україні, що потребує адекватної реакції з боку держави й удосконалення системи протидії тероризму [1, с. 426].

Тероризм у різних формах використовується як складова технологій соціального протистояння, у тому числі й так званих «гібридних». При цьому агресія поряд із безпосереднім фізичним (військовим) зіткненням здійснюється в інформаційному просторі й спрямована на формування позитивного іміджу агресора у свідомості населення. Особливістю такого протистояння є прагнення здолати противника насамперед психологічно, коли головним засобом ураження виступає інформаційний вплив на населення з метою залякування, провокації проявів як сепаратизму, так і невдоволеності політичним курсом, системою соціального управління, ксенофобії тощо. За таких умов особливої актуальності набуває здатність суспільства, зокрема суб'єктів боротьби з тероризмом, не лише нейтралізувати терористичну активність, але й не допустити або оперативно ліквідувати її соціальні наслідки – передусім відображення в інформаційному просторі для уникнення суспільного резонансу, хаосу, який, як правило, і є кінцевою метою терористів.

Незважаючи на наявність чисельних теоретичних і практичних напрацювань за окремими складовими основ управління розви-

твом професіоналізму представників суб'єктів боротьби з тероризмом, питання антитерористичної підготовки фахівців як державних органів, так і цивільного населення в цілому на сьогодні досліджені недостатньо.

Невід'ємною складовою протидії терористичній загрозі є специфічна інформаційна робота з різними учасниками цього процесу (населенням, співробітниками спеціальних підрозділів, фахівцями з цивільного захисту), яка повинна бути спрямована на підвищення їхньої обізнаності щодо небезпеки [2, с. 194].

Відповідно до частини 4 статті 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» здійснення просвітницьких та практично-навчальних заходів із підготовки населення до дій в умовах терористичного акту забезпечують центральні органи виконавчої влади, що організують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, підпорядковані їм органи управління у справах цивільної оборони та спеціалізовані формування, війська цивільної оборони [3]. Водночас, наявність чисельних жертв серед цивільного населення України в районі, де ще з 2014 року проводилась антитерористична операція, свідчить про неналежну якість цієї роботи.

Компетентність особи у протидії викликам тероризму, що ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках, досвіді, моральних засадах, є однією з умов виживання і потребує створення інклюзивного освітнього середовища та спеціалізованої системи науково-методичних і педагогічних технологій, зорієнтованих на мінімізацію ризиків вчинення терористичних актів і зменшення кількості жертв.

Рівень антитерористичної підготовки, набутих практичних навичок та досвіду (тобто того, що складає зміст компетенції) визначає якісний стан людського ресурсу як базового (системоутворюючого) елемента державної політики у сфері боротьби з тероризмом та визначальної складової системи національної безпеки. Організація і проведення просвітницьких, навчальних та тренінгових заходів для підготовки населення до дій в умовах терористичного акту сприятимуть зменшенню ризику спричинення непрямих жертв.

Система антитерористичної підготовки охоплює комплекс взаємопов'язаних організаційно-технічних, координаційно-інфор-

маційних, пропагандистсько-педагогічних, правових та морально-психологічних заходів і суб'єктів, які їх здійснюють. Метою реалізації таких заходів є формування і розвиток у співробітників суб'єктів боротьби з тероризмом та населення необхідних компетенцій щодо: 1) протистояння особи та суспільства викликам і загрозам сучасного тероризму; 2) протидії терористичній діяльності; 3) ефективних дій в умовах проведення АТО.

Перспективна модель системи антитерористичної підготовки може бути представлена окремими модулями, а саме:

1) інтеграційним – впровадження в соціальні системи через такі дві форми: а) інтернальну – у системі освітніх закладів різного рівня, форми власності та підпорядкування; б) екстернальну – у системі з вільним доступом, реалізованій поза межами навчальних закладів та учбових центрів (у соціальних мережах, консультаційних центрах шляхом самоосвіти). Передбачає взаємодію спеціальної та масової освіти;

2) диференційним – виділенням в окрему систему спеціальних відомчих навчальних закладів, що передбачає індивідуальний підхід до формування спеціального контингенту суб'єктів протидії тероризму, задіяних в організації та проведенні антитерористичної операції на різних етапах, керівного та викладацького складу [2, с. 196].

За сучасних умов ефективність інноваційних концепцій протидії тероризму визначається насамперед вдалими симбіозом професіоналізму співробітників суб'єктів боротьби з тероризмом та обізнаності цивільного населення в цих питаннях.

Для прикладу, система антитерористичної освіти характерна для моделі «воєнізованого суспільства» в Ізраїлі, яка охоплює практично все населення цієї країни. В умовах подій, що відбуваються в Україні, вказана система антитерористичної підготовки є, на нашу думку, найбільш прийнятною. Враховуючи реальний стан справ, на підставі набутого за час проведення АТО досвіду саме такий підхід повинен бути основним під час реалізації державної політики формування загальнозначущих (ключових) компетенцій цивільного населення, передусім державних службовців, випускників закладів вищої освіти в галузі знань “Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону” та “Цивільна безпека”.

Формування основних антитерористичних компетенцій можливе в межах вивчення курсу “Антитерористична безпека”. Аналогічні програми (спеціальні курси) доцільно впроваджувати в закладах вищої освіти з підготовки як фахівців сектору безпеки і оборони, так і цивільного населення [4, с. 324-325].

Комплексно завдання антитерористичної підготовки цивільного населення і співробітників суб'єктів боротьби з тероризмом може бути реалізоване із використанням сучасних інформаційних технологій, наприклад, через впровадження спеціалізованої системи дистанційного навчання або створення інформаційного ресурсу в мережі Інтернет.

Підвищити активність цільової аудиторії в межах реалізації проблематики антитерористичної діяльності може конструктивний вплив на інформаційний простір шляхом побудови та використання розробленої спеціалізованої соціально-професійної мережі антитерористичної підготовки. Адже аудиторія соціальних мереж набагато активніша, ніж інша частина аудиторії користувачів мережі Інтернет. Побудувавши подібне мережеве співтовариство, отримаємо унікальну базу реальних і потенційних партнерів, із якими можна спілкуватися безпосередньо, не виходячи з мережі, що дасть змогу створити персоналізовану базу для подальшої комунікативної взаємодії.

Регулярна робота з віртуальним співтовариством (на відміну від традиційної викладацької роботи, що дає разовий ефект) підвищує активність цільової аудиторії як фахівців, так і зацікавлених у проблематиці антитерористичної діяльності. При цьому мережа професійної антитерористичної підготовки може будуватися за принципом багаторівневого доступу (з урахуванням вимог зі збереження конфіденційності).

У сукупності зі спеціалізованими, проблемно орієнтованими інформаційними ресурсами (бібліотеками, базами даних, нормативно-правовими, методичними документами тощо) за допомогою певного програмного забезпечення має бути сформований спеціалізований соціально-інформаційний мережевий сервіс – віртуальний майданчик, що пов'язує в мережевих спільнотах людей і ресурси накопичених за антитерористичною проблематикою інформаційних масивів.

На сьогодні для більшості людей наявна блогосфера і віртуальні сервіси стали основним засобом спілкування, підтримки та розвитку соціальних контактів, спільного пошуку, зберігання, редагування і класифікації інформації, а також обміну даними та результатами творчої діяльності, виконання безлічі інших завдань. Таким чином, організовані мережеві сервіси можуть слугувати однією із базових платформ при розробленні перспективної моделі професійно-освітньої системи антитерористичної підготовки.

Список використаної літератури:

1. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). – Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. – 430 с.
2. Основи антитерористичної безпеки соціальних систем : монографія / І.М.Рижов, С.С.Кудінов, О.А.Івахненко. – К. : Кафедра, 2017. – 212 с.
3. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р. – № 25. – Ст. 180.
4. Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України : тези X Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 2 листопада 2017 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. – 716 с.

© Володимир Пилипчук,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

директор Науково-дослідного інституту інформатики і права,

керівник секції правового забезпечення національної безпеки і оборони

Національної академії правових наук України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАВА З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

З моменту проголошення незалежності України, як свідчить аналіз, були враховані певні історичні прорахунки у сфері оборони і безпеки часів УНР (початку ХХ століття) та протягом вересня – грудня 1991 року розпочато формування національного законодавства, яке забезпечувало розбудову сектору безпеки і оборони України. Зокрема, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття прийнято базові закони України «Про основи національної безпеки», «Про оборону», «Про Збройні сили України», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про розвідувальні органи України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією держави» та інші.

З початком гібридної війни проти України протягом 2014 – 2018 років було вжито комплекс заходів з питань безпеки і оборони та вносилися необхідні зміни і доповнення до чинного законодавства, зокрема:

– внесено зміни до Конституції України та прийнято закони з питань реформування судоустрою і органів прокуратури;

– прийнято закони та інші нормативно-правові акти України з питань реформування і розвитку сектору безпеки і оборони та правоохоронної системи;

– підготовлено проект Закону «Про національну безпеку України», а також низка законопроектів щодо відновлення системи військової юстиції;

– прийнято закони України стосовно окупованих територій, а також забезпечення переведення антитерористичної операції в режим операції об'єднаних сил та ін.

За цей же період відбулися такі **основні зміни в секторі безпеки і оборони та правоохоронній системі України**:

– забезпечено відновлення і реформування Збройних сил, інших військових формувань та оборонно-промислового комплексу;

– сформовано Національну гвардію України, розпочато та здійснюється реформування Національної поліції України;

– реформовано систему органів прокуратури України, у т.ч. відновлено органи військової прокуратури;

– сформовано систему антикорупційних органів (Національне агентство запобігання корупції, Державне антикорупційне бюро України);

– здійснюється *судова реформа*, у тому числі в частині створення Антикорупційного суду і військових судів.

Поряд з викладеним, слід звернути увагу на деякі **історичні та сучасні уроки трансформації сектору безпеки і оборони та правоохоронної системи України**, зокрема:

Перший урок – прорахунки у сфері військового будівництва та оборони.

Станом на серпень 1991 року на території України дислокувалось розгорнуте угруповання військ загальною чисельністю понад **1 млн. 100 тис.** чоловік, а також **третій у світі потенціал ядерної зброї**, основу якого склали виготовлені в Україні міжконтинентальні балістичні ракети з ядерними боєзарядами.

Внаслідок системних прорахунків та недоліків державної політики у сфері національної безпеки і оборони, а також неналежного опрацювання та виконання міжнародних зобов'язань і гарантій Україні з боку інших ядерних держав вказаний воєнний потенціал практично був ліквідований, а частина українських земель у 2014 р. була окупована РФ.

Стрімке і часто необгрунтоване скорочення військ призвели до того, що станом на початок 2014 року, за оцінками воєнних експертів, лише окремі військові частини чи підрозділи перебували

у боездатному стані. Водночас, РФ, як одна із держав – гарантів територіальної цілісності та безпеки України грубо порушила взяті на себе обов'язки у зв'язку з ліквідацією ядерної зброї в Україні. Варто нагадати, що серед держав-гарантів безпеки України у зв'язку з ядерним роззброєнням також були США, Велика Британія, а пізніше долучилися Франція і КНР.

Загалом, вказані події створили вкрай небезпечний міжнародно-правовий прецедент у сфері міжнародного правопорядку та запобігання поширенню зброї масового знищення у світі.

Другий урок – прорахунки з питань трансформації системи військової юстиції.

Після проголошення незалежності України було прийнято низку законів та інших нормативно-правових актів, які забезпечували створення національних Збройних Сил, інших військових формувань та системи військової юстиції. Основу військової юстиції у середині 1990-х років становила розгорнута система органів і підрозділів військової прокуратури та військові суди оперативних командувань і гарнізонів. У військах було розгорнуто систему юридичних підрозділів, а на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Київського національного університету імені Тараса Шевченка було сформовано навчальні підрозділи для підготовки військових юристів. В галузі військових наук було запроваджено окрему наукову спеціальність – військове право.

Однак, протягом 2000 – 2012 років система військової юстиції була майже повністю демонтована і частково відновлена у 2014 році (створено органи військової прокуратури) з початком гібридної війни проти України.

Третій урок – виникнення новітніх проблем, пов'язаних з процесами реформування правоохоронних органів та системи правосуддя.

Протягом останніх років активно здійснювалися заходи щодо реформування правоохоронних органів та органів суду. Зокрема, внесено зміни до Конституції України і кардинально змінено компетенцію органів прокуратури, які з листопада 2017 року позбавлені слідчих функцій. Водночас, юрисдикція органів прокуратури щодо розслідування злочинів мала перейти до Державного бюро розслідувань України, створення якого необґрунтовано затягується.

Як наслідок, виникла правова колізія, що створює реальні загрози національній безпеці, охороні правопорядку та дієздатності правоохоронної системи. Крім цього, наявні процесуальні проблеми і недостатня готовність цивільних суддів вести провадження у військових правопорушеннях в умовах АТО та операції об'єднаних сил, за оцінками фахівців, поставили під загрозу захист прав військовослужбовців і мирного населення в зоні бойових дій.

З огляду на викладе виникає закономірне питання щодо врахування вказаних та інших історичних уроків, усунення прорахунків у воєнній сфері та **відновлення і подальшого розвитку системи військової юстиції України**, для чого видається за доцільне:

1) визначити **складові системи військової юстиції**, до якої, з урахуванням українського досвіду, досвіду США, Канади, Ізраїлю та інших держав, можна віднести такі компоненти:

– **слідчий** (державне бюро військової юстиції);

– **наглядовий** (органи військової прокуратури);

– **судовий** (військові суди);

– **юридичні підрозділи** військових формувань;

– **наукову і навчальну** складові в галузі права національної безпеки та військового права;

2) опрацювати наявні проекти Закону України *«Про Державне бюро військової юстиції»* та прийняти у Верховній Раді України єдиний законопроект, який віднести до першочергових, а також забезпечити синхронізацію подальших реформ правоохоронної системи;

3) розглянути і прийняти проект Закону України *«Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо військових судів)* та внести необхідні зміни і доповнення до інших законодавчих актів України;

4) запровадити окрему наукову спеціалізацію – **«Право національної безпеки; військове право»** і покласти науково-методичне супроводження та координацію відповідних правових досліджень на Секцію правового забезпечення національної безпеки і оборони Національної академії правових наук України. До пріоритетних напрямів досліджень у цій сфері пропонується віднести:

– правові основи та проблеми забезпечення національної безпеки і оборони, як однієї з основних функцій держави;

– правові засади захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканості кордонів України;

- питання правового забезпечення державної і воєнної безпеки та безпеки державного кордону;
- проблеми законодавства і права у сфері національної, колективної та міжнародної безпеки;
- систему і державно-правові механізми забезпечення національної безпеки і оборони України;
- нормативно-правове регулювання діяльності державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки, військових правоохоронних органів та органів військового правосуддя;
- правові проблеми імплементації стандартів країн-членів Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору у законодавство України.

У контексті сучасних дискусій щодо шляхів мирного врегулювання на окупованих територіях Донецької і Луганської областей, окремого розгляду потребують проблеми **підготовки до можливої миротворчої операції**, зокрема:

- проблема визначення правового статусу населення тимчасово окупованих територій;
- проблема комунікації з миротворчим контингентом на державному рівні (*який орган відповідатиме за цю сферу*); етнопсихологічна проблема відносин миротворців та місцевого населення (*за даними ООН, першу десятку країн, що надають миротворців, складають вихідці з держав Африки, Азії та Індії – інша ментальність*);
- проблема документування і притягнення миротворців до відповідальності за скоєння злочинів та правопорушень (*на миротворців поширюється законодавство власних держав. Водночас, є негативний досвід перебування миротворців в Косово, Боснії, окремих країнах Африки та ін.*);
- проблема міжнародно-правового врегулювання відносин з країнами, які виділяють миротворців (*прийняття двосторонніх угод з питань правової допомоги тощо*).

Наведені висновки і пропозиції, як свідчить аналіз, відповідають національним інтересам України та впливають із сучасних викликів і загроз, а також потреб розвитку систем національної, регіональної (субрегіональної) і міжнародної безпеки, що потребують колективних стратегій та почуття колективної відповідальності в галузі безпеки і оборони.

© Дем'ян Поліщук,

полковник,

начальник Комунального закладу

«Острозький обласний ліцей-інтернат

з посиленою військово – фізичною підготовкою»

Рівненської обласної ради

ОСВІТНІ РЕЗЕРВИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Особливістю сьогодення є постійна увага з боку держави до забезпечення її національної безпеки. А саме: своєчасне виявлення, запобігання, захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток країни. Отже, наявність зазначених завдань вимагає раціонального кадрового забезпечення.

Першою ланкою військової освіти в Україні є профільні загальноосвітні навчальні заклади – військові ліцеї та ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою, на які покладено завдання забезпечення набуття ліцеїстами знань і навичок з військової та фізичної підготовки, виховання у ліцеїстів високих моральних якостей, дисциплінованості, любові до військової служби та професії офіцера на основі військово-професійної орієнтації.

Нині в Україні існує понад 20 таких навчальних закладів, державної та комунальної форм власності (з них тільки 4 – державної). І, як наслідок, відсутня єдина державна політика щодо їх функціонування та перспектив розвитку, що не дає повністю реалізувати їх потенціал. Крім того, зважаючи на географічне розташування, наявність відповідної навчально-матеріальної бази та фахівців такого типу навчальні заклади могли б стати центрами національно-патріотичного виховання дітей та молоді, а також сприяти профорієнтаційній роботі щодо підготовки учнів до вступу у вищі заклади освіти силових структур. Враховуючи, що військові ліцеї та ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою віді-

грають важливу роль у формуванні лідерських якостей та готовності служінню українському народові, студентами спеціальності «Національна безпека України» повинні стати, насамперед, їх випускники: ті, хто пройшов належний відбір та початкову військову підготовку, належне патріотичне виховання, має відповідний рівень знань та відповідає певним професійним вимогам. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці системи спеціалізації за фаховим призначенням різних ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою для належної підготовки майбутнього кадрового резерву національної безпеки.

На виконання Указу Президента України «Про розширення мережі ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою» в місті Острозі під патронатом Національного Університету «Острозька академія» у 2001 році було створено Острозький обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою. За час свого існування ліцей показав високу ефективність (за результатами ЗНО – щорічно найвищі показники успішності серед вихованців закладів подібного типу) та конкурентоспроможність (понад 80% випускників продовжують навчання у вищих закладах освіти силових структур).

Відповідно до статті 21 Закону України «Про освіту» *держава створює умови для здобуття освіти військового спрямування, у тому числі у закладах спеціалізованої освіти всіх рівнів, до яких відносяться ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою.*

Стаття 8 Закону України «Про загальну середню освіту» передбачає, що *заклад загальної середньої освіти для здійснення статутної діяльності може на договірних засадах об'єднуватися з іншими юридичними особами, створюючи освітні об'єднання, кожен з учасників якого зберігає статус юридичної особи, а відповідно статті 33 Закону України «Про освіту», заклади спеціалізованої освіти, освітні об'єднання можуть використовувати наскрізні освітні програми, які охоплюють різні рівні освіти.*

Така законодавча база, на нашу думку, дозволяє більш раціонально використовувати потенціал ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою для підготовки резерву вступників на спеціальність «Національна безпека України» та інші спеціальності, які потребують наші силові структури.

На підставі вищезазначеного у березні поточного року було підписано Договір про освітнє об'єднання між Національним університетом «Острозька академія» та Комунальним закладом «Острозький обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою» Рівненської обласної ради та погоджено План заходів спільної діяльності між ними, який передбачає :

- створення профільного класу «Національна безпека», випускники якого матимуть можливість продовжити навчання зі спеціальності «Національна безпека» в університеті;
- створення спільної матеріальної бази: проводяться роботи по облаштуванню електронного-оптичного тиру для проведення занять з вогневої підготовки як студентам університету, так і ліцеїстам;
- організацію науково-методичної співпраці;
- проведення спільних виховних і військово-спортивних заходів;
- та інше.

Вказані заходи, на нашу думку, сприятимуть покращенню наукового та методичного супроводу щодо питань професійної орієнтації вихованців ліцею, в тому числі зі спеціальності «Національна безпека». Так як законодавець в Законі України «Про освіту» визначає освіту в старших класах закладів загальної середньої освіти **як профільну** на основі поєднання змісту освіти, визначеного Державним стандартом і поглибленого вивчення окремих предметів з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти, то виконання цих вимог Законодавства можливе тільки при тісній співпраці закладів спеціалізованої освіти військового профілю з закладами вищої освіти, які готують фахівців для забезпечення безпеки нашої держави.

© **Микола Романов,**

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник,

доцент,

завідувач кафедри політології та національної безпеки

Національного університету «Острозька академія»

ВЗАЄМОДІЯ З ПИТАНЬ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасні виклики та загрози зі сторони Російської Федерації, особливо що стосуються інформаційної агресії, вимагають необхідності підготовки відповідних кадрів в Україні, які б, виконуючи обов'язки працівника цивільної державної установи, змогли виявити інформаційні впливи супротивника та організувати, на своєму рівні, відповідний супротив. Це не мілітаризація населення, хоча б можна було б говорити і про це. Для прикладу прийнятий Закон України «Про оборону», Розділ 3 «Територіальна оборона. Цивільний захист» за своєю суттю певною мірою передбачає зазначене [1]. Зараз ми це не відчуваємо, тому що, на жаль, ця робота не розгорнута належним чином. Це фаховий, ґрунтовний підхід до кадрового забезпечення національної безпеки.

Готуючи кадри для зазначеного сектору ми, як цивільний вищий навчальний заклад, маємо певні практичні здобутки у цьому напрямку. Це, насамперед, вдалий правильний підбір дисциплін, який передбачає здобуття умінь і навичок студента для виконання обов'язків у правоохоронних структурах та спецслужбах України. Для прикладу повний курс вивчення оперативно-розшукової діяльності, повноцінна фізично-бойова підготовка студента, військова. Студент випускник має вміти працювати з людьми, мати практичні навички з отримання інформації, виявляти психологічні та інформаційні впливи та вміти їм протидіяти. З легальних джерел вивчають форми та методи діяльності спецслужб іноземних дер-

жав, їх структуру та виконавчі механізми. Не мало важливим є вивчення інформаційної безпеки, питань що стосуються протидії інформаційним операціям, що проводяться Російською Федерацією.

У цьому контексті важливим і вкрай необхідним для нас є співпраця у методологічному, науковому плані із відповідними вищими навчальними закладами правоохоронних і військових структур держави. Ми не конкуренти для них, ми партнери. Сьогоднішній науковий форум є підтвердженням цього.

Іншим аспектом може бути проходження практик і стажування студентів. Для прикладу у Державній прикордонній службі. З урахуванням рівня підготовки студентів, знання ними двох іноземних мов, вони будуть готові для практики у підрозділах не пов'язаних із безпосередньою охороною кордону.

На сьогодні не менш важливим є підготовка посібників та підручників. Вони мають відображати сучасні реалії за відповідати вимогам фаху. Без допомоги вишів спецслужб та правоохоронних органів нам, оперативно, зробити важко.

Користуючись нагодою дозволяю привітати учасників Конференції, іноземних науковців, молодих науковців. Бажаю успішної роботи.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про оборону України»(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106)

СЕСІЯ 1.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

© **Michał Wyrostkiewicz,**

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

NAUKA RODZI SIĘ W DIALOGU

Panie Rektorze, Państwo Profesorowie, Panie i Panowie.

Właśnie uczestniczymy w już drugiej konferencji dotyczącej bezpieczeństwa narodowego, którą zorganizowano w Akademii Ostrogskiej. To dobrze, a nawet bardzo dobrze, że jest taka konferencja, i że jest ona międzynarodowa. Jest tak z dwóch powodów.

Po pierwsze, już samo to, iż tak konferencja jest, daje szansę spotkania, porozmawiania i wymiany informacji i doświadczeń. Zauważenia tego, czego nie da się dostrzec wówczas, kiedy się patrzy z jednego punktu widzenia – z własnego. Dialog to ważne narzędzie uprawiania nauki.

Po drugie, dobrze się stało, że jest to konferencja międzynarodowa. To daje możliwość spojrzenia z różnych punktów widzenia odpowiednich dla różnych nacji. Spotkanie wielu ludzi z różnych krajów – a więc z różnych kultur i tradycji – to zwiększona szansa zobaczenia prawdy, a nie zatrzymania się na naszych własnych doświadczeniach, własnej wiedzy, własnych przekonaniach i własnych emocjach (których obecnie nie brakuje, zwłaszcza na Ukrainie). Zatrzymanie się tylko na swoich własnych spojrzeniach i ulegnięcie własnym, narodowym emocjom jawi się jako poważne ograniczenie w dochodzeniu do prawdy. A w nauce, którą ta konferencja ma tworzyć, przecież chodzi właśnie o prawdę.

Prawda odkrywana jest w dialogu – jak już zostało wspomniane. Dlatego nauka, która jest narzędziem odkrywania prawdy i w sposób naturalny do niej zmierza, tworzy się w dialogu. Warto to powtórzyć: nauka rodzi się i dokonuje w dialogu – nie da się jej uprawiać w pojedynkę. Oczywiście, możliwe jest samodzielne pozyskiwanie informacji, ale nie tworzenie szeroko rozumianej nauki. Ona zawsze domaga się kogoś drugiego, kto podpowie lub skrytykuje; kto poprze lub zane-

guje nasze myśli; kto zweryfikuje nasze hipotezy i twierdzenia. Dzięki dialogowi człowiek jest w stanie poznawać więcej i szerzej, gdyż może korzystać z tego, co odkryli inni. Gdyby chciał sam wszystko poznać i zweryfikować, to zabrakłoby mu życia.

Biorąc pod uwagę powyższe myśli o potrzebie dialogu na rozumiejących problem uniwersytetach spotykają się różni ludzie, aby dialogować. Dlatego organizowane są konferencje międzynarodowe. Ich celem zawsze jest znalezienie prawdy. Dzisiaj chodzi o prawdę o bezpieczeństwie narodowym.

Dlaczego jest tak ważna kwestia? Aby to zrozumieć, należy wiedzieć, czym jest bezpieczeństwo. Nie chcąc wchodzić w szczegóły można odwołać się do definicji encyklopedycznej. Ta zaś mówi, że bezpieczeństwo to stan, który daje poczucie pewności istnienia i gwarancję jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka. Odznacza się akceptowalnym poziomem ryzyka utraty czegoś dla podmiotu szczególnie cennego – życia, zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych i dóbr niematerialnych. Bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest także podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych; jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia.

Definicja pokazuje, dlaczego bezpieczeństwo jest ważne. Bez niego nie ma szansy na doskonalenie się człowieka i postęp narodu i całego społeczeństwa. Postęp społeczny, cywilizacyjny i rozwój integralny osoby ludzkiej rozpoczynają się od bezpieczeństwa – na bezpieczeństwie bazują. Jeśli jego nie ma, to nie ma szansy na powstanie czegoś innego z tych kwestii, które wspomniano (postęp społeczny i rozwój osoby). Nie będzie tych wartości, gdyż na poszukiwaniu bezpieczeństwa skupia się i człowiek, i naród. Dopiero, gdy ono będzie zapewnione, będzie można budować dalej. Dlatego konieczna jest refleksja nad tym, czym ono jest. Bo skoro trzeba je zapewniać, to trzeba wiedzieć, co należy robić. Żeby nie pobyłdzać. Dlatego potrzebne są takie konferencje i takie kierunki studiów, które podejmują systematyczną refleksję nad bezpieczeństwem i dają podstawy do tworzenia i utrzymywania go.

W tym miejscu gratuluję Akademii dzisiejszej konferencji i nowego kierunku studiów. To bardzo ważne, zwłaszcza w dzisiejszym kontekście społeczno-politycznym na Ukrainie (ale nie tylko). Wszystkim życzę dobrych obrad. I odnalezienia prawdy. Bo przecież o to tu ostatecznie chodzi!

© **Lan Ao,**

викладачка

Синьянський університет

(Синьян, Китайська Народна Республіка)

PERSONAL SECURITY OF A CITIZEN OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA UNDER SOCIAL CREDIT SYSTEM

In most countries, the existence of a credit system is not controversial. Past financial information is used to predict whether individuals will pay their mortgages or credit card bill in the future. However, China is taking the whole concept a few steps further. The Chinese government is building an omnipotent “social credit” system that is meant to rate each citizen’s trustworthiness.

The “social credit system” first announced in 2014, aims to reinforce the idea that “keeping trust is glorious and breaking trust is disgraceful,” according to a government document. The program is due to be operational by 2020, but is being piloted for millions of people already. The scheme is mandatory.

Like private credit scores, a person’s social score can move up and down depending on their behavior. The exact methodology is a secret – but examples of infractions include bad driving, smoking in non-smoking zones, buying too many video games and posting fake news online.

1. Banning people from flying or getting the train.

China has already started punishing people by restricting their travel. Nine million people with low scores have been blocked from buying tickets for domestic flights, Channel News Asia reported in March, citing official statistics. They can also clamp down on luxury options – three million people are barred from getting business-class train tickets. The eventual system will punish bad passengers specifically. Potential misdeeds include trying to ride with no ticket, loitering in front of boarding gates, or smoking in no-smoking areas.

2. Throttling internet speeds

This is according to Rachel Botsman, an author who published part of her book on tech security on Wired last year. According to Foreign Policy, credit systems monitor whether people pay bills on time, much like financial credit trackers – but also ascribe a moral dimension. Other mooted punishable offences include spending too much time on playing video games, wasting money on frivolous purchases and posting on social media. Spreading fake news, specifically about terrorist attacks or airport security, will also be punishable offences.

3. Banning people or their kids from the best schools.

17 people who refused to carry out military service last year were barred from enrolling in higher education, applying for high school, or continuing their studies, Beijing News reported. Citizens with low social credit would also be prohibited from enrolling their children at high-paying private schools.

4. Stopping people getting the best jobs.

“Trust-breaking” individuals would also be banned from doing management jobs in state-owned firms and big banks. Some crimes, like fraud and embezzlement, would also have a big effect on social credit, Botsman reported.

5. Keeping people out of the best hotels.

People who refused military service were also banned from some holidays and hotels – showing that vacation plans are fair game too. The regime rewards people here as well as punishes them. People with good scores can speed up travel applications to places like Europe, Botsman said. An unidentified woman in Beijing also told that she was able to book a hotel without having to pay a cash deposit because she had a good score.

6. Being publicly named as a bad citizen.

Naming and shaming is another tactic available. One government notice encourages companies to consult the blacklist before hiring people or giving them contracts. Li Xiaolin, a lawyer who was placed on the list in 2015, found himself unable to purchase plane tickets home while on a work trip, Human Rights Watch reported. He also could not

apply for credit cards. There is also a list for good citizens. They can get discounts on energy bills, rent things without deposits, and get better interest rates at banks. On June 6, 2018, the prime minister of China--Li Keqiang stressed the importance of the construction of social credit system on the executive meeting of the State Council. Chinese government will firmly keep the baseline information security, protect the commercial secrets and personal privacy, and guide social forces to participate in the construction of credit, develop the third party to strengthen good faith construction of government credit reporting service.

© Роман Фролов,

*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
Національної академії Служби безпеки України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

Система захисту інформаційного простору нашої держави кожного часу стає все більш залежною і уразливою від функціонування комп'ютерних систем та всесвітньої мережі Інтернет.

Аналізуючи вказане питання у розрізі його реалізації в Україні, можна дійти невтішного висновку, що у нашій державі дуже мало уваги приділяється саме створенню надійного технічного підґрунтя для створення ефективної системи захисту, у тому числі, поступовому переходу від пропрієтарного до вільного програмного забезпечення (далі – ВПЗ) для всіх органів державної влади та управління. Зокрема, переважна більшість громадян України та представників вітчизняних органів влади і управління користуються програмним забезпеченням компанії “Microsoft” (США) – “Windows” або його так званими “піратськими” версіями. При цьому сама по собі операційна система “Windows” не відрізняється особливою надійністю.

З початку 2000-х років більшість європейських країн (а за ними – країни інших регіонів) виявляють бажання більш широкого використання відкритих стандартизованих технологій на протипагу пропрієтарним і неспецифікованим. Стандартні технології розглядаються державами як засіб ефективної боротьби з домінуванням окремих постачальників, як механізм зниження порогу входження 280 на ринок ІТ-продуктів і послуг, а також спосіб підтримки конкурентоспроможності вітчизняних постачальників на ринку складних ІТ-систем.

Так, уряд індійського штату Керала випустив припис щодо переходу всіх шкіл штату на використання “Linux”.

З метою забезпечення технологічної незалежності Китай використовує лише “Linux” на своїх процесорах “Loongson”.

Деякі регіони Іспанії розробили свої власні дистрибутиви “Linux”, які використовуються в освіті і держуправлінні.

Португалія також користується своїм власним дистрибутивом “Саіха Мbgіса”, розробленим для нетбука “Magalhães” і державної програми електронної освіти.

Франція і Німеччина роблять низку кроків зі збільшення використання “Linux”. Як стверджують дослідники компанії “Spews”, вільному програмному забезпеченню часто надають перевагу інноваційні компанії, а саме вільне програмне забезпечення має тенденцію до поширення серед розвинених країн. Дослідження, проведене у 2010 році організацією “National Open Source. Software Observatory”, надає таку інформацію: – у Німеччині 60 % комерційних компаній вже використовують ВПЗ; – у Франції 67 % (в деяких великих компаніях основні бізнес-процеси управляються рішеннями на базі ВПЗ – “France-Press”, “Gaz de France”, “Peugeot”, “Citroen”); в Норвегії – 46%; у Фінляндії – 75%.

Державні органи США використовують дистрибутив “Redhat Linux”, вільне програмне забезпечення використовує й уряд Естонії.

Російські державні структури розробили власний дистрибутив, який має назву “Alt Linux”.

Що ж зробила Україна за роки незалежності на вказаному напрямі?

У Концепції Державної цільової науково-технічної програми використання в органах державної влади програмного забезпечення з відкритим кодом, схваленій розпорядженням КМУ від 23.12.2009 № 1588-р, зазначалося, що “незважаючи на необхідність значних витрат на початковому етапі на запровадження використання програмного забезпечення з відкритим кодом замість пропріетарного, економія в подальшому в масштабах держави може становити близько 80 – 87 %”. Підтримуючи цю ідею, у грудні 2011 року була прийнята “Державна цільова науково-технічна програма використання в органах державної влади програмного забезпечення з відкритим кодом на 2012-2015 роки”. Однак, замість просування ВПЗ в органи державної влади і управління, вона фактично приховувала в собі тіньові схеми відмивання державних коштів.

До ВРУ періодично вносилися проекти Законів України, спрямовані на ініціацію поступового переходу державних органів на ВПЗ: у 2002 році- “Про використання Відкритих форматів та Вільного програмного забезпечення в державних установах та державному секторі господарства”, у 2005 році- “Про використання стандартів даних та Вільного програмного забезпечення в державних установах і державному секторі господарства”, у 2009 році “Про використання відкритого програмного забезпечення в органах державної влади та органах місцевого самоврядування” тощо.

У квітні 2014 року указом Президента України від Президента України від 01.05.2014 №449/2014 було введено в дію рішення РНБО України “Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України”, в якому відповідальним державним органам було поставлено завдання “опрацювати питання щодо створення національної захищеної операційної системи, національного антивірусного програмного забезпечення, спеціальних програмних і технічних засобів захисту державних інформаційних ресурсів та інформаційно-комунікаційних мереж”.

Не зважаючи на таку активність, жодного реального кроку, спрямованого на поступове переведення державних органів на ВПЗ або створення національної захищеної операційної системи до даного часу зроблено не було.

Ба більше, державні органи продовжили практику використання пропріетарного програмного забезпечення. Так, Міністерство оборони України наприкінці 2017 року уклало з компанією “Microsoft” меморандум про співпрацю з метою взаємодії в напрямку впровадження сучасних технологій в сфері оборони з урахуванням стандартів і підходів НАТО.

Результати прийняття таких недолугих рішень можна побачити в доповіді під назвою “Global Security Index” (англ. – “Глобальний індекс кібербезпеки”) за 2017 рік, яку підготувала відома організація “International Telecommunication Union” (ITU). Так, серед країн світу по індексу кібербезпеки Сінгапур посідає 1 місце, США – 2, Малазія – 3, Оман – 4, Естонія – 5, Мавританські острови – 6, Австралія – 7, Грузія і Франція -8, Канада -9, РФ -10, Норвегія – 11, Фінляндія – 16, ФРН – 24, Україна – 58.

Враховуючи зазначене, можна дійти таких висновків:

– використання пропрієтарного програмного забезпечення вітчизняними органами влади і управління економічно недоцільне та невиправдано витратне;

– операційна система “Windows” не відповідає сучасним вимогам безпеки та за певних умов може становити загрозу інформаційній безпеці України;

– рівень розповсюдження в Україні ВПЗ, у тому числі серед державних структур, залишається вкрай низьким;

– розробка національної захищеної операційної системи на базі ВПЗ та перехід на неї органів державної влади і управління України позитивно вплине на систему захисту інформаційного простору нашої держави.

Здійснивши перехід на ВПЗ, Україна поступово отримає економічну незалежність від іноземних економічних структур, що сприятиме стабільному розвитку її власних ІТ-центрів та технологій. Крім того, рівень захисту від кіберзагроз значно зросте.

© **Микола Шилін,**

доктор юридичних наук,

професор, заслужений юрист України,

професор спеціальної кафедри

Національної академії Служби безпеки України;

© **Юліана Найдьон,**

кандидат юридичних наук,

доцент, професор кафедри

Національної академії Служби безпеки України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ТА ПРАКТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ

Принципово нові загрози, визначені Стратегією національної безпеки України, Воєнною доктриною України, Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України спричинили значний спад економіки, нестабільну соціально-політичну ситуацію в країні, негативний вплив на державну безпеку України. Застосовуючи арсенал класичних, перевірених часом форм та методів протидії загрозам державній безпеці, національний сектор безпеки і оборони не повною мірою зміг відреагувати на події, які, починаючи із 2014 року, набули стрімкого розвитку. Така ситуація потребує змістовного перегляду підходів до забезпечення державної безпеки, що чинним законодавством покладено на Службу безпеки України. Це у свою чергу потребує подальшого розвитку теоретичних засад її діяльності з виявлення, попередження і припинення розвідувально-підривних акцій спецслужб іноземних держав. Зазначені завдання СБ України вирішує, насамперед, за допомогою організації і проведення так званої оперативної діяльності, яка є *визначальною* складовою оперативно-службової діяльності цього суб'єкту забезпечення національної безпеки. Водночас, як свід-

чить проведений аналіз, розробка теорії оперативної діяльності в Україні перебуває на початковому етапі.

Так, незважаючи на те, що оперативна діяльність як теоретична, правова та практична категорія вживається у нормативно-правових актах, наукових доробках та практичних матеріалах контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, її теоретичне та правове визначення не знайшло відповідного закріплення. Зазначене породжує неоднозначність розуміння сутності, змісту, мети, завдань та основоположних засад теорії та практики оперативної діяльності СБ України, що негативно впливає на організацію Службою безпеки України протидії протиправним посяганням іноземних спецслужб, злочинних організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України.

Відтак, є необхідність наукового обґрунтування і визначення сутності і змісту оперативної діяльності як визначальної складової таких спеціальних видів державної діяльності, як контррозвідувальна, розвідувальна та спеціальна антикримінальна.

Наукове усвідомлення феномену оперативної діяльності як ефективного інструменту виявлення потенційних загроз державній безпеці та запобігання їх трансформації в реальні, необхідне для розроблення й реалізації нової парадигми діяльності СБ України у сфері забезпечення державної безпеки як сучасної спеціальної служби, визначення її сутності, мети та завдань. Не менш важливим, зважаючи на сучасні загрози державній безпеці, є й питання удосконалення практики її організації та проведення, зокрема, вироблення принципово нових підходів до тактики негласного виявлення й запобігання розвідувально-підривній, терористичній та іншій діяльності на шкоду національній безпеці України, орієнтації діяльності Служби на запобігання потенційним загрозам державній безпеці, а не на кримінальну процесуальну перспективу.

Дослідження динаміки теоретико-прикладного осмислення оперативної діяльності свідчить, що остання як теоретична та прикладна категорія з'явилась за часів діяльності органів державної безпеки СРСР та вважалась основною складовою діяльності контррозвідувальних підрозділів, сутність якої полягала у негласному (конспіративному) виявленні, попередженні та припиненні розвідувально-підривних посягань на державну безпеку шляхом застосування спеціальних сил та засобів, форм, методів. Важливість

та необхідність наукового осмислення оперативної діяльності спостерігається й у пострадянський період де, незважаючи на певну розбіжність сучасних поглядів, останню вважають притаманною державним органам, що мають статус правоохоронних чи спецслужб, а негласність є її визначальною ознакою. Істотними рисами оперативної діяльності СБ України є: 1) наявність спеціальної мети – забезпечення стану захищеності держави, її законних інтересів та прав громадян від реальних і потенційних загроз, що реалізуються шляхом проведення розвідувально-підривної та іншої протиправної діяльності; 2) об'єктивно існуюча потреба – необхідність створення умов безпечного існування держави, нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці держави; 3) спеціальний суб'єкт її здійснення – уповноважені оперативні підрозділи державного органу, який забезпечує державну безпеку України; 4) специфічність завдань – негласне виявлення, попередження, припинення реальних і потенційних, зовнішніх та внутрішніх загроз державній безпеці України, передусім, розвідувально-підривного та терористичного характеру; 5) специфічні вимоги до організації процесу – здатність ефективно, своєчасно нейтралізовувати загрози державній безпеці України, відвертати настання шкідливих наслідків законним інтересам держави та громадян, усувати причини та умови, що сприяють виникненню таких загроз.

Зважаючи на викладене, *оперативну діяльність розвідувальних, контррозвідувальних та правоохоронних органів спеціального призначення України слід розглядати як сукупність негласних заходів, спрямованих на протидію загрозам національній безпеці, що здійснюються ними в межах визначеної компетенції з використанням спеціальних сил і засобів, форм та методів за тактикою, відомості про яку не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законодавством.*

Оперативна діяльність є ядром контррозвідувальної, розвідувальної та спеціальної антикримінальної діяльності [10], визначених законодавством суб'єктів забезпечення національної безпеки України.

У цьому зв'язку виникає об'єктивна, нагальна потреба в удосконаленні чинного законодавства з правового регулювання контррозвідувальної, розвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, насамперед, удосконалення їх понятійно-категоріального

апарату, організаційних і правових засад, визначення оперативної діяльності як головного складового елементу контррозвідальної, розвідальної та спеціальної антикримінальної діяльності.

Вбачається за доцільне також організувати і провести Всеукраїнську міжвідомчу (СБ України, НАБУ, ГУР Міністерства оборони, СЗР, МВС, ДПС, України) наукову практичну конференцію із зазначеної проблеми, за результатами якої визначитися в необхідності розробки нового закону України «Про оперативно-спеціальну діяльність розвідальних, контррозвідальних і правоохоронних органів спеціального призначення України» (ОСД), в якому сформулювати загальну дефініцію останньої, чітко розмежувати КРД, ОРД і РД [10, с. 176].

Схематично співвідношення КРД, ОРД і РД можна проілюструвати наступним чином :

Список використаної літератури:

1. В.А. Ліпкан, О.С. Ліпкан. Національна і міжнародна безпека. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К.: «ТЕКСТ», 2008. – 400 С.;
2. Білецький В.О. Оперативно-розшукова діяльність як складова інтегрованого управління кордонами /В.О. Білецький // Електронне науко-

ве фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – [Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=602?>];

3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – ст. 303;

4. Закон України «Про контррозвідальну діяльність» від 03.04.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – ст. 89.

5. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – ст. 382;

6. Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016, що затверджує Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України. – [Режим електронного доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>];

7. Великий тлумачний словник української мови (з додат., доповн. та CD) / Уклад. і головн. ред.. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.;

8. Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол. І.К. Білодід та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – 1974. – Т. 5. – 940 с.

9. Conflict in Ukraine enters fourth year with no end in sight /United Nations Human Rights Office of the High Commissioner // UN report/ – [Режим доступу: <http://www.ohchr/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews/UNreports>].

10. Шилін М.О. До проблеми визначення у чинному законодавстві України загальної дефініції спеціальної діяльності правоохоронних органів / М.О.Шилін // Проблеми законності: Респ. Міжвідом. Наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2004. Вип. № 67. – С. 169-177.

© Ігор Гушук,

кандидат медичних наук, доцент,

завідувач кафедри громадського здоров'я

Національного університету «Острозька академія»

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Здоров'я населення є однією з найбільших цінностей суспільства і основним критерієм якості життя населення. На міжнародному рівні це позначено у Європейському стратегічному плані «Здоров'я -2020: основи Європейської політики в підтримку дій держави і суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя». Зазначені положення також декларує і Конституція України в статті 3 якої визначено, що *«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»*.

В той же час, реальні демографічні показники країни з початку 90-х років мають тенденції до погіршення. За даними Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), сучасний стан здоров'я населення України характеризується вкрай високими показниками захворюваності та смертності, низьким рівнем тривалості життя, відсутністю можливості отримувати належну медичну допомогу. Так, середня тривалість життя в Україні на п'ять років нижча, ніж у Європейському регіоні, і на дев'ять років нижча, ніж у країнах Європейського Союзу. За даними Державного комітету статистики України, лише 15% загальної кількості наших громадян є старшими за 65 років.

Смертність населення в Україні практично вдвічі вища у порівнянні з країнами Європи, а смертність від серцево-судинних захворювань є однією з найвищих у світі та становить близько 70% у структурі загальної смертності,

Удвічі вищим за країни Європейського Союзу є й рівень малюкової смертності, що вважається одним із основних показників якості роботи системи охорони здоров'я. При цьому показник природного приросту населення в Україні залишається від'ємним.

Протягом останніх років, незважаючи на високі загальні витрати система охорони здоров'я не здатна адекватно протистояти підвищенню захворюваності, захистити громадян від надмірних витрат на лікування. І хоча за даними державної статистики система охорони здоров'я споживає загальних витрат у розмірі майже 7,4% обсягу ВВП України, що перевищує показники деяких країн Європейського Союзу, якість лікувальної допомоги залишається на низькому рівні і далеко поступається переважній більшості країн європейського регіону.

При цьому система охорони здоров'я зосереджує свою увагу переважно на лікуванні і майже не приділяє уваги профілактиці хвороб. На сьогодні профілактична складова в діяльності галузі практично нівельована, відсутня чітка державна політика у сфері громадського здоров'я, а 10 основних оперативних функцій, визначених ВООЗ, які фактично здійснювала Держсанепідслужба (на даний час практично знищена) виконуються в Україні фрагментарно різними міністерствами, центральними та місцевими органами виконавчої влади, науково-дослідними установами та іншими інституціями. Це призводить до того, що заходи дублюються, кошти використовуються неефективно, основна мета – продовження життя і зміцнення здоров'я населення – не досягається. Як наслідок вищевикладеного – фактично зруйнована система базових засад профілактичної медицини не дає змоги адекватно реагувати на шкідливий вплив факторів середовища життєдіяльності людини, що призводить до погіршення санітарно-епідемічної ситуації на всіх рівнях управління.

Особливу тривогу у фахівців викликає факт збільшення частоти виникнення групових інфекційних захворювань серед населення з водним та харчовим шляхом передачі. А зважаючи на військові дії на сході держави, можна прогнозувати значне ускладнення епідемічної обстановки в цілому.

Серйозну загрозу, в останні роки, становить і стрімка втрата висококваліфікованих та досвідчених спеціалістів на підготовку яких держава витратила десятки років, що унеможливує комп-

лексне виконання вищевказаних основних оперативних функцій громадського здоров'я. Такі фахівці могли б стати кадровим мобілізаційним ресурсом на перехідний період при розбудові нової національної системи захисту громадського здоров'я (далі-СЗГЗ).

Слід зауважити, що і серед населення країни, до цього часу не розвинено належне усвідомлення відповідальності за своє здоров'я та необхідності ведення здорового способу життя. Нераціональне харчування, вживання неякісної питної води, масове нехтування заняттями фізичною культурою і спортом, наркоманія, пияцтво, тютюнопаління та інші шкідливі звички для багатьох українців є нормою життя.

На наше переконання, СЗГЗ повинна включати надання як індивідуальних, так і суспільних послуг населенню на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також заходи, котрі впливають на організацію діяльності інших центральних органів виконавчої влади (міністерств, держслужб, держкомітетів, агенцій та ін.). При цьому, необхідно приділяти увагу соціальним, екологічним та економічним детермінантам здоров'я, керуючись підходом «Охорона здоров'я в усіх політиках держави – як загальнонаціональному принципі визнання пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, безпечного середовища її життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності; функціонування суспільства на засадах сталого (збалансованого) розвитку».

Висновки.

1. Ситуація, що склалася у сфері захисту громадського здоров'я на державному рівні набуває надзвичайного характеру і несе загрози національній безпеці.

2. Розбудова СЗГЗ в Україні повинна відбуватись через впровадження загальнонаціонального базового принципу «Охорона здоров'я в усіх політиках держави».

3. В найкоротші терміни необхідно:

– розробити та прийняти --Закон України «Про громадське здоров'я».

Передбачити підготовку нормативно-правових актів Президента та Уряду:

– «Про затвердження Національної стратегії «Охорона здоров'я в усіх політиках держави»;

– «Про створення національної інституції (Компетентний орган) у сфері захисту громадського здоров'я»;

– «Про затвердження Положення про національну інституцію (Компетентний орган) у сфері захисту громадського здоров'я».

4. Для кадрової підготовки необхідно:

– внести зміни до Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» за напрямом «Громадське здоров'я» ;

– підготувати Національний план розвитку кадрового забезпечення СЗГЗ за міжгалузевим та міжсекторальним спрямуванням «Охорона здоров'я в усіх політиках держави», у т.ч. визначення реальних та прогнозних потреб фахівців різної кваліфікації та освітнього рівня, які будуть задіяні у сфері захисту громадського здоров'я;

– розробити та затвердити, з урахуванням кращого європейського та міжнародного досвіду, стандарти освіти та освітні програми за спеціальністю «громадське здоров'я» для забезпечення треступеневої підготовки (бакалаврату, магістратури та доктора філософії) та безперервного професійного розвитку.

5. В плані матеріально-технічного забезпечення майбутньої СЗГЗ – першочергово усунути корупційні ризики по приватизації існуючої інфраструктури бувших облрайміськ СЕС в т.ч. їх лабораторної бази (режимних лабораторій), як складових загальної системи біобезпеки держави.

© **Ірина Дробуш,**

доктор юридичних наук, професор кафедри,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»

МУНІЦИПАЛЬНА ВЛАДА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Сучасний стан українського державотворення, а саме збройний конфлікт на Сході України, анексія Автономної Республіки Крим, яскраво демонструє зростання та урізноманітнення загроз національній безпеці України, значну трансформацію її змісту.

Формування повноцінного режиму національної безпеки передбачає вибір пріоритетів та аналіз факторів національної безпеки на рівні особливої стратегії, основи якої закладено в Конституції України. В Основному Законі проголошено Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою; визначено базові параметри діяльності уповноважених органів держави у сфері національної безпеки; закладено правову основу врахування можливих викликів та загроз та у разі необхідності активного реагування на їх прояв; визначено межі втручання держави в життя людини; визначено засади для подальшого прийняття законодавчих актів з питань забезпечення національної безпеки.

Попри зовнішньополітичні і військові аспекти національна безпека поширилася на сферу економічних, інформаційних, правових та інших відносин, й окрім перших, почала визначатися економічною спроможністю, транспарентністю, гідними умовами життя людини і громадянина.

Тому цілком поділяємо думку про те, що все більш загрозливими стають внутрішні виклики національній безпеці. Неефективність системи забезпечення національної безпеки через недосконалість системи державного управління, витратна економічна модель та економічна криза, що поглиблюється, виснаження фі-

нансових ресурсів держави і, як наслідок, зниження рівня життя населення, тотальна корупція, спотворення демократичних процедур, що стримує процеси кадрового оновлення державних органів, ведуть до неспроможності держави виконувати свої функції, насамперед щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, викликають зростаючу недовіру до держави з боку суспільства і загрожують його руйнацією [1, с.1].

Зважаючи на це, проблема національної безпеки постає як надзвичайно актуальна, першочергова, що потребує її суспільного і державного вирішення. А це зумовлює нагальну потребу напрацювання єдиної системи знань про національну безпеку на основі наукової методологічної бази, в тому числі визначення ефективних правових засобів забезпечення національної безпеки. Насамперед, це стосується визначення та практичної реалізації конституційно-правових засад національної безпеки України.

Закон України «Про основи національної безпеки України» [2] визначаючи національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різноманітних сферах, цілком виправдано відносить до суб'єктів забезпечення національної безпеки й органи місцевого самоврядування, які наділені Конституцією та Законами України правом представляти відповідні територіальні громади, діяти в їх інтересах зокрема шляхом забезпечення належного рівня реалізації прав і свобод кожного жителя відповідної територіальної громади.

Реалізуючи покладені на них функції, органи місцевого самоврядування як базового, так і регіонального рівнів одночасно забезпечують реалізацію таких пріоритетів національних інтересів України як гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, розвиток громадянського суспільства, зокрема шляхом розвитку на місцевому рівні різноманітних форм партисипативної демократії.

Муніципальна влада за своєю суттю є найбільш наближеною до територіальної громади, кожного з її мешканців, має реальну можливість виявляти та впливати на настрої мешканців відповідної території, оперативно реагувати на такі негативні прояви в

суспільстві як конфлікти у сфері міжетнічних і конфесійних відносин, радикалізація та екстремізм в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад. Разом з тим, варто зазначити й той факт, що повинна бути довіра з боку громадян до обраного ними органу місцевого самоврядування, а сам сільський, селищний, міський голова має мати неабиякий авторитет, щоб переконати громаду у шкідливості певних дій та вчасно передбачити певну небезпеку існуючим конституційно – правовим відносинам.

Особливо актуалізується роль місцевого самоврядування в контексті прояву сепаратистських настроїв в окремих регіонах України. На жаль, не без участі органів місцевого самоврядування відбулися події на Сході України та в Автономній Республіці Крим. В контексті цього, вважаємо, що законодавство України про національну безпеку потребує суттєвої ревізії, оскільки повинне не лише регламентувати різні напрями державної політики з питань національної безпеки у різноманітних сферах (зовнішньополітичній, воєнній, безпеки державного кордону, внутрішньополітичній, економічній, науково – технологічній, цивільного захисту, екологічній, соціальній та гуманітарній, інформаційній сферах, тощо), а й закріпити форми контролю й нагляду за діяльністю самих органів, які забезпечують національну безпеку.

Так, в ході децентралізації державного управління та реалізації принципу субсидіарності, важливим є передбачити механізм запобігання проявам сепаратизму, загрозам територіальній цілісності та національній безпеці держави.

В проекті змін до Конституції в частині децентралізації передбачене право Глави держави на миттєву реакцію та розпуск органів місцевого самоврядування. «Конституційна комісія ухвалила мудре і відповідальне рішення, і я дякую за це, надавши можливість президенту, Конституційному суду і Верховній Раді, лише ним трьом, спільними зусиллями притягати до відповідальності ті ради, які, не дай Боже, согрішать сепаратизмом і створять загрозу суверенітету, територіальній цілісності і національній безпеці України. В подібних випадках Президент як гарант Конституції негайно призупиняє повноваження відповідної ради чи голови ради, чи голови громади, Конституційний суд має надати правову оцінку, а Верховна Рада ухвалює рішення про призначення поза-

чергових виборів відповідної ради чи голови громади», – зазначив П.О. Порошенко[3].

Венеціанська комісія право глави держави на таке «більш швидке й ефективне втручання» визнала цілком обґрунтованим і підтримала. Право розпуску органів місцевого самоврядування органами центральної влади притаманне багатьом європейським демократіям..

Саме такі запропоновані зміни до Конституції викликають дискусію у суспільстві. Політичні опоненти сприймають це як розширення повноважень Президента в частині контролю за місцевим самоврядуванням. В даному випадку мова не йде про безмежний контроль з боку Президента над інститутом місцевого самоврядування, вплив на його функціонування та відповідно до цього не становитиме загрози місцевій демократії, оскільки таке право глави держави може бути ним реалізоване у чітко регламентованих Конституцією випадках, коли дійсно є прояви сепаратизму та загроза суверенітету та територіальній цілісності держави. Як наголосив сам Президент П. Порошенко, що рішення про призупинення повноважень ради громади ухвалюється ним лише на підставі рішення Конституційного Суду України в разі визнання судом порушень Конституції в частині гарантування територіальної цілісності та національної безпеки. Якщо, у інших випадках, своїми діями чи бездіяльністю органи місцевого самоврядування порушують Конституцію та закони України, то остаточне рішення щодо таких справ має належати відповідним судовим органам, а не будь – яким іншим представникам державних органів.

Вважаємо такі заходи щодо зміцнення інституту місцевого самоврядування та відповідно розширення прав та можливостей територіальних громад та регіонів в цілому допоможуть Україні вирішити політичні, економічні, соціальні проблеми, насамперед запобігти проявам сепаратизму та федералізації. Адже ряд політиків намагаються маніпулювати настроями громадян та навмисно ототожнюють питання децентралізації та федералізму. Зокрема, нав'язують мешканцям східних областей України ідеї про федералізацію, підміняючи поняття розширення повноважень місцевих громад та децентралізації влади. Замовчуючи про те, що федералізація – це місцеві парламенти, місцевий апарат чиновників, збільшення витрат на державні органи. Це крок до розколу держави. Це

жодним чином не вирішить проблем, які турбують громадян як на сході так і на заході.

Основними функціями суб'єктів забезпечення національної безпеки є вироблення і періодичне уточнення Стратегії національної безпеки України; Воєнної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України. Оцінка потенційних загроз національним інтересам України і ступеня їх небезпеки повинна стати пріоритетним напрямом діяльності відповідних суб'єктів. В контексті цього важливим є вибір критеріїв, якими необхідно керуватися при розробці механізму виявлення, запобігання та нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам та законодавча конкретизація ролі муніципальної влади у забезпеченні дієвості такого механізму в умовах сучасної України.

Йдеться фактично про необхідність формування якісно нової правової політики у сфері національної безпеки та напрацювання відповідного законодавства на науковій основі.

Список використаної літератури:

1. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: автореф. дис... докт. юрид.наук:12.00.02. Київ: 2018. 38с.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39, ст. 351
3. Президент України Петро Порошенко презентував проект змін до Конституції України в частині децентралізації. [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.newsru.ua/ukraine/01jul2015/prezentaciya.html>

© Валерій Колосков,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальних дисциплін

факультету правоохоронної діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та проблеми безпеки ділянки державного кордону або навчання, що передбачає проведення досліджень, характеризується невизначеністю умов і вимог нормативних актів.

Не існує реальних передумов поглиблення рівня співпраці України та Європейського Союзу у контексті визначення терміну повноцінного її членства в ЄС. Це пов'язано, як із загальною кризою «Європейського інтеграційного проекту», так й з невідповідністю України критеріям членства, у тому числі й національної безпеки на державному кордоні.

Одним із неоднозначних питань, що характеризують безпеку кордону, є складні відносини між Україною та Російською Федерацією як суверенними державами. Після розпаду СРСР Росія не тільки зберегла свою військову присутність на території України (Автономна Республіка Крим), але й посилила її з моменту анексії Криму, веденням війни в Донбасі. Збереження російської військової присутності фактично унеможливило євроатлантичну інтеграцію України. Слабкість української влади на першому державотворчому етапі дозволила Російській Федерації зберегти воєнно-політичний важіль впливу на ситуацію в Україні.

Розв'язання Російською Федерацією війни на сході України стало яскравим проявом «нової» російської зовнішньополітичної стратегії стосовно нашої держави.

В Україні існує ціла мережа спеціалізованих державних і неурядових інституцій, які досліджують євроінтеграційні процеси, пов'язані з національною безпекою нашої держави. Ця тема висвітлюється в засобах масової інформації, обговорюється на наукових конференціях, семінарах усіх рівнів. І все ж проблеми національної безпеки, в багатьох випадках, розглядаються спрощено, безсистемно, без урахування суттєвих чинників діяльності правоохоронних органів (у тому числі й Державної прикордонної служби України), воєнізованих структур. А це вкрай негативно позначається на реалізації стратегії національної безпеки держави.

У середовищі політичної еліти та в суспільстві загалом сформувався і зміцнюється досить потужний прошарок послідовних прихильників євроатлантичного вибору. Однак без активної діяльності правоохоронних органів безпека нашої держави неможлива. Важливу роль у цьому відіграє й Держприкордонслужби України. На сьогоднішній день саме ця структура має глобальний вплив на політичне становище в прикордонних районах нашої держави. Це пояснюється довірою населення підконтрольних районів Донбасу до прикордонників, інших правоохоронців та Збройних сил України.

Звичайно, що забезпечення національної безпеки неможливе без взаємин з громадськими організаціями, євроатлантичними структурами безпеки і мають непересічне значення для розгортання державотворчих процесів в Україні. Цьому сприяють вигідне геополітичне положення, причетність українців до традицій європейської культури, демографічний склад населення, економічний потенціал, спроможність зробити вагомий внесок у зміцнення загальноєвропейської безпеки. Проте потрібно зробити й поправку: без повноцінних політичних і соціально-економічних реформ говорити про ймовірність членства України в НАТО і ЄС не доводиться.

Україна відмовилась від третього у світі ракетно-ядерного потенціалу, здійснила суттєве скорочення Збройних сил. Ці переважно односторонні кроки зміцнили статус України як надійного і прогнозованого партнера на міжнародній арені. У 2003 році був прийнятий Закон України «Про Державну прикордонну службу України», тим самим перестали існувати Прикордонні війська. Це вказує на те, що прикордонники не є військовиками, а правоохоронцями, представниками правоохоронного органу спеціального при-

значення. Звичайно, прикордонна служба має на озброєнні бойову сухопутну, морську та авіаційну техніку, прикордонники ходять у військовій формі. Але й інші правоохоронці носять уніформу.

Високий професіоналізм українських прикордонників, відповідальне й ефективне виконання завдань у складних умовах отримали заслужене визнання в усьому світі.

Досягнуто певних результатів у реформуванні правоохоронних структур держави, зокрема Державної прикордонної служби України. Зроблено рішучі кроки щодо приведення її у відповідність зі світовими стандартами. Прийнято важливі законодавчі акти щодо вдосконалення організаційно-штатної структури ДПСУ, поліпшення її правоохоронно-бойових можливостей. Незважаючи на складне соціально-економічне становище, Україна спромоглася зберегти провідні позиції в багатьох високотехнологічних галузях.

У своїй стратегії євроатлантичної інтеграції Україна повинна зважати на те, що критерії членства в НАТО і ЄС значною мірою аналогічні. Звужує євроінтеграційні перспективи України її непослідовна зовнішня політика, намагання «поєднати непоєднане», встановити стратегічне партнерство з якомога більшою кількістю країн різної геополітичної орієнтації.

Стратегія євроатлантичної інтеграції потребує активного законодавчого забезпечення. Ухвалений Закон «Про основи національної безпеки України» переважно декларативний, не визначає чітких завдань, процедур та механізмів реалізації євроатлантичної інтеграції. Вигідне геополітичне становище України, наявність розвинутої транспортно-комунікаційної та військової інфраструктури викликають неабияку зацікавленість західних партнерів.

Україна за своїм геополітичним положенням, традиціями і ментальністю народу є носієм західноєвропейської і східноєвропейської культур. Тому євроатлантичний і євразійський курси розглядаються не як альтернативні напрями зовнішньої політики нашої держави, а як двоєдиний процес, в основі якого покладені власні національні інтереси. Проблемною є й відповідність стандартів внутрішнього життя держави стандартам євроатлантичного співтовариства.

У процесі реалізації курсу України на вступ до Євросоюзу треба враховувати реальні можливості розширення співробітництва з країнами ЄС та НАТО. Альянс утворився як воєнно-політична

структура для захисту цінностей західноєвропейської культури та спільної спадщини країн, які виникли на руїнах Великої Римської імперії.

До сприятливих чинників належить і культурно-слов'янська спорідненість українського народу з іншими слов'янськими народами, які вже стали повноправними членами євроатлантичного співтовариства та Євросоюзу. Реальні дво- та багатосторонні відносини України з цими державами активно розвиваються і мають непогані перспективи.

До таких перспектив відносяться стажування представників Державної прикордонної служби України у прикордонних і поліцейських структурах Західної Європи та Сполучених Штатів Америки. З декотрими із них укладені відповідні договори.

Держприкордонслужба України є не просто правоохоронним органом спеціального призначення. Її діяльність полягає не тільки у фізичній охороні державного кордону, пропуску осіб та вантажів у пунктах пропуску. У даній структурі є підрозділи, котрі здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну та контррозвідувальну діяльність. Усі зазначені підрозділи (оперативні і неоперативні) забезпечують безпеку державного кордону.

Виникає питання: як же сталось, що ворог увійшов на українську землю, порушив державний кордон України? Справа у тім, що не відпрацьовані належним чином нормативні акти, котрі регламентують безпеку нашої держави, як на законодавчому рівні, так і внутрішньовідомчі, котрі ґрунтуються на законодавчій базі. Крім того, відсутня воля вищого керівництва держави, котрі повинні приймати відповідні рішення, боязнь прийняти на себе відповідальність за ці рішення у відповідності до вітчизняного та міжнародного законодавства.

Основою співпраці нашої держави з європейськими країнами є достатньо високий рівень українських технологій. Після відповідної модернізації та кооперації вітчизняні виробники спроможні конкурувати на світовому ринку.

Важливою умовою залишається продовження економічних, політичних і соціальних реформ для досягнення європейських стандартів внутрішнього життя країни. Тобто, необхідно зосередити увагу на реальному втіленні в життя інтеграційних процесів, а не на формалізації взаємин між Україною і НАТО.

© **Наталія Малиновська**,
кандидатка політичних наук,
старша викладачка кафедри політології та національної безпеки
Національного університету «Острозька Академія»

БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ПІСЛЯ АНЕКСІЇ КРИМУ 2014 РОКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

Особливість близькосхідного регіону полягає в тому, що він займає чільне місце в зовнішній стратегії провідних держав світу. Впродовж своєї незалежності Україна приділяла незначну увагу зовнішнім відносинам, про що свідчить представництво дипломатичного корпусу, нерегулярність зустрічей і відсутність близькосхідної стратегії у офіційних документах.

З початку незалежності України, інтерес до регіону Близького Сходу з боку української влади є не «системний». Україна проводила переважно епізодичну двосторонню й часто непослідовну політику, без належного урахування його специфіки та нової архітектури міжнародних відносин. У більшості стратегічних документів, які визначають зовнішню політику України, досі немає згадки про Близький Схід, що доводить відсутність стратегічного вимірювання у взаєминах з цими країнами.

Політика України щодо країн Арабського Сходу визначена в Постанові ВРУ «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 1993 року. Україна підтримує, виходячи з міркувань політичної та економічної доцільності, двосторонні відносини з тими країнами, які відіграють помітну роль у світовій та регіональній політиці, мають високий рівень економічного розвитку, розташовані у стратегічно важливих для Української держави регіонах. Єдине зазначено, що в цьому контексті Україна шукатиме шляхів до встановлення контактів з країнами Близького і Середнього Схо-

ду, зокрема членами Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), «новими індустріальними країнами» Азії [3].

У розробленій Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції» важливість розвитку відносин України з країнами Близького Сходу визначається такими чинниками: значною ємністю товарних ринків та їхньою відносною невибагливістю, традиційними торгово-економічними зв'язками цих країн з Україною, перспективами військово-технічного співробітництва, наявністю запасів альтернативних сировинних та енергетичних ресурсів, можливостями забезпечення транзиту товарів з Близького Сходу на європейські ринки і у зворотному напрямку [4, с. 314].

Події 2014 року вплинули не тільки на Україну, а і внесли корективи у міжнародну систему безпеки, спричинили нові виклики, а відповідно створили умови для перегляду зовнішньої політики. Дії Російської Федерації похитнули систему безпеки, відносини із державами-партнерами. Крім того, сама анексія Кримського півострова привернула увагу міжнародної спільноти до корінного народу – кримських татар, більшість з яких переселилися на материкову Україну. Зв'язки кримськотатарської спільноти з мусульманськими країнами можна розглядати як один з чинників в українсько-близькосхідних відносинах.

Нинішня політична ситуація на Близькому і Середньому Сході вимагає здійснення комплексу заходів організаційного, політичного та аналітично-прогнозного характеру, спрямованого на збереження позицій України у Близькосхідному регіоні з урахуванням тих змін і тенденцій, що відбуваються, та вирішення всього спектра нагальних питань на Близькому Сході [5].

Згідно з інформацією МЗС України, перед дипломатами ставляться доволі подібні політичні завдання на Близькому Сході, такі як «активізація політичного діалогу, взаємодії в рамках міжнародних організацій (в т.ч. враховуючи статус України як непостійного члена РБ ООН), підтримка в питаннях суверенітету і територіальної цілісності України і протистояння агресії Росії». При цьому головний акцент робиться на інформаційно-роз'яснювальну роботу та іміджеві заходи. Виходячи з того, що Україна, як держава, яка не має в регіоні політичної чи економічної ваги, нічого більш суттєвого запропонувати наразі не може.

Невизначеність близькосхідного напрямку зовнішньої політики України позначається і на роботі українських дипломатів у близькосхідному регіоні, призводить до несвочасності їхніх ротаций, недофінансування посольств і постановки неконкретних завдань.

На сьогодні в низці країн регіону склалася ситуація, коли українські послы призначалися або невчасно, або давно вже пересиділи свій визначений термін. Наприклад, в Єгипті керівника українського диппредставництва не було з березня 2014 року по січень 2015 рік, в Ірані – з квітня 2014 року по грудень 2015 рік, в Лівані – з квітня 2014 року по серпень 2016 рік. В Ізраїлі, Йорданії, Кувейті та ОАЕ послы не змінювалися з 2010 року [1].

Розвиток геополітичної ситуації на Близькому і Середньому Сході вимагає від України реалізації свого зовнішньополітичного курсу у зазначеному напрямі майже з філігранною точністю, із своєчасним урахуванням всіх нюансів складної геополітичної гри, що відбувається на Близькому Сході, глибоким розумінням справжніх мотивів всіх головних учасників близькосхідної політики [5].

Офіційну позицію арабських країн щодо подій в Україні та дій Росії можна охарактеризувати як прагнення дистанціюватися від «української кризи», уникнути критики кожної зі сторін і не бути втягнутими в конфронтацію до Росії й Заходу. При аналізі особливостей позицій країн Близького Сходу необхідно зважати на неоднорідність та складність регіональної системи міжнародних відносин, на ідентифікації зовнішньополітичних орієнтацій відповідно до нових умов. Проте держави аж ніяк не гомогенного арабського світу, у кожного з яких є свої інтереси й своя специфіка відносин один з одним і зі світовими державами зокрема, по-різному реагують на ситуацію навколо України.

Показовим було голосування на сесії Генеральної Асамблеї ООН 27 березня 2014 року щодо резолюції А/68/L.39 про територіальну цілісність України. За резолюцію проголосували 8 держав регіону (Бахрейн, Йорданія, Катар, Кувейт, Лівія, Саудівська Аравія, Туреччина й Туніс). Усі вони мають тісні відносини із Заходом, який є їх головним гарантом безпеки й провідним економічним партнером. Для арабських монархій (крім Марокко) додатковим аргументом на користь голосування за резолюцію стали розбіжності з Москвою щодо Сирії. Проти резолюції єдиною виступила Сирія, для керівництва якої Росія виступає головним поза-

регіональним союзником у боротьбі за виживання. Серед держав, що утрималися, були три значущі арабські країни – Ірак, Єгипет і Алжир. Взагалі не брали участь у голосуванні представники семи держав – Ємену, Марокко, Оману, ОАЕ, Лівану, Ізраїлю та Палестини.

Під час наступного голосування через рік 15 листопада 2016 року за резолюцію 71/205 про стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна) проголосували «за» Ізраїль, Катар, Туніс, Ємен. «Проти» проголосували Іран, Судан, Сирія. «Утрималися» Бахрейн, Єгипет, Ірак, Йорданія, Оман, ОАЕ, а не голосував Ліван [1].

Впродовж останнього року помітні зміни у зовнішній політиці України. Перш за все вони стосуються зближення з ОАЕ – підписання меморандуму про скасування візових вимог, договорів про військово-технічне співробітництво між Урядами України та ОАЕ (2015 р.) та про співробітництво у військовій сфері між Міністерством оборони України та Генеральним Штабом Збройних Сил ОАЕ [2].

Складний етап у міжнародних відносинах Україна може використати для зближення з Близьким Сходом. Важливо, щоб це не носило персоніфікований характер, в особі президента, а і відповідало зовнішньому курсу Української держави. «Українська криза» змушує до багатовекторної політики, вироблення гнучкості та системності, пошуку надійних партнерів. Для цього, Україні необхідно більш застережливо відноситися до міжнародного голосування, її позицій у міжнародних відносинах.

Список використаної літератури:

1. Горін П. Українська дипломатія на Близькому Сході: Що заважає просуванню українських інтересів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prismua.org/ukrainian-diplomacy-middle-east-prevents-promotion-ukrainian-interests>.

2. Договірні-правова база між Україною та ОАЕ [Електронний ресурс] // Посольство України в Об'єднаних Арабських Еміратах (королівстві Бахрейн за сумісництвом). – Режим доступу: <https://uae.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ae/legal-acts>.

3. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

4. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» /Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. Прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Дежкомстату України, 2004. – 416 с.

5. Швед В. Близькосхідна політика України у контексті сучасного геополітичного протиборства на Близькому Сході [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/013.htm.

© **Надія Артюхова,**

кандидат юридичних наук, доцент

Національної академії Служби безпеки України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СБ УКРАЇНИ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Серед актуальних проблем забезпечення економічної безпеки держави, зокрема у частині, що стосується її міжнародного торговельно-економічного співробітництва (далі – МТЕС), які досі не отримали належного доктринального осмислення, особливе місце займає питання визначення концептуальних засад указаної діяльності, а саме її основних принципів. Зазначена проблема потребує відповідного теоретико-правового та наукового обґрунтування, адже діяльність СБ України із забезпечення інтересів держави у сфері МТЕС має будуватися на основі відповідних принципів, котрі акумулюють у собі його основоположні засади.

У лексикографічній літературі «принцип» тлумачиться як: основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. [1]. Філософські словники визначають «принцип» як основу, початок, керівну ідею про найбільш істотні закономірності, що мають основне значення [2, с. 519]. Таким чином, принципами називають важливі, суттєві, основоположні засади, на яких базується та чи інша діяльність, у т.ч. діяльність із забезпечення державної безпеки.

Наразі перейдемо до класифікації вищезазначених принципів. Зауважимо, що забезпечення СБ України інтересів держави у сфері МТЕС здійснюється на основі поєднання принципів діяльності СБ України, закріплених у нормах чинного законодавства України та галузевих принципів у сфері міжнародних торговельно-економічних відносин (у т.ч. положень міжнародних нормативно-правових

актів у цій сфері). З урахуванням викладеного, указані принципи пропонуємо поділяти на загальні (конституційні принципи діяльності СБ України та принципи, які регламентують організацію і проведення контррозвідувальної діяльності (далі – КРД) та галузеві (принципи, у т.ч. закріплені у положеннях міжнародного законодавства, які регулюють суспільні відносини у сфері зовнішньоекономічної діяльності, невід’ємною складовою якої є і МТЕС).

Як відомо, основними конституційними принципами, якими керується у своїй діяльності СБ України, є: повага і дотримання прав і свобод людини, рівність перед законом, верховенство права, демократизму, суверенності та єдиновладдя народу та ін. [3]. В офіційних джерелах принципами діяльності СБ України називають також поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації [4]. Вважаємо, що зазначені принципи можуть виступати основою для визначення принципів діяльності СБ України у т.ч. й у сфері міжнародної торговельно-економічної кооперації.

Нагадаємо, що принципами КРД, відповідно до чинного законодавства, є законність; повага і дотримання прав та свобод людини і громадянина; позапартійність; безперервність; конспірація, поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності; комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів; адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об’єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; підконтрольність та підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом [5].

Таким чином, урахувавши загальні підходи до тлумачення поняття «принцип», а також беручи до уваги законодавче тлумачення основоположних принципів діяльності СБ України, принципи забезпечення інтересів держави у сфері МТЕС пропонуємо розглядати як основні положення, що визначають зміст, а саме організаційні форми і методи цієї оперативно-службової діяльності, та характеризують закономірності використання правових, кадрових, матеріально-технічних на інших ресурсів у процесі її здійснення відповідно до поставлених цілей.

У цьому контексті не можемо не згадати вузькоспеціалізовані *галузеві принципи* міжнародного торговельно-економічного спів-

робітництва, які хоч і мають опосередковане відношення до безпосередньої організації роботи СБ України у сфері МТЕС, повинні бути враховані при визначенні концептуальних засад цієї оперативно-службової діяльності.

Зазначені галузеві принципи можна поділити, по-перше, на *внутрішні* (закріплені у чинному законодавстві України, зокрема у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [6]). Серед них: принцип суверенітету народу України у здійсненні ЗЕД; принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва; принцип юридичної рівності і недискримінації; принцип верховенства закону; принцип захисту інтересів суб'єктів ЗЕД; принцип еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

По-друге, серед галузевих принципів МТЕС України розрізняємо також *зовнішні*, тобто ті, які закріплені у відповідних міжнародних правових актах і є обов'язковими для виконання всіма державами, що їх підписали.

Так, з метою регулювання міжнародного співробітництва в галузі торгівлі розроблено комплекс міжнародно-правових актів, які складають міжнародне торгове право (підгалузь міжнародного економічного права). Зокрема, йдеться про Статут ООН (1945); багатосторонню Генеральну угоду про тарифи і торгівлю (ГАТТ) (1947); Декларацію про принципи міжнародного права, щодо дружніх відносин і співробітництва (1970); Декларацію про встановлення нового економічного порядку (1974); Принципи міжнародно-торговельних відносин і торговельної політики, які сприяють розвитку (1964), Світову організацію торгівлі (СОТ) (1995) та ін.

Найбільш повний перелік принципів організації міжнародних економічних відносин відображає Хартія економічних прав і обов'язків держав – документ, прийнятий IV Спеціальною Сесією Генеральної Асамблеї ООН (1974) [7]. Серед них варто відзначити такі: суверенна рівність усіх держав; взаємна і справедлива вигода; мирне регулювання спорів; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань; повага до прав людини та основних свобод; відсутність прагнення до гегемонії в сферах впливу; сприяння міжнародній соціальній справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку.

З усіх перерахованих вище міжнародно-правових документів випливає, що принцип співробітництва держав світової спільноти, а також розвиток міжнародної економічної і, особливо, торговельної кооперації, є основою побудови і розвитку міжнародних відносин у різних сферах і галузях. Відтак, можемо стверджувати, що зазначені принципи заслуговують на увагу при визначенні концептуальних засад забезпечення СБ України інтересів держави у сфері МТЕС.

Список використаної літератури:

1. Академічний тлумачний словник української мови // [Електронний ресурс]. – Систем. вимоги : sum.in.ua. – Назва з титул. екрану.
2. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов.ред. В.І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
3. Конституція України [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 червня 1996 року] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30.
4. Офіційний сайт Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Систем. вимоги : <https://ssu.gov.ua/ua/pages/38>. – Назва з титул. екрану.
5. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 р. [із змінами на 16.05.2013 р.] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12.
6. Закон України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» // [Електронний ресурс]. – Систем. вимоги : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/959-12>. – Назва з титул. екрану.
7. Charter of Economic Rights and Duties of States. GA Res. 3281(ххix), UN GAOR, 29th Sess. (12 December 1974). – [Електронний ресурс]. – Систем. вимоги : <http://www.un-documents.net/a29r3281.htm>. – Назва з титул. екрану.

© **Сергій Бондаренко,**

кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри політології та державного управління

Донецького національного університету імені Василя Стуса

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Актуальність теми обумовлюється нестабільністю та непрогнозованістю суспільно-політичних процесів, які відбуваються у світі, загалом, та в Україні, зокрема. Життя в таких умовах вимагає від держав швидкого та обґрунтованого прийняття політичних рішень. Враховуючи збільшення кількості неполітичних акторів, які прямо чи опосередковано впливають на їх формування та реалізацію, створюють умови для часткової втрати монополії держави на вироблення та реалізацію політик у різних сферах, у т.ч. безпекової. В таких умовах вже сформовані передумови для зміни традиційної ієрархічної системи суспільно-політичних відносин, зміщення їх вертикалі у площину горизонтальної взаємодії.

До одних із неполітичних акторів, які впливають на формування та реалізацію політики можна віднести неурядові аналітичні центри («мозкові центри», «фабрики думок», «think tanks»), діяльність яких спрямована на вироблення та сприяння реалізації ефективних політичних рішень на основі результатів аналізу та оцінці певних процесів та різних сфер життя суспільства. Діяльність та роль неурядових аналітичних центрів активно досліджується, як за кордоном, так й в Україні. Серед робіт вітчизняних дослідників та практиків слід виділити К. Ващенко, С. Внучко, Д. Горелова, О. Клименка, Р. Кобця, О. Корнієвського, О. Маєвської, Н. Ржевської, С. Телешуна, О. Федорчук та ін.

Під неурядовими аналітичними центрами (далі – НАЦ) слід розуміти незалежні від уряду експертно-аналітичні організації, які здійснюють оцінку політики та суспільно-політичних процесів,

розробляють рекомендації щодо їх удосконалення. Ідейний продукт «мозкових центрів» – прикладна політична експертиза, аналітичні статті, фундаментальні теоретичні праці. Його відмінною ознакою, зазвичай є стратегічна цільова установка, обґрунтована конкретними уявленнями про бажані соціально-економічні та політичні результати [6].

До неурядових аналітичних центрів відносяться: самостійні та незалежні «мозкові центри», які працюють самостійно і не фінансуються державою; університетські – центри політичних досліджень при університетах; корпоративні «мозкові центри» – комерційні організації, що займаються вивченням політичних проблем, пов'язаних з корпораціями або просто діють на комерційній основі [3, с. 126]. У діяльності НАЦ виділяють три основні функції: функція політичного аналізу; функція політичної комунікації; функція втілення політики (просування й прийняття рішень, оцінка здійсненої дії щодо вироблення нових кроків і розробка нового політичного курсу) [7, с. 171].

Аналіз джерел засвідчує, що роль недержавних аналітичних центрів є важливою у формуванні та реалізації політики. у т.ч. безпекової. Особливий інтерес до співпраці між владою та НАЦ можна побачити у державах т.з. «розвинутої демократії». Практика взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства в розвинутих демократичних країнах зорієнтована на делегування частини владних повноважень до приватного сектору. Тому у відповідальних політичних системах політики та державні службовці змушені користуватися послугами недержавних установ, перекладаючи на них частину роботи. Це стосується більшості органів державної влади, включаючи відомства сектору безпеки [1].

Згідно зі Стратегією національної безпеки України «науково-експертне забезпечення координації та контролю діяльності у сфері національної безпеки і оборони здійснює Національний інститут стратегічних досліджень із залученням провідних наукових, аналітичних і експертних установ України та інститутів громадянського суспільства» [9]. Незважаючи на закріпленні у законодавстві норми взаємодії між владою та інститутами громадянського суспільства, досі проблемним є рівень практичної залученості НАЦ до вироблення та реалізації політики.

За даними Офісу зв'язку українських аналітичних центрів у Брюсселі, Центру Разумкова, Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, МФ «Відродження», Інституту Лаудера Університету Пенсильванії (США) у 2016 році в Україні функціонувало 106 аналітичних центрів серед яких 95 недержавні, 9 державних та 2 університетські. Переважна більшість з них знаходиться у м. Києві (73 організації) [2]. Це свідчить про концентрацію інтелектуального потенціалу НАЦ у столиці, які працюють в основному з центральними органами влади та охоплюють питання загальнонаціонального характеру. Аналіз результатів досліджень діяльності НАЦ у період 2014-2016 років свідчить про брак аналітичних центрів та їх низьку активність на регіональному рівні. Згідно результатів дослідження «Незалежні аналітичні центри і органи влади: партнери у просуванні реформ чи дві паралельні реальності?» (2015 рік) визначено, що «серед регіональних аналітичних центрів, які знаходяться не в Києві, реальних лідерів визначити неможливо, оскільки більшість опитаних представників органів влади і місцевого самоврядування переважно не могли згадати жодного з регіональних центрів» [5, с. 33]. Для забезпечення високого рівня національної безпеки України необхідно зосередитись на виробленні регіонального аналітичного продукту особливо в умовах децентралізації, коли регіони отримали більше адміністративних та фінансових ресурсів [8].

Основними напрямками діяльності НАЦ в Україні є дослідження та розробка рекомендацій до політики у таких сферах, як: державне управління, економіка, енергетика, екологія, медіа, освіта, міжнародні відносини та безпека тощо [4]. В умовах агресії проти України з боку Російської Федерації на ринку НАЦ активно розвиваються дослідження у сфері національної безпеки та оборони. Враховуючи широкий спектр загроз і викликів, які постають перед Україною в сучасних умовах, роль НАЦ у її захисті зростає. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, вітчизняні аналітичні центри у безпековій сфері пропонують наступні продукти: реформа та розвиток системи забезпечення національної безпеки в цілому та її складових: Збройні сили України, Оборонно-промисловий комплекс, правоохоронна система, судова система, система антикризового менеджменту та інші; демократичний контроль у секторі безпеки; міжнародна безпека: відно-

сини з НАТО, ЄС, ОБСЄ, інтеграційні процеси у сфері безпеки, українсько-російські відносини, нова архітектура безпеки тощо; методологія стратегічного планування; економічна (воєнно-економічна), енергетична та інформаційна безпека держави; воєнна (воєнно-політична) безпека держави в умовах «гібридної політики» та «гібридної війни» проти України; безпека миротворчих контингентів (місії) України [1].

Як показує практика? залученість НАЦ до формування та реалізації державної політики в Україні, у т.ч. у безпековій сфері, є недостатньою. Вплив аналітичних центрів на формування політики в основному опосередкований і здійснюється переважно через ЗМІ та формування громадської думки. Успіх співпраці часто залежить від фактору особистості у владі, оскільки сама політична система неефективна, а інституції слабкі, що перешкоджає можливості відкрито впливати на формування політики [5, с. 6]. Але, слід зазначити, що спостерігаються позитивні зрушення у сприйнятті з боку влади необхідності та важливості залучення НАЦ, особливо в умовах сучасних загроз. Серед ключових проблем, які заважають налагодженню ефективного міжсекторального співробітництва є: брак державних ресурсів, залежність НАЦ від міжнародної допомоги, недостатній організаційний фаховий та кадровий потенціал неурядових аналітичних центрів, відсутність ринку аналітичних послуг, особливо на регіональному рівні.

Для вирішення вищевказаних проблем, необхідно збільшити частку ресурсної підтримки НАЦ з боку держави, аналітичним центрам – зосередитись на підвищенні якості послуг, розширенні їх спектру, кадровому забезпеченні своєї діяльності та просуванні своїх напрацювань. Незважаючи на брак ресурсів, «хворобу росту» та певний рівень скепсису з боку влади в Україні до неурядових аналітичних центрів, їх роль у формуванні політики, у т.ч. безпековій, буде збільшуватись. Це пов'язано із тим, що наша держава активно рухається у бік європейської та північноатлантичної інтеграції, норми якої вимагають забезпечити системні та всебічні консультації, залучення інститутів громадянського суспільства до вироблення та реалізації державної політики.

Список використаної літератури:

1. Горелов Д.В. «Використання потенціалу недержавних аналітичних центрів у формуванні політики національної безпеки». Аналітична записка [Електронний ресурс] / Д.В. Горелов // Національний інститут стратегічних досліджень . – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2119/>
2. Ландшафт українських неурядових, державних, університетських аналітичних центрів [Електронний ресурс] // Think twice UA. – Режим доступу: <http://thinktwiceua.org/uk/ttua-content/landshaft-ukrayinskyh-neuryadovyh-derzhavnyh-universytetskyh-analitychnyh-tsentriv/>
3. Маєвська О. Класифікація «мозкових центрів» світу: основні підходи / О. Маєвська // Політичне життя. – 2017. – № 1-2. – С. 126–129.
4. Напрямки досліджень [Електронний ресурс] // Офіс зв'язку українських аналітичних центрів у Брюсселі. – Режим доступу: <https://ukraine-office.eu/research-areas/>
5. Незалежні аналітичні центри і органи влади: партнери у просуванні реформ чи дві паралельні реальності? [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/752393291583d8e8a8b9b08.29756852.pdf>
6. Ржевська Н. Ф. Історико-теоретичний аналіз «виробництва» інтелектуального простору американськими та транснаціональними аналітичними структурами [Електронний ресурс] / Н. Ф. Ржевська // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2015. – № 7. – С. 73-83. – Режим доступу: <http://www1.lnu.edu.ua/publications/bulletins/index.php/politology%20article/viewFile/1263/1320>
7. Ржевська Н. Ф. Функції й напрями діяльності «мозкових центрів» / Н. Ф. Ржевська // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 107(1). – С. 171-178.
8. Розумна сила. Чому Україні слід розвивати аналітичні центри [Електронний ресурс] // ТЕКСТИ.org. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/76671/Rozumna_syla_Chomu_Ukrajini_slid_rozvyvaty_analitychni
9. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

© **Марія Чеховська,**

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри національної безпеки

Національної академії Служби безпеки України

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день в Україні продовжується процес формування нормативно-правової бази системи забезпечення національної безпеки України. Принципове оновлення отримали Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України та основні документи із забезпечення інформаційної безпеки держави. З іншого боку, значна кількість документів стратегічного характеру є лише задекларованими.

Так, статтею 2 “Правова основа національної безпеки” Закону України “Про основи національної безпеки України” наголошується, що “відповідно до цього Закону розробляються і затверджуються Президентом України ... доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України” [1]. У той же час у Стратегії національної безпеки України зазначається, що вона є “основою для розроблення інших документів стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки: Концепції розвитку сектору безпеки і оборони, Воєнної доктрини України (Стратегії воєнної безпеки), Стратегії кібербезпеки, інших галузевих стратегій, а також державних програм розвитку органів сектору безпеки і оборони” [2].

На жаль, не було реалізовано ідею щодо складання, затвердження та подальшого дотримання Плану дій з реалізації осно-

вних положень Стратегії національної безпеки України. Адже відсутні конкретні напрями дій суб'єктів сектору безпеки і оборони України та відповідних державних установ з реалізації напрямків державної політики у сфері національної безпеки, терміни та строки, конкретні виконавці.

У даному випадку позитивним є досвід впровадження Матриці досягнення стратегічних цілей, виконання основних завдань оборонної реформи, визначених Стратегічним оборонним бюлетенем України на 2018-2020 роки. Такими саме ефективними є Основні заходи у рамках Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на календарний рік. Дієвим є той факт, що у зазначених документах прописані заходи або результативні показники, а також перелік відповідальних органів державної влади України.

Зважаючи на зазначене, було б бажаним не лише активізувати роботу над опрацюванням та прийняттям відповідних нормативно-правових документів стратегічного характеру у сфері забезпечення економічної та продовольчої безпеки, екологічної та цивільної безпеки тощо. Окремо наголосимо на необхідності існування так званих «дорожніх карт» щодо виконання стратегічних документів.

Список використаної літератури:

1. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: № 287/2015 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

© **Юрій Дмитренко,**

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри управління

Навчально-наукового інституту перепідготовки та

підвищення кваліфікації кадрів Служби безпеки України

Національної академії Служби безпеки України

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Однією із важливих складових системи національної безпеки є соціальна безпека, яка залежить від багатьох інших видів безпеки (зокрема від економічної, політичної, інформаційної тощо). На стан її забезпечення впливають такі чинники як: економічне становище держави, наявність значної кількості безробітних, пільговиків, криміногенна обстановка і ефективність діяльності правоохоронних органів тощо. Окрім того, рівень соціальної безпеки відчутно знижується під час воєн, епідемій, економічних криз (зокрема, спад виробництва, інфляція, підвищення цін т.ін.), проведення виборів тощо.

З урахуванням зазначеного категорію “соціальна безпека”, на наш погляд, варто визначити як суспільну безпеку, механізм якої забезпечує захист інтересів особи, суспільства, держави, високий рівень соціальних стандартів. Саме ці складові та ефективність їх реалізації є ключовими критеріями визначення держави як соціальної відповідно до ст. 1 Конституції України.

У соціальній державі шляхом залучення вітчизняного та зарубіжного інтелектуального і технологічного потенціалу та створення інвестиційного мікроклімату, підвищення ВВП, створюються додаткові робочі місця з адекватною оплатою праці, що є передумовою підвищення реальних соціальних гарантій громадян та забезпечення впровадження їх в життя. І навпаки, відсутність дієвості у цій сфері, веде до зниження життєвого рівня громадян,

значне їх розшарування за рівнем доходів, штучне заниження фактичної вартості робочої сили, збільшення кількості безробітних (особливо серед молоді) та виїзд громадян України на заробітки і постійне місце проживання (ПМЖ) за кордон. Ці взаємопов'язані фактори стають одними із головних негативних чинників, які стримують розширення внутрішнього ринку, технологічне оновлення виробництва (впровадження інновацій) і суттєво впливають на стан забезпечення соціальної безпеки. Окрім того, високий рівень корупції, дефіцит фінансових ресурсів та слабкий контроль за ефективним використанням бюджетних коштів, впливають на різке падіння якості соціальних послуг громадян, знижують рівень соціального захисту та спричиняють розвиток таких негативних наслідків у соціальній сфері, як: зубожіння значної частини населення, особливо у сільській місцевості, (пенсіонерів, інвалідів, сімей загиблих тощо); наявність заборгованості із заробітної плати або (у більшості випадках) знаходження її в «тіні»; приховане та зареєстроване безробіття; високі (часто «не підйомні») комунальні платежі; недостатній рівень розвитку медицини, сфери послуг, науки та культури і як наслідок, – загострення демографічної ситуації.

Як уявляється, найбільш значимими показниками соціальної безпеки є: рівень і якість життя, зокрема, його тривалість, показники народжуваності, смертності, захворювань. Іншими показниками є: рівень інфляції; стабільність вітчизняної грошової одиниці; рівень (норма) безробіття (у відсотках); показники забезпеченості житлом (його доступність) та послугами у сфері охорони здоров'я, культури, тощо. Стан соціальної безпеки також визначається рівнем показників освіти; рівнем зайнятості громадян, в тому числі за сферами діяльності, віком, статтю, соціальними групами; показниками міграції населення (виїздів на заробітки (ПМЖ), кількістю біженців, емігрантів тощо). Узагальнюючим серед усіх показників, як ми зазначили, є рівень та якість життя громадян.

У сучасній концепції соціальної безпеки як складовій національної безпеки особлива роль повинна відводитись визначенню її внутрішніх та зовнішніх загроз.

До внутрішніх загроз, які впливають на стан забезпечення соціальної безпеки та загрожують національним інтересам у цій сфері, можна віднести:

– наявність високого рівня корупції та дієвого механізму боротьби з нею;

– інфляція, нестабільність вітчизняної грошової одиниці;

– не створення сприятливого інвестиційного мікроклімату в державі для ефективного залучення інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) та відсутність ефективного механізму переведення економіки на альтернативні енергетичні джерела (до реальної енергетичної незалежності), впровадження новітніх технологій;

– відсутність справедливої адекватної (відповідно до інфляції) індексації зарплат, пенсій, грошових вкладів населення, наявність «зрівнялівки» в пенсійному законодавстві, як наслідок, – зниження стимулів до продуктивної праці, недовіра до банківської системи і відтік коштів вкладників;

– руйнування обґрунтованої міжгалузевої, міжкваліфікаційної, міжпосадової диференціації заробітної плати, не врахування стажу роботи;

– не створення робочих місць (особливо для молоді) з конкурентною заробітною платою в Україні, як результат, – виїзд громадян за кордон, «старіння нації», втрата соціально-професійного статусу численними соціальними групами.

До зовнішніх загроз, які впливають на стан забезпечення соціальної безпеки (через економічну і політичну безпеку) та загрожують національним інтересам у цій сфері, можна віднести:

– наявність зовнішньої військової агресії (ведення «гібридної» війни);

– вуглеводнева енергетична залежність;

– залежність від зовнішніх запозичень.

Таким чином, з урахуванням зазначеного, можна зробити висновок, що основними напрямками діяльності держави щодо забезпечення соціальної безпеки на сучасному етапі її соціально-економічного розвитку повинні стати зміни у механізмі її забезпечення. Такі зміни в контексті європейської інтеграції України мають бути спрямовані, насамперед, на: посилення реальної боротьби з корупцією; підвищення економічного зростання держави, і, як наслідок, на удосконалення системи соціального захисту. Реформування системи соціального захисту, на наш погляд, має передбачати перехід від системи пільг до запровадження механізму адресного надання соціальних послуг для соціально незахищених грома-

дян, а також для осіб (їх членів сімей), діяльність яких пов'язана з певними ризиками, зокрема, у випадку загибелі, втрати здоров'я; завершення справедливої мотиваційної до військової (державної) служби (праці) пенсійної реформи; прискорений розвиток житлового будівництва, забезпечення доступності житла (зокрема, соціального) для різних категорій громадян; удосконалення медичного забезпечення громадян тощо.

Вважаємо, що реалізація зазначених пріоритетних завдань сприятиме забезпеченню соціальної безпеки держави та розвитку її системи контексті євроатлантичної інтеграції України.

Список використаної літератури:

1. Дмитренко Ю.П. Проблеми соціального захисту співробітників військових формувань та їх вплив на соціальну безпеку / Ю.П. Дмитренко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2006. Серія Право. Випуск 6. – С. 221-223.
2. Дмитренко Ю.П. Проблеми забезпечення соціальної безпеки в Україні. / Ю.П. Дмитренко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економічна безпека України: шляхи та перспективи забезпечення» (м. Львів 27-28 листопада 2003 року). – Львів, 2004. – С. 14-17.

© Ігор Гуськов,

начальник Апарату Голови Служби безпеки України

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ СБ УКРАЇНИ «НА ТЕБЕ ЧЕКАЮТЬ ВДОМА»

Службою безпеки України у серпні 2016 року розроблена і реалізується програма «На тебе чекають вдома», яка передбачає повернення на підконтрольну Україні територію громадян України, які добровільно відмовились від участі в незаконних збройних формуваннях т.зв. Л-ДНР.

Під програмою «На тебе чекають вдома» слід розуміти комплекс заходів, в межах якого забезпечується виконання наступних завдань:

– доведення до учасників незаконних збройних формувань (далі – НЗФ), а також членів їх сімей положень законодавства України, які передбачають можливість, за наявності достатніх правових підстав, бути звільненими судом від кримінальної відповідальності та покарання або надають можливість їх пом'якшення;

– сприяння реалізації намірів учасників НЗФ добровільно відмовитись від протиправної діяльності та повернутися на територію, на якій органи державної влади України здійснюють свої повноваження, звернутися до правоохоронних органів, органів державної влади або місцевого самоврядування України з заявою про наміри добровільно припинити протиправну діяльність та сприяти припиненню та/або розкриттю злочинів, пов'язаних з такою діяльністю.

Включення до Програми може відбуватися як за ініціативою бойовика, так і за ініціативою членів його родини. Доведення до потенційних учасників Програми відповідної інформації здійснюється всіма доступними способами (в тому числі і до осіб, які знаходяться по той бік лінії розмежування).

Програма Служба безпеки України «На тебе чекають вдома» не встановлює окремого порядку звільнення від кримінальної відповідальності осіб, причетних до протиправної діяльності.

Так, згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, після звернення до органу досудового розслідування розпочинається кримінальне провадження (ст. 214 КПКУ). За наявності достатніх підстав учасника НЗФ оголошується підозра у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 276-278 КПКУ), проводяться слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії з метою перевірки показань учасника НЗФ (щодо вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, перебування його у розшуку тощо).

Встановивши на стадії досудового розслідування достатність доказів, що обґрунтовують та доводять вину учасника НЗФ та підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та надсилає його до місцевого суду (ч. 2 ст. 286 КПКУ).

Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється виключно судом за результатами розгляду такого клопотання (ч. 1 ст. 286 КПКУ, ст. 44 ККУ), з урахуванням положень Кримінального Кодексу України в частині призначення покарання (ст. 66-69) та звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260).

Оскільки обов'язковою умовою для звільнення від кримінальної відповідальності та призначення більш м'якого покарання є визнання судом особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, дії СБ України не можуть бути розцінені як створення умов для уникнення винними особами відповідальності за скоєні діяння. Разом з тим, відповідно до ст. 85 Кримінального Кодексу України засуджені можуть бути повністю або частково звільнені від основного і додаткового покарань на підставі закону про амністію або акту про помилування.

Станом на травень 2018 року кількість учасників НЗФ, які скористалися Програмою, становить понад 300 осіб. Судами звільнено від кримінальної відповідальності або від відбування покарання 229 осіб.

З даними щодо кількості винесених судами України постанов про звільнення від кримінальної відповідальності за статтями 260 і 258-3 КК України можливо ознайомитися на офіційному сайті Єдиного державного реєстру судових рішень.

Інформація щодо умов Програми розміщена на офіційному сайті СБ України.

Динаміка кількості учасників Програми поступово зростає.

© Володимир Тіщенко,

підполковник,

начальник міжрайонного оперативно-розшукового відділу

з місцем дислокації н. п. Бердянськ оперативно-розшукового управління

Азово-Чорномоського регіонального управління

Державної прикордонної служби України

ОПИТУВАННЯ МОРЯКІВ ІНОЗЕМНИХ СУДЕН ЯК ЕЛЕМЕНТ ФІЛЬТРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДПС УКРАЇНИ

Згідно з положеннями статті 1 Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24.12.2003 р.: «Азовське море та Керченська протока історично є внутрішніми водами України і Російської Федерації. Азовське море розмежовується лінією державного кордону відповідно до угоди між Сторонами» [1].

З огляду на це оперативно-розшуковим підрозділам Державної прикордонної служби України необхідно проводити фільтраційно-перевірочну роботу з окремими категоріями осіб (члени суднокоманд, пасажери суден, що були затримані представниками прикордонної служби РФ, громадянами, що займаються рибним промыслом в акваторії Азовського моря), з метою ведення інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України.

Найефективнішим елементом фільтраційної роботи – є опитування, що здійснюється працівниками оперативно-розшукових підрозділів ДПС України. Практика показує, що опитування – один з найпоширеніших та найменш ресурсозатратних заходів.

Опитування полягає у збиранні співробітниками відповідних правочинних органів зі слів опитуваної особи первинної фактичної інформації, що має значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності шляхом спонукання ними цієї особи (у тому числі з використанням правомірних тактичних прийомів) до

надання відповідей на запитання, які їх цікавлять і входять до їх компетенції [2, с. 65–74].

Для отримання найбільш точних відомостей, не допущення викривлення інформації до опитування можуть долучатися перекладачі, працівники агентуючих фірм та оперативні співробітники, які на достатньому рівні володіють іноземними мовами.

Оперативний працівник повинен провести фільтраційно-перевірочну діяльність стосовно усіх осіб, які знаходяться на судні, опитати їх, дослідити наявні документальні джерела:

- документи, що посвідчують особу;
- судову роль;
- бортовий журнал;
- протоколи (акти) огляду судна і т.п.

Отримана інформація перевіряється за оперативними обліками та інформаційними масивами. За базою даних «Гарт1/П» здійснюється перевірка осіб на наявність в'їзду /виїзду до ТОТ АР Крим через КПВВ.

Додаткову перевірку отриманої інформації можливо здійснювати за допомогою відкритих інтернет джерел, наприклад, з публічного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців в Україні, інтернет сайту «noter-org.cc/allukraina/», сторінок в соціальних мережах «Вконтакте» та «Однокласники» та ін.

Оперативними працівниками ДПС України результати фільтрацій оформлюються «довідкою за результатами фільтраційно-перевірочних заходів».

За результатами проведеного аналізу та перевірочних заходів відносно вказаних категорій осіб можна встановити:

- представників прикордонного управління ФСБ по Криму;
- громадян України, колишніх військовослужбовців ЗСУ (чи ДПСУ), які після окупації Криму у 2014 році зрадили присязі і перейшли на військову службу до ПС ФСБ РФ;
- осіб причетних до скоєння злочинів проти основ національної безпеки України та осіб, що порушують законодавство про окуповані території;
- інформацію контррозвідального і розвідального характеру в інтересах забезпечення державної безпеки України;
- інформацію щодо розвідувальних та інших спецслужб (в першу чергу РФ), форм і методів їх підривної діяльності на території України тощо.

Слід зазначити, що останнім часом представники прикордонної служби ФСБ РФ по Криму активізували контрольні – перевірочні заходи по «дотриманню законодавства РФ» у відношенні суден закордонного слідування, які слідують через Керченську протоку з третіх країн до порту м. Бердянськ та порту м. Маріуполь. Огляд проводиться озброєними особами в середньому протягом двох годин, коли судна знаходяться на якірних стоянках у Керченській протоці, або слідують рекомендованим курсом в Азовському морі. За результатами проведення таких оглядів співробітники ПС ФСБ РФ складають протокол огляду невійськового судна у якому зазначають місце проведення огляду як «територіальне море РФ».

Таким чином, застосування опитування моряків іноземних суден у процесі здійснення фільтраційної роботи ДПС України є ефективним засобом виявлення порушень міжнародного законодавства та законодавства України, фіксації фактичних даних про протиправні дії, отримання інформації контррозвідального і розвідувального характеру в інтересах забезпечення національної безпеки України.

Список використаної літератури:

1. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24.12.2003 р. [Текст] // Урядовий кур'єр. – 26. 12.2003. – № 245.
2. Шилін М. О. Оперативне опитування як метод отримання оперативної інформації // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. –2002. – № 1. – Ч. 2. – С. 65–74.

© **Ірина Манжул,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

Національної академії Служби безпеки України

НАПРЯМИ ПРАВОВОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ

Комплексне загальнодержавне бачення системи захисту енергетичної безпеки України викладено в Аналітичній доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище в 2017 році»:

«Необхідно переглянути принципи й побудувати нову багатоврівневу комплексну систему захисту об'єктів енергетики від зовнішніх загроз, забезпечити узгодженість дій органів державної влади й суб'єктів господарювання в кризових ситуаціях. Ці заходи мають відбуватись з широким залученням приватного сектору» [1, с. 489].

Стаття 7 «Загрози національним інтересам і національній безпеці України» Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає реальні та потенційні загрози національній безпеці України й стабільності в суспільстві у зовнішньополітичній, внутрішньополітичній, економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній сферах, сфері державної безпеки, воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України [2].

При цьому загрози національній безпеці в енергетичній галузі цей нормативно-правовий акт локалізує в економічній сфері: загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави [2].

Ці положення корелюють з формулюваннями пріоритетів національних інтересів України, передбачених статтею 6 Закону України «Про основи національної безпеки України»: «створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; інтеграція України в європейський ... економічний ... простір та євроатлантичний безпековий простір» [2].

У той же час, О. Суходоля більш розгорнуто зазначає про загрози національній безпеці, які стоять на заваді ефективній євроатлантичній інтеграції України та полягають у збереженні енергетичної залежності України від РФ щодо: постачання на атомні електростанції України свіжого ядерного палива з Росії та вивезення відпрацьованого; постачання значних обсягів природного газу; постачання нафти та нафтопродуктів; завантаження нафтопереробної галузі України; завантаження роботи транзитних маршрутів транспортування природного газу, нафти (обсяги транспортування визначалися рішенням уряду Росії); стійкості роботи електроенергетичної та газотранспортної систем (залежить від синхронного режиму роботи систем України та Росії) [3].

Відтак, співставляючи усе вище викладене, доходимо висновку, що захист енергетичної безпеки України є справою забезпечення національної безпеки Української держави (енергетична складова є сегментом економічної безпеки, що входить у спектр сфер національних інтересів України). Крім того, від ефективності зазначеного захисту, що відбувається в умовах протидії російській експансії, залежатиме успіх євроатлантичної інтеграції.

У той же час, суб'єктом забезпечення національної безпеки України відповідно до статті 4 зазначеного закону є Служба безпеки України, яка повинна, відповідно, брати участь в захисті енергетичної безпеки.

У цьому пересвідчуємось, аналізуюючи статтю 2 Закону України «Про Службу безпеки України», яка передбачає:

«На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист ... економічного ... потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб.

До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів ... у сфері економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [4].

Проте, інші положення законів України, що регламентують діяльність вітчизняної спецслужби, вступають у дисонанс з наведеними тезами.

Так, стаття 1 Закону України «Про Службу безпеки України» встановлює, що Служба безпеки України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує *державну* безпеку України [4].

Те ж передбачає стаття 1 «Про контррозвідувальну діяльність»: «Контррозвідувальна діяльність – спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення *державної* безпеки...» [5].

Як бачимо, законодавець визначає компетенцію Служби безпеки України в межах сфери державної безпеки національних інтересів України, яка є однією з дев'яти інших сфер національної безпеки України. Враховуючи положення статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», загрози енергетичній безпеці у цій сфері не локалізовано.

Зважаючи на це, вважаємо за доцільне внести зміни до зазначених статей вказаних законів України. Зокрема, пропонуємо вилучити їх у такій редакції, відповідно:

Закон України «Про Службу безпеки України»

«Стаття 1. Служба безпеки України

Служба безпеки України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує *національну* безпеку України.»

Закон України «Про контррозвідувальну діяльність»

«Стаття 1. Поняття контррозвідувальної діяльності

Контррозвідувальна діяльність – спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення *національної* безпеки...»

Доповнення потребує стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки», у якій, на нашу думку, слід конкретизувати загрози енергетичній безпеці:

«На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є:

– в економічній сфері:

– збереження енергетичної залежності України від іноземних, перш за все російських резидентів».

Також слід зауважити, що згідно зі статтею 10 Закону України «Про Службу безпеки України» систему Служби безпеки України складають у тому числі функціональні підрозділи розвідки, контррозвідки, військової контррозвідки, захисту національної державності, боротьби з корупцією і організованою злочинною діяльністю, інформаційно-аналітичний, оперативно-технічний, оперативного документування, слідчий, урядового зв'язку, по роботі з особовим складом, адміністративно-господарський, фінансовий, військово-медичний [4].

Натомість, у наведеному перелікові відсутні підрозділи контррозвідувального захисту економіки та такий базовий підрозділ Центрального управління як Головне управління контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки Служби безпеки України, які уповноважені на захист енергетичної безпеки. Така прогалина не сприяє побудові належної системи захисту енергетичної безпеки Української держави.

Отже, з викладеного переконаємось, що питання правового удосконалення захисту енергетичної безпеки в контексті євроатлантичної інтеграції України є актуальним за функціональним та структурно-виконавчим напрямками. Чинне законодавство потребує уточнення функцій, завдань та компетенції СБ України відповідно до вимог забезпечення національної безпеки України та її складової – енергетичної безпеки. Конкретизація необхідна також щодо структурно-виконавчого механізму захисту енергетичної галузі, який наразі залишається недовершеним та неактуалізованим відповідно до вимог сьогодення.

На нашу думку, окреслені проблеми потребують законодавчого реагування, а реалізація запропонованих напрямів їх вирішення відповідає крокам України на шляху євроатлантичної інтеграції.

Список використаної літератури:

1. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.

2. Закон України “Про основи національної безпеки України” // Голос України. – 2003, 22 липня. – С. 20-21.

3. Енергетична пастка // Світова гібридна війна: український фронт : моногр. / О.М. Суходоля, колектив авторів. – К. : НІСД, 2017. – С. 229-237.

4. Закон України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

5. Закон України “Про контррозвідувальну діяльність” від 26 грудня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.

© **Володимир Настрадін**,
*кандидат технічних наук, професор,
професор кафедри
Національної академії Служби безпеки України;*

© **Ганна Волобуєва**

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Будь-яка діяльність людини на сьогоднішній день так або інакше пов'язана з пошуком, обробкою та зберіганням самої різноманітної інформації. Відповідна тенденція фіксується і у діяльності співробітників правоохоронних органів спеціального призначення. Для виконання своїх професійних завдань вищезгадані співробітники вимушені мати справу з величезними інформаційними масивами, а значна частина їх службового часу пов'язана із інформаційною та аналітичною діяльністю. Така робота у практичних підрозділах здебільшого носить оперативний характер, що має певну специфічність і ускладнює виконання необхідних інформаційно-аналітичних задач.

Саме тому надзвичайно гостро постає проблема формування інформаційно-аналітичної компетентності співробітників правоохоронних органів взагалі, а також підвищення рівня кваліфікації у даній сфері співробітників інформаційних та аналітичних підрозділів зокрема.

Проблема, що потребує свого вирішення проявляється у відсутності взаємозв'язку між об'ємами інформації, які необхідно обробляти для прийняття управлінських рішень, та здатністю самого співробітника виконати поставлену перед ним інформаційно-аналітичну задачу у найкоротші терміни. На сьогодні відсутні розробки таких компетентностей, які б дозволили сформувати відпо-

відні вимоги до кадрового складу інформаційних та аналітичних підрозділів та одночасно і до системи вищої та післядипломної освіти, які б в сукупності дозволили набути необхідну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок для виконання аналітичних та інформаційних завдань в специфічних умовах діяльності та дефіциту часу. Інформаційно-аналітичну компетентність слід формувати під час навчання в закладах освіти аналогічно навчанню умінням та навичкам читати, писати, рахувати. Її сформованість є свідченням грамотності фахівця. Цю думку автори обґрунтовують переосмисленням поняття «грамотність», зміст якого стає ширше класичних трьох навичок, що відповідають традиційному змісту базової освіти. За цих умов відбувається розширення понять читання (активний пошук усіх різновидів і типів інформації, її сприйняття й аналіз); письма (створення інформаційних об'єктів різних типів, встановлення зв'язків між об'єктами, організація інформації певним чином); рахування (проектування і конструювання об'єктів і дій, різних за будовою, у тому числі логічні і формалізовані). Таким чином, інформаційно-аналітична компетентність співробітника є частиною його професійної компетентності в специфічній предметній області як готовність до розв'язання професійних завдань у відповідній сфері.

Формування інформаційно-аналітичної компетентності, а також її підвищення, співробітників практичних підрозділів носить глобальний характер, адже до сьогодні не має чіткого уявлення у системі освіти про підготовку фахівця у галузі інформаційно-аналітичної діяльності. У зв'язку з цим, нами сформовані та систематизовані організаційні та змістовні основи підготовки фахівця у вищезгаданій сфері, виходячи з потреб та специфіки службових завдань – визначені категорійний апарат, змістовна та методологічна база підготовки, умови та технології реалізації навчального процесу тощо.

Що ж стосується кореляції освітнього процесу та практичної діяльності співробітників, то також доцільно врахувати наступні, об'єктивно визначені, позиції:

– категорії співробітників, які потребують формування інформаційно-аналітичної компетентності, або її підвищення: рівень та типова структура практичного підрозділу, співробітники якого відповідно до посадових обов'язків мають справу з виконання

інформаційних або аналітичних завдань; типові посади, їх вертикальні та горизонтальні зв'язки; попередня освіта та стаж роботи; вікові категорії; матеріально-технічна база тощо;

– специфіку завдань, покладених на правоохоронний орган, що визначає доцільність та необхідність впровадження системи підготовки фахівців з інформаційно-аналітичної роботи, виходячи з офіційних функціональних обов'язків.

© **Григорій Новицький,**

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України;*

© **Володимир Пентегов,**

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України*

ЩОДО ФОРМУВАННЯ ДОКТРИНИ (ОСНОВ) НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розбудова національної держави в Україні, радикальні реформи в усіх сферах життя нашого суспільства, складні процеси глобалізації та геополітичних змін у сучасному світі – все це зумовило виникнення на початку ХХІ століття нових, складніших, багатопланових проблем забезпечення національної безпеки, що потребують нетрадиційних рішень, перегляду багатьох усталених підходів і стереотипів. Особливої актуальності з-поміж цих проблем набуло впорядкування та вдосконалення правового регулювання сфери забезпечення національної безпеки.

Саме це питання стає предметом усе більшої уваги національних парламентів, урядів, політичних і державних діячів, учених.

Хотілося б звернути Вашу увагу на ініціативи Президента України щодо конституційного закріплення євроатлантичного вектору України.

Важко не погодитись з тим, що конституційне закріплення вказаної норми дозволить значно ускладнити зміну цього вектору руху України у майбутньому.

Однак, чи це єдине питання де ми не маємо визначеності на довгострокову перспективу? І чи не є відсутність такої визначеності фактором, який створює загрози для національної безпеки?

Що практично, означає відсутність вказаної норми в Конституції?

На нашу думку, відсутність чіткої визначеності на довгострокову перспективу, у першу чергу, породжує маніпулювання позицією України різновекторними політичними силами як в Україні, так і за її межами. Це, у свою чергу, аж ніяк не сприяє завершенню збройного конфлікту на сході України і може призвести до його розширення, оскільки будь-яка не визначеність створює агресору нові можливості, підштовхує його до активних дій з метою реалізації власних інтересів у супереч інтересам України.

З іншого боку, візьмемо, для прикладу, положення Декларації про державний суверенітет щодо наміру України стати в майбутньому постійно нейтральною державою. Як відомо, при прийнятті чинної Конституції України законодавець керувався Актом про проголошення незалежності України, який був підтверджений всеукраїнським референдумом. Сам же зазначений Акт був виданий на здійснення Декларації про державний суверенітет. Тобто, фактично, чинні основи конституційного законодавства України спрямовані на реалізацію політики постійного нейтралітету, що передбачає позаблоковість України.

Звідси можливе питання щодо сучасних спрямувань нашої країни до НАТО – чи відповідають вони конституційному законодавству України, адже позаблоковий статус, проголошений в Декларації про державний суверенітет України, вступає в явне протиріччя з намірами щодо вступу до Євроатлантичного Альянсу. Тут можна підтримати представників НАТО, які вважають, що вступу нашої країни до цієї організації має передувати проведення відповідного референдуму. Але питання не тільки у з'ясуванні волі українського народу. На мою думку, результати референдуму мають стати правовою підставою для приведення чинних основ конституційного законодавства України у відповідність до її зовнішньополітичних намірів.

Якщо вести мову суто юридичною термінологією, то поставлене питання буде звучати так: чи присутній у чинному законодавстві з питань національної безпеки доктринальний рівень його нормативно-правового регулювання?

Що таке доктринальний рівень нормативно-правового регулювання національної безпеки?

Фактично, це нормативно-правовий акт або їх сукупність, які містили б, так звані, норми-начала, що закріплюють основні підвалини забезпечення національної безпеки. Ці норми є основою для формування норм-принципів, визначально-установчих норм і норм правил-поведінки в галузі забезпечення національної безпеки.

Як відомо, рівень закріплення тієї чи іншої норми в вертикальній структурі законодавства залежить від її значення для держави й суспільства в цілому. Тому цілком логічно, що Конституція України у своїй основі є сукупністю норм-начал.

Повернемося до питання про те, чи лише питання про зовнішньоекономічний вектор підлягає конституційному закріпленню?

Мабуть ні. Для прикладу, чи маємо ми визначитись з тим, як будемо у подальшому будувати відносини з Росією? Чи ми думаємо, що це не важливо для наших партнерів?

Тому, на нашу думку, у Конституції України має з'явитись наступна норма.

«Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до рівноправного співробітництва з усіма державами, які дотримуються основоположних норм міжнародного права щодо миру, добросусідства та невтручання у внутрішні справи інших держав.

Україна дотримується принципу колективної безпеки – «безпека для себе – через безпеку для усіх». Україна прагне до участі в європейських та євроатлантичних структурах колективної безпеки і оборони, які сповідують фундаментальні цінності свободи та демократії.

Україна не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе, залишає за собою право на відновлення територіальної цілісності».

Також підлягає вирішенню питання про можливість розташування збройних сил іноземних держав на території України.

«Присутність збройних сил інших держав на території України допускається лише у зв'язку з участю України в європейських та євроатлантичних структурах колективної безпеки і оборони та на виконання міжнародних зобов'язань України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Україна виступає проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків

застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН».

Підсумовуючи. В умовах політичної нестабільності, на нашу думку, сам факт існування подібних норм в Конституції України може стати важливим чинником забезпечення її національної безпеки.

Підтримуємо думку М.М. Микієвича, який з цієї проблеми зазначав, що «декларовані принципи і засади зовнішньополітичної діяльності України, якими прогресивними вони б не були, залишаться декларативними без їх законодавчого закріплення. Враховуючи їх значення, вони повинні знайти своє закріплення в основному законі України – Конституції».

Зазначене дає підстави зробити висновок про необхідність доповнення Конституції України розділом «Національна безпека». Саме такий розділ і саме в Конституції України повинен містити, так звані, норми-начала, які закріплюють основні підвалини національної безпеки, тобто виконувати функції доктрини національної безпеки України.

© Дмитро Поліщук,
старший викладач
Національної академії Служби безпеки України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ З БОКУ ІНОЗЕМНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Україна є зручним полігоном для функціонування на її території іноземних та вітчизняних неурядових організацій, що включають представництва зарубіжних організацій соціально-політичної, культурно-логічної, дослідницької, релігійної, медійної та іншої спрямованості закордонних фірм. За зовнішньою завісою окремих з них об'єднує те, що вони виступають провідниками політичної волі інших держав і намагаються здійснювати вплив на ключові сфери життя України, виходячи з поставленої перед ними мети.

В умовах протікання активних процесів глобалізації, інформатизації, поширення демократичних принципів у сучасному світі, неурядові організації перетворилися на потужний інструмент впливу на політичну, економічну та соціальну сферу тих держав, які з тих чи інших причин стали об'єктом зацікавленості з боку іноземних спеціальних служб або провідних транснаціональних корпорацій.

Незважаючи на задекларовані зазначеними організаціями гуманні цілі (захист прав і свобод людини, боротьба з корупцією, розробка та впровадження сучасних економічних та екологічних програм, наукових розробок тощо), зовнішня аполітичність, уявна відстороненість від суспільно-політичного життя України таких організацій є досить оманливою. Певна частина неурядових організацій цілеспрямовано використовуються іноземними службами, в наслідок чого наша держава вже відчуває на собі усі проблеми, пов'язані з діяльністю окремих розвідок світу.

На даний час існує проблема поширення проявів деструктивного впливу іноземних неурядових організацій на загальний стан

національної безпеки України, що полягає у реалізації ними комплексу заходів з впливу на суспільно-політичну ситуацію як у окремих регіонах так і в цілому по Україні.

Зокрема, спираючись на наявний кадровий потенціал з числа громадян України, окремі іноземні неурядові організації під виглядом реалізації соціальних проектів проводять дослідження у відкритих галузях науки, техніки, економіки, екології, організують масові опитування конкретних соціальних груп, проводять журналістські розслідування та ін. з метою з'ясування реального стану справ у найважливіших сферах життя нашої держави.

Крім того, на базі іноземних неурядових організацій систематично проводяться тренінги, учбові збори, семінарські заняття, у ході яких з персоналом структур проводиться відповідна інформаційно-роз'яснювальна робота у розрізі вигідному для них. Окремих, найбільш перспективних членів організацій відправляють на стажувань за кордон.

Після цього створюються представництва неурядових організацій в різних регіонах України. Їх функціонери вільно переміщуються територією нашої держави, користуються відкритістю українського суспільства, неврегульованістю нашого законодавства, низьким рівнем соціального забезпечення тощо) [1, 2]. Слід зазначити, що неурядові організації, які координуються транснаціональними корпораціями іноземних держав найбільшу увагу приділяють місцям соціальної напруги, невирішеним економічним та соціально-побутовим питанням, можливості виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад, прорахункам органів державної влади, які потягли за собою негативні соціальні та правові наслідки, наявності ідеологічних та мовних протиріч між різними етнічними групами, компрометуючим відомостям у сфері діяльності правоохоронної системи України, вищих органів державної влади тощо.

Міжнародний досвід свідчить про те, що активізація окремих неурядових організацій відбувається під час важливих для країни подій (виборчих кампаній, референдумів, міжнародних заходів тощо) у формі різноманітних публічних акцій (пікетів, мітингів тощо), розповсюдження антидержавної інформаційної продукції.

Так, на початку парламентських виборів в Індії радикально налаштовані члени маоїстських організацій у штаті Джаркханд вчинили розправу над 9 особами, серед яких були представники правоохоронних органів, котрі забезпечували фізичну охорону виборчих дільниць.

В Україні активізація діяльності іноземних та вітчизняних неурядових організацій співпала з такими подіями національного масштабу як вибори Президента України у 2004 році, вибори до ВР України у 2006 році та з процесом відсторонення від влади В.Януковича на початку 2014 року під час Революції Гідності.

Одним з найтипівіших прикладів проведення діяльності спрямованої на шкоду національній безпеці України є функціонування у період з 2005 по 2014 роки на території АР Крим неурядової громадської організації «Народний фронт» «Севастополь – Крим – Росія». Члени вказаної структури, яка координувалася спеціальними службами РФ та афільованими до них організаціями проводили підпільну роботу спрямовану на ініціювання питання перегляду законності передачі 26 квітня 1954 року Кримського півострову до складу України.

В розрізі вказаного, функціонери неурядової організації «Народний фронт» «Севастополь – Крим – Росія» проводили роботу підпільну по підбурюванню місцевих мешканців АР Крим та в подальшому організували широкомасштабні акції протестів основним лейтмотивом яких були заклики до масового подання жителями півострову адміністративних позовів до судів з вимогою зобов'язати Верховну Раду України внести зміни до Конституції шляхом виключення з неї згадки про Автономну Республіку Крим і про місто-герой Севастополь як про території, на які поширюється суверенітет України.

Водночас, діяльність неурядової організації «Народний фронт» «Севастополь – Крим – Росія» на території АР Крим формально проводилася в рамках правового поля України, що не давало можливості здійснити заходи правового впливу з метою блокування їх деструктивної діяльності.

Зокрема, у 2005 році до правоохоронних органів АР Крим від громадських організацій проукраїнського спрямування та окремих осіб було направлено декілька запитів з вимогами про порушення кримінальних справ стосовно окремих учасників Народного фрон-

ту «Севастополь-Крим-Росія» зі звинуваченні у посяганні на територіальну цілісність і недоторканість України, проте, оскільки у діяльності функціонерів Народного фронту «Севастополь-Крим-Росія» не було ознак складу злочинів віднесених до КК України у 2007 році слідчим відділом Головного Управління СБ України в Автономній Республіці Крим було винесено постанову про відмову у порушенні кримінальної справи за ст.110 ч.1 УК України [3].

Дуже подібною є ситуація з виникненням у 2005 році та функціонуванням на території Донецької області неурядової організації проросійського спрямування «Донецька республіка», метою діяльності якої було надання особливого статусу Донецькій області з подальшим утворенням т.зв. «ДНР».

Зазначена організація у 2012 році за координації іноземних структур відкрила та організувала роботу відділення в м. Москва (РФ), яке займалося видачею паспортів громадян т.зв. «Донецької Республіки» та з березня 2014 року проводила діяльність спрямовану на відділення від України Донецької області з метою створення окремої народної республіки т.зв. ДНР.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити припущення про наявність довгострокових стратегічних програм, які розробляються спеціальними службами іноземних держав та впроваджуються у тому числі й через можливості неурядових організацій, члени яких будучи обізнаними з чинним законодавством України проводять деструктивну антиукраїнську діяльність на території нашої держави, не виходячи при цьому за межі правового поля.

В той же час, бурхливе зростання діяльності міжнародних іноземних та вітчизняних організацій потребує більш чіткої регламентації їх статусу й діяльності цих учасників суспільно-політичного політичного життя, що сприятиме більш чіткій ідентифікації їх цілей та намірів і позитивно позначиться на рівні довіри до них українського суспільства.

У розрізі зазначеного, вдосконалення правового регулювання та контролю за окремими аспектами діяльності на території України іноземних та вітчизняних неурядових організацій, які функціонують за рахунок іноземних інвестицій та можливо координуються іноземними організаціями на даний час одним з найактуальніших питань від якого залежить майбутнє нашої держави.

Список використаної літератури:

1. <http://www.w3.org/TR/xhtml1/DTD/xhtml1-transitional.dtd>.
2. <http://bo0k.net/index.php?bid=755&chapter=1&p=chapter>.
3. Паклюк К. Діяльність неурядових громадських організацій у контексті забезпечення національної безпеки України / Катерина Павлюк. – Вісник Національної академії державного управління, 2013 р. – С. 210-217

© **Вадим Половніков**,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри управління оперативно-розшуковою діяльністю
факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

**ЩОДО ПОНЯТТЯ
«БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ»
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

З появою нових видів викликів і загроз, насамперед гібридних, з розвитком тероризму та загрозою його поширення територією України, питання безпеки громадян, суспільства і держави, забезпечення державної і національної безпеки України є надзвичайно актуальними. Проблеми забезпечення безпеки, в тому числі і безпеки державного кордону (далі – ДК) України, належать до найважливіших, найскладніших, багатоаспектних і інтегральних явищ сучасного суспільного і політичного життя.

Вперше в правових актах термін «безпека ДК» вжито у рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 25.04.2002 р. «Про зміцнення безпеки державного кордону України у контексті боротьби з міжнародним тероризмом, нелегальною міграцією та наркоторгівлею», введеного в дію Указом Президента України від 11.06.2002 р. № 532/2002, і, до останнього часу, майже не використовувався. В теорії розглядались поняття «прикордонна безпека», «безпека на українських кордонах», «національна безпека у прикордонній сфері», тощо. Більш розповсюдженими були поняття «охорона» і «захист» ДК України.

В Основному законі України йдеться лише про «захист» ДК. Так, відповідно до частини третьої статті 17 Конституції України, забезпечення державної безпеки і захист ДК України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються за-

коном. До видів безпеки, визначених Конституцією України, належать: безпека людини (стаття 3), екологічна безпека (статті 16, 92), економічна, інформаційна і державна безпеки (стаття 17), національна безпека (статті 18, 32), громадська безпека (п. 7 статті 138) [1].

Відсутні відповідні положення і в Законі України «Про державний кордон України». У статті 2 цього Закону зазначено, що захист ДК України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки, а охорона ДК України – невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту ДК) [2].

Разом з тим, військова агресія Російської Федерації проти України, тимчасова окупація нею території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, розпалювання збройного конфлікту в східних регіонах України, поява інших викликів і загроз, спонукали керівництво держави до змін політики у сфері охорони і захисту ДК.

Так, відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015, розвиток Державної прикордонної служби (далі – ДПС) України як військового формування має забезпечити ефективну реалізацію політики безпеки у сфері захисту та охорони ДК України, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, у тому числі шляхом створення системи інтегрованого управління безпекою ДК України, удосконалення інформаційної, оперативної, технічної, фізичної складових, запровадження сучасних систем контролю, створення належно оснащених мобільних прикордонних загонів.

Якщо, Концепцією розвитку ДПС України на період до 2015 року, схваленою Указом Президента України від 19.06.2006 р. № 546/2006, її розвиток було спрямовано на створення сучасної прикордонної служби європейського типу, яка гарантовано забезпечуватиме захист національних інтересів на ДК, і, за основу діяльності передбачалось мати сучасну інтегровану систему охорони ДК та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, то, після зазначених вище подій, в положеннях Стратегії розвитку ДПС, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1189-р, активно використовується поняття

«безпека ДК», зокрема у таких словосполученнях: «у сфері безпеки ДК», «система інтегрованого управління безпекою ДК», тощо.

Відповідно до положень Стратегії розвитку ДПС виникла нагальна потреба в розвитку ДПС України, що сприятиме, в тому числі, створенню нової системи захисту ДК з Російською Федерацією та іншими суміжними державами як гарантування державного суверенітету і забезпечення національної безпеки, підвищенню ефективності реалізації державної політики у сфері безпеки ДК. Серед основних завдань Стратегії: створення системи інтегрованого управління безпекою ДК; модернізація системи управління ДПС та удосконалення взаємодії з іншими органами, що входять до складу сектору безпеки і оборони.

Відповідні положення закріплені і в Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р, яка передбачає зміцнення безпеки ДК шляхом запровадження інтегрованого підходу, врахування актуальних загроз національній безпеці і задоволення локальних потреб.

Досягнення очікуваного результату, згідно з Стратегією, потребує подолання таких викликів, як:

загроза територіальній цілісності і суверенітету України і терористична загроза, зростання транснаціональної та організованої злочинності і нелегальної міграції, контрабанди зброї, вибухових речовин і наркотичних засобів в умовах збройної агресії Російської Федерації;

- необхідність відновлення контролю над усіма ділянками ДК;
- недостатній рівень облаштування ДК;
- необхідність імплементації європейських стандартів інтегрованого управління кордонами і розвитку сервісного підходу;
- недосконалість механізму обміну інформацією щодо ідентифікації осіб, які перетинають ДК, між органами системи МВС і на міжнародному рівні;
- відсутність прозорих і чітких процедур визначення особи без громадянства та необхідність удосконалення процедур визначення осіб біженцями та особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Подолання викликів здійснюватиметься такими шляхами:

– відновлення повного контролю у складі сил оборони над ДК у межах Донецької і Луганської областей, а також забезпечення готовності до його охорони в межах тимчасово окупованої території України після відновлення на зазначеній території конституційного ладу України;

– забезпечення облаштування ДК сучасними засобами контролю з пріоритетним облаштуванням українсько-російського кордону і територій, прилеглих до районів проведення антитерористичної операції та Автономної Республіки Крим і м. Севастополя;

– запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами;

– розвиток механізмів охорони ДК разом з правоохоронними органами держав – членів ЄС та Республіки Молдова;

– посилення взаємодії між ДМС, ДПС, Національною поліцією з питань протидії транскордонній злочинності, торгівлі людьми і неконтрольованої міграції;

– посилення протидії злочинності у прикордонних районах і розвиток спеціальних підрозділів швидкого реагування ДПС;

– розвиток міжнародного співробітництва щодо обміну даними для забезпечення охорони та захисту ДК і дотримання міграційного режиму і т. ін. [3].

З урахуванням вищезазначеного можна зробити висновок про те, що безпека ДК є однією із складових державної і, відповідно, національної безпеки України. Вона ґрунтується на необхідності суворого дотримання принципу непорушності ДК, який є відображенням територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності України. ДК України є недоторканим. Будь-які порушення ДК, режиму ДК, прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через ДК, режиму виключної (морської) економічної зони повинні рішуче припинятися. Для здійснення протидії викликам і загрозам, їх запобігання, своєчасного виявлення і припинення, необхідно мати відповідне облаштування ДК, сили і засоби.

У зв'язку з відсутністю єдиного законодавчого визначення поняття безпеки ДК України, це, на нашу думку, потребує вирішення, перш за все, на теоретичному рівні, а в подальшому підлягає закріпленню і в правових актах.

Згідно із сучасним тлумачним словником української мови, безпека – це стан, коли комусь або чомусь ніщо не загрожує, не ви-

кликає занепокоєння [4, с. 53]. Згідно із новим тлумачним словником української мови, безпека – це стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує, безпечність, безпеченство, безпека [5, с. 83].

Ґрунтуючись на цих тлумаченнях дуже складно розглядати безпеку ДК як певний ідеальний стан, коли ДК ніщо не загрожує, відсутні будь-які виклики і загрози. Вони існували завжди і були характерними для кожного періоду розвитку держави.

В нашому випадку мова повинна йти про безпеку як стан непорушності основ визначення ДК України, забезпечення охорони правопорядку на ДК і у прикордонному просторі, захисту і оборони ДК, здатність компетентних органів протистояти можливим посяганням у цій сфері. Безпека ДК – це захищеність його недоторканності й, відповідно, територіальної цілісності, незалежності, суверенітету та єдності України від зовнішніх і внутрішніх загроз, які походять від іноземних спецслужб і організацій, злочинних угруповань і окремих осіб.

Таким чином, на нашу думку, безпека ДК є однією із складових державної і національної безпеки України й визначає захищеність недоторканності ДК, стан забезпечення його охорони і захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз, які походять від іноземних спецслужб і організацій, злочинних угруповань і окремих осіб.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-вр> (дата звернення: 23.05.2018).

2. Про державний кордон України: закон України від 04.11.1991 р. № 1777-ХІІ. Дата оновлення: 01.02.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> (дата звернення: 23.05.2018).

3. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-р> (дата звернення: 23.05.2018).

4. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2008. – 1008 с.

5. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. 200 000 слів / [уклад. Василь Яременко, Оксана Сліпушко]. – вид. 2-е, випр., т. 1, А-К. – К.: АКОНІТ, 2008. – 926 с. – (Серія «Нові словники» (заснована в 1996 році)).

© Микола Польовий,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політології та державного управління

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ З БОКУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

Сучасній національній державі загрожує безліч великих та дрібних чинників. Серед них у глобалізованому світі поступово висувається проблема міжнародних мігрантів. Власне, вони існували завжди, але глобалізаційні процеси та «ущільнення» світу зробили міграції більш простою справою та відповідно, уможливили потенціал збільшення міграційних потоків у світі. Внаслідок супутнього зростання населення світу загалом та, особливо, населення країн третього світу, в багатьох дослідників виникають побоювання щодо небезпеки, яка буде виникати та зростати з часом для держав (в першу чергу першого та другого світів) внаслідок вищевказаного комплексу чинників.

Дійсно, навіть поверховий погляд на демографічне зростання в Нігерії примушує деяких дослідників припускати алармістських заяв, оскільки її населення до 2050 року збільшиться майже вдвічі порівняно з 2015 р. і, складатиме майже 400 млн осіб, що звучить загрозово на фоні населення, наприклад, Російської федерації в 140 млн осіб [1, с. 101-102].

Завданням даного тексту є спроба оцінити потенційні загрози національній безпеці з боку легальної міжнародної міграції в наступні 30 років. Цю оцінку ми робимо на основі результатів прогнозування обсягів міжнародної міграції до 2050 р. за розробленою нами моделю потоків міжнародної міграції.

В основу розробленої нами моделі міжнародної міграції було покладено припущення про те, що прогнозовані напрямки та обсяги міжнародної міграції на проміжок часу $t_n - t_{n+1}$ визначаються ступенем взаємного тяжіння пар країн для міграційного пото-

ку на момент часу t_n . На відміну від достатньо розповсюдженого підходу, при побудові моделі ми відмовились від концептів країн-постачальників мігрантів та країн-реципієнтів. Кожна країна в нашому дослідженні апріорі та під час кожної ітерації моделі розглядається і як потенційний постачальник мігрантів, і як потенційний реципієнт міжнародних мігрантів. Слід відзначити, що навіть США чи Великобританія також мають мільйонні діаспори своїх уродженців, загальна чисельність яких також поступово зростає. В результаті модельних розрахунків було отримано матриці взаємної привабливості країн для міжнародних мігрантів (тобто матриці парних індексів міграційної привабливості країн) для кожного п'ятого року починаючи з 2020 і до 2050 р. В оцінці наявних обсягів мігрантів та у оцінці прогнозованих обсягів зростання народонаселення країн ми спирались на дані UNPD, оприлюднені у 2015 р. [2; 3]. Серед трьох сценаріїв прогнозу чисельності народонаселення до 2100 р., які надає UNPD (низький, середній та високий), нами було обрано середній сценарій надає також дані трьох сценаріїв варіантів. Власне, детальний огляд моделі та обґрунтування вибору саме середнього сценаріїв надані в нашій роботі [4].

До аналізу було взято 118 країн світу із населенням понад 5 млн осіб міграції між якими склали в 2015 році понад 80% усього міграційного потоку в світі.

В результаті проведення послідовних ітерацій з розрахунку матриць парних індексів взаємної привабливості нами було отримано прогнозні оцінки потенціалу міжнародних міграцій в межах взятої до розгляду системи зі 118 країн до 2050 р. Матриці прогнозованих обсягів мігрантів, розраховані за моделлю, представлені нами на сайтах <http://myko.name/forecasts/> та <https://independent.academia.edu/FieldNick>.

Згідно модельним розрахункам, загальний прогноз міжнародного міграційного руху виглядає наступним чином.

Якщо в 2015 загальна кількість мігрантів по світу (йдеться все також про 118 країн) складала майже 197 млн осіб, то в 2030 р. їх кількість складе майже 255 млн осіб. В 2050 р. кількість міжнародних мігрантів сягатиме 345 млн. осіб. Але у відсотках до загальної кількості населення Землі збільшення числа мігрантів не виглядає настільки значним: якщо у 2015 мігранти склали 2,7% від населення світу, то в 2030 році ця доля складатиме 3,1%, а к 2050 року

підвищиться лише до 3,6%. Врахуємо також, що з прогнозованої кількості мігрантів в 345 млн майже 200 млн вже є мігрантами станом на сьогодні. Отже, до 2050 р. на світ очікує переміщення в інші країни на постійне місце проживання лише близько 150 млн осіб. На фоні прогнозованого ООН зростання кількості народонаселення Землі з 7,3 до 9,7 млн осіб очікуване переміщення 150 млн мігрантів здатне викликати лише одне питання: чому їх буде так мало?

Якщо поглянути на ситуацію з міжнародною міграцією в розрізі окремих країн, то можна констатувати, що усі 118 країн характеризуються зростанням свого внеску до абсолютної кількості міжнародних мігрантів в прогнозованому періоді. Водночас їх розподіл за ступенем потенційної привабливості для мігрантів та у вигляді потенційного джерела міжнародних мігрантів виявляється дуже різноманітним.

В 2015 р. п'ятірка країн з найбільшим еміграційним потенціалом відносно власного населення, тобто з найбільшою часткою емігрантів відносно власного населення включала такі країни, як Сирія (27%), Сальвадор (23%), Казахстан (23%), Португалія (21%), Лаос (20%). Згідно середньому сценарію кількості народонаселення ми прогнозуємо, що першу п'ятірку країн, з яких на 2050 виїде майже 29-27% населення, будуть складати Португалія, Болгарія, Сальвадор, Еритрея та Румунія.

В абсолютному значенні кількість емігрантів збільшиться в 6 – 3 рази лише в 8 країнах. Серед них – Південний Судан та Еритрея (в 6 разів), Судан (в 5 разів), Конго (в 4 рази), Сомалі, Зімбабве, Нігер, Ефіопія (в 3 рази). Ще в 28 країнах абсолютна кількість емігрантів збільшиться більше, ніж в два рази. Сумарно представники цих 34 країн складатимуть 98 млн мігрантів в 2050 р.

Цікаво, що згадувані нами вище Сальвадор, Болгарія, Португалія, Румунія, Казахстан та Беларусь відносяться водночас до групи країн із найменшим приростом чисельності емігрантів. Прогнозується їх збільшення лише від 1,3 – 1,2 рази. В абсолютних числах прогнозується до 2050 року таке зростання числа мігрантів: з Португалії – на 570 тис осіб, з Болгарії – на 370 тис. осіб, з Румунії – на 800 тис. осіб. В той же час Сальвадор, Еритрея та Лаос характеризуються паралельним зростанням і кількості емігрантів і кількості населення. Приплив мігрантів з цих країн за період 2015-2050 р

збільшиться так: з Лаосу – на 1,4 млн осіб, з Еритреї – на 2,3 млн осіб, з Сальвадору – на 480 тис осіб.

Слід відзначити, що майже двократним зростанням абсолютної кількості емігрантів характеризуються такі різні за багатьма параметрами країни, як США (збільшення в 1,95 рази) та Індія (збільшення в 1,98 рази). В абсолютних одиницях йдеться про збільшення кількості емігрантів з США на 2,5 млн осіб (з 2,6 до 5,1 млн осіб), а з Індії – на 12,3 млн осіб (з 11,1 млн до 24,9 млн осіб).

Власне за прогнозованою на 2050 р. абсолютною кількістю емігрантів країни з їх найбільшою чисельністю розміщуються так: Індія (майже 25 млн), Мексика (16,5 млн), Китай (15,9 млн), Російська федерація (12 млн), Пакистан (11,8 млн), Судан (9,6 млн), Філіппіни (8,9 млн), Бангладеш (8,4 млн), Україна (8,1 млн), Сомалі (6,8 млн), Великобританія (6,8 млн), Індонезія (6,5 млн), М'янма (6, млн), Польща (6,4 млн), Афганістан (6,4 млн) тощо. Як бачимо, прогнозований склад країн-найбільших постачальників міжнародних мігрантів включає досить різні країни.

Серед країн з найменшим міграційним потенціалом станом на 2050 р., згідно нашого прогнозу, будуть Бразилія, Нігерія (та сама, в якій буде 400 млн населення в 2050 році), Танзанія, Мадагаскар та Папуа Нова Гвінея з часткою емігрантів відносно кількості населення від 0,9 до 0,03%.

Щодо потенціалу прийому іммігрантів, то в абсолютних одиницях в період 2015-2050 рр. в світі нараховується 26 країн, до яких заїде понад 1 млн іммігрантів. До взятих до аналізу європейських країн до 2050 р. заїде близько 17,3 млн іммігрантів. Це значне число, але нагадаємо, що це лише 11% від усієї прогнозованого обсягу міжнародного міграційного руху. Такий самий, досить помірний, стан речей і з іншими країнами першого та другого світу.

Отже, можна констатувати, що згідно з розробленим нами прогнозом, легальна міжнародна міграція протягом щонайменше найближчих 30 років не буде становити серйозних загроз безпеці національних держав та наднаціональних об'єднань на кшталт ЄС.

Список використаної літератури:

1. Коротаев А. В. Прогнозирование социополитических рисков: ловушка на выходе из мальтузианской ловушки / А. В. Коротаев, Ю. В. Зинькина // Информационный бюллетень Ассоциации «Исто-

рия и компьютер» : Материалы XII конференции АИК. – 2010. – № 36 (Октябрь). – С. 101–102.

2. Trends in International Migrant Stock: Migrants by Destination and Origin (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2015) [Електронний ресурс] / United Nations, Department of Economic and Social Affairs. – Режим доступу: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/empirical2/migrationflows.shtml#>

3. World Population Prospects: The 2015 Revision [Електронний ресурс] / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. DVD Edition, File MIGR/2.

4. Polovyi M. Forecasting the dynamics of the potential of international migrations by 2050 / M.Polovyi // Polski Przegląd Migracyjny (The Polish Migration Review). – 2017. – Vol. 2.

© **Ольга Резнікова,**

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник,

завідувач відділу проблем національної безпеки

Національного інституту стратегічних досліджень

ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стратегія національної безпеки є одним з ключових документів держави, основою для розробки державної політики у відповідній сфері.

В Україні необхідність розробки такого документа і його статус визначені Законом України «Про основи національної безпеки України» [1]. Хоча законодавством не встановлені чіткі вимоги щодо розробки такого документу, відповідно до світової практики у ньому, передусім, мають визначатися загрози для національної безпеки і пріоритетні напрями і завдання безпекової політики держави. Стратегія має періодично оновлюватися з метою урахування змін, які відбуваються у безпековому середовищі.

Перша Стратегія національної безпеки України була прийнята у 2007 році. [2]. Вона визначала достатньо широкий спектр загроз національній безпеці, багато з яких залишаються актуальними і до нині. Йдеться, зокрема про невідповідність сектору безпеки України потребам суспільства, недостатню національну єдність та консолідацію суспільства, негативні зовнішні впливи на інформаційний простір, тероризм тощо. Водночас, завдання державної політики у сфері національної безпеки були визначені у значній мірі декларативно, що не сприяло досягненню визначених цілей з подолання або мінімізації дії загроз.

Наступна Стратегія національної безпеки була затверджена Президентом України у 2012 році [3]. У ній відображалися зміни, що відбулися на той час у безпековому середовищі України, а також визначалися важливі завдання у сфері захисту інтересів осо-

би, суспільства і держави. Зокрема, передбачалася необхідність проведення судової, адміністративної реформ, протидії корупції, реформування сектору безпеки і оборони як цілісної системи, зміцнення його функціональної спроможності, підвищення ефективності використання державних коштів, забезпечення дієвого контролю за діяльністю природних монополій, диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, підвищення ефективності їх використання, подолання диспропорцій у соціально-гуманітарній сфері, створення безпечних умов для життєдіяльності населення та інші важливі заходи. На жаль, як і у випадку з попередньою Стратегією національної безпеки України, значного прогресу за відповідними напрямками досягнуто не було, оскільки завдання, які були визначені у цьому документі, залишилися переважно не реалізованими.

Хоча переважна більшість загроз і пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки станом на початок 2014 р. залишалися актуальними, ситуація в Україні і навколо неї радикально змінилася – розпочалася широкомасштабна агресія РФ проти нашої держави. Реагувати необхідно було негайно, оскільки мова йшла про захист національного суверенітету і територіальної цілісності, збереження життів українських громадян. Оскільки Україна не була і не є членом міжнародних військово-політичних союзів, розраховувати доводилося виключно на власні сили, а це потребувало відповідного перерозподілу ресурсів держави і перегляду пріоритетів у сфері національної безпеки і оборони.

Отже, на порядку денному постало питання про оновлення Стратегії національної безпеки України. Крім того, відповідно до її версії від 2012 р. Україна мала дотримуватися політики позаблоковості, а Російська Федерація була визначена стратегічним партнером, що вже не відповідало ні дійсності, ні національним інтересам.

У 2015 р. було затверджено нову редакцію Стратегії національної безпеки України [4]. У цьому документі було чітко зазначено, що найбільшу загрозу для України на поточному етапі складають агресивні дії РФ, що здійснюються для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території. Основними напрямками державної політики національної безпеки України було

визначено відновлення територіальної цілісності України, створення ефективного сектору безпеки і оборони, підвищення обороноздатності держави, реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів, реформування системи державного управління, забезпечення нової якості антикорупційної політики, забезпечення інтеграції в ЄС і особливого партнерства з НАТО. Крім того, було визначено низку важливих заходів у ключових сферах національної безпеки: зовнішньополітичній, економічній, енергетичній, інформаційній, кібернетичній, екологічній, захисту критичної інфраструктури.

На відміну від попередніх версій Стратегії, в останній – завдання державної політики у сфері національної безпеки були визначені достатньо чітко. Крім того, ці завдання узгоджувалися з положеннями інших програмних документів держави – Коаліційної угоди, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що засвідчувало не лише наміри, а й наявність політичної волі керівництва держави щодо реалізації відповідних задумів.

Прийнятим нещодавно Верховною Радою України у першому читанні законопроект «Про національну безпеку України» [5] передбачений розвиток системи забезпечення національної безпеки, зокрема, у частині упорядкування розробки, прийняття й імplementації Стратегії національної безпеки України. Зокрема, цей документ визнається основним у системі довгострокового планування у секторі безпеки і оборони. Також законопроект встановлює чіткі критерії підготовки Стратегії та механізми її реалізації, у т.ч. взаємозв'язки з іншими програмними документами.

Чинна Стратегія національної безпеки України спрямована на реалізацію визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також низки відповідних реформ до 2020 року. Очевидно, що вже у наступному році необхідно буде провести комплексний аналіз стану виконання цієї Стратегії, а також започаткувати черговий етап оновлення цього документу. Вчасне прийняття Закону України «Про національну безпеку України» дозволить розпочати цей процес за новими стандартами, які відповідають вимогам ЄС і НАТО.

Очевидно, що одним з важливих завдань при підготовці нової Стратегії має стати забезпечення стійкості держави і суспільства до загроз у сфері національної безпеки, зокрема гібридного типу.

Відповідне питання є нині одним з пріоритетів у діяльності НАТО, що було підтверджено на Варшавському саміті НАТО (8-9 липня 2016 р.).

Ускладнює ситуацію те, що наразі відсутні чіткі критерії і стандарти щодо забезпечення національної стійкості. Навіть визначення цього поняття трактується експертами по-різному. На даний час фахівці НАТО працюють над розробкою узагальнених критеріїв національної стійкості. Відповідні дослідження ведуться і в Україні, зокрема, в Національному інституті стратегічних досліджень.

З огляду на викладене, важливим видається розробка найближчим часом концепції національної стійкості, яка має бути застосована під час оновлення Стратегії національної безпеки України.

Список використаної літератури:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003 р. – № 39. – Ст.351

2. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/ed20070212>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України від 08.06.2015 р. № 287/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/paran18#n18>

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

4. Проект Закону про національну безпеку України: реєстр. № 8068 від 28.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531

© Таміла Герасимчук,
кандидат історичних наук доцент,
доцент кафедри політичних наук
Рівненського державного гуманітарного університету

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У політичному дискурсі, пов'язаному з міжнародними відносинами та зовнішньою політикою держави, чільне місце займає проблема міжнародної та національної безпеки, зокрема моделі й системи її забезпечення та ефективності. В останні роки геополітична напруга в світі зростає, у міжнародній системі посилюється турбулентність і хаос, вона все менше піддається регулюванню нормами міжнародного права. Гібридна агресія РФ продемонструвала недосконалість глобальної та регіональних систем безпеки, виявила ерозію постбіполярного міжнародного / світового порядку. Анексія Криму і конфлікт у східних областях України продемонстрували відсутність надійних гарантій від агресії та зовнішнього втручання. Саме тому проблема національної безпеки України займає чільне місце у політичному дискурсі як на міжнародному, так і національному рівні.

Наукове дослідження проблем національної безпеки в сучасних умовах має не лише важливе науково-теоретичне, але і практичне значення для нашої держави. Проблему досліджують такі українські вчені, як О. Ващенко [1], В. Горбулін [4, 5, 6], О. Коломієць [10], О. Корнієвський [14], В. Ліпкан [16, 17], Б. Парахонський [19], Г. Перепелиця [20, 21], Г. Ситник [2, 26, 27], С. Толостов [08], Л. Чекаленко [32], С. Шергін [33] та багато інших.

Система забезпечення національної безпеки (СЗНБ) України створюється і розвивається відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері управління національною безпекою та визначають зміст політичного дискурсу. Власне політичний дискурс сприяє

розумінню та демократичності процесу, залученню недержавних інститутів до СЗНБ та здійсненню громадського контролю.

Найбільш повне визначення СЗНБ дає український вчений і практик В. А. Ліпкан: «Під системою забезпечення національної безпеки розуміється система теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативнорозшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України» [16, с. 63]. СЗНБ передбачає «наявність відповідних структур і регламентованого процесу прийняття і реалізації управлінських рішень у сфері управління національною безпекою» [16, с. 58].

СЗНБ України в умовах протидії широкомасштабній агресії Російської Федерації в її нинішньому вигляді не може ефективно виконувати свої функції. Процес реформування СЗНБ рухається не так швидко, як хотілося б. Перешкодами на цьому шляху стають термінологічна невизначеність, або застарілість відповідної правової бази у цій сфері. Власне через таку невизначеність Україна протягом багатьох років незалежності маневрувала від позаблокового статусу до нейтралітету чи навпаки, що призвело до трагічних наслідків. Але в умовах агресії РФ і порушення територіальної цілісності нашої держави, політична еліта поставлена в жорсткі рамки пошуку консенсусу та прийняття важливих політико-управлінських рішень щодо перегляду діючих правових основ і прийняття нових, що відповідають реаліям сьогодення і сприяють побудові такої СЗНБ, яка могла б ефективно виконувати свої функції.

Перед нашою державою постали надскладні завдання щодо захисту фундаментальних і життєво важливих національних інтересів – незалежності, територіальної цілісності і суверенітету держави, свободи, прав людини і верховенства права. «Суверенітет і безпека у даному випадку є взаємопов'язані і взаємозалежні, при цьому суверенітет забезпечує державі її входження до світової

спільноти, а сила визначає авторитет суверенної держави в самій спільноті» [32].

Реформування СЗНБ визначено головним пріоритетом держави у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року. Стратегія сталого розвитку визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Метою реформування СЗНБ є: підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході АТО / ООС, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії, формування нових органів управління у сфері забезпечення національної безпеки [29].

СЗНБ і оборони значною мірою залежить від програмних положень політичних партій, їх спроможності впливати на формування концепції та законодавства з питань національної та воєнної безпеки. Саме вони виступають суб'єктами політичного дискурсу. Але не завжди політичний дискурс включає аналітичні оцінки та реалістичні прогнози, часто супроводжується маніпулятивними технологіями і приховує реалії. Слушною є думка директора Інституту стратегічних досліджень, радника Президента з питань національної безпеки В. П. Горбуліна про те, що «сьогодні ми мусимо дуже прагматично і без ніякої наївної романтики підходити до оцінки будь-яких «гарантій безпеки» [4].

В Україні існує нагальна потреба зміни національного законодавства щодо реформування СЗНБ, що допоки вирішено лише частково та унеможливило якісні реформи у безпековій сфері. Гострою потребою було прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України», який 9 липня 2017 року набрав чинності. Цим Законом внесені зміни до законів України «Про основи національної безпеки України» [9], «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [8] та визначено «стратегічний курс держави на набуття членства в Організації Північноатлантичного Договору (НАТО)». Це стало свого роду мейнстримом у політичному дискурсі, позаяк «набуття членства в НАТО» не лише політична риторика, а і правова норма.

Попри жорсткі реалії, законодавче забезпечення процесу визначається відсутністю консенсусу між парламентськими та іншими впливовими політичними партіями. Політичне протистояння яскраво відобразилось і на побудові системи національної безпеки і оборони, в тому числі на сповільненні реформування Збройних сил України. Відсутність національної злагоди щодо основних напрямків реформування СЗНБ значною мірою є наслідком наявності між гілками влади, різними групами інтересів часто суперечливих тлумачень й світоглядних уявлень щодо сутності національної безпеки.

Але варто зауважити, що у зв'язку із збройною агресією РФ проти України у суспільстві нарешті досягнуто консенсусу щодо необхідності набуття Україною членства в НАТО, як в одному з основних міжнародних механізмів колективної безпеки. За даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова в грудні 2017 року «38,5% населення вважає, що найкращим варіантом гарантування безпеки для України був би вступ до НАТО і ще 5% сподіваються на військовий союз із США. Позаблоковий статус обстоюють 29%, а підтримка військового союзу з Росією та іншими країнами СНД становить вже «стабільні 5%» [22]. З такими даними майже корелюють результати соціологічного дослідження ЦМСД «Социс», проведеного у квітні 2018 р., за яким – 44,8% респондентів проголосували б за вступ до НАТО, хоча 35,1% проти» [23].

У даній публікації зосередимо увагу лише на нормативно-правових аспектах політичного дискурсу і тих стратегічно важливих документах, які забезпечують системність у процесі правового регулювання реформ системи національної безпеки та оборони, і які прийняті у відповідь на загрози й виклики, що постали перед Україною. Основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності відповідно до статті 92, п.17 Конституції України [11] визначені в Законі України «Про основи національної безпеки України» [9]. Зауважимо, що Закон, попри внесені зміни і доповнення, не відповідає реаліям сьогодення, а на часі прийняття нового закону про національну безпеку. В квітні 2018 р. Парла-

мент прийняв в першому читанні проект Закону про національну безпеку України [24], внесений Президентом України. Має бути консенсус політичних еліт щодо прийняття цього закону і Верховна Рада повинна як найшвидше ухвалити його. Закон має бути якісним і гарантувати захист національних інтересів, забезпечити «міцну правову основу для реформ у сфері оборони для підтримки безпечної і демократичної України» [18]. Позаяк Україна поки-що не є членом міжнародних систем колективної безпеки і оборони і повинна самостійно забезпечувати свою безпеку і оборону – він має спиратися на власні сили.

Російська загроза, внутрішньополітичні зміни та світові безпекові тренди обумовили необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України, а відтак вироблення нової стратегії і тактики у сфері національної безпеки. У травні 2015 р. прийнято Стратегію забезпечення національної безпеки України, що стала правовою основою не лише політичного дискурсу, а й «...створення нової системи забезпечення національної безпеки України, що здатна протистояти російській загрози, яка має довгостроковий характер, і враховує докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України» [28]. Стратегія розроблялася відкрито й прозоро із широким залученням вітчизняних і міжнародних експертів, зокрема представників НАТО, країн ЄС і США. В основі Стратегії лежить науковий підхід, що ґрунтується як на фахових експертних оцінках, так і математичних моделях прогнозування. Стратегія є основою для підготовки всіх інших документів щодо планування у сфері національної безпеки і оборони. Показово, що після відмови від позаблокового статусу України акцентується увага на міжнародних системах колективної безпеки та можливому членстві в НАТО [28]. Стратегія включає напрями реформ, передбачені Угодою про асоціацію України та Європейського Союзу [31], і Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» [29]. Зазначимо, що без реформування сектору безпеки і оборони не можлива імплементація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Сучасні міжнародні реалії та особливості геополітичного розташування України зумовлюють визначення її воєнної безпеки як базового та довгострокового компонента формування СЗНБ держави. Воєнна безпека як складник національної безпеки є сис-

темою гарантій суверенітету, територіальної цілісності, захисту національних інтересів і спирається на військову силу. В такому ключі важливою є Воєнна доктрина України, що ґрунтується на результатах аналізу та прогнозування воєнно-політичної обстановки, принципах оборонної достатності, без'ядерного статусу, високої готовності до оборони, системності оборонного планування, а також визначених Верховною Радою України засадах внутрішньої та зовнішньої політики [8].

Основні положення Воєнної доктрини є похідними від Стратегії національної безпеки України [28], розвивають її положення за напрямками забезпечення воєнної безпеки та спрямовані на протидію агресії з боку Російської Федерації, досягнення Україною критеріїв, необхідних для набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, забезпечення рівноправного взаємовигідного співробітництва у воєнній, воєнно-економічній та військово-технічній сферах з усіма заінтересованими державами-партнерами. Розпалювання Росією збройного конфлікту в східних регіонах України та руйнування системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права зумовили перегляд та уточнення доктринальних положень щодо формування та реалізації воєнної політики України [2]. У Доктрині визначено головну мету воєнної політики України: створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, її суверенітету і недоторканності в межах державного кордону України. Пріоритетним завданням поглиблення співпраці з НАТО є досягнення до 2020 року повної сумісності Збройних Сил України з відповідними силами держав – членів НАТО. Не менш важливими складовими Доктрини є фінансування потреб оборони та управління ризиками [2].

Гібридна агресія РФ змінила безпекове середовище, а її дії стали потужним стимулом як для окремих держав, так і для міжнародних інституцій для перегляду концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки. В Україні в березні 2016 року прийнята Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України [13]. Правовою основою Концепції є Конституція та закони України, Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України. Концепція визначає «систему поглядів на розвиток безпечових та оборонних спроможностей України у середньостроковій

перспективі, сформованих на основі оцінки безпекового середовища та фінансово-економічних можливостей держави, здійснених у рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони України» [13].

Зауважимо, що важлива роль у політичному дискурсі щодо забезпечення національної безпеки України належить ЗМІ, які через взаємопов'язані процеси (оперативність подачі інформації та аналітичність інформації), створюють медіа-контент і формують громадську думку. У сучасних умовах технологічного розвитку вплив ЗМІ на політичний дискурс визначається і комунікативними технологіями, що допомагають політичним акторам вирішувати різноманітні завдання та сприяють формуванню простору демократичної політичної взаємодії.

Підсумовуючи, зазначимо, що політичний дискурс щодо реформування СЗНБ України ведеться на рівні науковців, експертів, аналітиків, політиків, державних діячів, міжнародних партнерів, громадянського суспільства та ЗМІ. В основі політичного дискурсу лежать вироблені Парламентом, аналітичними центрами, безпековими й оборонними інститутами стратегічно важливі для України політико-управлінські рішення, в яких концептуально і практично визначено пріоритети у реформуванні СЗНБ України для забезпечення національної безпеки та національних інтересів України. Політичний дискурс визначається історичним минулим і політичним досвідом держави, характером політичного режиму, особливостями міжнародної безпекової ситуації, цілями зовнішньої і внутрішньої політики, загрозами та викликами, які стоять перед нашою державою та світовою спільнотою.

Список використаної літератури:

1. Ващенко О. Проблема вступу України до НАТО в контексті українсько-американських відносин. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/problema-vstupu-ukrajini-do-nato-v-konteksti-ukrajinsk-1/>
2. Воєнна доктрина України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/paran8#n8>
3. Глобальна та національна безпека [текст]: підручник / [В.І.Абрамов, Г.П.Ситник, В.Ф.Смолянчук]; за заг. ред. Г.П.Ситника. – К.: НАДУ, 2016. – 784 с.

4. Горбулін В. П. Криза – це завжди ризик. І її фіналом може бути або крах, або поява нового шансу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/internal/kryza-doviri-u-poshukah-novogo-fundamentu-stiykih-alyansiv-272302_.html

5. Горбулін В.П. Системно-концептуальні стратегії національної безпеки України / В.П.Горбулін, А.Б.Качинський. – К.: ДП “НВЦ “Свроатлантикінформ”, 2017. – 592 с.

6. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В.П. Горбулін, А.Б.Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.

7. Державне реагування на загрози національним інтересам України: актуальні проблеми та шляхи їх розв’язання: матеріали круглого столу(Київ, 19 лютого 2014р.) /за ред. К.О. Ващенко, Г.П. Ситника. – К.: НАДУ, 2014. – 170 с.

8. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

9. Закон України «Про основи національної безпеки України». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

10. Коломієць О.В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації: монографія / О.В. Коломієць, – К.: Вид-во КиМУ, 2013. – 427 с.

11. Конституція України: Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. Доп. / О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода, С.В. Дрьомов, С.В. Сьомін. – К.: НІСД, 2015. – 58 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.niss.gov.ua/...nac_bezp-182c.8.p

Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>

12. Корнієвський О. Концепт суспільної безпеки: сучасний науково-експертний дискурс. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/21_58.pdf

13. Круглий стіл «Стратегія національної безпеки України в умовах радикальних змін внутрішнього і зовнішнього безпекового середовища». [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.niss.gov.ua/articles/1726>.

14. Ліпкан В.А. Національна безпека України: Навчальний посібник. 2-ге вид. / Ліпкан В. А. – К.: КНТ, 2009. – 576 с.

15. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки: Підручник. / Ліпкан В. А. – К.: КНТ, 2009. – 639 с.

16. Міністр оборони США Меттіс закликав Раду якнайшвидше ухвалити закон «Про Національну безпеку» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://twitter.com/USEmbassyKyiv/status/961980400921927680>.

Парахонський Б. О. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. – С. 7-16.

17. Перепелиця Г. М. Модель НАТО і українська перспектива // Економічний часопис XXI – (Україна – шлях до НАТО) – 2002. – № 7-8.

18. Перепелиця Г. М. Роль України у формуванні нової паневропейської архітектури безпеки: Тези доповіді / Матеріали міжнародної наукової конференції «Ялта – 2000. Роль Європи в XXI столітті». – Ялта, 2000.

19. Підсумки 2017 року: громадська думка / Загальнонаціональне дослідження. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2017-gromadska-dumk4685>.

20. Соціально-політична ситуація в Україні. Квітень-2018. / Загальнонаціональне дослідження. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://socis.kiev.ua/ua/2018_04.

21. Проект Закону про національну безпеку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531

22. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/58/62/bd6cdbcf9328901d1d1d8163ae5348c6_1522256231.pdf

23. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України (теорія і практика): Монографія / Г.П. Ситник. – К : НАДУ, 2004. – 408 с.

24. Ситник Г.П. Національна безпека України: теорія і практика: монографія / [Г.П. Ситник, В.М.Олуйко, М.П.Вавринчук; за заг.ред. Г.П.Ситника. – Хмельницький; К.: Кондор, 2007. – 616 с.

25. Стратегія національної безпеки України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

26. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

27. Толстов Сергій. Проблеми та пріоритети України в умовах кризи європейської безпеки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/problemi-ta-prioriteti-ukrajini-v-umovakh-krizi-jevropei/>

28. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535

29. Чекаленко Л. Національна безпека України: система реалізації. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/nacionalna-bezpeka-ukrajini-sistema-realizacii/>

30. Шергін С.О. Національна та міжнародна безпека: сутність, типологія, пріоритети. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/nacionalna-ta-mizhnarodna-bezpeka-sutnist-tipologi/>

© Олексій Шмоткін,

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри теорії та історії держави і права

Національної академії Служби безпеки України

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ

Існують два підходи до визначення правової безпеки. Представники першого ототожнюють правову безпеку з правовим регулюванням забезпечення національної безпеки, що, на нашу думку, не відповідає сутності правової безпеки як самостійного, відмінного від правового регулювання, явища. Більш обґрунтованою є позиція, за якою юридична безпека розуміється як безпека власне права. [1-4]

На наш погляд, правова безпека – це існування правової системи суспільства відповідно до закономірностей його буття, що обумовлює стійкий, динамічний стан функціонування правової системи суспільства.

Основними об'єктами правової безпеки є:

1. Правотворчість, а саме – адекватне відображення в процесі правотворчості потреб особистості, суспільства, держави.

2. Система права, тобто наявність досконалої системи права, що відповідає потребам особистості, суспільства й держави.

3. Реалізація права, що передбачає здійснення права відповідно до його духу і букви.

4. Правопорядок, а саме його вищий рівень.

Ці об'єкти функціонують у тісній єдності та зумовлюють один одного.

Але головним об'єктом правової безпеки є правосвідомість. Вона визначає сутність і зміст основних об'єктів правової безпеки. Водночас правотворчість, система права, реалізація права, правопорядок здійснюють зворотній вплив на правосвідомість.

Розглянемо забезпечення правової безпеки щодо кожного елемента правової системи як об'єктів цієї безпеки з позиції філософії

права, яка передбачає акцентування уваги на сутнісних закономірностях правових явищ. Саме такий підхід уможливило з'ясувати глибинні аспекти забезпечення правової безпеки.

Забезпечення правової безпеки передбачає передусім виявлення її загроз та визначення напрямків їх подолання.

Загрози для правотворчості є: недемократичне створення правотворчого органу; низький рівень професіоналізму співробітників правотворчих органів; корумпованість правотворчих органів; неправильний розподіл повноважень між правотворчими органами; недемократичний характер діяльності правотворчих органів; безсистемність діяльності правотворчих органів; низький рівень організації правотворчих органів; неадекватне відображення в процесі правотворчості суспільних потреб; порушення процедури створення нормативно-правових актів; несвоєчасне видання нормативно-правових актів; неправильний вибір предмета і методу правового регулювання; неправильний вибір виду джерела права; неправильне встановлення порядку дії норми в часі, у просторі і щодо кола осіб.

Напрями подолання загроз для правотворчості: періодична виборність та змінність складу законодавчих органів; формування правотворчих органів з професіоналів, що мають потрібні для правотворчості знання, уміння та навички; неприпустимість корумпованості правотворчих органів; оптимальний розподіл повноважень між правотворчими органами; неприпустимість порушення правотворчими органами своєї компетенції; забезпечення гласності, участь народу в правотворчому процесі; забезпечення системності створення нормативно-правових актів; забезпечення потрібного рівня організації діяльності правотворчих органів; дотримання процедури створення нормативно-правових актів; своєчасність створення нормативно-правових актів; правильний вибір предмета і методу правового регулювання; повне відображення в процесі правотворчості суспільних потреб; правильне встановлення порядку дії норми в часі, у просторі і щодо кола осіб.

Особливо важливим тут є дотримання принципів правотворчості.

Загрози для системи права: колізійність норм права; низька юридична техніка формулювання норм права; порушення ієрархічності норм права; прогалини в системі законодавства; зайва врегульованість правом суспільних відносин; несправедливість

права; застарілість права; негуманність права; безсистемність права.

Загрози системі права виникають загалом у процесі правотворчості, тому напрями подолання загроз правотворчості є водночас і напрямками подолання загроз системі права. Окрім цього, основним напрямом подолання загроз у системі права є постійна кодифікація законодавства для усунення в ньому змістових і техніко-юридичних недоліків.

Загрози для реалізації права: неточна реалізація права; несвоєчасна реалізація права; порушення процесу реалізації права; зловживання правом; порушення реалізації «духу» закону, прикриті реалізацією його «букви»; реалізація права суб'єктами з порушенням їхніх повноважень; правовий нігілізм; несправедлива реалізація права; порушення принципу правової рівності; порушення правил дії норм права в часі, у просторі і за колом суб'єктів; порушення принципів накладення юридичної відповідальності; порушення ієрархічності реалізації нормативно-правових актів; відсутність економічних, політичних та ідеологічних гарантій реалізації права.

Напрями подолання загроз для реалізації права: забезпечення функціонування економічних, політичних, ідеологічних гарантій реалізації права; забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за правопорушення з дотриманням принципів її накладення; реалізація вимог застосування права; забезпечення високого рівня законності для справедливої, повної, точної, своєчасної реалізації права на засадах юридичної рівності та ієрархічності норм права; недопущення зловживання правом; нейтралізація правового нігілізму за допомогою політичних, економічних, ідеологічних, юридичних засобів, реалізація, у першу чергу, «духу», потім «букви» закону.

Загрози правопорядку: низький рівень правопорядку; нестабільність правопорядку; безсистемність (партикуляризм) правопорядку.

Подолання названих загроз здійснюється шляхом дотримання принципів правопорядку.

Принципи правопорядку – це ті основи, на яких він існує. До них можна віднести: принцип справедливості; принцип системності; принцип упорядкованості; принцип простоти; принцип забезпеченості.

Щодо суб'єктів забезпечення правової безпеки, то ними є правотворчі, правоохоронні та праворегулятивні органи.

Правотворчі органи: вищі, центральні та місцеві – забезпечують правову безпеку, приймаючи правові акти з дотриманням принципів правотворчості.

Правоохоронні органи: прокуратура, СБ України, органи внутрішніх справ та інші – забезпечують правову безпеку шляхом правоохоронної діяльності, спрямованої на запобігання, виявлення, припинення, нейтралізацію та усунення загроз правової безпеки.

Праворегулятивні органи: суд, нотаріат та інші – беруть участь у забезпеченні правової безпеки здійснюючи аналогічний вплив на загрози правовій безпеці, але шляхом праворегулятивної діяльності.

Основним видом правової безпеки є безпека конституції. Під небезпеками конституції треба розуміти негативні явища, що знищують конституційні інститути та цінності. Небезпеки конституції можуть бути двох видів: небезпеки змісту та небезпеки реалізації. Небезпеки змісту в свою чергу поділяються на юридичні та загальносоціальні. Юридичними небезпеками є: надмірна загальність конституційних положень, складна юридична мова, відсутність конституційно-процесуальних норм. Загальносоціальними небезпеками є невідповідність змісту конституції соціальній дійсності, закономірностям і тенденціям суспільного життя. Небезпеками реалізації конституції юридичного характеру є порушення конституційних норм, девіантне здійснення конституційних положень, невикористання конституційних приписів, зловживання нормами конституції. Загальносоціальними небезпеками реалізації конституції є відсутність економічних основ її реалізації, існування недемократичної політичної системи, низька конституційна культура громадян і посадових осіб, неефективність державної влади, духовна деградація суспільства, нестабільність суспільного життя, нерозвинуте громадянське суспільство. Відсутність наведених вище небезпек – свідчення безпеки конституції. Говорячи точніше – безпека конституції це високий рівень юридичної техніки, відповідність соціальній дійсності, повна реалізація, сприятливі соціальні умови. Безпека конституції з'являється в наслідок її забезпечення. Забезпечення безпеки конституції – це діяльність уповноважених структур, яка передбачає недопущення конституційних небезпек,

охорону від небезпек що виникли, захист від небезпек дія яких почалась, відновлення конституційних цінностей.

Діяльність по недопущенню виникненню конституційних небезпек передбачає, що при створенні конституції не закладалися небезпеки юридичного і соціального характеру. Охорона конституції від небезпечностей, які виникли, є діяльність з ліквідації, нейтралізації або зменшення впливу небезпек. Це передбачає, по-перше, усунення за допомогою деталізуючих законів юридичних і соціальних небезпек змісту конституції, по-друге, наявність соціальних структур і засобів, які ліквідують, нейтралізують або зменшують девіантну реалізацію конституції. Вважаємо за доцільне Верховній Раді, Президенту, Конституційному суду, Уряду, омбудсмену щорічно складати звіт про здійснення конституції і планувати програми і реалізації на наступний рік, тобто здійснювати конституційний моніторинг. Захист конституції – це діяльність із припинення небезпек, що почали порушувати економічні, політичні, соціальні цінності, закріплені конституцією. Відновлення конституційних цінностей – це діяльність уповноважених структур по поверненню їх в первинне положення.

Список використаної літератури:

1. Галузин А.Ф. «Безопасность как принцип и функция права» / А.Ф. Галузин // Право и политика. – 2004. – № 11. – С. 4 – 18.
2. Гончаров И.В. «К вопросу о понятии конституционной безопасности федеративного государства» / И.В. Гончаров // Государство и право. – 2003. – № 12. – С. 104–109.
3. Дрейшев Б.В. «Правовая безопасность и проблемы ее обеспечения» / Б.В. Дрейшев // Правоведение. – 1998. – № 2. – С. 108–111.
4. Книпер Рольф «Кодификация и правовая безопасность в гражданском праве» / Книпер Рольф // Государство и право – 2012. – № 1. – С. 108–111.

© **Леся Бушовська**,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Хмельницького національного університету

СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Економічна безпека країни, з однієї сторони, є важливою складовою системи національної безпеки, що формує захист національних інтересів, а з іншої – є безпосередньою умовою дотримання і реалізації національних інтересів щодо забезпечення фінансування, формування доходів та витрат. Вона відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, зростанні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної інтеграції та глобалізації. Створення ефективної системи економічної безпеки держави дає можливість вчасно виявляти загрози національним економічним інтересам і запобігти заподіяння збитків соціально-економічній системі в цілому.

Метою реалізації стратегії є формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу України як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями, в якій повага і захист прав і законних інтересів усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп є запорукою незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України. Нагальними завданнями політики національної безпеки є захист таких життєво важливих національних інтересів України:

1) утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного розвитку людини, реалі-

зації її творчого потенціалу через різноманіття форм суспільної організації;

2) захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону;

3) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення;

4) гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього природного середовища;

5) збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності [2]

Відповідно до ЗУ «Про основи національної безпеки України» основними стратегічними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері є:

– забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

– прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;

– вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій;

– подолання тінізації економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси;

– забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку;

– здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень;

– забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення;

– забезпечення продовольчої безпеки;

– захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу;

– посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях[1].

Забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки, що неможливе без здійснення структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для цього необхідно насамперед поліпшити інвестиційний клімат, зокрема, шляхом забезпечення дієвого захисту права власності, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму, розвитку фінансового і фондового ринків.

Одним із найважливіших завдань у даному контексті є реформування податкової системи, забезпечення спрямованості фіскальної політики держави на зменшення питомої ваги усіх складових матеріальних витрат в економіці.

Необхідно докорінно підвищити ефективність використання державних коштів, забезпечити дієвий державний контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорість використання ними фінансових ресурсів, ефективність тарифної та регуляторної політики. Заходи економічної політики держави слід спрямувати також на зміцнення фінансового стану суб'єктів господарювання, забезпечення їх націленості на збільшення рентабельності та капіталізації.

Поряд із реалізацією державної політики стимулювання експорту, передусім високотехнологічного, необхідно забезпечити випереджувальне розширення внутрішнього ринку, уникнення критичної залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки неможливе за існуючого рівня інноваційної активності підприємств, для підвищення якої необхідними є формування національної інноваційної системи, розширення інвестиційних можливостей для реалізації інноваційних проектів.

Об'єктом пріоритетної уваги держави має стати активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційній галузях, які в сукупності формують інфраструктуру економіки знань – основу майбутньої конкурентоспроможності України у глобалізованому світі.

Список використаної літератури:

1. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]: Закон України №964-IV від 19.06.2003 р. (ред. від 05.03.2015) – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2013. – С. 104.

3. Офіційна сторінка Світового Банку – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://data.worldbank.org>

© **Мирослав Криштанович,**

*доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри педагогіки та соціального управління
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

На сьогодні в Україні склалась дуже непроста ситуація, агресія з боку Російської Федерації на Сході країни, анексія Криму Росією, і це ще не усі проблеми які є в державі. Одна з основних проблем суспільства держави це його соціальна безпека.

Ключова роль в забезпеченні соціальної безпеки суспільства належить державі.

Нестабільність у країні призводить до погіршення морально-психологічного стану у суспільстві, вимагає подолання загроз життю та здоров'ю людини, обумовлює незадовільність суспільними відносинами та сенсом власного життя.

Недодержання соціальної безпеки держави призводить до таких негативних наслідків:

- занепад економіки пов'язаний із падінням трудової моралі та трудової мотивації;
- економічні кризи, які мають своїм найбільш небезпечним наслідком соціальний вибух;
- екологічні катастрофи, які обумовлені нехтуванням соціумом безпечного середовища проживання;
- ігнорування системи ціннісних орієнтацій у суспільстві, негативне ставлення до освіти і науки, які визначають майбутнє країни.

Вивчаючи комплексно механізми державного управління щодо забезпечення системи соціальної безпеки суспільства, необхідно враховувати ряд механізмів управління соціальної політики держави. При їх застосуванні щодо забезпечення системи соціальної

безпеки держави, необхідно одночасно охопити різні сфери діяльності, а саме соціальну, економічну, політичну, правову та ін.

До основних механізмів державного управління щодо забезпечення системи соціальної безпеки держави і суспільства входять організаційний, економічний та правовий механізми. Отже організаційний механізм державного управління в системі соціальної безпеки забезпечує:

- об'єктивний та всебічний моніторинг суспільства з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз в системі соціальної безпеки;
- створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи соціальної безпеки;
- комплексні кадрові, фінансові, матеріальні, технічні, інформаційні заходи забезпечення життєдіяльності складових системи соціальної безпеки;
- прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, їх причини та наслідки прояву;
- розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою безпеки суспільства та інтересів держави.

Організаційний механізм в забезпеченні системи безпеки здатний динамічно змінюватися, носити адаптивний характер, тобто адекватно відображати зміни у виробничих відносинах та продуктивних силах суспільства.

Економічний механізм державного управління з боку держави зобов'язаний забезпечити систему соціальної безпеки держави в економічній сфері та охопити ті напрями діяльності, які попереджають або усувають можливості економічної дестабілізації, економічної кризи, гарантують її економічне зростання та економічну незалежність України. До них спершу належать:

- забезпечення умов для сталого економічного розвитку держави;
- прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів держави;
- удосконалення антимонопольної політики держави;
- забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої та зовнішньої захищеності національної валюти, її

стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку держави;

- забезпечення продовольчої безпеки держави;
- недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку;
- боротьба з протиправною економічною діяльністю.

За допомогою правового механізму державного управління необхідно врегулювати та удосконалити усі прогалини у законодавстві щодо нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки громадян, які проживають на території України, та особливо на Сході країни. Розробити практичні механізми реалізації базових положень та нормативно – правових актів. Чітко прописати на законодавчому рівні розподіл повноважень між державними органами і органами місцевого самоврядування щодо забезпечення соціальної безпеки громадян, які того потребують.

Соціальна безпека є складовою частиною національної безпеки, що являє собою стан захищеності особи, соціальної групи від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав та свобод.

Отже удосконалення та запровадження комплексного механізму державного управління щодо забезпечення системи соціальної безпеки держави гарантує стабільність, попереджає і мінімізує соціальні ризики та загрози, сприяє збереженню та розвитку людського потенціалу, створює умови гідного життя сучасному та майбутньому поколінням.

© **Олександр Котляренко,**

кандидат юридичних наук, начальник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства центру воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, полковник юстиції

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ

Процес пошуку оптимальної моделі військово-поліцейської системи йде безперервно у всіх країнах світу незалежно від обраної ними форми державного устрою, правління і політичного режиму, з метою пристосування її до нових умов. При цьому зрозуміло, що поліцейська система будь-якої держави виникає і розвивається під впливом великої кількості чинників у конкретних історичних умовах окремо взятої країни, а відтак, незважаючи на загальні закономірності й принципи організації та функціонування, є суто індивідуальною і має як свої переваги, так і недоліки. Тому для передбачення можливих помилок і недопущення їх повторення, на нашу думку, важливим є ретроспективний погляд на зародження в Україні самої ідеї створення військової поліції.

Відтак, на законодавчому рівні ідея створення військової міліції (поліції) уперше була закріплена у постанові Верховної Ради України від 26 січня 1993 року № 2931-ХІІ «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю». У преамбулі постанови зазначено, що її прийняття спричинило надзвичайне загострення криміногенної обстановки та потреба рішучої активізації боротьби із злочинністю. Одним із пунктів постанови, Кабінету Міністрів України було доручено підготувати і подати на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про військову міліцію в складі Збройних Сил України».

За результатами його розгляду, була прийнята постанова Президії Верховної Ради України від 15 листопада 1993 року № 3587-ХІІ «Про проект Закону про військову міліцію в складі Збройних Сил України», згідно якої цей законопроект повернуто Кабінету Міністрів України для доопрацювання. Примітно, що подання готувалось представниками двох комісій: 1) у питаннях законодавства і законності; 2) з питань оборони і державної безпеки. Зазначене підтверджує, що питання створення військової міліції (поліції) як на той час, так і тепер, перебуває на стику предметів відання двох комісій (комітетів) Верховної Ради України, що через конкуренцію між ними ускладнює його прийняття.

Основні зауваження комісій полягали у наступному: а) слід концептуально визначитись щодо статусу цього органу, основних його функцій, повноважень, підпорядкованості; б) передбачити створення військової міліції як єдиного органу для правового забезпечення Збройних Сил України (ЗСУ) та інших військових формувань, а не лише ЗСУ; в) з метою уникнення залежності військової міліції від командування ЗСУ, розглянути питання про її створення при МВС, що сприятиме тісній взаємодії з підрозділами МВС і ГПУ, дозволить зосередити сили та засоби боротьби із злочинністю серед військовослужбовців; г) такий підхід відповідає загальнодержавній концепції щодо створення інших військових правоохоронних органів, зокрема військові суди, військова прокуратура, військова контррозвідка є структурними підрозділами відповідно Верховного Суду, ГПУ та СБУ; д) всупереч вимогам КПК військовій міліції не надається право проведення слідства у справах про злочини, скоєні військовослужбовцями; е) положення щодо здійснення контролю з боку Міністерства оборони України (МОУ) за діяльністю військової міліції суперечить вимогам Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Відзначимо позицію МОУ на вказані зауваження і пропозиції: а) погодилось із можливістю створення військової міліції як єдиного органу для правового забезпечення всіх військових формувань; б) заперечило залежність військової міліції від командування ЗСУ; в) не підтримало створення військової міліції при МВС, через невідповідність такого підходу міжнародному досвіду; д) не включення до законопроекту норм про надання військовій міліції функції слідства пояснили відсутністю в МОУ фахівців з

вищою юридичною освітою. Водночас МОУ звернуло увагу, що створення військової міліції у складі МВС не потребує прийняття окремого закону про військову міліцію, адже для цього необхідно лише внести зміни до Закону України «Про міліцію».

Зауважимо, що теперішня криміногенна обстановка в державі повністю переключається із обстановкою двадцяти п'ятирічної давнини, що підтверджують резонансні вбивства громадян серед білого дня, у тому числі, серія останніх зухвалих розстрілів і підриви автомобілів представників вітчизняних спеціальних служб – полковників О.І. Хараберюш, Ю.В. Возний, М.М. Шаповал. Тому приходиться констатувати, що через триваючий збройний конфлікт ситуація із ростом злочинності в державі, в тому числі у ЗСУ, лише ускладнюється. Отже чинники та мета створення військової поліції принципово не змінилися, й нині є співзвучними із закріпленими у преамбулі згаданої постанови Верховної Ради України 1993 року – *надзвичайне загострення криміногенної обстановки та активізація боротьби із злочинністю*.

Водночас, перелічені вище зауваження і пропозиції до проекту закону також не втратили своєї актуальності та переважна більшість їх є визначальними, тому, на нашу думку, мають бути детально вивчені й використані під час формування правових засад сучасної моделі військової поліції.

В Україні вже прийнято низку стратегічних рішень щодо створення військової поліції. Зокрема, Стратегія національної безпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень України, Програма діяльності Кабінету Міністрів України, Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік, Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року. Також про необхідність створення військової поліції неодноразово публічно заявляли державні діячі, зокрема: Президент України П.О. Порошенко, народні депутати України Т.Б. Ричкова, І.С. Луценко, экс-начальник Головного управління Національної поліції в Донецькій області В.В. Аброськін, Генеральний прокурор України Ю.В. Луценко.

Принагідно відзначимо, що уже понад дев'ять років залишаються невиконані вимоги Концепції реформування кримінальної юстиції України, в частині що стосуються перетворення Військової служби правопорядку у військову поліцію, яка мала б здійснювати

досудове розслідування військових злочинів. Концепцією передбачено, що у результаті реформування створюються такі органи досудового розслідування: 1) національна поліція; 2) фінансова поліція; 3) військова поліція; 4) СБУ; 5) антикорупційний орган.

Натомість на теперішній час досудове розслідування здійснюють: 1) НП; 2) СБУ; 3) орган, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства; 4) ДБР; 5) НАБУ; 6) ДКВС. Як бачимо із п'яти передбачених Концепцією органів досудового розслідування, відсутній лише один – військова поліція, натомість утворено два інших (ДБР, ДКВС), наявність яких Концепція взагалі не передбачала. Тому, без будь-якого сумніву, необхідно максимально прискорити виконання вимог Концепції щодо утворення військової поліції.

У цьому контексті варто згадати слова колишнього начальника Військової служби правопорядку генерал-лейтенанта запасу Ф.Ф. Макавчука, який у «золоту» для ВСП епоху (2008 рік) коментуючи прийняття Концепції зазначив: «на сьогодні процес формування і становлення ВСП, як правоохоронного органу, вже завершився, але сучасні умови роботи в сфері збереження законності потребують нової структури правопорядку у військах, яка б більшою мірою відповідала стандартам розвинутих країн світу. Таким кроком є Концепція реформування кримінальної юстиції України, відповідно до якої ВСП має бути перетворена у військову поліцію. Нова модель ВСП значно відрізнятиметься від тієї, яку маємо сьогодні. Різницю складатиме не тільки нова назва, а й значне розширення переліку завдань і сфери впливу. А це черговий крок до моделі війська європейського зразка, якого ми так прагнемо досягти» [1, с. 44].

Підкреслимо один важливий момент: у словосполученні «військова поліція» ключовим є саме слово «поліція». Тобто це структура, яка наділена повноваженнями на здійснення досудового розслідування та ОРД – тільки займається вона цією роботою лише в рамках Збройних сил.

Серед повноважень військово-поліцейських підрозділів найгострішим є питання, яке стосується здійснення досудового розслідування та ОРД. Дискусія з цього приводу є відкритою і такою, що має як прихильників законодавчого визначення зазначених функцій, так і категоричне неприйняття самої ідеї. Аргументом на

користь надання військово-поліцейському інституту усього комплексу функцій правоохоронного органу є вимога системності у забезпеченні військового правопорядку, а, відтак, найбільш ефективного вирішення питань запобігання та протидії правопорушенням серед військовослужбовців. Опоненти такого інституціонально-функціонального рішення не враховують основного аргументу – високий рівень правопорядку, військової дисципліни є необхідною умовою забезпечення воєнної безпеки. Адже правопорядок і висока дисципліна у ЗСУ – запорука їх боєздатності [2, с. 151].

За всіх організаційних нюансів варто не забувати – агресія Російської Федерації триває і може розширитись. Ствердження, що ситуація з Кримом і Донбасом «ніколи не станеться з нами», не може більше бути прийнятним. Потрібно постійно пам'ятати – будь-що (будь-коли) може статися. За таких цілковито небезпечних умов потреба запровадження дієвої системи військової юстиції стає щодалі більш нагальною.

І саме за умов системного аналізу накопиченого вітчизняного і зарубіжного досвіду в середовищі військових юристів, ідея створення військової поліції може стати не тільки змістовно наповненим пріоритетом оборонної реформи, а й визначальним стрижнем розвитку складових сил оборони відповідно до євроатлантичних норм і критеріїв членства в НАТО, необхідних для адекватного реагування на загрози національній безпеці у воєнній сфері.

Таким чином, в умовах анексії частини території України, провокування силового сценарію та дестабілізації ситуації в державі, різкого загострення криміногенної обстановки, а також враховуючи зміну формату АТО на військову операцію об'єднаних сил та покладення обов'язку по здійсненню керівництва нею на Генеральний штаб Збройних Сил України, вважаємо що вкрай необхідно на основі Військової служби правопорядку створити за європейською моделлю потужну військову поліцію, яка охопить усі напрями правоохоронної діяльності та здійснюватиме досудове розслідування, оперативно-розшукову діяльність, протидію корупції та тероризму для належного забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України.

Список використаної літератури:

1. Макавчук Ф.Ф. ВСП – гарант правопорядку / Ф.Ф. Макавчук // Атлантична панорама. – 2008. – № 5 (18). – С. 42–44.
2. Правові основи воєнної безпеки України: монографія / Є.Л. Стрельцов, С.Т. Полторак, Ю.В. Аллеров, О.В. Кривенко, П.П. Богущкий. – Львів: НАВС, 2016. – 188 с.

© **Ганна Гончаренко**,
кандидат юридичних наук,
доцент спеціальної кафедри №2 «Правове забезпечення
оперативно-службової діяльності Служби безпеки України»
Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**ПИТАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ
ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Напружена соціально-політична обстановка у державі та проведення антитерористичної операції, а потім і Операції об'єднаних сил загострили потребу у комплектуванні суб'єктів сектору безпеки і оборони висококваліфікованими фахівцями, здатними у складній сучасній ситуації вирішувати поставлені завдання, серед них і офіцери-юристи, підготовку яких здійснює Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, що має у складі Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України та Військово-юридичний факультет.

В умовах значного збільшення навантаження на військових юристів, ускладнення правових процедур, надзвичайно високої динаміки змін нормативно-правової бази необхідність подальшого комплектування штатних посад юридичних служб і підрозділів за рахунок фахівців з вищою юридичною освітою і обов'язковим знанням новітнього законодавства не викликає сумнівів.

Якісна підготовка майбутніх офіцерів-юристів досягається гармонійним поєднанням ґрунтовної юридичної освіти (в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого на сьогодні нараховується 39 кафедр та 700 осіб науково-педагогічного складу, серед них: 111 докторів наук та професорів, понад 500 кандидатів наук і доцентів, у тому числі – 1 академік Національної академії наук України; 15 академіків і 20 членів-кореспондентів Національної академії правових наук України) з військовою

освітою (за час навчання курсанти опановують ряд спеціальних дисциплін, що викладаються виключно в Інституті підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України та на Військово-юридичному факультеті Університету).

Поряд з зазначеним, враховуючи завдання, що стосуються військової освіти, визначені у Стратегії національної безпеки України, Военній доктрині України і Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України в Інституті підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України та на Військово-юридичному факультеті удосконалюється організація навчального процесу, запроваджуються новітні інформаційні і науково-методичні технології, поглиблюється його практична спрямованість, вивчаються підходи, методики і програми підготовки військових фахівців, прийнятих в НАТО.

З урахуванням підтримки, в рамках діяльності Комісії «Україна – НАТО» (на рівні глав постійних представництв під головуванням Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга) країнами-членами НАТО курсу реформ сектору безпеки і оборони України та необхідності забезпечення демократичного цивільного контролю над військовою складовою держави, як одного з ключових елементів реформ, в освітній процес включено дисципліни, вивчення яких спрямовано на формування у курсантів системи теоретичних знань про сутність, зміст та механізм реалізації демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони України, а також набуття практичних умінь та навичок щодо їх застосування в подальшій службовій діяльності.

Актуальність питання забезпечення демократичного цивільного контролю над військовою складовою держави відображено і у редакції нового Закону України «Про національну безпеку України», внесеного Президентом України 28 лютого 2018 року як невідкладного і, прийнятого 5 квітня 2018 року Верховною Радою України в першому читанні, де закріплено визначення демократичного цивільного контролю як терміну і цьому питанню присвячено окремий розділ нового Закону України. Крім цього, Стратегічному оборонному бюлетені України визначено, що: «Для узгодження з євроатлантичними нормами та стандартами до кінця 2018 року Україна посилить цивільний контроль над Збройними Силами України...».

Серед актуальних дискусійних питань по забезпеченню демократичного цивільного контролю над військовою складовою держави, які активно обговорюваної останнім часом на сторінках наукових та фахових видань, виокремлюються проблеми посилення парламентського контролю за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони України. В зв'язку з чим, важливого значення набуває аналіз зарубіжного досвіду організації здійснення парламентського контролю за діяльністю спецслужб держав – членів ЄС та НАТО.

Так, зі створенням парламентських комітетів з питань контролю за розвідувальними та спеціальними службами у різних країнах пов'язують підвищення ефективності та дієвості такого контролю:

– у Французькій Республіці відповідно до Закону «Про формування парламентської комісії з питань розвідки», до якої входять і Голови постійних комісій з питань безпеки і оборони Національної Асамблеї та Сенату, здійснюється моніторинг діяльності та витрат не лише розвідувальних/спеціальних служб, а й міністерства внутрішніх справ, оборони тощо;

– у Норвегії відповідно Постанови «Про моніторинг діяльності служб розвідки, нагляду та безпеки» Стортинг призначає комітет для здійснення постійного моніторингу (в тому числі здійснення перевірок конкретних об'єктів) за діяльністю служб розвідки, нагляду та безпеки, що підпорядковуються органам як державної, так і військової влади;

– у Республіці Польща, відповідно Рішення Сейму функціонує Комісія у справах спеціальних служб (складається з парламентарів), повноваження якої стосуються як законопроектної роботи так і аналізу звітів Голів служб, оцінки співробітництва спецслужб, розгляду скарг щодо діяльності спецслужб.

Сучасний стан парламентського контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони України, що здійснюється Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, передбачає виконання як законопроектної і організаційної, так і контрольної функції. Проте, ст. 14 «Контрольна функція комітетів» Закону України «Про комітети Верховної Ради України», яка розкриває зміст контрольної функції у десяти пунктах і є вичерпним переліком, унеможливує дієвість такого контролю, бо він полягає здебільшого у: аналізі (практики застосування зако-

нодавчих актів), підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України; контролі за виконанням Державного бюджету України; організації та підготовці парламентських слухань; направленні матеріалів для відповідного реагування органам Верховної Ради України, державним органам, їх посадовим особам.

На відміну від парламентських комітетів з питань контролю за розвідувальними та спеціальними службами держав – членів ЄС та НАТО, Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони не здійснює моніторингу діяльності, перевірок, оцінки співробітництва спецслужб, розгляду скарг щодо діяльності спецслужб тощо.

Враховуючи зазначене, є підстави і доцільність розглядати питання посилення парламентського контролю за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони України шляхом розширення контрольних повноважень цього комітету з чітким закріпленням на законодавчому рівні необхідності дотримання режиму секретності та відповідальності за його розголошення (ефективність такого закріплення підтверджена досвідом Норвегії).

Відзначимо, що вивчення іноземного досвіду здійснення цивільного демократичного контролю за політикою безпеки, окремими суб'єктами сектору безпеки і оборони держав – членів ЄС та НАТО важливо як для системи підготовки офіцерів-юристів, так і для вдосконалення безпосередньо демократичного цивільного контролю за сектором безпеки України.

© Павло Богуцький,

кандидат юридичних наук, доцент,

головний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту інформатики і права

Національної академії правових наук України

ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ГНОСЕОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Будь-які наукові розвідки національної безпеки не мають перспектив без встановлення онтологічних ознак соціальних явищ, які безпосередньо впливають на формування і забезпечення безпекового середовища існування людини і суспільства. Серед таких соціальних явищ право займає важливе місце, що не завжди визнається і, більш того, не декларується навіть за обставин, коли це є необхідним для розуміння складних механізмів підтримання стану національної безпеки.

Очевидно, що незважаючи на наукові доробки О. Г. Данильяна, О. П. Дзьобана, В. А. Ліпкана, В. Я. Настюка, К. І. Белякова, В. Г. Пилипчука та інших науковців, певна неухвага до вагомості права у вирішенні безпекових питань є наслідком, окрім інших причин, відсутності єдності у розумінні права. Зауважимо, що об'єктивність наукового дослідження полягає перш за все у встановленні тих чинників, які перешкоджають трансформації світоглядних, а ще більшою мірою доктринальних установок про природу соціальних явищ у буття, оскільки реальність наших уявлень про соціальні явища, дієвість світоглядних і наукових конструктів перевіряється виключно соціальною практикою, що важко спростувати.

За таких обставин, визначення і розкриття особливостей права національної безпеки стає можливим внаслідок формування певної гносеологічної платформи, якою ми розглядаємо вирішення проблеми праворозуміння. При цьому важливо не обмежуватись штучним вибором дослідницького напрямку для досягнення мети, якою по суті залишається розкриття основ і особливостей впливу

права на національну безпеку. Попри все, ми мусимо визначитись з розумінням права і зупинитись у дослідженні цієї проблеми у тій точці, де стає зрозумілим сутність права та її виявлення у контексті національної безпеки.

Праворозуміння, як розуміння права, його гносеологічне бачення, завжди засвідчує суб'єктивний підхід дослідника, суб'єкта пізнання. Проте природним є повернення до людини, тому що праворозуміння – це, насамперед, рефлексія права, це доволі непростий процес відображення права у свідомості. Ми не можемо сподіватися на розкриття усіх граней права без свідомого ставлення до суті самого явища, до можливостей, які містить у собі право, і до реалізації цих можливостей людиною у складному світі соціальних комунікацій.

Праворозуміння можливо розглядати як осмислене світоглядне або наукове сприйняття права. Відтак, центр переноситься на філософське або ж доктринальне бачення права суб'єктом пізнання. Таке прочитання праворозуміння для цілей національної безпеки не є достатнім. Зрештою, ми відходимо далі від пізнання права, якщо зосереджуємося виключно на науковому або ж філософському сприйнятті цього складного соціального явища в одній іпостасі і складного феномена – в іншій. Бачення права як процес праворозуміння є властивістю кожного суб'єкта соціальної взаємодії і не враховувати цю обставину у розкритті усіх ознак права національної безпеки неможливо.

Численні концепції праворозуміння різняться підходом до розкриття основ права, проте важко у правовому різноманітті думок про право і його основ віднайти ті, які не відповідають на запитання що, власне, є право. Натомість, в усі часи і за усіх обставин у розумінні права приділялася достатня увага важливому – пов'язаності права і держави. У контексті національної безпеки це питання вирішується у більшості випадків на користь держави, що по суті зводить нанівець будь-які наукові спроби обґрунтувати першість права у забезпеченні національної безпеки. Це питання має важливе концептуальне значення з огляду на вирішення таких питань: держава виникає і формується, як інструмент забезпечення, охорони, захисту права, чи навпаки – соціальним продуктом державної організації суспільства є право, яке виходить від держави або ж повністю залежить від держави. Поглиблюватися у дискусію навколо історичних аспектів взаємодії права і держави потреба відсутня за винятком

звернення до окремих положень, які засвідчують першість потестарного розуміння права. Така позиція не лише відповідає реаліям виникнення і розвитку суспільних формацій, але й забезпечує до певної міри вирішення безпекових питань за рахунок домінування у соціальному просторі сильної державної влади. Проте у такому випадку залишається поза увагою насильницький по суті характер взаємовідносин між державою і людиною, а відтак між державою і правом. Маємо погодитися, що у потестарності втрачається сутність права, губиться ідея права, звужується і, навіть, знищується простір права. У такому випадку виникає і жодним чином не усувається соціальний дефіцит права, зникає реальна протизава державному насиллю та ефективний запобіжник безпекового існування не лише людини, але й суспільства в цілому. Звідси – історія людства, як історія воєн, як історія суспільних конфліктів, які, власне, полягали у важких пошуках права і, які тривалий час не заповнювали численних правових пустот у складних соціальних комунікаціях.

У даному випадку мистикаємося з цікавим соціальним феноменом – культурні формації по типу трипільської культури, у яких фактично ігнорувалася роль держави і, можемо з великою ймовірністю стверджувати, соціальні відносини організовувались на основі звичаєвих норм, не забезпечених достатнім авторитетом владної сили, переставали існувати. Окрім іншого це є переконливим свідченням того, що право розраховане на підтримку держави, механізм якої є достатнім для захисту права. Водночас, інші формації, менш розвинені у культурному відношенні, але забезпечені необхідною владною силою, незважаючи на постійні трансформації, продовжували своє історичне існування і, у багатьох випадках, розвиток. Що було причиною зазначених соціальних трансформацій, процес яких не завжди влаштовував не лише існуючі еліти, але й суспільство в цілому? Першопричиною соціальних змін, які полягають у повній реконструкції попередньої системи є відхід попередньої влади від права, ігнорування державою права, як важливого соціального інституту забезпечення безпеки.

Право є першим соціальним явищем, яке пройшовши складний чи менш складний процес рефлексії, дозволило усім соціальним акторам заявити власні претензії на безпеку. Інша річ, що не в усіх випадках, і далеко не в усі історичні періоди людства право знаходило відповідне відображення у свідомості.

Праворозуміння передбачає у першу чергу присутність суб'єкта пізнання права. Чи важливо щоб такий суб'єкт мав спеціальні ознаки і був здатним до наукового освоєння права і усієї правової реальності, чи достатньо загального, можливо виключно світоглядного на рівні буденності бачення права кожним суб'єктом соціальної комунікації? Ми повертаємося до цього питання і маємо повертатися кожного разу, оскільки відповідь на це питання є важливою, утворюючи ключовий момент у формуванні правової цілісності національної безпеки. Необхідно виходити з того, що по-перше, право і свідомість є нерозривними у гносеологічному освоєнні як права, так і правових явищ. По-друге, рівні свідомості у контексті рефлексії права варто відрізнити через можливості глибинного і загального сприйняття права, проте при цьому не можуть залишитися поза увагою проблеми емоційного, психологічного ставлення до права. Зрозуміло, що за таких обставин ми виходимо не лише на розкриття особливостей правової свідомості, але й правової культури. У будь-якому разі ми не обмежуємо свої доктринальні розвідки виключно професійним ставленням до права, професійним баченням права, що є наслідком виключно первинного розуміння права, його відображення у свідомості як індивідуальних, так і колективних і загальних соціальних суб'єктів, якими у даному випадку постають людина, мікро- і макроколективи до рівня нації. Таким є непростий шлях до розуміння права, таким постає праворозуміння як концептуальний конструкт свідомого ставлення до права у вигляді світоглядних поглядів, ідей, а також знання про право, його сутність і зміст.

Праворозуміння утворює гносеологічну основу у визначенні не лише цінностей загальнолюдського та індивідуального значення, які продукує і захищає право, але й дозволяє визначитись щодо природи правових засобів і можливостей їхнього застосування для досягнення важливих як для соціуму, так і для конкретного індивіда цілей ціннісного походження, що формують аксіологічне наповнення права національної безпеки. Праворозуміння є важливим для формування різних правових режимів національної безпеки, де власне гносеологічний прояв стає менш важливим, а на перший план у забезпеченні національної безпеки виходять практичні питання правотворення і правозастосування, які отримують предметну сферу за рахунок розуміння права, його сутності, властивостей і змісту.

© **Ігор Авдошин**,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Національної академії Служби безпеки України

ДОСВІД США У ПРОВЕДЕННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Загально визнаним лідером за рівнем розвитку теорії і практики проведення спеціальних операцій вважаються Сполучені Штати Америки.

Спеціальні операції активно здійснювалися урядом США на протязі усього XX століття, маючи тенденцію до їх активізації проведення після закінчення Другої світової війни до сьогодення включно. Починаючи з 1947 року їх готували і проводили переважно Центральне розвідувальне управління та Міністерство оборони за активної підтримки ФБР та інших федеральних органів влади.

Фактично спеціальні операції стали нормою не лише воєнної, але й зовнішньополітичної, фінансової, економічної діяльності США. Інші західні країни, такі як Франція, Німеччина, Великобританія та ін. також практикували проведення спеціальних операцій, однак на доволі низькому кількісному та якісному рівнях і переважно за участю США.

У загальному вигляді цілями проведення спеціальної операції у мирний час, на думку іноземних військових спеціалістів, є: підризи чи руйнування воєнного, політичного, економічного, наукового та іншого потенціалу країни (регіону чи відповідного політичного, економічного, науково-дослідницького центру тощо); завчасне створення оперативно-технічних умов (баз) на території противника для послідовних дій; перешкоджання проведенню перспективних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт з цивільної та військової тематики, випробування нових зразків озброєння та військової техніки; деструктуризація та захоплення

важливих об'єктів (економіки, банківської системи, інформаційної структури та їх органів управління), у тому числі деструктивного впливу (шляхом інвестування, створення транснаціональних корпорацій тощо) [1]. Тобто по суті спеціальна операція у задекларованих позиціях є не що інше як підривна (розвідувально-підривна, диверсійно-підривна) діяльність, яка виходячи з основних положень і вимог міжнародного права знаходиться поза межами допустимого у міжнародному спілкуванні держав.

При цьому, заслуговує на увагу могутнє наукове супроводження діяльності державних і військових структур США, які проводять спеціальні операції. Одним з перших прикладів проведення під егідою Міністерства оборони США широкомасштабного закритого науково-політичного дослідження цього питання був проєкт «Камелот». Цей проєкт був започаткований у 1963 році для поглибленого вивчення соціальних, економічних та ідеологічних причин, що призвели до зростання впливу революційних рухів у країнах третього світу, які представляли геополітичний інтерес для США (на наш погляд саме в цьому необхідно шукати призначення спеціальної операції на відміну від її мети та цілей). Одним з практичних завдань проєкту було прогнозування потенційних осередків зародження радикальних антиамериканських рухів в Латинській Америці та Азії, а також вироблення рекомендацій Уряду США щодо організації анти повстанської діяльності. Загальна сума виділених на це дослідження коштів склала від чотирьох до шести мільйонів доларів США [1].

З точки зору ініціаторів наукового проєкту, після того, як стали очевидні межі застосування класичної військової сили для боротьби з повстанськими рухами за межами США, виникло питання про можливість використання більш гнучких інструментів нейтралізації ворожих сил, заснованих не на силі, а на знаннях (цілком прийнятний варіант для України в теперішніх умовах, коли застосування військової сили в районі збройного протистояння малоефективне, за винятком стримування ворожих сил, для вирішення стратегічного завдання з повернення та деокупації власних територій).

Доречно наголосити, що до виконання наукового проєкту «Камелот» було залучено найбільш провідних вчених суспільних та гуманітарних наук різного відомчого підпорядкування в рамках Вашингтонського університету під «дахом» Міністерства оборони

США, очолив проєкт професор соціології Бруклінського коледжу Рекс Хуппер. У цьому контексті у 80-ті роки минулого століття відбулося різке зростання уваги військових аналітиків до спеціальних операцій з одночасним переосмисленням їх поняття в сторону більш ширшого його трактування ніж раніше.

Однією зі спроб розширеної інтерпретації поняття «спеціальна операція» відбулося під час симпозиуму «Роль спеціальних операцій в стратегії США у 80-ті роки», організованого Центром національної стратегічної інформації, Центром дослідження національної безпеки при Джорджтаунському університеті та Національним університетом оборони США. Саме в рамках цього симпозиуму було запропоновано відмовитись від вузького розуміння терміну спеціальної операції, який передбачав у тій чи іншій формі застосування воєнної сили. Тобто, на думку експертів необхідно виокремити спеціальні операції від традиційних воєнних (бойових) дій із застосуванням звичайних озброєнь.

Така позиція експертів ґрунтується на низці факторів: по-перше, спеціальна операція є не стільки власне військовою, скільки політичною операцією; по-друге, одним із головних оперативних принципів спеціальної операції є раціональне використання та економія сил; по-третє, спеціальна операція має такі характеристики як раптовість, швидкоплинність і локальність зони операції; по-четверте, спеціальні операції потребують довготривалої розвідувальної підтримки під час їх підготовки і проведення; по-п'яте, використання прямої збройної сили в спеціальних операціях може бути лише вибірковою, зведеною до мінімуму, а краще взагалі виключатися.

Виходячи із зазначених характеристик, експертами США була запропонована така концепція спеціальної операції на стратегічному рівні, зокрема: спеціальні операції – це вузько масштабні раптові чи законспіровані операції нетрадиційного характеру з високим ступенем ризику, які здійснюються для досягнення політичних чи воєнних цілей зовнішньої політики, характеризуються скритністю та гнучкістю (маневреністю) проведення, вибіркоким застосуванням насилля і контролюються на вищому державному рівні, а також в конкретних ситуаціях в операції використовуються як військові, так і не військові сили, включаючи потенціал розвідки і контррозвідки [1].

Поряд зі спеціальними операціями, важливим компонентом стратегії національної безпеки США є «скриті акції» (у багатьох джерелах перекладаються також як «таємні акції» чи «таємні операції»), які мають явно виражені ознаки спеціальних операцій, тому можуть і повинні розглядатися разом з ними. На думку експерта воєнної розвідки США Роя Годсона «скриті акції» є не що інше як спроба уряду вплинути на іншу державу або будь-яку територію без розкриття своєї участі. Френк Барнетт, президент Інформаційного центру національної стратегії, вважає, що «скриті акції» у американському політичному лексиконі є однією з різновидностей спеціальних операцій при реалізації «транснаціональної політики». У якості прикладу можна назвати тактику «невоєнного руйнування радянської імперії», яка на протязі багатьох років передбачала «ерозію довіри до комуністичної партії радянської держави з боку населення і стимулювання протиріч між різними категоріями радянського суспільства» [3].

Спеціальні операції та «скриті акції» передбачають широке використання потенціалу інформаційно-психологічного впливу. Так, представник воєнної розвідки США Мелвін Крізел запропонував варіант градації можливих форм інформаційно-психологічного впливу як різновиду спеціальних операцій в контексті стратегії забезпечення національної безпеки США: публічна інформація, тобто форма урядової пропаганди, розрахованої на розуміння іноземною аудиторією сутності політики США; публічна дипломатія, тобто використання програм міжнародного інформаційного, наукового та культурного обміну з метою створення сприятливого зовнішньополітичного клімату для здійснення необхідних заходів урядом США (у тому числі військового характеру); інформаційно-психологічні операції, які проводяться як логічне доповнення до політичних та економічних санкцій у випадках, коли останні не спрацьовують і виникає небажана перспектива застосування американських військових засобів. При цьому інформаційно-психологічні операції розраховані також на дружні чи нейтральні сили, підтримка або лояльність яких з подальших дій США вважається принциповою (прикладом є підготовка військової операції в Іраку, яка неоднозначно була сприйнята навіть у дружньому для США натівському середовищі); інформаційно-психологічна війна, тобто цілеспрямоване використання всіх засобів від політич-

ної пропаганди до ідеологічної обробки населення «недружніх» («ворожих») держав. При цьому якщо інформаційно-психологічна операція, як правило, обмежена у часі тією чи іншою прогнозованою військовою акцією США, то інформаційно-психологічна війна переслідує більш широкомасштабні цілі, а для їх досягнення використовуються всі новітні технічні засоби [2].

Крім того, одним із факторів, який спонукає до розвитку конфліктів низької інтенсивності є спеціальні (таємні) операції спеціальних служб, які організовують «сурогатні (гібридні) війни» – особливий метод ведення таємних воєнних дій. Експерти вважають важливими ознаками таких нетрадиційних війн присутність фахівців спецслужб держав-спонсорів, які діють конспіративно для вербування та фінансування банд найманців, як правило, під дипломатичним прикриттям, використовуючи тактику раптовості та надаючи значні ресурси, новітні зразки зброї зі значною силою ураження [4].

Також за поглядами воєнно-політичного керівництва США спеціальні (таємні) операції мають розвідувально-підривний та диверсійно-підривний характер і є одним із вирішальних факторів у веденні бойових дій проти окремих держав, їх розвідувальних груп сил спеціального призначення, партизан, незаконних військових формувань, іррегулярних сил тощо. Така діяльність на їх думку включає наступні елементи: ведення тотальної пропаганди, проведення психологічних операцій, дезінформація, терор (операції із залякування), організація контрпартизанських формувань, а також контррозвідувальні заходи. При цьому, контррозвідувальні заходи проводяться виключно органами контррозвідки і включають як активні, так і пасивні заходи.

Активні заходи спрямовані, перш за все, на ефективність виконання завдань з ліквідації розвідувальних груп противника, (нав'язуванні їм своєї волі). До таких заходів відноситься підготовка та закидання в райони дій розвідувальних груп, незаконних військових формувань, партизан, своєї агентури, яка здатна проникати в їх середовище, виявляти їх склад, наміри, райони дій, а також захоплення і обробку (перевербовку) відомих і підозрюваних агентів розвідувальних груп сил спеціального призначення, незаконних військових формувань й партизан, їх використання в своїх інтересах.

Пасивні заходи сприяють проведенню активних контррозвідувальних заходів і включають: охорону секретних документів, введення цензури, забезпечення секретності переговорів по технічним засобам зв'язку, контроль за пересуванням цивільного населення. Для перевірки підозрілих осіб в населених пунктах або окремих районах місцевості, захоплення розвідників, партизан і їх зв'язкових (агентури) проводяться облави, обшуки, прочісування (зачистка) місцевості, на дорогах встановлюються контрольно-пропускні пункти та засідки, проведення фільтраційних заходів тощо.

Останній етап у боротьбі з розвідувальними групами противника включає заходи з їх ліквідації. Бойові дії з ліквідації «іррегулярних сил» (розвідувальних груп, незаконних військових формувань і партизан) проводяться із застосуванням різних способів (з урахуванням розвідданих) таких як: оточення, наступ з послідовним переходом до переслідування, засідки, налети, у тому числі, які проводяться егерськими командами, установка мінних полів за допомогою дистанційного мінування, нанесення ударів бойовими вертольотами тощо [2].

Така тактика дій доволі успішно застосовувалася під час військових компаній НАТО (зокрема бойовими одиницями США) в Афганістані, Іраку, Югославії та ін. Тому їх досвід, за наявності політичної волі та розробки власної тактики дій, може бути ефективно застосований у боротьбі з незаконними військовими формуваннями, диверсійно-розвідувальними групами противника на окупованих українських територіях.

Зрештою, необхідно враховувати, що діяльність іноземних спецслужб в сучасних умовах суттєво трансформувалась і здебільшого виражається не в класичному шпигунстві, а в закамфльованих формах впливу на прийняття політичних рішень вищими органами влади, на формування суспільно-політичної обстановки в державі або її дестабілізацію.

В основі технології створення внутрішньополітичної нестабільності в державі (одне із завдань спеціальної операції) лежить синергетична методологія – використання стихійних, протестних процесів самоорганізації для досягнення певних цілей, які широко використовують (або організують) спецслужби іноземних держав на відповідній території.

Технологічний алгоритм створення внутрішньополітичної нестабільності в будь-якій державі містить, по меншій мірі, дев'ять ключових критеріїв: виявлення енергетичного потенціалу суспільних груп (протестного електорату), здатних брати участь у дестабілізації ситуації; визначаються політичні об'єднання та коло їх найбільш активних лідерів, здатних стати двигуном політичного протесту; підготовка серед найбільш активних членів молодіжних організацій ударних дестабілізуючих сил (не виключається можливість підготовки воєнізованих загонів); формується ланцюг практичних цілей, максимально наближених до реальних вимог населення; забезпечення можливостей опозиції у поширенні вимог протестного характеру у засобах масової інформації; використання наглядних масових дій для спонукання усіх невдоволених до активності; суспільство доводиться до стану певної анархії та некерованості з боку чинної влади, розпочинаються масові безпорядки; управління «хаосом» здійснюється спеціально підготовленими «бойовиками»; здійснюється захоплення влади і розпочинаються негласні чистки державного апарату та розстановки «своїх» людей на ключових державних посадах, які будуть здатні організувати легітимізацію проведення дострокових виборів до найвищих органів державної влади та місцевого самоуправління [3, 4].

Приведена класифікація спеціальних операцій заснована на поступовому посиленні форм впливу, що застосовується в рамках концепції інформаційно-психологічного протиборства по мірі гіпотетичного ускладнення воєнно-стратегічної ситуації.

Так, для прикладу, у якості важливої ідеологічної основи розробки вище згаданих акцій слід спільно з іноземними партнерами формувати тезис про причетність Росії та проросійських сил на сході нашої країни до міжнародного тероризму, що в перспективі призведе до їх дискредитації в очах світової спільноти та власного населення.

Зрештою, можна констатувати, що підходи іноземних спеціалістів у сфері проведення спеціальних операцій певним чином відрізняються від поглядів вітчизняних фахівців, перш за все у тому, що спеціальні операції проводяться на усіх рівнях від тактичного до стратегічного та призначені для досягнення геостратегічних інтересів США та забезпечення їх національної безпеки.

Крім того, у доктринальних стратегіях США спеціальні операції охоплюють реагування на широкий спектр загроз національній безпеці держави, проводяться у мирний і військовий час та є багатоваріантними за своїм змістом. Проводяться, як правило, за межами США. Характерними рисами спеціальних операцій, які проводяться за межами держави є: політична спрямованість, тобто операції, які мають законспірований нетрадиційний характер з високим ступенем ризику, що здійснюються для досягнення політичних чи воєнних цілей зовнішньої політики; раціональне використання та економія сил як один із головних оперативних принципів спеціальної операції; характеризується такими ознаками як раптовість, швидкоплинність, скритність, гнучкість (маневреність) і локальність зони операції; потреба довготривалої розвідувальної підтримки під час їх підготовки і проведення; в конкретних ситуаціях в операції використовуються як військові, так і не військові сили, включаючи потенціал розвідки і контррозвідки; зведення до мінімуму використання прямої збройної сили (насилля), при цьому її застосування можливе лише вибірково і контролюється на вищому державному рівні.

Список використаної літератури:

1. Глушко С. Деякі питання підготовки і проведення спеціальних операцій в період після Другої Світової війни : аналітична доповідь / С. Глушко // Центр стратегічних оцінок і прогнозів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.csef.ru – 73 с.
2. Контррозвідка и тактика действий войск НАТО по борьбе с разведывательными группами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoslav-voin.info/pravvoiny/350-kontrrazvedka-i-taktika-dejstvij-vojsk-nato-po.html>.
3. Бжезинский З. Выбор: Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 288 с.
4. Wilkinson P. Terrorism and the Liberal State / P. Wilkinson // London, 1986. – P. 277-279.

© Олена Горчанюк,

аспірант

Національної академії Служби безпеки України

ПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Важливим завданням більшості країн світу є забезпечення рівноправності жінок та чоловіків. Питання гендерної рівності було актуальним і специфічним для країн світу, водночас на кожному етапі історичного розвитку гострота та його характер мали свої особливості.

Саме тому на сьогодні розроблюється та приймається низка міжнародних та національних документів у сфері забезпечення прав людини. Міжнародне право формує систему національного законодавства, тому дослідивши міжнародне законодавство з питань забезпечення рівних прав жінок та чоловіків, ми дійшли висновку, що державна правова база відповідає вимогам та узгоджена з положеннями міжнародних документів, проте наразі Україна створює власне законодавство у сфері забезпечення гендерної рівності з урахуванням міжнародних стандартів.

Долучившись до стратегії європейського розвитку, наша держава обрала шлях забезпечення прав і свобод людини та громадянина, впровадження стандартів рівних прав і рівних можливостей чоловіка й жінки у всіх аспектах суспільного життя. Такий вектор розвитку потребує комплексного вивчення стану гарантування прав і свобод жінки як суб'єкта права, з урахуванням міжнародних гендерних стандартів у різних сферах, розроблення рекомендацій щодо законодавчого забезпечення реалізації конституційного принципу рівних прав і можливостей чоловіка і жінки

Україна, розвиваючись як демократична держава, орієнтується насамперед на загальнолюдські цінності, які визнані міжнародною спільнотою як неодмінна умова існування правового суспільства. Відносини чоловіка та жінки, як рівних особистостей, які мають рівноправні можливості у державній та суспільній діяльності, є

об'єктом уваги багатьох міжнародних організацій. Прагнення до паритету, яке ґрунтується на повазі до обох статей, наразі в основі формування гендерної політики провідних країн світу. Компетенція уряду багатьох країн світу розширилася за рахунок питань із забезпечення гендерної рівності. Проблеми гендерної рівності все більше стають об'єктом уваги перших осіб виконавчої влади держав і, відповідно, всієї управлінської системи. Такий глобальний підхід до вирішення гендерних проблем зумовив розроблення не лише національних планів щодо забезпечення гендерної рівності, але розвиток відповідного нормативно-правового забезпечення.

Враховуючи сучасні процеси євроінтеграції, у нормотворчій діяльності Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України можна прослідкувати тенденцію щодо приведення законодавства України в галузі регулювання праці жінок в усіх сферах життєдіяльності у відповідність до міжнародних стандартів.

Українське законодавство з питань регулювання трудових відносин переймає досвід міжнародного трудового законодавства та втілює по аналогії із законодавством Європейського Союзу політику запровадження гендерної рівності у всіх сферах життя, оскільки у системі сучасного міжнародного трудового права значну увагу приділено міжнародним стандартам правового регулювання праці жінок та забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах.

Проаналізувавши міжнародні документи у галузі трудового права, ми дійшли висновку, що, загалом у провідних країнах світу та в нашій державі, скасовуються норми, які забороняють працю жінок на важких та шкідливих роботах, на роботах у нічний час, проте нормами міжнародного трудового права передбачено додаткові правові гарантії у вигляді пільг та переваг для жінок, що виконують материнську функцію. Робота органів державної влади, організацій, установ в Україні значною мірою вплинули на поступове нівелювання стереотипів стосовно ролі жінок у суспільстві, державній діяльності. З кожним роком частка представництва жінок, які активно беруть активну участь у суспільному житті зростає.

Як свідчить аналіз світової практики регулювання гендерної рівності, така політика реалізується національним планом дій (це

прийнятий владними структурами документ, у якому окреслено систему намірів, заходів і зобов'язань державних та громадських структур щодо виявлення форм гендерної активності й вчинення певних дій, спрямованих на досягнення за окреслений період гендерних цілей). Національні плани дій, як правило, узагальнюють всю систему планування в країнах – охоплюють регіональні, місцеві плани з питань рівності.

Гендерний підхід поєднує низку теорій, концепцій і підходів, які по-різному тлумачать поняття «гендер» та «гендерна рівність».

Поняття «гендер» часто вживається як у спеціальній феміністичній літературі, так і в інших наукових дослідженнях, наприклад, юридичних.

Важливо зазначити, що термін «гендер» не має відповідників, ні в українській, а ні в російській мовах, він є запозиченим та вживається як іноземний термін. Американські дослідники визначають «гендер» як соціально-біологічну характеристику, за допомогою якої дається визначення співвідношення понять «чоловік» і «жінка» [1, с. 127].

Тому проблематика гендерних досліджень зумовлена новим підходом науковців до розмежування маскулітності і фемінності не як понять біологічних, а соціальних. Така бінарна опозиція і зумовила появу терміна «гендер».

Наразі поняття «гендер» є комплексним та не має остаточного і однозначного визначення, передусім це стратегія, яка вимагає певних кроків на шляху провадження гендерної політики.

Сучасний етап розвитку лексичної терміносистеми української мови характеризується стрімким збільшенням кількості іншомовних слів, що зумовлено як лінгвістичними, так позалінгвальними чинниками. Однією з позамовних причин є прагнення вітчизняного законотворця узгодити національне законодавство з нормами європейського права. Водночас, синонімічне багатство української мови ускладнює добір та усталеність того чи іншого поняття в правовому полі.

Отже, процес глобалізації модифікується із проблеми прав людини взагалі і прав жінки зокрема із суто національного рівня в площину міжнародного права, результатом чого стало прийняття світовою спільнотою низки міжнародних конвенцій і декларацій, спеціально присвячених питанням гендерного рівноправ'я.

Як зарубіжні, так і вітчизняні науковці сходяться на спільній думці про те, що рівноправ'я чоловіків і жінок є невід'ємною складовою прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови будь-якої демократичної правової держави.

Основним обмеженням свободи вибору жінкою життєвого шляху є сформовані в суспільстві стереотипи про рольове призначення жінок, які підтримуються державою та забезпечуються правом. Суттєво пом'якшити дію цих перепон можливо лише в умовах соціальної правової держави шляхом упровадження в суспільство ідеології егалітарних відносин між статями.

Список використаної літератури:

1. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – С.320.

© **Марія Орищина,**

*інтерн Програми стажування в Апараті ВРУ,
Комітет з питань національної безпеки та оборони України,
студентка IV курсу спеціальності «Політологія»
Національного університету «Острозька академія»*

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сформована протягом усього періоду незалежності система забезпечення національної безпеки України з початком військової агресії показала свою неефективність та слабкість. Ні система забезпечення, ні керівництво не було готове протистояти викликам і загрозам, що нависли над українським суверенітетом з боку сусідньої держави-агресора. Згодом це призвело до анексії Кримського півострова та часткової втрати території Донецької та Луганської областей.

Як показала практика, державне управління у сфері національної безпеки та оборони вимагає системного, інтелектуального, науково-експертного супроводу під час вирішення стратегічних завдань, формування політики, прийняття важливих рішень. Експертно-аналітична підтримка процесу державного управління є однією з найважливіших сфер взаємодії влади та науки. Саме в рамках такої взаємодії можна сподіватися на ефективне формування безпекової політики держави та раціональне прийняття управлінських рішень.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 року № 287/2015 [2], неефективність системи забезпечення національної безпеки визнано однією з найбільших загроз національній безпеці України. Причинами цього стали: несформованість сектору безпе-

ки і оборони як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру; недостатність ресурсного забезпечення; неефективне використання ресурсів у секторі безпеки і оборони тощо.

Для дослідження даного питання ми сформуваємо основну мету, яка полягає у тому, щоб дослідити систему формування та забезпечення безпекової політики України, особливості стратегічного планування та експертно-аналітичний супровід.

Для реалізації даної мети також було сформовано ряд дослідницьких завдань, зокрема:

- проаналізувати сучасний стан стратегічного планування та експертно-аналітичний супровід формування безпекової політики України;
- вивчити міжнародний досвід забезпечення та формування політики національної безпеки;
- визначити перспективи розвитку та вдосконалення системи забезпечення національної безпеки України.

Об'єктом даного дослідження є безпекова політика України.

Предметом – стратегічне планування та експертно-аналітичний супровід забезпечення національної безпеки України.

В умовах відкритих військових дій, прямих загрозах територіальній цілісності та суверенітету України формування політики повинне ефективно забезпечувати стабільність та розвиток. Прийняття політичних рішень має бути зосереджено насамперед на прогнозуванні, своєчасному виявленні, запобіганні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисту суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, гарантуванні особистої безпеки, конституційних прав та свобод людини і громадянина, тощо.

Експертно-аналітичний супровід в системі забезпечення національної безпеки держави є одним з ключових елементів ефективного прийняття політичних рішень. *Науково-експертна підтримка державного управління* – професійна діяльність системного фундаментального і прикладного дослідження проблем у сфері державного управління. Вона полягає в системному аналізі конкретних об'єктів з метою пошуку і виділення основних тенденцій їх розвитку, існуючих загроз, оцінки їх рівня, а також у прогнозуванні динаміки впливу різних (зокрема небезпечних) факторів на досліджуваний об'єкт [5].

Основними видами експертно-аналітичної підтримки державного управління, як правило, є: прогнозування, моніторинг, консультування, експертиза, розробка стратегічних документів (стратегія, доктрина, концепція), підготовка проектів рішень, розробка аналітичних документів, тощо.

У цьому контексті важливим залишається питання кадрового забезпечення. Для виконання завдань, пов'язаних з аналітичною роботою, аналізом та оцінкою небезпек, як правило, повинні залучатися науковці, аналітики та стратеги у даній сфері. У провідних державах система забезпечення безпекової політики сформована з провідних науковців, фахівців даної області, об'єднаних з практиками: військовими, державними управліннями, експертами.

Проаналізована система забезпечення національної безпеки свідчить, що до основних суб'єктів науково-експертного супроводу державного управління у сфері національної безпеки та оборони варто віднести: аналітичні центри, які є по-суті державними. До них належать аналітичні служби Адміністрації Президента, ВРУ, Кабінету Міністрів України, а також недержавні аналітичні структури [5].

Специфікою експертно-аналітичного забезпечення державної політики в Україні є також її спрямування на задоволення потреб лише вищих органів державної влади та ігнорування потреб супроводу управлінських рішень регіональних і місцевих органів влади. Окрім того, значною є проблема невикористання експертно-аналітичної діяльності під час обґрунтування важливих наукових та господарських проектів.

В Україні прототипом державного аналітичного центру, який займається експертним забезпеченням та супроводом прийняття важливих політичних рішень є Рада національної безпеки та оборони, яка зорієнтована на забезпечення рішень Президента України з широкого кола аспектів внутрішньої, зовнішньої й воєнної політики щодо стратегічних проблем національної безпеки.

Науковий супровід прийняття політичних рішень та здійснення повноважень у сфері національної безпеки та оборони належить Національному інституту стратегічних досліджень при Президенті України. За статусом ця установа займається аналітико-прогнозним супроводженням діяльності Президента України.

Основними завданнями Інституту, що стосуються безпосередньо питань національної безпеки є такі: [3]

– дослідження проблемних питань економічного, демографічного, соціального, гуманітарного, етнополітичного, воєнно-політичного, зовнішньополітичного, інформаційного, екологічного розвитку України;

– дослідження та моніторинг регіональних аспектів суспільного розвитку.

Станом на листопад 2017 року у складі головного Інституту (м. Київ) налічується 15 наукових підрозділів, серед яких більшість безпосередньо займаються аналітичним супроводом різних сфер безпеки. Зокрема, Відділ проблем національної безпеки, Відділ проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки, Відділ воєнної та воєнно-економічної політики, тощо.

Також питанням формування безпекової політики займається Міністерство оборони України. У складі якого діє Головне управління розвідки (ГУР). Згідно із Законом України “Про розвідувальні органи України” ця установа здійснює розвідувальну діяльність у воєнній, воєнно-політичній, воєнно-технічній, воєнно-економічній, інформаційній, екологічній сферах. Його основним завданням є добування, аналітична обробка та надання органам державної влади розвідувальної інформації. Згідно із Законом України “Про розвідувальні органи України”[4] та Указом Президента України інформаційні та інформаційно-аналітичні матеріали Головного управління розвідки Міністерства оборони України надаються Президенту України, Голові Верховної Ради України, Прем’єр-міністру України, Міністру оборони України, начальнику Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України та іншим визначеним споживачам.

Служба зовнішньої розвідки (СЗР) України є державним органом, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. У своїй діяльності Служба зовнішньої розвідки України керується Конституцією України, Законом України “Про Службу зовнішньої розвідки”, іншими законами та нормативно-правовими актами.¹

Іншим елементом експертно-аналітичного супроводу є систе-

¹ Закон України «Про службу зовнішньої розвідки» Електронний ресурс: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3160-15>

ма недержавних аналітичних установ. Важливим чинником цієї системи є утворення та функціонування недержавних структур аналізу безпеки як важливої та невід’ємної складової системи забезпечення національної безпеки України. Міжнародна практика показує важливість неурядових аналітичних центрів для влади і суспільства. Зазвичай ці організації проводять колосальні дослідження, пропонують низку рекомендацій, проте ігноруються українською владою під час прийняття політичних рішень.

Фахівці стверджують, що неурядові аналітичні центри акумулюють знання і досвід експертів, вони здатні пропонувати державним органам власний, незалежний аналіз ситуації, прогноз розвитку та можливі варіанти політичних рішень, зокрема альтернативних. Важливим аспектом їх функціонування є також той факт, що вони як елементи громадського суспільства здатні просувати інтереси суспільства враховуючи його думку, визначену на основі опитувань під час розробки рекомендацій правлячій верхівці [7].

Існує проблема законодавчого регулювання «мозкових центрів» з державними інституціями. Перевагою недержавних центрів є певна політика підбору кадрів під конкретні завдання, тобто можливість залучати на стислий період креативних фахівців для різноманітних «мозкових штурмів». Але їх недолік – розпад творчих колективів після виконаного дослідження. Найбільшим недоліком у співпраці державних аналітичних центрів і науководослідних інститутів є відсутність спільних довгострокових проєктів, що негативно позначається на результативності.²

Необхідність формування системи прогнозування та планування у сфері національної безпеки з ефективним науково-експертним супроводом обумовлена комплексним характером сучасних загроз і докорінними змінами безпекового середовища.³ Міжнародний досвід показує, що на практиці процес стратегічного планування

² Власюк О.М «Найбільшим недоліком у співпраці державних і недержавних аналітичних центрів є ситуативність», Національна безпека і оборона. – № 6 (90) // О.М. Власюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:/D:/A3/NSD90_ukr.pdf

³ Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки К. : НІСД, 2010. – 288 с

повинен включати в себе такі основні елементи: періодичні огляди сектору національної безпеки і оборони, які б визначили та уточнювали цілі національної безпеки, пріоритети політики національної безпеки і шляхи їх реалізації; організацію взаємодії державних органів, наукових установ та неурядових організацій, у результаті якої буде регулярно здійснюватися оцінка загроз національній безпеці, прийматися рішення, спрямовані на корегування заходів, розмежування завдань органів національної безпеки, уточнення їх структури і обов'язків щодо реалізації поставлених завдань; прозорий процес розподілу ресурсів і контролю за їх використанням.⁴

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що система експертного забезпечення національної безпеки України є недопрацьованою та знаходиться у перехідному стані. Сфера національної безпеки є основною на сучасному етапі, а тому потребує фахових спеціалістів та належну систему їх підготовки.

В.Данн виокремлює три підходи до аналізу державної політики: емпіричний, оцінювальний та нормативний⁵. Емпіричний підхід зосереджується, насамперед, на описові причин і наслідків певних державних програм. У цьому випадку головне питання стосується фактів (чи існує дещо?), а різновид створеної інформації має дескриптивний характер. Оцінювальний підхід зосереджується, головним чином, на визначенні вартості або цінності певної політики. У цьому випадку питання стосується цінності (чого воно варте?), різновид створеної інформації має оцінювальний характер. А нормативний підхід зосереджується на рекомендаціях щодо майбутніх способів дії, що можуть розв'язати проблеми державної політики. У цьому випадку питання стосується дії (що слід зробити?), а різновид створеної інформації має рекомендаційний характер.

⁴ Формування системи стратегічного планування і прогнозування у сфері національної безпеки України. Аналітична записка / Національна безпека. О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало. Київ. НІСД, 2015[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1847>

⁵ Данн В.Н. Державна політика: вступ до аналізу: підручник для ВНЗ /В.Н. Данн ; [пер. з англ. Г.С. Краснокутського ; наук. ред. М.О. Баймуратов]. – Одеса : АО БАХВА, 2005. – 504 с

Практичне застосування отриманих результатів. У ході реалізації поставленої мети нами було досліджено сучасний стан експертно-аналітичного забезпечення та стратегічного планування системи національної безпеки України. Це дало змогу визначити основні проблеми та недоліки даного процесу в Україні. Крім того, було чітко окреслено основні проблеми взаємодії аналітичних установ з державними інституціями.

Отримані у ході дослідження результати дають змогу окреслювати можливі варіанти їх вирішення та покращення в процесі прийняття важливих стратегічних рішень стосовно національної безпеки та оборони. Також дане дослідження може слугувати теоретичним аспектом організації навчального процесу експертів та аналітиків у сфері національної безпеки.

Наразі під час прийняття важливих політичних рішень експертні висновки носять переважно рекомендаційний характер та приймаються у формі пропозицій і звернень. Експертно-аналітичний супровід стратегічного планування повинен зокрема носити закріпленний обов'язковий характер, а отже має регулюватися відповідними законодавчими актами. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень пропонують для вдосконалення цієї системи запровадити механізм підготовки кадрів. Зокрема, у вищих навчальних закладах відповідно до їх профілю запровадити викладання нормативних, варіативних та факультативних дисциплін з національної безпеки

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України « Про інститут стратегічних досліджень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/11/2015>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України; Стратегія від 26.05.2015 № 287/2015 // Верховна Рада України 1994–2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
3. Формування системи стратегічного планування і прогнозування у сфері національної безпеки України. Аналітична записка / Національна безпека. О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало. Київ. НІСД, 2015[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1847>.

4. Закон України «Про розвідувальні органи України» Верховна Рада України 1994–2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2331-14>

5. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К.: НІСД, 2014. – 148 с.

6. Власюк О.М «Найбільшим недоліком у співпраці державних і недержавних аналітичних центрів є ситуативність», Національна безпека і оборона. – № 6 (90) // О.М. Власюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:/D:/A3/NSD90_ukr.pdf

7. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки К. : НІСД, 2010. – 288 с.

8. Горбулін В. П., Белов О. Ф., Лисицин Е. М. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 1999. – № 3.

9. Данн В.Н. Державна політика: вступ до аналізу: підручник для ВНЗ /В.Н. Данн ; [пер. з англ. Г.Є. Краснокутського ; наук. ред. М.О. Баймуратов]. – Одеса : АО БАХВА, 2005. – 504 с

10. Корнієвський О. Безпековий вимір діяльності неурядових аналітичних центрів / О. Корнієвський // Укр. наук. журн. Освіта регіону: політологія, психологія комунікацій. – 2009. – № 2. – С. 34-37

11. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2011.

© **Марія Гульчук,**

курсант II курсу

Національної академії Служби безпеки України

УКРАЇНА, РУМУНІЯ ТА РОСІЯ ЯК ЖЕРТВИ НАЙБІЛЬШОЇ КІБЕРНЕТИЧНОЇ АТАКИ В ІСТОРІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Оскільки сьогодні все гостріше постає питання про проблеми захисту інформації, то тези присвячемо аналізу основних принципів захисту інформації та розгляду найбільших кібератак, ціллю яких були Україна, Румунія та Росія.

Спеціалісти виділяють такі принципи захисту оброблених даних [1]:

- **конфіденційність**, яка виникає при забезпеченні їх умов зберігання відповідно до правових обмежень, що описуються користувачами та дизайнерами. Тільки авторизовані особи можуть отримати доступ до системних даних, вживши заходів для запобігання несанкціонованому доступу;

- **цілісність**, що означає, що вони повинні зберігатися в їх первісній формі. Дані не можуть бути змінені незаконними засобами або випадково. Вони також не повинні піддаватися небезпеці знищення.

- **доступність**, що означає надання доступу до даних для уповноважених осіб.

Інформаційні системи мають певну схожість з іншими системами, але використовують особливу систему захисту, відмінну від інших[5].

Можна сказати, що безпека в таких системах стосується:

1. Визнання вразливості та слабкості систем інформації;
2. Уточнення всіх можливих нападів на електронні обчислювальні системи, зокрема, на конкретну інформаційну заявку.
3. Оцінки потенційних втрат або ризиків, спричинених конкретним інцидентом, з усіма результатами та наслідками;

4. Підготовки планів відновлення втрачених даних, внаслідок стихійних лих;

5. Регулярна перевірка ефективності системних заходів безпеки.

Недотримання цих пунктів тягне за собою масу неприємностей, серед яких і віруси.

Прикладом такої недбалості є вірус Petya, який виник 27 червня 2017 року. Вірус-вимагач був спеціально модифікований під Україну. Проти нього була розпочата масова кібератака з використанням модифікованої версії вірусу «wannacry» → «cryptolocker». Атака готувалася щонайменше місяць. Листи з вірусом, які надходили адресатам були російською та українською мовою. За кілька днів робота комп'ютерних мереж була повністю відновлена. Вірус-зидник дістався і США, поширився також в Росії, Британії, Норвегії, Данії та навіть Індії [3]. Зазначимо, вірус блокує комп'ютер, шифрує файли, а потім вимагає гроші за ключ від дешифрування. Атаки вірусу Petya торкнулися безлічі підприємств і приватних користувачів у багатьох країнах світу.

Як повідомила компанія Eset, яка розробляє антивірусне програмне забезпечення, більшість випадків зараження комп'ютерів вірусом-зидником Petya припало на Україну. За даними компанії, на Україну припало 75,2% заражень від загального числа в світі. На Німеччину – 9%, на Польщу – 5,8%. Також трохи постраждали Росія, Чехія, Італія та Естонія на них припало лише близько 0,8%.

На країни, які перебувають за межами Європи, припадає менше 3% загальної кількості заражень. Трохи більше 1% вірусу поширилося з України в Румунію. Однак там Служба захисту інформації спрацювала швидше і краще: вони зробили резервні копії завчасно і постраждали менше [2].

Трохи пізніше в Румунії спалахнула нова хвиля вірусу під назвою Ierurele Rău, що перекладається як Поганий заєць. Більше 40 сайтів в Румунії заразилися цим вірусом, який спричинив за собою сотні тисяч жертв у Росії та Україні. Сайти використовуються як платформи для передачі вірусів іншим користувачам. Bad Rabbit шифрує дані жертв. Фахівці з кібербезпеки вважають, що першими постраждали компанія Petrosani, блог в графічному дизайні в Бухаресті та журнал [2]. Вони залишалися функціональними, але відвідувачі виявили, що їм потрібно завантажити файл, щоб вони могли правильно переглянути його. Одним із програм, що вико-

ристовувався, був Adobe Flash. Після встановлення файли потерпілих зашифруються, а на екрані з'являється повідомлення про викуп: \$ 300 та обмеження часу виплат.

Саме тому захист даних сьогодні є одним із пріоритетних завдань спецслужб і є важливою проблемою не тільки в Україні, а й у всіх країнах світу.

Список використаної літератури:

1. Ucraina – victima celui mai mare atac cibernetice din istorie. Companii ruse de asemenea atacate <https://www.agerpres.ro/externe/2017/06/27/ucrainavictima-celui-mai-mare-atac-cibernetice-din-istorie-companii-ruse-de-asemeneatacate-17-09-03>.

2. România, Ucraina și Rusia, lovite de un nou atac cibernetice masiv: reacția SRI. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stiripesurse.ro/romania--ucraina-si-rusia--lovite-de-un-nou-ataccibernetice-masiv--reactia-sri_1204619.html.

3. Războiul informațional al Rusiei în România. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.evz.ro/razboiul-informational-al-rusieiinromania-ii.html>.

4. Siteanu E. Războiul bazat pe tehnologia informației / E. Siteanu // Perspective ale securității și apărării în Europa. – Vol. II. – București. – 2009. – p. 437 – 442.

5. Strategia de securitate națională a României – București. 2010 – 58 p.

© Яна Гой,

студентка

кафедри менеджменту організації та управління проектами

Запорізької державної інженерної академії

УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТНИМИ РИЗИКАМИ

Кожне підприємство, яке функціонує у сучасних умовах, прагне до розвитку свого потенціалу. Більшість успішно працюючих підприємств, зобов'язані своїм успіхом розробці та впровадженню нових проектів: розробці нових товарів та випуску їх на ринок, впровадженню нових методів виробництва та збуту, проникненню на нові ринки. Реалізація складних проектів потребує багатьох зусиль підприємства, бо пов'язана із залученням великого обсягу фінансових ресурсів і з високим рівнем інвестиційних ризиків.

Під ризиком зазвичай розуміють несприятливі події, які призводять до матеріальних, часових, фінансових та інших втрат. Інвестори та замовник, що беруть участь у таких проектах, можуть зажадати від проектних менеджерів зниження рівня можливих ризиків до необхідних меж. Це сприяє застосуванню підприємствами, що беруть участь у виконанні проектів, сучасних технологій управління проектами, проведенню превентивних заходів щодо зниження впливу проектних ризиків

Об'єктивна наявність ризику пояснюється тим, що всі ринкові суб'єкти господарювання діють за умов повної або часткової невизначеності, бо залежать від багатьох змінних, дію яких часто неможливо передбачити, зокрема: невизначеність цілей за багатоваріантного вибору; неточність оцінок тенденцій розвитку внутрішнього й зовнішнього середовища чи дії конкурентів; відсутність вичерпної інформації при складанні бізнес-плану тощо.

Під ризиком проекту розуміють міру невпевненості в отриманні очікуваного рівня прибутковості при реалізації проекту.

Проектні ризики – це передбачуване погіршення підсумкових показників ефективності проекту, що виникає під впливом неви-

значеності. У кількісному виразі ризик зазвичай визначається як зміна чисельних показників проекту: чистої приведенної вартості, внутрішньої норми прибутковості та терміну окупності [1, с. 180].

Існує два підходи до визначення ризику:

1 – це потенційна кількісно визначена можливість втрати;

2 – це ступінь небезпеки для успішного здійснення проекту [2, с. 278].

Для ефективної оцінки ризиків проекту їх доцільно структурувати за відповідним рівнями. Верхній рівень – ризики, властиві групі бізнес-процесів, що охоплюють весь проект, а також зовнішні ризики. Нижній рівень – ризики, що існують в рамках кожного бізнес-процесу проекту. Верхній рівень ризиків пов'язаний із стратегічними цілями проекту, такими як: організація та ведення процесів проекту; зміни витрат та термінів проекту; зміна вимог до продукту проекту. На нижньому рівні в основному присутні специфічні ризики кожного конкретного процесу проекту. Наприклад ризики, пов'язані з матеріально-технічним постачанням, документацією, розробкою і т.д. [3, с. 5].

Кожний проект реалізується в майбутньому, що супроводжується деякими елементами невизначеності подій, пов'язаних з проектом.

Метою аналізу проектних ризиків є надання оцінки всім видам ризиків проекту і на цій основі визначення можливих шляхів зниження ризиків і доцільності реалізації проекту. При аналізі проекту слід розрізняти ризик та невизначеність. Ризик присутній тоді, коли ймовірність можна визначити на підставі попереднього періоду, а невизначеність – у той час, коли можливість наслідків визначається суб'єктивно, оскільки дані відсутні.

Можна виділити наступні основні ризики, властиві практично всім проектам: маркетинговий ризик, ризик недотримання графіку проекту, ризик перевищення бюджету проекту, а також загально-економічні ризики.

Управління ризиком – це процес реагування на події та зміни ризиків в процесі виконання проекту. При цьому важливим є проведення моніторингу ризиків. Моніторинг ризиків включає контроль ризиків на протязі всього життєвого циклу проекту. Якісний моніторинг ризиків забезпечує управління інформацією, яка допомагає приймати ефективні рішення до настання ризику.

Відомі чотири основних методи управління ризиками: скасування, запобігання та контролювання, страхування та поглинання ризиків.

Скасування ризику означає відмову від певної діяльності чи таку істотну її трансформацію, у результаті якої ризик зникає.

Запобігання та контролювання ризику – це ефективна організація проектної діяльності, тобто коли її учасники мають змогу ефективно впливати на чинники ризику і зменшувати можливість настання несприятливої події.

Контролювання ризику полягає в реалізації комплексу заходів, спрямованих на мінімізацію збитків після настання несприятливої події.

Страхування ризику передбачає зменшення збитків від діяльності за рахунок фінансової компенсації зі спеціальних страхових фондів.

Поглинання ризику – це такий спосіб діяльності, коли при матеріалізації ризику збитки повністю несе його учасник (учасники). Цей метод управління ризиками застосовують тоді, коли можливість ризику невелика.

Управління ризиком передбачає ідентифікацію, аналіз, оцінку ризику та розробку заходів по його зниженню. До методів зниження ризиків слід віднести: розподіл ризику між учасниками проекту (передача частини ризику співвиконавцям); резервування коштів на покриття непередбачених витрат; зниження ризиків у плані фінансування; страхування.

У реальній ситуації на всіх стадіях життєвого циклу має місце невизначеність, тобто наявність факторів при яких результати дій не є чітко встановленими і вплив цих факторів невідомий, тому аналітик повинен розглянути всі можливі несприятливі варіанти та визначити доцільність реалізації проекту.

Список використаної літератури:

1. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: навч. посіб. – Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
2. Верба В.А., Загородніх О.А. Проектний аналіз: Підручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 322 с.
3. Дубинин Е.В. Аналіз ризиків інвестиційного проекту / Финансовый директор. – 2013. – № 11. – 5-6 с.

© Анастасія Гордієнко,

студентка Запорізької державної інженерної академії

УКРАЇНЬКА СТУДЕНТСЬКА ЕМІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНКИ

Українські студенти протягом 1920-1930-х років перебували у всіх європейських країнах. У країнах з більш чисельною та організованою студентською спільнотою були утворені та діяли українські студентські товариства. Українські студенти створили велику кількість громад, організацій, професійних та культурно-освітніх товариств. У культурно-освітній сфері пріоритетним для них було збереження і популяризація української культури, історії, традицій тощо. Найбільше, з-поміж всієї Європи, українців перебувало в її центрально-східній частині, а саме в: Чехословаччині, Польщі, Німеччині, Австрії. Саме в цих країнах було найбільше студентських організацій і проводилась найактивнішим чином їх діяльність.

Численні українські студентські організації мали свої видання, на сторінках яких публікувались матеріали з історії та культури України, студентського руху, давались короткі відомості про студентське життя в зарубіжних країнах. Також, на основі протоколів засідань організацій, звітів, листування та інших документів можна скласти уявлення про масштаби діяльності студентських організацій та її значення для всієї української еміграції міжвоєнного періоду. Окрему увагу слід звернути на документи з історії української студентської еміграції в країнах Європи, які зберігаються в архівних фондах Центрального державного архіву зарубіжної україніки. Документи ЦДАЗУ, присвячені українській студентській еміграції, ілюструють різноманітні аспекти життя та діяльності українських студентів-емігрантів та їхніх організацій в країнах Європи. Серед архівних фондів ЦДАЗУ потрібно виділити в першу чергу фонд 12 – «Колекція документів українських

емігрантських організацій та установ (перша половина ХХ ст.)», фонд 15 – «Колекція журналів, газет, бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном», фонд 19 – «Статути, звернення, відозви українських громадських об'єднань на еміграції» та ін. Саме на основі документів вище названих фондів можна прослідкувати основні тенденції, характерні для українського студентського руху на еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період. Документи фонду 12 містять інформацію про заснування та діяльність українських студентських організацій за кордоном. У міжвоєнний період найбільше українських студентів на еміграції перебувало в Чехословаччині (через добре ставлення чехословацької влади до емігрантів та непогане, порівняно з іншими європейськими країнами, матеріальне становище емігрантів). Ці фактори сприяли проведенню широкомасштабної культурно-освітньої та громадської діяльності української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині. Зокрема, в Чехословаччині були засновані та діяли українські вищі навчальні заклади: Український вільний університет в Празі, заснований 1921 р.; Українська господарська академія (УГА) в Подєбрадах з 1922 р.; Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі з 1923 р.; Українська студія пластичного мистецтва в Празі з 1923 р.; Українська реальна гімназія в Празі з 1925 р.

Окрім українських вищих навчальних закладів в Чехословаччині та студентських організацій, що були утворені при університетах, також за документами ЦДАЗУ можна прослідкувати історію заснування та основні напрями діяльності інших українських студентських організацій в країнах міжвоєнної Європи. Наприклад, аналіз документів фондів 12 та 19 дає змогу з'ясувати причини виникнення та простежити різнобічну діяльність однієї з найбільших українських студентських організацій в Чехословаччині протягом 1920-х років – Громади студентів емігрантів з Великої України, яка була заснована в січні 1923 р. студентами – вихідцями з території Наддніпрянської України, які вийшли із складу Української академічної громади в Празі, на момент заснування до її складу входило 249 чоловік [1, с. 77]. В комунікаті Громади зазначались причини її виникнення, які полягали у відмежуванні від політичної боротьби, що особливо загострилась в Празі в першій половині 1920-х років. Члени Громади чітко заявили, що вони відстоюють принцип академізму і стоять на ґрунті аполітичності [2, с. 8-9].

Члени цієї організації надавали великого значення культурній роботі, оскільки вона сприймалась ними як найдоцільніша форма вільної акції студентства.

Отже, культурно-освітня робота передбачала: а) максимальне розуміння першоджерел європейської культури; б) необхідність закладення основ близького і докладного пізнання українцями інших народів, як рівно ж встановлення приязного відношення і зв'язок цих народів з Україною [3, с. 1].

Українські студентські організації були засновані та діяли і в інших країнах Європи. Так, Польща, Німеччина та Австрія були тими країнами, де українці в міжвоєнний період здобували вищу освіту та проводили громадську, політичну та культурно-просвітню діяльність у власних організаціях. Особливу цінність становлять документи про українські студентські організації в Польщі. Варшава, Краків та частково Гданськ були важливими центрами української студентської міжвоєнної еміграції.

Отже, за документами архівних фондів Центрального державного архіву зарубіжної україніки можна простежити процес заснування студентських організацій в країнах Європи, визначити джерела, соціальне походження, матеріальне становище та завдання українських студентів. Звіти та протоколи засідань студентських товариств, листування, статті, запрошення на відзначення пам'ятних дат в історії України тощо ілюструють різноманітні види діяльності, яку проводили українські студентські організації. У статті характеризуються основні групи документів, представлених в архівних фондах ЦДАЗУ, за допомогою яких можна скласти уявлення про особливості українського студентського руху на еміграції.

Список використаної літератури:

1. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 271 с.
2. Документи (звернення, комунікат, меморіал) про діяльність ЦЕСУСа та ін. студентських організацій в ЧСР. – ЦДАЗУ, ф. 19, оп. 1, спр. 28.
3. Комунікат управи громади. – ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 13

© Петро Троханенко,

курсант V курсу

Національної академії Служби безпеки України

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПІДСЛІДНОСТІ

Інститут підслідності кримінальних проваджень є одним із фундаментальних у кримінальному процесі, проте останнім часом все більше розгортається дискусія з приводу порушення правил підслідності кримінальних проваджень з боку різних правоохоронних органів.

Наразі система досудового розслідування України зазнала серйозних змін, а саме – створено нові органи досудового розслідування. В таких умовах великого значення набуває питання недопущення колізій правових норм, що визначають підслідність органів досудового розслідування і спорів про підслідність між даними органами. Головним завданням підслідності є недопущення дубляжу, тобто виконання однієї і тієї ж роботи двома й більше суб'єктами.

Стаття 38 КПК визначає перелік органів досудового розслідування, а саме : 1) органи Національної поліції; 2) органи безпеки; 3) органи, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства; 4) органи державного бюро розслідувань; 5) Національне антикорупційне бюро України; 6) органи Державної кримінально-виконавчої служби.

Чинний КПК України не містить норм, які б визначали види підслідності кримінальних проваджень та розкривали б їх сутність. Проте, результати системного аналізу положень чинного КПК України та матеріалів практики дають підстави виокремити такі види підслідності: 1) предметна; 2) територіальна; 3) персональна; 4) за зв'язком проваджень; 5) альтернативна.

Положення ст. 214 КПК України зобов'язують слідчого, прокурора внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відомості про кримінальне правопорушення протягом 24 годин з

моменту отримання заяви чи повідомлення про злочин або після його самостійного виявлення та розпочати розслідування. Відповідно до ст. 218 КПК України якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність. Зазначені вище правові норми спричиняють труднощі у правозастосовній діяльності під час визначення предметної підслідності. Зокрема, виникає питання яким чином повинні діяти слідчі органів досудового розслідування чи інші службові особи відповідних органів, уповноважені на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, якщо особа подала заяву про вчинення злочину одночасно до кількох підрозділів таких органів або до кількох органів досудового розслідування. Адже навіть у момент прийняття такої заяви очевидно, що кримінальне провадження не підслідне органу, який отримав відповідну заяву. Варто зазначити, що далеко не в усіх випадках у заявах і повідомленнях про кримінальні правопорушення заявниками наводяться достатні дані як для кваліфікації вчиненого діяння, так і для встановлення інших ознак, з якими законодавець пов'язує визначення підслідності кримінального правопорушення. Для встановлення відповідних ознак підслідності кримінального правопорушення слідчому, прокурору необхідно провести відповідний комплекс слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення для отримання доказів чи перевірки вже отриманих доказів, що можуть підтверджувати наведені заявником дані.

Для передбаченої чинним законодавством системи предметної підслідності характерне наступне: 1) досить широке коло підслідності органу; 2) наявність двох органів, завдання яких багато в чому збігаються; 3) наявність декількох специфічних груп злочинів, віднесених до підслідності органів, чиї завдання не відповідають специфічним ознакам таких злочинів. На практиці це може призвести до навантаження органів досудового розслідування роботою, що не відповідає їх завданням, та зниження якості досудового розслідування, до появи низки проблемних питань у практичній діяльності відповідних суб'єктів органів досудового

розслідування, наявність яких негативно позначається на ефективності застосування правил підслідності кримінальних проваджень, своєчасності та оперативності здійснення досудового розслідування, отриманні та використанні доказів у кримінальному процесі, які б відповідали правилам допустимості, й у цілому негативно позначається на ефективності виконання завдань кримінального провадження.

Питання щодо застосування правил предметної та персональної підслідності кримінальних проваджень у практичній діяльності органів досудового розслідування обумовлені також і недосконалістю положень частин четвертої та п'ятої ст. 216 КПК України, зокрема щодо розмежування підслідності між органами ДБР (прокуратури) та НАБУ. Зокрема, відповідно до частини четвертої ст. 216 КПК України слідчі ДБР здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, посади яких віднесено до категорії «А», судьями та працівниками правоохоронних органів. У той же час, згідно з частиною п'ятою ст. 216 КПК України досудове розслідування щодо цієї ж категорії суб'єктів уповноважені здійснювати детективи НАБУ.

Дотримання правил предметної та персональної підслідності кримінальних проваджень є однією з умов отримання та використання у кримінальному процесі доказів, які б відповідали правилам допустимості. Відповідно до ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. Доцільно зауважити, що згідно з КПК України 1960 р. недодержання вимог про підслідність призводило до повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, що було досить поширеним явищем у практичній діяльності органів досудового розслідування. Водночас чинний КПК України не передбачає такої можливості, а тому відповідні порушення можуть призвести до визнання судом отриманих стороною обвинувачення доказів недопустимими, оскільки вони отримані неналежним суб'єктом, а також до визнання всіх процесуальних рішень, прийнятих стороною обвинувачення на підставі цих доказів, незаконними.

На зазначене також вказують й Конституційний Суд України, зокрема визнаватися допустимими і використовуватися як докази в кримінальній справі можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини й громадянина в кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення. В ч.3 ст. 62 Конституції України визначено: «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом», тобто: не уповноваженою на те особою.

Підсумовуючи вищезазначене, варто зробити висновок, що на сьогодні у практичній діяльності органів досудового розслідування виникає низка проблемних питань щодо застосування інституту підслідності кримінальних проваджень. Основною причиною є недосконалість положень чинного кримінального процесуального законодавства України, а отже нині існує необхідність у проведенні комплексного наукового дослідження, виробленні науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині правової регламентації інституту підслідності. Реалізація змін і доповнень до чинного КПК України, значно підвищить ефективність застосування правил підслідності кримінальних проваджень у практичній діяльності органів досудового розслідування.

© **Сергій Дивак,**

курсант V курсу

Національної академії Служби безпеки України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОБІГУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

В Україні існує проблема правового регулювання сфери обігу спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (далі – СТЗ).

Дефініцію поняття, а також перелік СТЗ визначено у Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (затверджені Постановою КМУ від 22 вересня 2016 р. № 669).

СТЗ – технічні, апаратно-програмні, програмні та інші засоби, які відповідають критеріям належності технічних засобів негласного отримання інформації, що мають технічну забезпеченість для негласного отримання (прийому, обробки, реєстрації та/або передачі) інформації, призначені для використання у скритний спосіб, характерний для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності.

З визначення слідує, що критеріями віднесення до СТЗ є:

1) належність технічних засобів негласного отримання інформації, що мають технічну забезпеченість для негласного отримання (прийому, обробки, реєстрації та/або передачі) інформації

2) призначеність для використання у скритний спосіб, характерний для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності.

Використання таких спеціальних засобів дозволено лише правоохоронним органам для здійснення оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів, а також в ході проведення досудового розслідування.

Наразі правозастосовча практика визнає СТЗ деякі побутові товари як-от ручки, радіоані, диктофони, GPS-трекери. Будь-хто може, наприклад на сайті «AliExpress», придбати декілька кулькових ручок, навіть не здогадуючись, що це буденне канцелярське приладдя, оснащене закамouflьованою мікрокамерою. Натомість предмет покупки буде визнаватися СТЗ, не зважаючи на те, що в діях особи не було умислу на його придбання. У такому випадку до вас може прийти не кур'єр, а співробітник Служби безпеки України. На жаль, ніхто з нас від цього застрахований, бо в законодавстві вже заздалегідь встановлена відповідальність.

У 2010 році Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України) і в нашому кримінальному законодавстві з'явився новий склад злочину, який передбачив відповідальність за контрабанду (ст.201), а також придбання, збут або використання СТЗ (ст.359)

Судові експертизи, експертні дослідження технічних засобів (виробів) на предмет їх віднесення до СТЗ проводяться державною спеціалізованою експертною науково-дослідною установою СБУ – Українським науково-дослідним інститутом спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (ІСТЕ СБУ).

Судові експертизи (експертні дослідження) проводяться відповідно до базового нормативно-технічного документу – «Загальна методика віднесення об'єктів до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 02.03.2011 за № 17.0.01). Цьому методичному документу присвоєно гриф «Для службового використання», тобто для пересічного громадянина він є недоступним. А спірні питання щодо належності до СТЗ конкретного технічного засобу вирішуються Службою безпеки України.

Існує і така думка, що СТЗ взагалі необмежені в обігу. Стаття 359 КК встановлює відповідальність за незаконне придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Якщо стаття 359 КК встановлює відповідальність за незаконне використання, придбання чи збут СТЗ, то логічно, що об'єктом її охорони є встановлений законом порядок обігу таких речей. Тобто, повинен бути закон, який забороняє або обмежує обіг таких речей, як СТЗ. Проте, такого закону не існує.

На які ж тоді нормативно-правові акти посилаються правоохоронці та суди, притягуючи до кримінальної відповідальності осіб за статтею 359 КК? Адже, обвинувачена особа повинна порушити якесь право, щоб це стало підставою її притягнення до кримінальної відповідальності, як правопорушника. Вироки українських судів свідчать, що караючи осіб за статтею 359 КК судді посилаються на порушення обвинуваченими заборони володіти, користуватися чи розпоряджатися СТЗ, яка встановлена постановою Верховної Ради України від 1992 року «Про право власності на окремі види майна». Проте, постанова Верховної ради – не закон. Цей підзаконний нормативний акт прийнято на виконання статей 13, 28, 45 Закону УРСР «Про власність», який втратив чинність у далекому 2007 році, зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України. Відтак, нині жоден чинний закон не забороняє і не обмежує оборотоздатність СТЗ.

Положення статті 92 Конституції України встановлює, що правовий режим власності визначається виключно законом. А згідно статті 178 Цивільного Кодексу всі речі є вільними в обігу, тобто ними можна вільно володіти, користуватися і розпоряджатися. Проте, цією ж нормою визначено два винятки з попереднього правила: речі, які забороняються в обігу встановлюються відповідними законами; речі які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом

Отже, можна зробити висновок, що наразі відсутня встановлена законом заборона обігу СТЗ, яку би можна було порушити, щоб бути обвинуваченим у кримінальному правопорушенні. За відсутності визначеного саме законом порядку обігу СТЗ, жодна особа не може вважатися такою, що незаконно зберігає, збуває чи використовує такі речі. Жодна особа не може порушити того, що охороняє стаття 359 КК, оскільки не можна посягнути на те, чого не існує.

Якщо немає встановленого законом порядок обігу СТЗ, тоді, як наслідок, відсутній і об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 359 КК. Отож, усі кримінальні провадження за цією статтею приречені на закриття (стаття 284 Кримінального процесального кодексу) у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Nulla poena sine lege – принцип права, який проголошує, що ніхто не може бути покараний за вчинення чогось, що не заборонено законом. Цей принцип прийнятий і закріплений у сучасних демократичних державах як основа верховенства права. Прикро, що він ще й досі є занадто неосяжним для деяких українських правоохоронців та суддів, які притягають осіб до кримінальної відповідальності за статтею 359 Кримінального кодексу.

Для вирішення цих питань необхідне розроблення й прийняття закону, який чітко врегулює обіг СТЗ в Україні, закріпить і зробить загальнодоступними деякі основні методики віднесення технічного засобу до СТЗ, щоб кожний громадянин усвідомлював, які предмети можуть визнаватися СТЗ, і яка за це передбачена відповідальність згідно із чинним законодавством.

СЕСІЯ 2.

ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ОСВІТНІ АСПЕКТИ

© **Володимир Артемов,**

*доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
Національної академії Служби безпеки України;*

© **Н. Литвиненко,**

*кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
начальник відділу Наукового центру Військового інституту
Київського національного університету ім. Т.Шевченка*

ФОРМУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Необхідність формування ризик-орієнтованого мислення у майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання побудила нас почати дослідження у вказані сфері, і, зокрема, розробити методологічні основи формування ризик-орієнтованого мислення курсантів та слухачів таких ВНЗ.

Як зазначав Пригожин І.Р. у науковій праці «Кінець визначеності»: «...все стрімкіше охоплюються нові і нові сфери, зростає невизначеність та загадковість сучасного світу. Все менше тих його сфер, де розум здатен зрозуміти заплутаний хід явищ. Але нерозуміння світу, його таємничість та загадковість не спиняють політиків та військових в їхніх діях» [1].

Ризик-орієнтоване мислення – це здатність індивіда визначити ситуацію з позиції ризику, ідентифікувати, аналізувати та оціню-

вати ризик, бути готовими впливати на ризик з метою отримання позитивного результату [2-3].

Ризик-орієнтоване мислення тих, хто навчається у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання – це здатність аналізувати причини явищ і процесів, що відбуваються, пов'язаних з ризиком, виявляти закономірності, що їх породжують, використовуючи отримані знання та готовність знаходити рішення щодо визначення небезпеки нестандартних ситуаціях, коли нема готових способів безпечних дій, зокрема в ході проведення оперативно-розшукової діяльності.

На нашу думку, слід визначити такі операції мислення як аналіз, порівняння, синтез, абстрагування та узагальнення.

Сутність процесу *аналізу* полягає в тому, що відбувається мисленеве розділення об'єкта на складові елементи, відбувається виділення окремих частин та подій. При цьому оперативно-розшукову діяльність можна розділити на складові, зокрема: оперативно-розшуковий захід (ОРЗ), засіб, методи, види та форми.

Порівняння – це по суті складання виокремлених елементів, явищ, подій, їхніх властивостей, впливів один на одного, того, що їх поєднує або роз'єднує. В ході проведення ОРЗ виокремлюють стадії зародження, ініціювання, кульмінації, затухання, у залежності від прийнятих превентивних дій, наявності супутніх факторів. Ця послідовність може зберігатися, а може обмежуватися стадією зародження, тому даний етап передбачає проведення ідентифікації небезпек на кожній стадії, обсяг ризику розвитку стадій, оцінку сумарного ефекту.

Сутність процесу *синтезу* являє собою об'єднання виділених елементів, зв'язків, явищ, об'єктів, що аналізується, а також подій у єдине ціле. Входить синтезу розробляються нові знання, підходи, процедури, корегуються відповідні методики.

Абстрагування – це по суті відволікання від несуттєвих та виділення основних ознак (якостей, зв'язків, закономірностей) виділених елементів, явищ, подій. Проведення ОРЗ документально та юридично оформлено правильно, однак не всі фактори були враховані щодо небезпеки фізичного ураження оточуючих людей.

Узагальнення являє собою об'єднання виділених елементів, явищ, подій за загальною ознакою (ступенем ризику, класу небезпеки тощо). Класифікація небезпечних ОРЗ, враховуючи ступінь

ризиків виникнення та масштаби настання негативних подій, планування заходів по забезпеченню безпеки.

Якості ризик-орієнтованого мислення, тих хто бере участь у здійсненні оперативно-розшукової діяльності:

- глибина – ступінь проникнення у сутність явища, що вивчається, здатність виявляти істотні логічні зв'язки між елементами задачі (одне із найважливіших якостей, характеризує рівень професіоналізму в даній сфері);

- критичність – здатність в ході пізнання не опинитися під впливом чужих думок, тверезо оцінити сильні та слабкі сторони своїх та чужих рішень (це якість мислення вимагає міцного теоретичного та практичного фундаменту, оскільки для того щоб грамотно оцінити та реагувати на критику свого и чужого мислення, необхідно бути компетентним у сфері, що розглядається);

- самостійність – уміння, використовуючи суспільний досвід та незалежність власної думки, побачити та поставити нове питання, нову проблему та вирішити їх своїми силами (якість ризик-орієнтованого мислення, яке відповідає творчому рівню оволодіння відповідними професійними компетентностями);

- послідовність – уміння дотримуватися суворого логічного порядку у розгляді того або іншого питання (специфіка оперативно-розшукової діяльності передбачає суворе дотримання чинного законодавства, нормативно-правових актів, інструкцій тощо).

Перераховані якості ризик-орієнтованого мислення [4], тих хто бере участь у здійсненні оперативно-розшукової діяльності підлягають коректуванню наряду із ЗУНами в ході освітнього процесу, а також оцінюються під час поточного, рубіжного та підсумкового контролів, для цього використовуються різні педагогічні прийоми та технології.

Використовуючи активні та інтерактивні методи навчання, що сприяють формуванню ризик-орієнтованого мислення, є можливість підготовки фахівців, які вмюють самостійно приймати відповідальні рішення у ситуації вибору в умовах дефіциту часу. Фахівців, які спроможні прогнозувати можливі наслідки помилкових рішень, володіти такими процедурами, як аналіз можливих небезпек та оцінки ризику аварій на виробничих об'єктах, розробка обґрунтованих рекомендацій є складовою частиною ризик-менеджменту майбутніх оперативних співробітників.

Відповідальність вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання полягає у формуванні ризик-орієнтованого мислення курсантів та слухачів в процесі навчання, оскільки від професійної компетентності майбутніх фахівців напряму залежить державна безпека України.

У більшості наукових публікацій поняття ризику однозначно пов'язують із загрозами, втратами та іншими негативними наслідками. Однак, ризиковані дії ніколи не вчиняються, якщо за ними не стоїть надія на вдачу, успіх, досягнення позитивних результатів. Тому облік не лише як джерел негативних наслідків, але і як ключ до отримання суспільно-корисних результатів, складає основу для підвищення результативності оперативно-розшукової діяльності співробітників правоохоронних органів України.

Список використаної літератури:

1. Илья Пригожин. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы [Текст] / Пригожин И.Р. – Лондон, 2000. – 208 с.

2. ДСТУ ISO 19011:2012 (ISO 19011:2011, IDT) «Настанови щодо здійснення аудитів системи управління» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.studfiles.ua/ISO_19011_2011.pdf.

3. ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) «Системи управління якістю. Вимоги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=64013.

4. ISO 31000:2009 «Управління ризиками – Принципи та керівні вказівки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/2015060964893/menedzhment/dstu_iso_9001-2009_sistemi_upravlinnya_yakisty_vimogi.

© **Іван Сервецький,**

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри СК

Національної академії Служби безпеки України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ «ШПИГУНСТВУ»

Серед завдань, що покладені на Службу безпеки України протидія шпигунству, як одній із форм найнебезпечніших форм розвідувально-підривної діяльності проти громадян, суспільства та держави має пріоритетних характер [1].

Шпигунство – це особливо тяжкий злочин, що посягає на основи державності, її Конституційний лад, що може призвести до втрати територіальної цілісності, суверенітету, незалежності України [2].

У ст.114 Кримінального кодексу України зазначено, що передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства є шпигунство. Шпигунство також визначено, як одна із форм державної зради (ст. 111 КК України), суб'єктом вчинення цього злочину, відповідно до цієї статті, є громадянин України [3].

Отже, шпигунство полягає у незаконній передачі або збиранні протиправними способами, з метою незаконної передачі, інформації, що становить державну таємницю і спеціально охороняється законами України.

Такі дії здійснюються винятково в інтересах іноземних держав, організацій або їх представників, які є ініціаторами й організаторами шпигунської діяльності та споживачами здобутої інформації.

Найбільш вразливими сферами держави є: оборона, економіка, наука і техніка, зовнішні відносини, державна безпека та охорона правопорядку, де відбувається обіг секретної інформації [4].

Склад злочину шпигунство в кримінальному праві України визначений, як «злочини проти основ національної безпеки», а родовим об'єктом цього злочину є державна безпека України, яка за своєю сутністю і становить значну складову національної безпеки [3].

Безпосереднім об'єктом злочину шпигунства є державні інтереси у тих сферах її діяльності, де зосереджені відомості, що становлять державну таємницю. Додатковим об'єктом даного злочину (обов'язковим) є інформаційна безпека держави.

Предметом даного злочину є відомості, що становлять державну таємницю, які визначені Законом України «Про державну таємницю» [5] та конкретизовані у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю (далі – ЗВДТ) [6].

Слід зазначити, що на практиці вирішення питання про належність конкретних відомостей до державної таємниці у кожному кримінальному провадженні вирішується на підставі висновку експерта з питань таємниць у тій сфері, до якої належить ця інформація.

В Україні на законодавчому рівні закріплені обмеження щодо віднесення окремих відомостей до державної таємниці. Так, забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим звужується зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення. Не відноситься до державної таємниці інформація: про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, про вплив товару (роботи, послуги) на життя та здоров'я людини; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; про факти порушень прав і свобод людини і громадянина; про незаконні дії державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб; інша інформація, доступ до якої відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути обмежений [7]. Передача або збирання з метою переда-

чі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам такої інформації не може кваліфікуватися як шпигунство.

Передача відомостей – це їх усне повідомлення (безпосередньо, по радіо, по телефону) іноземній державі, іноземній організації, їх представникам, вручення певних документів, виробів чи інших матеріальних носіїв інформації (безпосередньо, через посередників, з використанням тайників тощо) або їх пересилання (з використанням поштового, електронного зв'язку, за допомогою тварин, птахів тощо). Якщо вказані відомості було передано іншій державі у порядку, передбаченому законодавством України, це не є злочином [8].

У державі встановлений єдиний порядок користування такою інформацією іноземними громадянами [9]. Крім того, Україною укладено і ратифіковано угоди про взаємний захист таємної інформації та матеріалів понад 40 державами світу, а також відповідно до п.27 Закону України «Про державну таємницю» іноземним громадянам може надаватися доступ до державної таємниці України [5].

Збирання зазначених відомостей полягає в їх пошуку і добуванні шляхом розпитування певних осіб, візуального спостереження та підслухування, зняття інформації з каналів зв'язку, проникнення до комп'ютерних систем, виготовлення копій документів тощо, придбання будь-яким способом (таємне чи відкрите викрадення, обмін документів чи зразків зброї, боєприпасів, макетів секретного об'єкта тощо) з наступним зосередженням їх в одному чи кількох місцях.

Крім відомостей, що безпосередньо становлять державну таємницю України, вона може брати на себе зобов'язання перед іншими країнами щодо забезпечення збереження їх державних секретів, переданих у рамках здійснення політичного, економічного, науково-технічного та військового співробітництва, а також секретів, що створюються у процесі спільних робіт. Проте передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що є міждержавними секретами, але не становлять державної таємниці України, не створюють підстав для кваліфікації цих дій як шпигунство. Вчинені на території України передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам ві-

домостей, що становлять державну таємницю іншої країни також не є злочином, відповідно до законодавства України. Відсутність відповідного положення дає можливість використовувати територію України для проведення шпигунських дій проти інших країн. Подібні прорахунки у кваліфікації шпигунства наносять шкоду інтересам нашої держави, оскільки у негативному плані впливають на авторитет України у зовнішньополітичній сфері.

Передача або збирання іноземцем чи особою без громадянства з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам будь-яких інших відомостей крім тих, що становлять державну таємницю, однак які можуть бути використані на шкоду інтересам України, також не містить складу злочину, передбаченого ст. 114 КК України, як не містить складу злочину, передбаченого ст. 111 КК України, у формі шпигунства, подібні дії, вчинені громадянином України [10].

З викладеного можна зробити висновок, що існуюче визначення шпигунства у Кримінальному кодексі України є інструментом кримінального захисту виключно відомостей, що становлять державну таємницю України, лишаючи поза увагою захист від шпигунства службової та іншої інформації, що є власністю держави, передача якої іноземній державі, іноземній організації або їх представникам також може нанести значну шкоду державним інтересам України. Також поза кримінальним захистом від злочинних дій лишаються відомості, що становлять державну таємницю інших країн та навіть міждержавні секрети, що не становлять державної таємниці України, не дивлячись на існування зобов'язань України щодо їх збереження.

Заради об'єктивності слід зазначити, що відповідальність за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, передбачена у ст.330 КК України [3]. У статті чітко окреслено, що предметом злочину є виключно службова інформація, зібрана у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності.

Поза кримінальним захистом лишається службова інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою діяльнос-

ті установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень [9], при чому не враховується шкода, що може бути заподіяна в результаті передачі такої інформації іноземній державі, іноземній організації або їх представникам.

Суб'єктом цього злочину може бути тільки та особа, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Таким чином, у разі вчинення таких дій іншою особою її дії не можуть кваліфікуватися за ст.330 КК України.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст.114 КК України, може бути тільки іноземець або особа без громадянства, а державної зрадою у формі шпигунства (ст.111 КК України) – громадянин України. Виокремлення шпигунства, вчиненого громадянином, як форми державної зради, у свій час було обумовлено значно підвищеним ступенем відповідальності громадян країни у порівнянні з відповідальністю іноземця або особи без громадянства за вчинення таких дій. На даний час санкції зазначених статей відрізняються таким чином: ст.111 КК України передбачає позбавлення волі (громадянина України) на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої, ст.114 КК України – позбавлення волі (іноземця або особи без громадянства) на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої [8].

Отже вища ступінь відповідальності за ці злочини однакова, а нижча відрізняється на два роки. Додаткове покарання також ідентичне. З огляду на викладене, а також враховуючи процеси космополітизму в світі, необхідність виокремлення спеціального суб'єкту шпигунства за ознакою громадянства поступово втрачає своє значення, а відповідно й доцільність.

Суб'єктивна сторона даного злочину характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює, що відомості збираються або передаються представникам іноземної держави, їх організаціям становлять державну таємницю, які не підлягають передачі. Не можуть становити складу злочину дії представників іноземних держав, які направлені на насильницьке заволодіння відомостями, що становлять державну таємницю, погроза вбивством особі або його рідним та близьким, при умові відсутності порушень правил та умов зберігання такої інформації.

З об'єктивної сторони даний склад злочину полягає у наступних діях: передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю; збиранні з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю у незаконний спосіб. Відтак кримінальній відповідальності підлягає особа, яка у «незаконний спосіб» або без належних правових підстав збирає або передає інформацію, що становить державну таємницю. [8]. Крім того, не можна кваліфікувати дії, як злочинні, особи якщо до неї були застосовані спеціальні незаконні методи добування такої інформації (за підробленими документами, обманним шляхом, шантажем, вимагання, підкупу тощо) [8].

Ініціатива збирання чи передачі відповідних відомостей може належати як суб'єкту вчинення злочину, так і адресату отримання інформації. Для кваліфікації злочину це значення не має.

Однак з огляду на світову глобалізацію, виникнення великих міжнародних формацій, інтереси яких у переважній більшості не збігаються з інтересами окремої держави, на нашу думку, вважається за доцільне розширити перелік адресатів отримання інформації додавши до них міжнародні організації та їх представників.

Отже, з урахуванням викладеного для удосконалення визначення шпигунства у кримінальному праві України до умов сьогодення, уніфікації та оптимізації процесу кваліфікації цього злочину вважається за доцільне ст. 114 КК України викласти у наступній редакції:

«Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, міжнародній або іноземній організації, їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю України або іншої держави, в разі зобов'язання України зберігати такі відомості, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, міжнародній або іноземній організації, їх представникам службової та іншої інформації для використання проти безпеки України, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк від двох до восьми років».

Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частинами першою та другою цієї

статті, та добровільно та остаточно відмовилась від вчинення злочину, та має бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ст. 17 КК України [3].

Крім того, особа, яка вчинила злочин, передбачений ст.111, ст.114 КК України, але з'явилася до правоохоронних органів та спецслужб і зізналася у його вчиненні на неї поширюються правила п.1 ст.66 КК України як обставини, що пом'якшують покарання.

Список використаної літератури:

1. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ зі змінами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

2. Конституція України. [Електронний ресурс]: Закон від 28 червня 1996 р. № 254 к/96 – ВР – – Режим доступу: обмежений.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>.

4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-ІV зі змінами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

5. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ зі змінами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

6. Звід відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ СБУ від 12.08.2005 № 440 зі змінами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>.

7. Положення про порядок оформлення дозволів за розпорядженнями Президента України на передачу іншій державі інформації, що становить державну таємницю, та матеріальних носіїв інформації. Затверджене указом Президента України № 423/97 від 13 травня 1997р.

8. Шлапаченко В.М. Кримінальна відповідальність за шпигунство: моногр. В.М.Шлапаченко.- К.: Нац. акад. СБУ, 2015. – С.63.

9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI зі змінами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

10. Науково – практичний коментар Кримінального кодексу України. / [6-те вид, перероб. та доповн.] / За ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка.

© **Володимир Остроухов**,
доктор філософських наук, професор,
полковник у відставці, завідувач кафедри
Національної академії Служби безпеки України;

© **Микола Величко**,
кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник, професор кафедри
Національної академії Служби безпеки України

СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ БІОБЕЗПЕКА ТА БІОЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стан громадського здоров'я населення країни є головним показником пріоритетів та демократизації її державних інституцій. А також являється найвищою соціальною цінністю, важливим компонентом сталого розвитку і соціально-економічного процвітання країни, одним з основних векторів руху до впровадження європейських стандартів життя та виходу кожної держави на провідні позиції у світі. Провідна задача покладена людською спільнотою на вчених науки про життя – біологію як в цілому так і її сучасні відомі та неонауки – біотехнологія (генна інженерія, геноміка, протеоміка, біоінформатика, синтетична біологія) тощо. Але мікроорганізми всюдисущі, вони часто само відтворюються і можуть процвітати в несприятливих як для людини так і інших представників макробіоти умовах. На відміну від хімічних речовин або ядерних матеріалів, їх складно виявляти і кількісно оцінювати. Одночасно, мікроскопічні кількості хвороботворних для людини мікроорганізмів, можуть чинити значний вплив на стан здоров'я населення. За певних умов кількість живих патогенних мікроорганізмів може збільшуватися в мільйон разів протягом кількох годин. Незважаючи на зазначене, їх питома вага як об'єкту наукових біомедичних досліджень, зростає.

В той же час небезпечним є той факт, що деякі із досягнень науки можуть приносити як користь так і затьмарювати життя людства. Нашим обов'язком є необхідність в переконанні, що науково-технічний прогрес лише поліпшує життя людей і залишає неушкодженим все на своєму шляху. Саме це маючи на увазі, Метью Мезельсон, професор природничих наук Гарвардського університету, коли на початку XXI сторіччя опублікував епохальну статтю під назвою «Запобігання зловмисній експлуатації біотехнологій», тому, що в той час перспектива біотехнології була тільки у зародковому стані (M. Meselson, 2000) [1]. У своїй роботі Matthew Meselson поставив запитання вченій спільноті чи «біотехнологія», як і всі великі попередні технології, так само буде інтенсивно експлуатуватись зі зловмисною метою? Для підтвердження свого занепокоєння, привів цитату есе командувача Військово-морського коледжу США Стівена Роуза, який ще у 1989 році зауважив, що «Перспективи біологічної зброї є зловісно цікавими. Розробники зброї тільки почали досліджувати потенціал біотехнологічної революції. Потрібно зрозуміти, що основні досягнення попереду, а не позаду» (S. Rose, 1989) [2]. В подальшому виступі S. Rose зазначив, що в такому випадку для запобігання шкоди людству від біотехнологічної революції стане «кумулятивний ефект декількох взаємопов'язаних ініціатив: економічні санкції, експортний контроль, додаткова обороноздатність та участь в переговорах по контролю над озброєннями». Цей підхід з тих пір став відомий як «Система запобігання», а також поклав початок новому рівню загроз людству біологічного характеру. А той факт, що революція в медико-біологічних науках йде надзвичайно швидкими темпами, зовнішні аспекти відповідальної поведінки вчених медико-біологічних досліджень, стануть, безумовно, ще більш важливими, тому що результати їх діяльності несуть потенційні біоризики щодо потенційного негативного впливу на суспільство. Тому біобезпека та біозахист нерозривна умова успішності реалізації наукових біотехнологічних задач у сфері біомедичних досліджень і тому повинні бути саме в цій категорії проблем. У цьому контексті рівень біологічної безпеки та біологічного захисту як складової національної безпеки України є одним із соціальних індикаторів суспільного прогресу, потенціалом економічного зростання та благополуччя. А в свою чергу якість та превентивність аналізу

біологічного ризику – запорука стабільності протидії вітчизняної системи біологічної безпеки та біологічного захисту викликам національній безпеці України. Специфікою є той факт, що зазначені поняття багатовекторні і включають не тільки сферу біомедичних досліджень але і управлінську, правову тощо. Складність біологічного об'єкту породжує труднощі в його дослідженні. Але питання, зв'язані з визначенням «стратегії» наукових пошуків щодо повноти оцінки біологічного ризику від плануємого експерименту із біологічним об'єктом, питання методології ще не зайняли в сучасній науці належного місця, щоб відповідало їх значенню для людства. На жаль методологія сучасних біомедичних досліджень побудована так, що першочергово розглядаються потенційні преференції від очікуваних результатів досліджень, а біологічні ризики є вторинними і тому не завжди повністю оцінені. При розробці нових методів біомедичних досліджень апіорі є виключення біоризиків від результатів таких досліджень. Філософія методології потребує нового підходу, а саме: спочатку безпека а потім преференції. І коли відсутня сто відсоткова гарантія безпечності при проведенні біомедичних досліджень, експериментатор має від проведення відмовитися.

Методологія побудови національної системи біологічної безпеки і біологічного захисту базується на сучасних як міжнародних так і вітчизняних наукових досягненнях гуманітарних, природничих, технічних, правових та педагогічних наук.

Під методологією дослідження понять біологічна безпека та біологічний захист автори мають на увазі вчення про застосування різноманітних методів і принципів побудови адекватної системи протидії викликам біологічного характеру національній безпеці України. Особливістю методології, щодо ефективності національної системи біобезпеки та біозахисту, стали глобальні проблеми екології, демографії, наслідки освоєння космосу та інші, для вирішення яких потрібні великомасштабні програми, що реалізуються завдяки взаємодії безлічі наук. Отже у даному випадку виникає необхідність не тільки пов'язати воедино зусилля фахівців різного профілю біомедичних досліджень, а й об'єднати різні уявлення і рішення в умовах принципової неповноти і невизначеності інформації про комплексні біологічні об'єкти. Ці завдання зумовили розробку таких методів і засобів, які могли б забезпечити ефектив-

ну взаємодію та синтез методів різних наук (генної інженерії, технічної кібернетики (штучний інтелект), інформатики, біоінформатики, та ін.).

Якщо раніше поняття методології біологічних досліджень охоплювало здебільшого сукупність уявлень про філософські основи науково-пізнавальної діяльності, то тепер йому відповідає внутрішньо диференційована і спеціалізована область знання. Від теорії пізнання біологічних процесів біоти методологію відрізняє акцент на методах, шляхах досягнення істинного і практично ефективного знання як убезпечити себе від негативних дій біологічного характеру природного та антропогенного походження.

Від соціології науки і науковедення методологія відмінна своєю спрямованістю на внутрішні механізми, логіку руху і організацію знання. Методологія як наука про методи пізнання оточуючого середовища людиною, науковцями підрозділяється на відповідні рівні зазначеного пізнання об'єктивної реальності. Рівні методології в свою чергу – це складна система, в рамках якої між ними існує певна супідрядність: філософський рівень виступає як змістовна підстава всякого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання й перетворення дійсності який прийнятний і для всіх біологічних наук, включаючи і нову науку, що зароджується – біобезпеку та біозахист.

Загальноприйнята в сучасній науці типологія виділяє наступні рівні методології які застосовувані і до концепцій біобезпека та біозахист.:

1-й рівень (вищий) – філософський рівень, або рівень філософської методології. Він включає в себе загальні принципи пізнання і категоріальний лад науки про життя і смерть в цілому (структурні компоненти), а також всю систему філософського знання (функціональні компоненти) при переході із одного стану інформаційно-біологічного до інформаційного-біоенергетичного здатного до переходу в інші виміри;

2-й рівень – загальнонаукова методологія біобезпеки та біозахисту, або рівень методології загальнонаукових принципів дослідження. Цей рівень для біобезпеки та біозахисту включає в себе всі теоретичні концепції як біологічної науки так і гуманітарних, що вивчають безпекові проблеми суспільства, які застосовуються до всіх або більшості наукових дисциплін;

3-й рівень – конкретно-наукова методологія, або рівень конкретно-наукової методології. Він являє сукупність методів, принципів дослідження і процедур, що застосовуються у біотехнології (протокол дослідження, стандартні операційні процедури тощо);

4-й рівень – технологічна методологія, або рівень методик і техніки дослідження достатності рівня біобезпеки при біомедичних дослідженнях. Даний рівень становить сукупність методик і техніки дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої він може включатися в масив наукового знання з питань біобезпеки та біозахисту.

Методологічне знання може виступати або в дескриптивній (описовій), або у прескриптивній (нормативній) формі.

Дескриптивна форма методологічного знання, або дескриптивна методологія, – це вчення про структуру наукового знання, закономірності наукового пізнання; орієнтир в процесі нових досліджень; ретроспективний (звернення до минулого) опис реалізованих процесів наукового пізнання.

Прескриптивна форма методологічного знання, або прескриптивна методологія, – це вчення про регуляцію діяльності наукового пізнання; нормативний компонент методології, пов'язаний з конституцією і розробкою позитивних рекомендацій і правил здійснення наукової діяльності який стосується і сфери біобезпеки та біозахисту.

Список використаної літератури:

1. Matthew Meselson, 'Averting the Hostile Exploitation of Biotechnology', *The Chemical and Biological Weapons Conventions Bulletin*, 48 (2000), pp. 16-19.
2. Stephen Rose, 'The Coming Explosion of Silent Weapons', *Naval War College Review*, Summer 1989, reprinted in John N. Moore and Robert F. Turner (eds.) *International Law Studies, Volume 68: Readings in International Law from the Nava War College Review, 1978-1994, US Naval War College*, 1995, available at <https://www.usnwc.edu/Research---Gaming/International-Law-Studies-%28Blue-Book%29-Series/International-Law-Blue-Book-Articles.aspx?Volume=68> (accessed 25 June 2015).

© Іван Доронін,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач наукової лабораторії права

національної безпеки та військового права

Науково-дослідного інституту інформатики і права

Національної академії правових наук України

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Забезпечення національної безпеки та регулювання суспільних відносин у цій сфері перебувало в зоні посиленої уваги науковців в першу чергу на доктринальному рівні. Оскільки сама доктрина «національної безпеки» походить з США, то, враховуючи рівень правової свідомості американського суспільства та притаманні йому межі правового регулювання, вона відразу отримала свої правове забезпечення на рівні законодавчого акту. Мета такого правового регулювання полягала у забезпеченні комплексної програми майбутньої безпеки США, створенні державної політики та відповідних процедур для урядових органів, які пов'язані з національною безпекою, утворення (реорганізації) державних органів з управління військовою організацією, їх координації та цивільного контролю, стратегічного розвитку та єдиного ефективного управління. Зазначена мета була прямо визначена статтею 2 Акту про національну безпеку США 1947 року. Визначені цим законодавчим актом положення насамперед стосувались організаційного забезпечення у сфері національної безпеки – утворення відповідних державних органів та наділення їх відповідним обсягом повноважень.

Отже, законодавство щодо національної безпеки США створило певну систему і започаткувало відповідну сферу державного управління.

Якщо порівняти розвиток законодавства про національну безпеку зі становленням відповідного корпусу законодавчих актів

України, то можливо зазначити, що цей процес відбувався дещо іншим шляхом. Спочатку було організаційно утворено Раду національної безпеки України (1992 р.), у подальшому ухвалена Концепція національної безпеки (1997 р.) і лише у 2003 році – спеціальний законодавчий акт у сфері національної безпеки.

За останні 15 років можливо вести мову про певну галузь законодавства національної безпеки і оборони, хоча питання формування відповідної галузі права залишається дискусійним.

У сфері національної безпеки та оборони існує особлива, окрема, цілісна система відносин, що є об'єктом регуляторного впливу, а сам регуляторний вплив може бути охарактеризований специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування прав і обов'язків, їх змісту та реалізації.

Насамперед мова йде про коло регулювання, до якого входять суспільні відносини щодо:

- державного стратегічного планування у сфері національної безпеки;
- оборони держави та економічного забезпечення оборонних заходів;
- протидії підривній діяльності іноземних держав та організацій, що використовують невійськові або «гібридні» (поєднання військових, політичних, інформаційних, економічних) методи досягнення цілей, що є більш широким колом аніж контррозвідувальна діяльність спеціально уповноважених державних органів;
- здійснення заходів із здобуття особливо важливої інформації за межами держави та впливу на державну політику інших держав щодо України (розвідувальна діяльність);
- проведення тимчасових обмежувальних заходів у ситуаціях, що загрожують безпеці державі (персональні санкції, обмежувальні заходи на підставі діяльності, що загрожує безпеці; секторальні санкції, обмежувальні заходи режиму щодо іноземців);
- заходів з протидії тероризму, сепаратизму та політичному екстремізму;
- політики охорони державного кордону України, а також окремі складові правового режиму воєнної безпеки.

Грунтовна розробка проблеми права національної безпеки і оборони на базі вітчизняного законодавства є важливим завданням для правової науки у найближче майбутнє.

У чому саме полягає вплив інформаційного права на національну безпеку і які саме інформаційно-правові проблеми існують у цій сфері?

На нашу думку, завданням науковців є визначення відповідних проблем, їх системи та зосередження досліджень щодо їх комплексного характеру.

По-перше, мова йде про обмеження прав і свобод людини в інтересах національної безпеки та пошук відповідного балансу. Чинні міжнародно-правові акти щодо захисту прав і свобод людини передбачають наступне.

Стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вказує, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Статтями 10 та 11 зазначеної Конвенції також передбачені обмеження стосовно «інтересів національної безпеки».

Отже, поняття «національна безпека» в тексті акту міжнародного права вживається як легітимна мета обмеження прав і свобод людини, хоча саме визначення і не надано, а відповідне розуміння визначає в першу чергу практика Європейського Суду з прав людини.

Як показує аналіз практики, спори з цього приводу, випадки порушення прав людини з боку держав в основному спостерігається у випадках так званого «прихованого спостереження» (перехоплення комунікацій, кореспонденції, технічні засоби отримання інформації тощо), розпорядження інформації щодо особи та її зберігання, межі розсуду державних органів при тлумаченні норм права у зазначеній сфері.

Отже, досить важливим напрямом в інформаційно-правовій проблематиці забезпечення національної безпеки є дослідження проблеми визначення інтересів «національної безпеки», як підстави для обмеження прав у світлі міжнародних актів захисту прав і свобод людини та громадянина.

Іншим актуальним на сьогодні питанням є комплекс проблем, пов'язаних із надзвичайним реагуванням держави на виклики, загрози та модифікацією характеру сучасних війн.

Не вдаючись до детального аналізу питання щодо застосування обмежувальних заходів (відомих у вітчизняному законодавстві під узагальнюючим терміном «санкції»), зупинимось для прикладу застосуванні обмежень в інформаційній сфері та їх ефективності.

Так, правову основу діяльності у сфері кінематографії складає відповідне законодавство, а спеціальним законом, що регламентує зазначене коло суспільних відносин, є Закон України «Про кінематографію». Основним напрямом державного регулювання є регламентація щодо прокатної діяльності (розповсюдження і демонстрування кінофільмів), що регламентується також на рівні підзаконних актів. Зміни в основний законодавчий акт у цій сфері з 2014 року стосувались збільшення обсягу повноважень центрального органу виконавчої влади щодо недопущення прокату фільмів, які відповідають певним критеріям, перегляд самих критеріїв до обмеження демонстрації у бік розширення, встановлення «Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці», оприлюдненому в установленому порядку.

До речі, спеціальний законодавчий акт у сфері кінематографії на сьогодні в Україні фактично є єдиним правовим актом, що встановлює правові підстави до ведення вказаного вище Переліку. Отже, якщо виникне питання де саме можна ознайомитись з переліком осіб, що становлять загрозу національній безпеці, то юридична відповідь на це питання існує. Але виходить, що таку загрозу можуть становити лише митці?

Безумовно, що прийняття надзвичайних законодавчих новацій була викликана агресією проти України, тобто надзвичайною правовою ситуацією. Але інформаційна сфера в глобалізованому сучасному світі вирізняється особливостями, однією з яких є здатність до постійного необмеженого розповсюдження інформації. Оскільки діяльність у сфері кінематографії є діяльністю господарською, що підлягає державному регулюванню, то прокатні обмеження діють лише щодо недопущення прокату певного кінофільму і зовсім не діють стосовно можливості ознайомлення з ним з боку фізичних осіб. Більш того, удосконалення жорсткості надзвичайного правового регулювання у цій сфері може лише ускладнити

певні соціальні явища (сприйняття інформації суспільством), але не виключити їх зовсім. Зокрема, статистика онлайн-кінотеатрів свідчить про збільшення кількості переглядів, у 2017 році щомісячно такі кінотеатри «відвідували» 7,6 мільйонів користувачів з України через персональні комп'ютери (у т.ч. мобільні пристрої). Зазначена статистика стосується тільки відвідувань ресурсів, що чітко позиціоновані як «онлайн-кінотеатри» і в основному дотримуються вимог законодавства про захист інтелектуальної власності, та не охоплює інші способи розповсюдження кінофільмів (p2p-мережі, закриті канали Інтернет-месенджерів, соціальні мережі, вільне спеціальне програмне забезпечення для пристроїв з функцією Smart-TV тощо).

Таким чином, надзвичайне законодавство в інформаційну епоху значно обмежене у досягненні задекларованих цілей і не є достатнім для регулювання суспільних відносин.

Тому детальна розробка проблематики взаємних впливів факторів сучасного суспільства на правове регулювання в інформаційній сфері, насамперед щодо забезпечення національної безпеки потребує значної уваги науковців, які здійснюють дослідження в галузі правових наук.

© Вікторія Назарук,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри журналістики

Національного університету «Острозька академія»,

СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ – ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Редакційні настанови однієї із найбільших медійних світових корпорацій ВВС розпочинаються із фрази: «Якби світ і люди в ньому були досконалі, то журналісти у роботі могли б керуватися лише власною думкою». Проте розмаїтість сприйняття інформації, наявність широких каналів її поширення, велика кількість маніпулятивних методик, досвідна різниця аудиторії зумовлюють потребу журналістів керуватися певними стандартами.

У Декларації принципів професійної поведінки журналістів, яка прийнята на II Всесвітньому конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25–28 квітня 1954 р.) зі змінами на XVIII Всесвітньому конгресі Міжнародної федерації журналістів (Хельсінгфор, 2–6 червня 1986 р.) зазначено, що професіональний журналіст повинен забезпечити право аудиторії на отримання правдивої та достовірної інформації за допомогою чесного відображення об'єктивної реальності.

Така вимога зумовила вироблення загальних підходів трансляції інформації, які сьогодні означаємо поняттям «журналістських стандартів».

Це поняття ілюструє сукупність норм, якими мають керуватися журналісти для якісної взаємодії з аудиторією. Теоретики (Різун, Почепцов, Бойко, Мостовий) стверджують, що дотримання стандартів є запорукою наявності якісного медійного продукту та формування широкого світогляду в аудиторії. Натомість практики, бажаючи перетворити журналістську діяльність у конвеєр із

продукування новин та збагачення, часто нівелюють базові норми трансляції інформації.

Згадувана вище категорія **об'єктивності** є одним із наріжних стандартів трансляції інформації аудиторії.

Інший стандарт, який зумовлений вимогами підготовки об'єктивного продукту – баланс думок, позицій. Журналіст повинен висвітлювати подію без симпатизування одній стороні, відобразити позиції усіх учасників події, не маніпулювати експертною думкою на користь одного із учасників конфлікту.

Скурпульозна перевірка джерел інформації зумовлює наступний стандарт достовірності. Будь-який факт, згаданий у медійному тексті повинен мати чітко ідентифіковане, перевірене джерело. Адже недостовірність фактажу може вартувати журналістові не лише іміджу, але й нести загрозу життю медійника чи фігуранта його матеріалу. Журналісти мають право зберігати анонімність свого джерела з позицій етики та безпеки. Проте анонімність не виключає потреби належної перевірки отриманої інформації. Перевірка джерел інформації є одним із першочергових завдань журналіста.

Інші стандарти – **точність та повнота** донесення повідомлення до аудиторії, без приховування, свідомого чи несвідомого перекручування інформації, апеляції лише до однієї зі сторін – фігурантів ситуації.

Та чи не найбільше сучасні медієвники дотримуються стандарту **оперативності** – своєчасного донесення інформації до аудиторії. Цей стандарт он-лайн медіа часто намагаються витривати першочергово, бажаючи таким чином завоювати максимально можливу аудиторію. Натомість перевірка інформації та її якість можуть відходити на другий план.

Сьогодні інформація та її якість є запорукою суспільної рівноваги. Вона є основним каталізатором будь-яких відносин, потужною зброєю та засобом впливу. Інформація стала чинником, який може призвести до значних технологічних аварій, військових конфліктів та поразок у них, дезорганізувати державне управління, фінансову систему, роботу наукових центрів, і чим вищий рівень інтелектуалізації та інформатизації суспільства, тим потрібнішою стає надійна інформаційна безпека, оскільки реалізація інтересів, людей та держав все більше здійснюється за допомогою інформа-

тизації. Враховуючи той факт, що під впливом інформаційного напливу може цілеспрямовано змінюватися світогляд та мораль як окремих осіб, так і суспільства в цілому, нав'язуються чужі інтереси, мотиви, спосіб життя, на перший план впливає аналіз сутності та форм проявів сучасних методів скритого агресивного впливу, вияву дій, що мають цілеспрямований агресивний характер і які протирічать інтересам національної безпеки, вироблення механізмів протидії їм у всіх напрямках

У такому руслі доцільно говорити про поняття «інформаційної безпеки» та «інформаційної коректності», особливо з огляду на збільшення кількості конвергентних та виключно он-лайн версій ЗМІ, діяльність яких досі не має належного рівня правового захисту. Використання інформації з таких видань не завжди свідомо передбачає її маркованість. Тобто будь-який користувач мережі Інтернет безперешкодно може трансформувати чужу думку у власні і навпаки. Експертна оцінка тексту при цьому не завжди здійснюється, а відтак можна говорити про певні рівні плагіату. Іншою загрозою є опрощення інформаційного потоку, особливо коли іде мова про громадську журналістику. Тут вступає у дію фактор трансляції прямого інформаційного потоку, що будується за класичним пірамідальним принципом: «Хто? Що? Де? Коли?», про що зазначає Іванов В. [6, с.111]. Класичний питальник відображає суть провідних моментів зацікавленості аудиторії. Психологічно він має стимулювати розвиток дії питанням « А ще? Що ще?», але з огляду на засилля подієвості, цей момент може відходити на другий план, залишаючи поза увагою читача аналітичну та рецептивно-критичну складову. Вихідним завданням журналістики, а саме журналістського тексту є передача інформації від першоджерела до аудиторії, яка готова ту чи іншу інформацію сприймати. Вторинною за своєю суттю, але не менш важливою залишається умова стимуляції тієї ж таки аудиторії до подальших розмірковувань над сприйнятим, задля власного критичного висновування і здобуття певних аспектів життєвої компетенції.

Потрібно врахувати той факт, що за рахунок структури передачі інформації від покоління до покоління формуються історична пам'ять і національна свідомість, гордість і менталітет народу, базовий (ресурсний) рівень знань – національна освіта, культура, духовність, традиції, громадська думка, виховний ідеал, норми по-

ведінки, ціннісні орієнтації та ін. З іншого боку, за рахунок того ж інформаційного обміну, на рівні одного покоління чи особи, – інтелектуальний потенціал народу, наука і наукові школи, система інтелектуальних національних центрів, творчі та інноваційні організації. Відтак, засоби масової комунікації шляхом безпосередньої взаємодії із широкою аудиторією, так чи інакше впливають на формування її уподобань, світосприйняття, аналізу дійсності і витворенню певних висновків. Тож, іде мова про інформаційну безпеку, задля стабільності суспільних настроїв.

Інформаційна безпека (Information Security) має три основні складові: конфіденційність, цілісність і доступність. «Конфіденційність належить до захисту чутливої інформації від несанкціонованого доступу. Цілісність означає захист точності і повноти інформації і програмного забезпечення. Доступність – це забезпечення доступності інформації і основних послуг для користувача в потрібний для нього час» [7, с.56].

Важливим поняттям, котрим оперують фахівці медіа сфери, політологи, психологи, соціологи стала інформаційна війна, як сукупність методів та способів агресивного впливу на ситуацію з допомогою інформаційних ресурсів та новітніх інформаційно-комунікативних технологій. Інформаційна війна має кілька аспектів: технологічний та ідеологічний. Говорячи про перший, звертаємо увагу на широке розповсюдження програмних вірусів, закладених у пам'яті інформаційних комп'ютерних мереж. До ідеологічного аспекту зараховуємо системне насадження соціуму вигідних певному колу ідей, настроїв, переконань, що можуть спричинити паніку, зміну системи цінностей, переосмислення життєвої філософії. Останній аспект у своїй діяльності ЗМІ застосовують чи не найбільше.

Особливою загрозою інформаційної війни є точкове поширення певних ідей, без можливості швидкого реагування на них та своєчасної протидії. Адже ліквідувати наслідки впливу певного повідомлення на його споживача можна лише виявивши масив викривлених, штучно сформованих даних. Передбачити початок інформаційної атаки та одразу виявити інструментарій цієї дії практично неможливо. Головна особливість інформаційної війни – відсутність видимих змін одразу після проведення маніпуляцій з інформацією. Інформаційне протистояння дозволяє розширити

горизонт геополітичної кризи без жодного прямого контакту

Організація соціуму почала трансформуватися у напрямку перерозподілу реальної влади від традиційних структур до центрів управління інформаційними потоками, зростає впливовість засобів масової комунікації (ЗМК). «Інформатизація та комп'ютеризація докорінно змінюють обличчя суспільства. За таких обставин забезпечення інформаційної безпеки поступово виходить на перший план навіть у проблематиці національної безпеки», – зазначає у своїй праці «Інформаційне радіомовлення» В.Миронченко [8, с.31].

Список використаної літератури:

1. Амбітні ідеї молоді – поштовх до розвитку справжнього громадського суспільства. URL: <http://fri.net.ua/node/10288>
2. Битянова М. (2003), Журнал «Перше вересня». №13, 14, 17.
3. Даниленко Л. (2007), Менеджмент інновацій у освіті / Управління освітою / К.: Шкільний світ, с. 24-29.
4. Друкер П., Менеджмент в некомерческой организации. Принципы и практика, Москва-Санкт-Петербург-Киев, 2007, 295 с.

© Тарас Ткачук,

кандидат юридичних наук, доцент,

заступник завідувача кафедри

Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки

Національної академії Служби безпеки України

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Інформаційна безпека держави є похідними від поняття «національна безпека». Таким чином, з'ясовуючи сутність інформаційної безпеки, передусім слід визначитись зі змістом категорії «національна безпека».

Термін «національна безпека» вперше був використаний президентом США Т. Рузвельтом в 1904 році як синонім поняття «оборона». Проте в наш час цей термін вже визначається не тільки як оборона, а й як здатність до створення відповідних загроз.

З урахуванням того, що пріоритетність того або іншого виду національної безпеки визначається об'єктивними факторами: ступенем потреби людей, соціальних груп, суспільства, держав, світового співтовариства у безпеці для збереження й розвитку себе, а також життєво важливих об'єктів і цінностей (природних і соціальних); зростаючою уразливістю людей і життєво важливих об'єктів і цінностей (природних і соціальних) без зосередження зусиль на зміцненні безпеки; наявністю широкого кола надзвичайних небезпек, яким повинна протистояти система безпеки, – інформаційна безпека закономірно виходить на перший план у системі національної безпеки. Як зазначає з цього приводу М. Присяжнюк, лише та держава може розраховувати на лідерство в економічній, військово-політичній та інших сферах, мати стратегічну і тактичну перевагу, гнучкіше регулювати економічні витрати на розвиток озброєнь і військової техніки, підтримувати перевагу з ряду передових технологій, яка має перевагу в засобах інформації та інформаційної боротьби [1, с. 43]. Таким чином, зміст категорії

«інформаційна безпека», як і «національна безпека» в цілому, доцільно розглядати з точки зору функціонально-діяльнісного підходу, визначаючи її передусім як процес, а не «стан захищеності».

Не вдаючись до глибокого аналізу сучасних підходів до розуміння суті інформаційної безпеки держави, відмітимо, що з-поміж існуючих концептуальних підходів до трактування інформаційної безпеки, а саме статичного (безпека як стан захищеності інформаційного середовища/інформації, система гарантій тощо), діяльнісного (безпека як процес її забезпечення, здатність держави ефективно захистити національні інтереси і цінності) та комплексного (безпека як стан і процес) найбільш прийнятним, зважаючи на практику забезпечення інформаційної безпеки держави в наш час, є діяльнісний. З позицій цього підходу інформаційну безпеку держави доцільно розглядати як *постійний процес діяльності компетентних органів, направлений на попередження, протидію загрозам інформаційній сфері, а також застосування активних заходів інформаційного впливу та сукупність умов такої діяльності, які реалізуються й здатні контролюватися тривалий час*. У даному підході за основу взятий принцип, відповідно до якого основною метою забезпечення інформаційної безпеки є створення безпечного інформаційного середовища. А для цього захищати національні інтереси і цінності на базі виявлення загроз і намірів супротивника замало. Даний підхід передбачає також і протидію та активні контрзаходи в процесі забезпечення інформаційної безпеки держави. Таке визначення базується на комплексному функціональному визначенні національної безпеки та врахуванні особливостей інформаційної сфери, а також акцентує увагу не лише на пасивній (протидія інформаційним загрозам), але й на активній складовій (створення інформаційних загроз) інформаційної безпеки. Оскільки під дією інформаційних впливів може цілеспрямовано змінюватися світогляд та мораль як окремих осіб, так і суспільства в цілому, нав'язуватися чужі інтереси, мотиви, спосіб життя, на перший план впливає аналіз сутності та форм проявів сучасних методів прихованого агресивного впливу, вияву дій, що мають цілеспрямований агресивний характер і які суперечать інтересам національної безпеки, вироблення механізмів протидії їм у всіх напрямках, інформаційна безпека держави включає в себе не тільки захист, а й вміння та здатність створювати інформаційні загрози противнику. Останнє є особливо актуальним

у світлі завдань, визначених Стратегією національної безпеки, щодо протидії інформаційній війні, яка ведеться проти України.

Оскільки під дією інформаційних впливів може цілеспрямовано змінюватися світогляд та мораль як окремих осіб, так і суспільства в цілому, нав'язуватися чужі інтереси, мотиви, спосіб життя, на перший план впливає аналіз сутності та форм проявів сучасних методів прихованого агресивного впливу, вияву дій, що мають цілеспрямований агресивний характер і які суперечать інтересам національної безпеки, вироблення механізмів протидії їм у всіх напрямках. Запропоноване визначення базується на комплексному функціональному визначенні національної безпеки та врахуванні особливостей інформаційної сфери, а також акцентує увагу не лише на пасивній (протидія інформаційним загрозам) [2, с. 15-16], але й на активній складовій (створення інформаційних загроз) інформаційної безпеки. Останнє є особливо актуальним у світлі завдань, визначених Стратегією національної безпеки, щодо протидії інформаційній війні, що ведеться проти України [3].

Слід погодитись з О. Левіним, який вважає, що визначати інформаційну безпеку через захищеність не зовсім коректно. Вчений переконаний, що, слідуючи загальновідомій тезі «краща оборона – це напад», треба діяти активно, знищувати джерела інформаційної небезпеки. При цьому щодо змісту інформаційної безпеки, доцільно використовувати не поняття «інтереси», а набагато фундаментальніше поняття «цінності». На думку О. Левіна, в цінностях виявляються інтереси суб'єктів суспільних відносин, зіткнення яких породжують погрози [4, с. 34].

Інформаційна безпека держави це завжди сутнісно діалектичне поняття, так як безпека може існувати лише в контексті небезпеки, постійних загроз, постійного процесу виявлення цих загроз, їх локалізації, зменшення негативного впливу, прогнозу на майбутнє. А тому, вірним є твердження А. Нашинець-Наумової, що інформаційна безпека здатна до розвитку і саморозвитку, тому будь-яке наукове знання про неї набуває актуального значення. Інформаційну безпеку України можна інтерпретувати як сукупність життєво важливих умов функціонування суб'єктів (особи, суспільства, держави) в інформаційній сфері та суб'єктивних (правових, політичних, інформаційних, наукових, оперативно-розшукових) можливостей їх усвідомлення й контролю [5, с. 4, 10].

По при таке її основне і найбільш поширене розуміння, «інформаційна безпека» (зокрема, і як об'єкт права) є неоднозначним. На це є дві основні причини. По-перше, фундаментальні закономірності розвитку матерії залишаються досі недостатньо дослідженими, що спонукає фахівців використовувати термін «інформація» для опису маловивчених і часто непорівнюваних явищ, пов'язаних з об'єктами матеріального світу, зокрема, із системами живої та неживої природи. По-друге, величезні потенційні можливості кібернетики, яка створила передумови для виникнення уявлень про самоорганізовані системи як єдину форму існування матерії, наразі ввійшли в суперечність з обмеженими операційними можливостями поняття «інформація» К. Шеннона [6], за допомогою якого досі намагаються розкрити гносеологію, генезис та онтологію цих систем. По суті, ця суперечність насправді була закладена ще Н. Вінером [7], який у своїх роботах терміном «інформація» позначав «робоче тіло», за допомогою котрого забезпечується управління. Однак цей термін позначає дещо інші явища. Ми яскраво бачимо, що основні підходи та концепції до розуміння основних сутностей інформаційної безпеки держави проходять етап від діалектичного пізнання до синергетичного їх розуміння.

Концепція інформаційної безпеки України, яка офіційно представлена на рівні законодавчих актів, акцентує на ключовій її функції у забезпеченні першорядних інтересів нашої держави, так як виключно інформаційне середовище слугує каналом реалізації загроз національній безпеці у всіх сферах діяльності держави. Вирішення проблем інформаційної безпеки є актуальним завданням для сучасного суспільства в контексті забезпечення національної безпеки держави. Визначення місця інформаційної безпеки в системі чинників національної безпеки держави, дослідження її основних завдань і напрямів функціонування є важливим етапом вироблення її ефективної стратегії.

Список використаної літератури:

1. Присяжнюк М.М. Інформаційна безпека України в сучасних умовах / М Присяжнюк, Я. Белошевич// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2013. – Вип. 30. – С. 41-48

2. Довгань О.Д. Правові засади формування і розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки України / О.Довгань // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2015, № 3 (19). – С. 12-17

3. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 – 28.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

4. Левин А.А. Приоритетные направления деятельности государства по обеспечению информационной безопасности Российской Федерации : дис.... канд. попит, наук : спец. 20.01.02 / А.А. Левин. – М., 2004. – 232 с.

5. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія / А.Ю. Нашинець-Наумова. – Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 168 с.

6. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. – М. : ИЛ, 1963. – 830 с.

7. Норберт Винер. Кибернетика или управление и связь в животном и машине. – М.: Советское радио, 1968. – 325 с.

© **Сергій Кардаш,**

викладач кафедри політології та національної безпеки

Національного університету «Острозька академія»

«ВІДТІК» СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ЗА КОРДОН ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Закон України «Про основи національної безпеки України» серед основних сфер забезпечення національної безпеки виділяє соціальну політику, а серед основних загроз національним інтересам – відплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України. [1] Незважаючи на законодавчу констатацію, проблема відтоку кваліфікованої робочої сили (серцевини середнього класу) і на далі залишається однією з ключових проблем української модернізації. Поки ситуація не набрала масштабів катастрофи необхідно визначитися із комплексом превентивних заходів, які розроблятимуться на основі розуміння масштабів міграції, причин відтоку середнього класу та наслідків цього процесу. Саме цим трьом важливим складовим буде присвячена ця публікація.

Відтік середнього класу: кількісна сторона проблеми

Першою проблемою, з якою стикаються дослідники процесів міграції є складність точного підрахунку кількості мігрантів. Для України ця проблема є особливо актуальною, бо останній перепис населення відбувся ще в 2001 році. Тому доводиться користуватися даними деяких вибіркового досліджень, які мають свої обмеження.

Одне з найбільш об'ємних досліджень зовнішньої міграції проводить державна служба статистики України. Зокрема, на 2017 р. Україну у пошуках роботи покинуло 1,3 млн. осіб [2, с. 4], з яких майже 40% мігрувало у Польщу, 26% у Росію, 11 % у Італію, 9% у Чехію [2, с. 5]. Освітній рівень мігрантів виглядав таким чином: з повною вищою освітою – 16 % мігрантів, з базовою або неповною вищою – 17%, з професійно-технічною – 34% [2, с. 7]. Як бачимо, фактично 67% трудових мігрантів за рівнем освіти можна віднести до кваліфікованих працівників. Проте, лише третина із числа трудових мігрантів працевлаштовувалася за своєю спеціалізацією,

яку вони отримали в Україні. Третина працювала в іншій сфері, ніж потребувала кваліфікація, на роботі, що не потребувала кваліфікації працевлаштовувалися близько 35% українців [2, с. 17].

На цю проблему потрібно звертати увагу, адже втрачаючи кваліфікаційні навички таким працівникам буде тяжче працевлаштуватися колись в Україні. Натомість держава буде змушена витратити кошти на перекваліфікацію такого працівника, або він поповнить лави безробітних, чи ще гірше – втратить надію знайти роботу відповідну своїй кваліфікації в Україні.

Важливими для нашого дослідження є також виявлення професійного профілю мігрантів, які формують серцевину середнього класу. Зокрема, професіонали, фахівці, технічні службовці складають 9% трудових мігрантів; працівники сфери торгівлі та послуг – 14%; кваліфіковані робітники з інструментом – 26%; робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 7% [2, с. 15].

У контексті практичних спроб вирішення проблеми зовнішньої трудової міграції українців, цікавими можуть виявитися дані щодо розміру середнього місячного заробітку. Так, до 250 дол. США отримують 11% українців, 251-500 – 27%, 501-1000 – 49%, 1001-2000 – 9%, понад 2000 дол. США – 4% [2, с. 18]. Отже, логічними виглядають заяви багатьох українських представників великого та середнього бізнесу про встановлення середньої заробітної плати на рівні 500 дол. США (приблизно 13 тис. грн.), що може дозволити зберегти майже половину трудових мігрантів. Поки що українська середня заробітна плата становить 8480 грн., лише у м. Київ середня зарплата відповідає можливим запитам – 13150 грн. [3]

Окремим сегментом кількісної оцінки зовнішньої міграції прийнято вважати оцінку міграційних настроїв населення. Зазвичай, бажання особи емігрувати свідчить про те, що в країні, де така особа проживає незадовільні умови для забезпечення якості життя для себе і своєї сім'ї (що може включати незадовільну якість освіти, медицини, інфраструктури тощо), відсутність достойної роботи. За різними соціологічними опитуваннями 35% респондентів мають бажання емігрувати і будуть шукати різних можливостей це зробити, серед молоді 18–35 років – 54% [4].

Наступною складовою частиною цього дослідження є виявлення основних причин, що спонукають українців шукати роботу за

межами України. Без об'єктивного погляду на причини міграції не можливо впровадити в життя жодні превентивні чи реабілітаційні заходи вирішення проблеми трудової міграції. Отже, самі громадяни вважають, що основною причиною вимушеної міграції є низький рівень заробітної плати (85% опитаних), 8% – відсутність в Україні підходящої роботи, що відповідає здобутій кваліфікації; несприятливі умови праці в Україні – 4%, бажання жити за кордоном – 2%, бажання підвищити рівень кваліфікації за кордоном, зробити кар'єру – 0,4% [2, с. 20].

До можливих причин трудової еміграції також варто зарахувати структурні та економічні проблеми України, такі як військова агресія Росії, глибока і тривала економічна криза, падіння рівня життя домогосподарств. Війна з Росією, анексія Криму зумовлюють поступове переорієнтування зовнішньої міграції до Європи (особливо Польщі). І темпи майбутньої міграції можуть тільки рости. За оцінками Польського союзу підприємців та роботодавців, для збереження поточних темпів зростання польська економіка потребуватиме ще 5 млн. робітників у наступні 20 років, українців серед яких може виявитися лівова частка. [5]

Коротко та довгострокові наслідки міграції: хто виграє, хто програє?

Серед експертного середовища немає однозначного погляду на питання наслідків еміграції. В загальному можна виділити короткострокові та довгострокові наслідки зовнішньої трудової міграції.

До короткострокових наслідків варто віднести:

1) трудові мігранти зменшують напругу на ринку робочої сили (станом на кінець 2017 року в Україні офіційно отримали статус безробітних 1,78 млн. осіб [6]);

2) зароблені під час трудової міграції кошти спрямовуються в українську економіку, підтримують фінансову спроможність домогосподарств. На основі оновленої методики Національний банк перерахував кварталні та річні обсяги приватних переказів за останні три роки. Як наслідок, їх оцінки збільшено: у 2015 році –7,0 млрд дол. США, у 2016 році –7,5 млрд дол. США, у 2017 році –9,3 млрд дол. США. Згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, проведеного Міжнародною організацією з міграції у 2014-2015 р., перекази мігрантів в Україну становлять майже по-

ловину бюджету домогосподарств, які мають у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60% бюджету тих, члени яких практикують короткострокову трудову міграцію [7, с. 18].

До довгострокових наслідків варто віднести:

1) в Україні стає менше населення працездатного віку, втрачається освічена молодь та кваліфіковані спеціалісти. Особливо ця проблема може загостритися у разі коли тимчасова трудова міграція змінюється на постійну;

2) міграція може змінювати соціальне обличчя суспільства внаслідок виникнення такого прошарку як «міграційна еліта», коли в результаті грошових переказів із-за кордону представники емігрантських домогосподарств є більш матеріально забезпеченими (мають вищу купівельну спроможність, використовують кращі товари та отримують якісніші послуги) порівняно із членами домогосподарств, які не отримують таких переказів;

3) міграція та інші явища, пов'язані з нею, створюють ризик виникнення пасивного, невірничого суспільства, яке стає все більше залежним від грошових переказів [8, с. 156];

4) не офіційна працевлаштованість за кордоном підвищує соціальну незахищеність працівника, зумовлює важкі умови праці, виконання низько кваліфікованої роботи.

Отже, статистично приблизно 8% осіб працездатного віку (15-70 років) працювали за кордоном станом на кінець 2016 року. Основну частину мігрантів формують українці з кращою кваліфікацією, які б могли в Україні активно долучатися до економічного підйому держави. Можливе підвищення заробітної плати роботодавцями (чи то приватними чи державою) можливе у короткостроковій перспективі частково вирішити проблеми із зовнішньою міграцією представників середнього класу.

Проте, в загальному, враховуючи соціально-економічну ситуацію, привабливість України порівняно з іншими державами, які приймають мігрантів, невисока. Водночас загальна міграційна криза у державах Європейського Союзу (особливо тих, що межують з Україною), дає підстави стверджувати, що найближчим часом Україна може опинитися перед необхідністю швидко і гнучко реагувати на зростання інтенсивності міграційних потоків. Незважаючи на жорстку конкуренцію за кваліфіковані трудові ресурси на міжнародному ринку праці, в Україні не існує системи залучен-

ня висококваліфікованих фахівців з-за кордону, здатних сприяти інноваційному розвитку національної економіки. Обмеженими є можливості виходу на український ринок праці найбільш підготовленої та інтегрованої частини іноземців, якими є іноземні студенти, що отримали освіту в Україні [9].

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.351) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

2. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження) – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 36 с.

3. Середня заробітна плата по регіонах за місяць у 2018 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/reg_zp_m/reg_zp_m_u.xlsx.

4. Динаміка міграційних настроїв українців [Електронний ресурс] // Соціологічна група «Рейтинг». – 03 жовтня 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeniy_ukraincev.html.

5. Пирожок О. Кадровий голод: як спинити відтік мізків і рук з України [Електронний ресурс] / О. Пирожок, Я. Корнієнко. – 26 березня 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/26/635298/>

6. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2017 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/XLS/bnsmv2017xls_u.zip.

7. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс] // Міжнародна організація з міграції. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

8. Мостова І. О. Зовнішні трудові міграції у довгостроковому соціально-економічному розвитку країн-експортерів / І. О. Мостова. // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – №2 (24). – С. 153–163.

9. Розпорядження Кабінету міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250149647>

© Роман Мартинюк,

кандидат політичних наук, доцент

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету “Острозька академія”

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Характерна риса змішаної республіки – закріплення в основному законі положень про президента як гаранта щодо певних сфер суспільного буття чи конституційних цінностей, зокрема, закріплення його статусу як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності держави.

У конструюванні правового статусу президента важливим є питання про взаємозв'язок його конституційних функцій та повноважень. У теорії конституційного права повноваження органу державної влади розглядаються як нормативні інструменти здійснення його відповідних функцій. Таким чином, повноваження похідні від функцій і конкретизують механізм їх здійснення. Повноваження не можуть змінювати встановлені основним законом функції органу державної влади.

“Розірваність” згаданих елементів правового статусу глави держави суттєво перешкоджає реалізації функціонального потенціалу відповідного інституту, а за сприятливого збігу політичних обставин – також створює загрозу вчинення президентом конституційно не передбачених дій. По суті, відсутність конституційного механізму здійснення визначених основним законом функцій президента через систему його конкретних повноважень є однією з найважливіших причин застосування доктрини “прихованих” президентських повноважень. Очевидно й те, що диспропорція між матеріальними і процесуальними нормами основного закону сама по собі породжує конфліктність конституційно-правових від-

носин [1, с. 140], зокрема тих, що супроводжують реалізацію конституційно-правового статусу президента у його компетенційних взаємозв'язках з іншими вищими органами держави.

Встановлений основним законом системний зв'язок між функціями та повноваженнями президента є ключовим нормативним елементом механізму реалізації його правового статусу. При цьому в структурі правового статусу президента однаково принципове значення мають обидві його складові – як функції, так і повноваження.

Функції президента – найважливіші напрями його діяльності, які відображають саму функціональну природу і призначення цього інституту в державному механізмі. Саме функції органу державної влади з максимальною предметною визначеністю віддзеркалюють його роль у механізмі державно-владного впливу на громадянське суспільство [2, с. 118]. Функції органу державної влади, навіть за відсутності їх безпосереднього конституційного визначення, можуть бути встановлені за змістом його конституційних повноважень [3, с. 85]. Вбачається, однак, що невизначеність будь-якої з функцій президента є деструктивною рисою його правового статусу. Значущість конституційного закріплення функцій президента однаково стосується таких напрямів його діяльності, як гарантування конституційного ладу взагалі чи будь-яких конкретних конституційних цінностей, наприклад, забезпечення єдності державної влади або конституційної законності тощо.

Конституційне визначення відповідних функцій президента безпосередньо санкціонує й обумовлює систему його повноважень. З огляду на положення п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України про те, що Президент України “здійснює ... повноваження, визначені Конституцією України”, принцип верховенства конституції передбачає, що система повноважень Президента України, яка встановлена на конституційному рівні, може бути розширена і вдосконалена лише шляхом унесення змін безпосередньо до Основного Закону і лише в межах змісту конституційних функцій Глави держави. Згаданий розвиток системи повноважень Президента України може відбуватися і під безпосереднім впливом інтерпретації конституційних положень про його функції органом конституційної юрисдикції. Тому конституційна регламентація статусу Президента України повинна вичерпно охоплювати всі його функ-

ції. Останні відіграють роль базисних конституційних положень, на яких будується вся система повноважень Глави держави.

Значущість органічного взаємозв'язку функцій та системи повноважень президента засвідчують і певні особливості конституційно-правової регламентації статусу Президента України: за змістом ст. 102 та ст. 106 Конституції України, які ключові в характеристиці компетенції Президента України, залишається остаточно нез'ясованим питання про те, як згадані статті співвідносять функції та повноваження Глави держави.

У ст. 102 Конституції України функції Президента України сформульовано узагальнено. Реалізуються ці функції через конкретизовані повноваження Глави держави, визначені у ст. 106 Конституції України.

Функції гарантування державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина, визначені у ст. 102 Основного Закону України, можуть мати реальний характер лише за умови адекватного кореспондування їм відповідних повноважень Президента України. Тут доречно запитати: які з повноважень Президента України за змістом ст. 106 Конституції України кореспондують згаданим вище функціям? Чи достатні ці повноваження? Вбачається, що перелік відповідних повноважень Президента України недостатній і в ситуації “співіснування”, тобто в умовах партійного протистояння парламентської більшості і сформованого нею Уряду з одного боку і Президента України з іншого зумовлюватиме функціональну недостатність Глави держави. Функціональна недостатність Президента України – явище, яке було виразною рисою майже всього періоду президентства В. Ющенка, є потенційним “темним боком” невдалої дуалістичної організації виконавчої влади в Україні.

У період чинності первинної редакції Конституції України існувала моноцентрична організація виконавчої влади, яку уособлював Президент України. Реалізацію відповідних функцій Президента України через систему кореспондуючих їм повноважень Кабінету Міністрів України забезпечувала адміністративна підпорядкованість останнього Главі держави, яка перетворювала Президента України на фактичного главу виконавчої влади. Президент України здійснював визначальний вплив на процес форму-

вання Кабінету Міністрів України, володів нічим не обмеженим дискреційним правом припинити повноваження будь-якого члена Уряду, включно Прем'єр-міністра України, мав право скасовувати акти Кабінету Міністрів України. Роль Прем'єр-міністра України в діяльності Уряду зводилася фактично до ролі адміністративного прем'єр-міністра. Однак після поновлення в лютому 2014 р. чинності відповідних положень Конституції України в редакції від 8 грудня 2004 р. набув реального характеру дуалізм виконавчої влади, за якого частину своїх конституційних функцій Президент України може ефективно здійснювати лише за підтримки з боку Кабінету Міністрів України. Водночас наявна дуалістична організація виконавчої влади далека від оптимальної форми. Одна з її деструктивних рис полягає в тому, що “співіснування” супротивних, з погляду їх партійної належності, Президента України і Прем'єр-міністра України зумовлює функціональну недостатність Глави держави. За змістом чинної редакції Основного Закону Президент України може порівняно ефективно виконувати функцію гаранта Конституції України через такі його конституційні повноваження, як промульгація законів Верховної Ради України та право вето, право зупиняти дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності, конституційне подання до Конституційного Суду України з мотивів перевірки відповідності Конституції України актів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, рішень, що виносяться на референдум, міжнародних договорів, що передаються на ратифікацію до Парламенту. Є, проте, й інші функції, які Глава держави реалізує через систему органів виконавчої влади. Це функції гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання прав та свобод людини і громадянина. “Обслуговуючу” роль Кабінету Міністрів України в механізмі реалізації згаданих функцій Президента України підкреслюють конституційні положення про те, що Уряд у своїй діяльності керується, зокрема, актами Президента України (ст. 113 Конституції України) та “забезпечує ... виконання ... актів Президента України” (п. 1 ст. 116 Конституції України). Водночас, попри наявність відповідних конституційних приписів, у ситуації “співіснування” Президент України втрачає необхідні інструменти реалізації свого статусу

гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання прав та свобод людини і громадянина, оскільки зумовлені цим статусом функції не забезпечені належним обсягом власних конституційних повноважень Президента України, насамперед тих, які є елементами системи стримувань і противаг.

Очевидно, що Конституція України мала б значно вищий нормативно-регулятивний потенціал, якщо б закріплювала чіткі механізми реалізації конкретних функцій Президента України через його конкретні повноваження і не перетворювала б питання про суть таких механізмів на предмет теоретико-правових дискусій.

Вбачається, що за умов притаманного змішаній республіці дуалізму виконавчої влади конституційно-правовим засобом забезпечення статусу президента як гаранта державного суверенітету і територіальної цілісності держави повинно бути його право головувати на засіданнях уряду з питань зовнішньополітичної діяльності, оборони і безпеки держави та скріплювати своїм підписом урядові акти, що приймаються на цих засіданнях. Менш вдалим засобом забезпечення статусу президента як гаранта державного суверенітету і територіальної цілісності держави варто вважати його право скасовувати відповідні акти уряду.

Список використаної літератури:

1. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні / А. Єзеров. – Одеса: Юридична література, 2008. – 240 с.
2. Любченко П. Удосконалення форми правління в Україні в умовах розвитку громадянського суспільства / П. Любченко // Право України. – 2014. – № 8. – С. 117-125.
3. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 року) / В. Шаповал // Право України. – 2016. – № 4. – С. 72-88.

© Андрій Благодарний,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Національної академії Служби безпеки України

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сфера охорони правопорядку є надзвичайно динамічною, комплексною, вона потребує постійного вдосконалення, взаємодії правоохоронних структур, можлива тільки при належному інформаційному забезпеченні [1, с. 282]. Розглядаючи проблеми інформаційного забезпечення діяльності органів державної влади, слід зазначити, що інформація на письмові запити посадових осіб правоохоронних органів не завжди надається належним чином. Однією з основних причин такої ситуації є вади вітчизняного інформаційного законодавства.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [2].

Стосовно права фізичних осіб на одержання інформації слід зазначити, що основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про інформацію», але існують і галузеві закони, що регламентують порядок поширення певної інформації, наприклад, Закон України «Про доступ до публічної інформації», Кодекс цивільного захисту України. Щодо практичної реалізації права громадян України на одержання інформації зауважимо, що доволі часто посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування відмовляють у наданні інформації, наголошуючи, що це інформація з обмеженим доступом, використовуючи такі грифи обмеження доступу до інформації, як «опублікуванню не

підлягає», «не для друку», «для службового користування» [3, с. 11]. Варто погодитись з думкою правозахисників, які зазначають, що при втіленні технології відкритості влади в Україні необхідно враховувати пасивність нашого суспільства: там, де в західних країнах достатньо традицій, нам потрібні формальні процедури та механізми [4, с. 5].

Із правом громадян на інформацію тісно пов'язане їх право на звернення, яке регламентоване Законом України «Про звернення громадян» та іншими нормативно-правовими актами.

Щодо порядку одержання інформації юридичними особами, слід зазначити, що Закон України «Про інформацію» містить певні положення щодо одержання інформації зазначеними суб'єктами, однак ці положення мають багато в чому декларативний характер і переважно розраховані на реалізацію прав громадян, а не юридичних осіб [5, с. 39]. У чинному законодавстві не передбачено спільного механізму отримання інформації різними органами державної влади. Так, І. Сопілко зазначає, що законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти містять безліч термінів та конструкцій для формулювання можливостей органів державної влади отримувати інформацію: «отримання відомостей», «одержання інформації», «вилучення документів», «зняття копій» тощо. При цьому не уніфікованими залишаються процедури отримання інформації, у багатьох випадках не передбачається обов'язок власника чи володільця інформації надавати її на законну вимогу органу державної влади, фактично малоефективною залишається юридична відповідальність за ненадання інформації [6, с. 73].

На нашу думку, недосконалість вітчизняного законодавства, що регламентує надання інформації правоохоронним органам, можна пояснити декількома причинами.

По-перше, слід зазначити, що інформаційне право України є відносно молодою галуззю права, і термінологічний апарат ще належним чином не визначений. В. Гурковський, аналізуючи питання інформаційної безпеки, зазначає, що у цій сфері «деякі категорії взагалі не мають чіткого визначення змісту, що призводить до їх неоднозначного трактування на практиці. Наприклад, інформація, таємна інформація, таємниця, документ і документована інформація» [7, с. 177]. У науковій літературі дискутуються не тільки питання режиму деяких видів інформації, а навіть їх назви.

По-друге, чинний порядок отримання інформації посадовими особами різних правоохоронних органів, на нашу думку, є недостатньо уніфікованим. У деяких випадках вказується сфера інформації; у деяких – посадова особа, яка має подавати інформаційний запит; іноді – обставини, при яких має надаватись інформація; іноді – мета, з якою надається інформація; іноді – що інформація має надаватись безкоштовно. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» Службі безпеки України, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків надається право: одержувати **на письмовий запит керівника відповідного органу Служби безпеки України** (виділено мною – А.М.) від міністерств, державних комітетів, інших відомств, підприємств, установ, організацій, військових частин, громадян та їх об'єднань дані і відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватись з цією метою службовою документацією і звітністю [8]. Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» прокурор, **здійснюючи нагляд** (виділено мною – А.М.) за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, має право: знайомитися з матеріалами, отримувати їх копії; вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо допущених порушень; знайомитися з матеріалами виконавчого провадження щодо виконання судових рішень у кримінальних справах, робити з них виписки, знімати копії [9]. Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський може опитати особу, **якщо існує достатньо підстав вважати, що вона володіє інформацією** (виділено мною – А.М.), необхідною для виконання поліцейських повноважень [10].

Ще однією причиною недосконалості правового регулювання питань надання інформації посадовими особами правоохоронних органів є те, що положення багатьох нормативно-правових актів щодо отримання інформації майже не змінювались з часу прийняття законів про відповідні правоохоронні органи, незважаючи навіть на прийняття Конституції України, Закону України «Про інформацію», а також багатьох інших норм, що регламентують питання інформаційного права, діяльності органів державної влади.

Так, В. Брижко зазначає, що «сучасне інформаційне законодавство має ряд недоліків. Вони зумовлені тією обставиною, що різні закони і підзаконні акти, що регулюють відносини, об'єктом яких є інформація, приймалися в різний час без узгодження понятійного апарату. У юридичній практиці застосовують ряд термінів, які не досить коректні, не викликають відповідну рефлексію або не мають чіткого гносеологічного наповнення. Результатом є термінологічна неузгодженість, різне трактування однакових за назвою і формою понять, помилки омонімії, коли застосовують слова, які позначають різні предмети, що призводить до їх неоднозначного розуміння і застосування на практиці» [11, с. 44].

Вважаємо, що порядок надання інформації правоохоронним органам має бути більш уніфікованим. Слід погодитися з думкою науковців (наприклад, І. Арістової), які у своїх працях пропонують прийняти Закон України «Про право на інформацію», у якому слід закріпити основи інформаційної системи в країні, дати нормативну характеристику інформації та її видів, визначити права й обов'язки суб'єктів інформаційних відносин [12, с. 230]. Прийняття такого закону буде сприяти вдосконаленню процедури надання інформації.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що правове регулювання надання інформації посадовим особам правоохоронних органів має певні недоліки і потребує подальшого вивчення та вдосконалення. Вважаємо за необхідне більш чітко регламентувати механізм надання інформації правоохоронним органам (можливо, шляхом прийняття Закону України «Про право на інформацію»).

Список використаної літератури:

1. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України : монографія / О.М. Бандурка. – Х. : Еспада, 2004. – 779 с.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.
3. Громадяни у пошуках інформації: українські реалії / Упорядники: І. Підлуська, С. Горобчишина. – К.: Агенство “Україна», 2005. – 180 с.
4. Гонцяж Я., Гнидюк Н. Свобода інформації та виконавча гілка влади: Правові норми. Інструкції. Процедури / Я. Гонцяж, Н. Гнидюк – К.: Міленіум, 2002. – 240 с.

5. Благодарний А. Адміністративна відповідальність за порушення права на одержання інформації / А. Благодарний // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 38-43.

6. Сопілко І.М. Правове регулювання відносин щодо отримання органами державної влади України інформації: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07 / І.М. Сопілко – К., 2010. – 198 с.

7. Гурковський В.І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки: дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / В.І. Гурковський В.І. – К., 2004. – 225 с.

8. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

9. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

10. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

11. Брижко В.М. Про узгодженість понять у сфері інформаційного права / В.М. Брижко // Правова інформатика. – 2009. – № 1. – С. 39–45.

12. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / І. В. Арістова / Університет внутрішніх справ / О.М. Бандурка (заг.ред.). – Х. : УВС, 2000. – 368 с.

© **Емілія Дмитренко,**
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри фінансового права ДВНЗ
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів підвищується рівень впливу внутрішніх та зовнішніх ризиків на фінансову систему України. А тому особливої актуальності набуває питання функціонування у державі ефективного механізму забезпечення національної безпеки та фінансової безпеки як її окремого виду з метою збереження й підтримання правового порядку та належної охорони й захисту фінансової системи України. Досягнення цієї мети потребує відповідних змін в організації діяльності для протидії негативному впливу різних чинників на фінансову систему України, в тому числі удосконалення правового регулювання такої діяльності.

Положення змісту глави 3 «Управління державними фінансами: бюджетна політика, внутрішній контроль і зовнішній аудит» розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угоди) дають можливість Україні повною мірою спрямувати зусилля на забезпечення розвитку бюджетної сфери і сфери оподаткування відповідно до міжнародних стандартів та основоположних принципів Європейського Союзу субсидіарності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності. Реалізація зазначених та інших положень Угоди потребує як докорінних змін у формуванні та реалізації бюджетної та податкової політики держави, так і реформування сфери публічної фінансової діяльності.

Важливим напрямом євроінтеграції України і водночас реформування сфери публічної фінансової діяльності є проведення фінансової децентралізації в Україні. Із цією метою необхідно здійснити як на державному, так і на місцевому рівні низку важливих та необхідних заходів у галузі бюджетної політики та оподаткування, визначених у статтях 347 та 351 Угоди. Такі заходи мають бути спрямовані: на розвиток системи середньострокового бюджетного прогнозування (планування); на удосконалення програмно-цілевих підходів у бюджетному процесі й аналізу ефективності та результативності виконання бюджетних програм; на вдосконалення і розвиток податкової системи та податкових органів України, зокрема на забезпечення ефективного збору податків і посилення боротьби з податковим шахрайством, а також ухиленням від сплати податків [1, с. 44].

Серед проблемних питань імплементації цих та інших положень Угоди у процесі проведення в Україні фінансової децентралізації – дотримання балансу фінансових інтересів усіх учасників публічної фінансової діяльності: держави, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб. Важливість цього питання обумовлена тим, що фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування за змістом та сутністю є публічною, а тому дії її учасників насамперед спрямовуються на задоволення публічних інтересів – державних, суспільних, територіальних.

Держава через державні органи та органи місцевого самоврядування реалізує повноваження щодо формування фінансових ресурсів та їх надходження до публічних фондів. Шляхом розподілу та використання цих коштів через публічні фонди держава за рахунок таких коштів має можливість значною мірою задовольнити фінансові інтереси власні та органів місцевого самоврядування, а також інтереси та потреби юридичних і фізичних осіб, зокрема щодо освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо.

Із урахуванням зазначеного цілком очевидним є те, що кошти публічних фондів постають складовою механізму соціального партнерства, адже завдяки процесам, що відбуваються під час публічної фінансової діяльності, досягається баланс фінансових інтересів як держави, так і територіальних громад, юридичних та фізичних осіб.

Наслідком дотримання такого балансу, безумовно, є захист фінансових інтересів держави та місцевого самоврядування, гарантування права територіальних громад, юридичних та фізичних осіб на справедливий і неупереджений розподіл фінансових ресурсів між ними, а, отже, забезпечення фінансової безпеки держави. Саме це, на наш погляд, і є сутністю бюджетної децентралізації поряд із підвищенням рівня фінансової самодостатності й фінансової самостійності регіонів, а також оптимальним перерозподілом повноважень і бюджетних коштів між центральними та місцевими органами влади і місцевого самоврядування.

І, навпаки, ігнорування чи недотримання цього балансу може спричинити такі негативні чинники, як невиконання державою, органами місцевого самоврядування своїх завдань та функцій, так і, відповідно, незабезпечення фінансових інтересів юридичних та фізичних осіб.

З огляду на викладене, важливим напрямом забезпечення фінансової безпеки держави у контексті євроінтеграції України є реформування сфери публічної фінансової діяльності, зокрема удосконалення фінансового законодавства. Так, необхідно суттєво змінити механізм формування місцевих бюджетів, а, відповідно, і механізм фінансування функцій органів місцевого самоврядування під час бюджетної децентралізації. Зазначене обумовлює потребу нормативно закріпити зміни у повноваженнях місцевих органів, насамперед щодо їх самостійності при прийнятті рішень із формування та використання бюджетних коштів. Також варто переглянути й прийняти оновлений перелік власних та делегованих повноважень і, відповідно, розширити фінансову базу органів місцевого самоврядування (за умови внесення змін до Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [2, с. 161]. Окрім того, необхідно змінити й сам механізм розрахунків обсягу видатків на фінансування сфери освіти, охорони здоров'я, інших сфер, який має базуватися на соціальних стандартах у цих галузях, які до цього часу не розроблені.

Оскільки основним фінансово-правовим засобом забезпечення фінансової безпеки держави виступає публічний фінансовий контроль, то його механізм також потребує удосконалення. Так, незважаючи на внесення останнім часом до законодавства чисель-

них змін, значну кількість проблем у цій сфері й досі не вирішено. А тому з метою підвищення ефективності здійснення публічного фінансового контролю пропонуємо до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» внести зміни, якими передбачити сучасні підходи (з урахуванням європейських стандартів) до проведення контрольних заходів, формування оптимальної системи контролюючих органів та більш активне впровадження незалежного внутрішнього аудиту та громадського фінансового контролю.

Ці та інші заходи із удосконалення фінансового законодавства, на нашу думку, можуть суттєво вплинути на гарантування фінансової безпеки держави, а отже – забезпечити дотримання законності, правопорядку і фінансової дисципліни у процесі здійснення публічної фінансової діяльності та належну правову охорону фінансової системи України в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Список використаної літератури:

1. Дмитренко Е.С. Проблеми імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо бюджетної політики та оподаткування / Е.С. Дмитренко: Збірник статей та тез наукових повідомлень за матеріалами Міжнародної конференції «Угода про асоціацію як інструмент правових реформ в Україні» / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків, 23.10.2017 р.). – Харків: НЮУ, 2017. – С. 42-46.

2. Дмитренко Е. С. Удосконалення фінансового законодавства як чинник ефективного проведення бюджетної децентралізації в Україні / Е.С. Дмитренко: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» / Національний авіаційний університет (м. Київ, 26.02.2016 р.). – Тернопіль: Вектор, 2017. – С. 160-162.

© **Анатолій Гуз,**
доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри,
Національна академія СБ України

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ ДЛЯ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Процес демократичних перетворень вивів нашу країну до інформаційної інфраструктури світової цивілізації. Саме інформаційні технології є сьогодні не лише головним рушієм прогресу людської цивілізації, а й основним джерелом глобальних загроз світовій спільноті

Усвідомлюючи актуальність питання про адекватний контроль національного інформаційного простору та захист найважливішої її складової – інформації з обмеженим доступом, Служба безпеки України як спеціальний уповноважений орган державної влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці повинна вчасно визначати та вирішувати нагальні проблеми у цій галузі.

Початковий етап війни на сході нашої країни (2014 рік) яскраво висвітлив прогалини в усіх сферах національної безпеки, зокрема і щодо захисту інформації з обмеженим доступом. Проблема у цій галузі виявилася широкоплановою – від доставки інформації з обмеженим доступом до військових підрозділів до належної її охорони та збереження кваліфікованими фахівцями в місцях дислокації.

Відтак, стає очевидним, що сфера національної безпеки потребує висококваліфікованого фахівця із організації захисту інформації з обмеженим доступом, а не радянського «секретника». Розроблення та здійснення заходів щодо забезпечення режиму секретності, постійний контроль на підприємствах, установах та організаціях, у тому числі й у сфері національної безпеки, покладається на режимно-секретні органи (підрозділи) (РСО).

У 90-х роках ХХ століття в нашій державі цілеспрямована підготовка фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом не велася. Аналіз стану забезпечення режиму секретності в органах, на підприємствах, в установах та організаціях, свідчить, що переважна більшість працівників (співробітників) РСО не мають належної професійної підготовки.

Національна академія СБ України з 2004 року включилася в підготовку таких фахівців у галузі знань 1601 «Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону», за напрямом підготовки 6.160103 «Організація захисту інформації з обмеженим доступом». В 2008 році здійснено перший випуск бакалаврів, а в 2009 році – магістрів – професіоналів із організації захисту інформації з обмеженим доступом. В 2010 році Національна академія Служби безпеки України ініціювала внесення до Класифікатора професій (ДК 003:2010) нових професійних назв роботи – фахівець із організації захисту інформації з обмеженим доступом, фахівець з режиму секретності (код КП 3439), професіонал із організації захисту інформації з обмеженим доступом (код КП 2149.2) [1]. МОН України затвердив Галузевий стандарт вищої освіти за напрямом підготовки 6.160103 «Організація захисту інформації з обмеженим доступом» (введений у дію наказом МОН України від 02.03.2010 р. №164)[2].

Підготовка фахівця за цією спеціальністю зорієнтована на потреби режимно-секретних органів, а також аналогічних підрозділів органів державного управління (у тому числі правоохоронних) та місцевого самоврядування, підприємств, установ усіх форм власності. Випускники повною мірою задовольняють їхні кадрові потреби, працюючи (проходячи службу) в підрозділах (службах) безпеки, які опікуються захистом інформації з обмеженим доступом.

Професійна підготовка фахівця із захисту інформації ґрунтується на єдиній педагогічній концепції. Вона враховує, з одного боку, найбільш актуальні проблеми сучасної вищої освіти, а з іншого – найперспективніші вітчизняні та світові тенденції її розвитку. Маючи за взірць міжнародні стандарти вищої освіти, Національна академія СБ України вдосконалює навчальний процес, за такими основними напрямками: поєднання навчальної, методичної, наукової та виховної роботи безпосередньо в навчальному процесі; переорієнтування наукової роботи студентів із загальнотеоретичної

тематики на дослідження проблем організації захисту інформації з обмеженим доступом в органах державної влади та управління, на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, розробку відповідних методичних рекомендацій; інтенсифікацію навчального процесу за рахунок посилення самостійної роботи студентів та її відповідного методичного забезпечення та ін.

Водночас, у процесі реформування вищої освіти, і зокрема відомчої 2016 році ми втратили спеціальність «Організація захисту інформації з обмеженим доступом», яка випала із «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [3]. Цього ж року студенти отримали можливість здобувати вищу освіту за 27 галузями знань, які увібрали 115 спеціальностей. Звісно, наш навчальний заклад мусив перебудовуватися. Аби зберегти підготовку фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом для сфери національної безпеки, ми продовжили їх підготовку за спеціальністю 073 «Менеджмент», визначивши спеціалізацію – «Організація захисту інформації з обмеженим доступом». Починаючи з 2016 року, розроблені нові освітньо-професійні програми підготовки бакалаврів та магістрів за цією спеціальністю та спеціалізацією «Організація захисту інформації з обмеженим доступом» в основу яких покладено компетентнісний підхід.

У фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом під час навчання формуються такі професійні компетенції: здатність використовувати сучасні інформаційні технології та засоби комунікацій, необхідні для здійснення управлінського процесу; здатність складати, оформляти документацію та оперувати нею; здатність налагоджувати тривалу співпрацю з установами; орієнтуватись у системі сучасного права; аналізувати, узагальнювати та правильно застосовувати норми права в діяльності підприємства; здатність ефективно використовувати інструментарій і технології сучасного менеджменту в управлінні підприємствами; базові знання про поняття інформації з обмеженим доступом, види інформації з обмеженим доступом, систему захисту інформації з обмеженим доступом; базові знання про складові та функціональні процеси системи захисту інформації з обмеженим доступом й уміння їх використовувати у професійній діяльності; здатність до організації діяльності структурних підрозділів підприємств,

установ, організацій усіх форм власності в інтересах забезпечення конфіденційності, цілісності, доступності інформації з обмеженим доступом, а також здійснення моніторингу такої діяльності та ведення секретного діловодства; здатність аналізувати та прогнозувати різноманітні складові критичних ситуацій на об'єктах інформаційної діяльності, використовувати професійно профільовані знання, уміння й навички щодо аналізу вітчизняного та закордонного досвіду з питань захисту та збереження інформації з обмеженим доступом; розуміння актуальних проблем комплексного забезпечення захисту інформації з обмеженим доступом та здатність до їх розв'язання з використанням аналітичних методів, сучасних інформаційно-технічних засобів і технологій; здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію для розв'язання завдань професійної діяльності; здатність до захисту інформації з обмеженим доступом під час взаємодії (у процесі зовнішньоекономічної, науково-технічної та іншої діяльності) з іноземними установами.

З 2008 до 2018 року в Навчально-науковому інституті інформаційної безпеки підготовлено 1775 фахівців та професіоналів із організації захисту інформації з обмеженим доступом: за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр – 888; за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліст – 315; за освітнім ступенем магістр – 496; перепідготовку пройшли 56 осіб.

Чи достатня така кількість фахівців для сфери національної безпеки? На нашу думку, ні, крім того, чимало випускників не йдуть працювати у підрозділи суб'єктів національної безпеки, а обирають ІТ сферу приватних установ і організацій. А відсутність державного замовлення на таких фахівців не дає змоги визначити потребу в них для сфери національної безпеки.

Для поліпшення підготовки фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом для сфери національної безпеки варто насамперед визначити рівень кадрового забезпечення такими фахівцями в підрозділах її суб'єктів. Доречно повернутися до підготовки фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом у галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», як це було у 2004 до 2016 роках, спеціальності 256 «Національна безпека» за окремими сферами забезпечення і видами діяльності», визначивши в цій спеціальності

ті сферу діяльності – організація захисту інформації з обмеженим доступом.

Щоб підготувати висококваліфікованого фахівця із організації захисту інформації з обмеженим доступом, на наш погляд, необхідно: дотримання єдиної методичної та правової бази; державне замовлення потрібної кількості фахівців та державний моніторинг їх підготовки; швидко адаптувати випускника до умов роботи у сфері організації захисту інформації з обмеженим доступом; привести рівень підготовки фахівця із організації захисту інформації з обмеженим доступом у відповідність до вимог суб'єктів національної безпеки, тих їхніх підрозділів, які займаються організацією та захистом інформації з обмеженим доступом.

Список використаної літератури:

1. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК003:2010.– Київ: Соцінформ, 2010. – С.111, 171.
2. Галузевий стандарт вищої освіти за напрямом підготовки 6.160103 «Організація захисту інформації з обмеженим доступом», освітньо-кваліфікаційна характеристика/ Наказ МОН України від 02.03.2010 р. №164. – К., 2010. – 147 с.; Галузевий стандарт вищої освіти за напрямом підготовки 6.160103 «Організація захисту інформації з обмеженим доступом», освітньо-професійна програма/ Наказ МОН України від 02.03.2010 р. №164. – К., 2010. – 147 с.
3. Постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»//www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2.

© Григорій Капосльоз,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу проблем наукової та
науково-технічної діяльності науково-дослідного управління
проблем розвитку військової освіти та науки
Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ УСПІШНОГО ЗАСВОЄННЯ ЗНАТЬ З ПСИХОЛОГІЇ ТА КОНФЛІКТОЛОГІЇ КУРСАНТАМИ-ПОДАТКІВЦЯМИ

Події в Криму та на Сході нашої держави переконливо засвідчили, що цілісність України значною мірою залежить від людського чинника, особливо в епоху високорозвиненого інформаційного середовища. Навчальним закладам належить особлива роль у забезпеченні високого рівня морального духу і психологічної стійкості особового складу силових міністерств та відомств, зокрема: умовою успішної професійної соціалізації особистості курсантів-податківців є опанування знаннями навчальної дисципліни “Професійна психологія та конфліктологія”.

Необхідність дослідження чинників успішного вивчення навчальної дисципліни “Професійна психологія та конфліктологія” пов’язана з недостатністю дослідження самого явища дидактичної успішності курсантів, а також відсутністю досліджень чинників, що впливають на успішність опанування знаннями психології та конфліктології слухачами та курсантами непрофільних (не психолого-педагогічних) спеціальностей.

Мета виступу: представити результати дослідження особливостей взаємодії компонентів психологічної структури особистості курсантів-податківців під час вивчення навчальної дисципліни “Професійна психологія та конфліктологія” в Університеті державної фіскальної служби України.

Методи, що використані у дослідженні. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження, був використаний комплекс методик.

З метою діагностики розвитку уяви та мислення використано методики:

для визначення рівня уяви, ступеня її гнучкості чи ригідності під час побудови графічного образу – методику “Творча уява”;

для дослідження особливості творчої уяви під час операцій зі словами – методику “Творча уява” (“Три слова”);

для визначення рівня розвитку креативності особистості – “Тест Гілфорда”;

для визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості використано однойменну Методику.

Для визначення мотивації особистості використано Методику діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.

Для виявлення і кількісного оцінювання структури механізмів психологічного захисту особистості використано опитувальник діагностики типологій психологічного захисту Г. Келлермана та Р. Плутчика.

Для визначення успішності вивчення навчальної дисципліни використано метод експертної (шкалованої) оцінки результатів навчання.

Для обрахунку інформаційного масиву використано методи математичної статистики (кореляційний аналіз) у пакеті статистичної обробки даних “SPSSStatistics 17.0”.

Дослідження проводилося шляхом опитування респондентів – курсантів другого курсу факультету податкової міліції Університету державної фіскальної служби України, у листопаді – грудні 2016 року. Вибірка формувалася випадковим чином, – проводилося опитування курсантів, які не були залучені до виконання функціональних обов'язків на момент дослідження.

Розраховані (з дотриманням вимог статистичних методів обробки даних) коефіцієнти кореляції дозволили представити лінійні зв'язки між показниками успішності навчальної діяльності та показниками розвитку уяви і мислення. Детальний аналіз представлених зв'язків дозволяє зробити наступні припущення:

а) успішність вивчення навчальної дисципліни курсантами-податківцями (успішність навчання) має лінійний прямий (позитив-

ний) зв'язок з рівнем розвитку продуктивності творчих графічної та вербальної уяви;

б) функціонування процесів уяви та мислення відбувається в діалектичному взаємозв'язку на рівнях графічних образів та вербальних знаків, із застосуванням індукції, дедукції та комбінування (продукування варіантів використання предмету);

в) ефективність взаємодії (синтезу) уяви та мислення, що проявляється в здатності продукувати нові варіанти графічних образів та зв'язки вербальних знаків, визначає успішність навчання курсантів.

Таким чином встановлено, що розвинута уява як уміння оперувати графічними та вербальними образами є винятково важливою для освоєння навчальної дисципліни офіцером-податківцем: її високий рівень забезпечує високу успішність навчальної діяльності, збагачує когнітивну сферу особистості, наповнюючи позитивними емоціями, конструктивними думками та вольовими діями, розвиваючи професійне мислення та вміння моделювати ситуацію в уяві, передбачати всі можливі шляхи розв'язання оперативнослужбових завдань і вибирати серед них оптимальний.

Окрім того, нами виявлено зв'язки мотивації досягнення з механізмами психологічного захисту особистості, а також останніх з успішністю навчання. Розраховані (з дотриманням вимог статистичних методів обробки даних) коефіцієнти кореляції дозволили представити лінійні зв'язки між показниками. Детальний аналіз представлених на схемі зв'язків дозволяє зробити наступні припущення:

а) прямі, слабкі ($r = 0,25 - 0,4$), значимі ($p < 0,05$) та високо значимі ($p < 0,01$) зв'язки між значеннями мотивації досягнення та значеннями механізмів психологічного захисту (заперечення, раціоналізація, компенсація, проекція, загальна напруженість механізмів психологічного захисту) свідчать про те, що люди з мотивом досягнення успіху мають більш виражені механізми психологічного захисту заперечення, раціоналізація, компенсація, проекція та загальну напруженість механізмів психологічного захисту;

б) обернений, слабкий ($r = -0,3$), значимий ($p < 0,05$) зв'язок між показниками результативності процесу вирішення проблемних питань та навчання (на схемі позначені квадратом) та механізмом психологічного захисту “заперечення”, обернений, слабкий

($r = -0,2$), значимий ($p < 0,05$) зв'язок між показниками результативності процесу вирішення проблемних питань та навчання (на схемі позначені квадратом) та механізмом психологічного захисту “проекція” свідчать про те що люди з високим рівнем мотивації досягнення успіху та проявом психологічних механізмів “заперечення” та “проекція” менш успішні у вирішенні проблемних завдань. І основною причиною є не стільки високий рівень мотивації успіху, скільки відмова визнати факт існування неприємностей. Механізм заперечення забезпечує уникнення думок, почуттів, бажань чи потреб реальності, що можуть завдати людині болю, якщо їх визнати. А також приписуванню зовнішньому об'єкту внутрішніх імпульсів та почуттів, неприйнятних в цілому для особистості. Завдяки “Проекції” ці імпульси проникають у свідомість як змінене сприйняття зовнішнього світу та відбувається помилкова інтерпретація реальності;

в) відсутність лінійних зв'язків між показниками результативності навчання (на схемі позначені квадратом) та механізмами психологічного захисту “раціоналізація”, “компенсація” і загальною напруженістю механізмів психологічного захисту підтверджує попередні висновки. А також до певної міри пояснює слабкість лінійних зв'язків, які нами виявлені, так як припускає наявність іншої форми зв'язків.

Таким чином встановлено, що: мотиваційна спрямованість діяльності курсантів пов'язана з рівнем психологічного захисту особистості, а також його механізмами: заперечення, раціоналізація, компенсація та проекція; рівень розвитку мотиваційно-ціннісного компонента впливає на результативність навчання опосередковано, через механізми психологічного захисту: “заперечення” та “проекція”. Опосередкованість зв'язку мотивації та успішності діяльності механізмами психологічного захисту заперечення та проекція, дозволяє припустити, що у курсантів з високим рівнем мотивації досягнення готовність до ризику нижче, а надії на успіх зазвичай скромніші, ніж у курсантів із середнім рівнем мотивації досягнення.

Висновки. У виступі запропоновано новий підхід до вирішення актуальної практичної проблеми “підвищення успішності опанування знаннями психології і конфліктології курсантами непрофільних спеціальностей” та наукового завдання щодо визначення

оптимальних психологічних умов навчання курсантів. Результати експериментального дослідження дозволило зробити висновки.

1. Основними психологічними умовами успішного вивчення дисципліни “Професійна психологія та конфліктологія” є:

формування та підтримання інтересу до змісту навчального матеріалу та процесу навчання достатнього для забезпечення мотивації курсантів щодо вивчення навчальної дисципліни (мотиваційно-цільовий компонент);

– уникнення підсвідомого викривлення сприйняття реального стану речей (емоційно-захисний компонент);

– урахування рівня розвитку уяви та мислення, динаміки їх розвитку у курсантів під час організації навчального процесу (формування змісту, форми та визначення часових меж подачі навчального матеріалу) – змістовно-операційний компонент.

2. Усвідомлення виявлених залежностей та їх використання під час організації та проведення освітнього процесу (навчальних занять, тренінгів) сприятиме більш швидкому розвитку здатності курсантів-податківців використовувати знання психології у практичній діяльності. Запропонована модель цього процесу забезпечує організацію навчального процесу за принципами:

– забезпечення взаємодії мотиваційно-цільової, емоційно-захисної та змістовно-операційної складових (компонент) психологічної структури особистості;

– постановка та вирішення навчальних завдань від простого до складного (питання, задача, ситуація);

3. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Окрім того, отримані закономірності дозволяють припустити, що формування та підтримання мотивації особистості, розвиток уяви та мислення з урахуванням особливостей функціонування механізмів психологічного захисту допоможе активно розвивати здатність курсантів вирішувати проблемні задачі (відповідати на проблемні запитання, розв'язувати проблемні задачі, діяти в проблемних ситуаціях). Перевірка даної гіпотези є напрямом подальших досліджень.

© **Костянтин Корсак,**

доктор філософських наук,
кандидат фізико-математичних наук,
професор, професор кафедри філософії
Чернігівського національного університету імені Тараса Шевченка;

© **Юрій Корсак,**

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук

ПОТЕНЦІАЛ НООІСТОРІЇ ДЛЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДИ

Цими тезами ми хочемо повідомити про початок формування цілком нової сфери знань – *нооісторії*. Так ми пропонуємо назвати наймолодше з усіх *вчення про минуле, що спирається на досягнення багатьох точних наук, зокрема, на інструментальні ізотопні датування археологічних знахідок з дешифруванням генетичних та інших молекулярних даних.*

Можливо, що уперше цей термін набув в Україні офіційного статусу завдяки отриманому нами Свідомству на реєстрацію авторського права на твір «Нооглосарій (нооенциклопедія)». №55840. 30.07.2014 р. [4], але там він загубився серед яскравіших понять – «*ноотехнології*» (екобезпечні виробництва, які урятують людство від загибелі), «*ноорозвиток*» (а не «сталий розвиток»), *нооосуспільство, ноопедагогіка* та інших. Концентруючись на нооісторії, обмежимося новими фактами для побудови «Української національної ідеї XXI ст.» – основи духовної стійкості та гарантії успішності прогресу ([3] та ін.).

Нагадаємо, що навіть на зламі сторіч точні датування були винятковим явищем, а генетичні аналізи з мрії стали дійсністю вже у XXI ст., коли набули загальної доступності результати міжнародного проекту «Геном-2000» з повного дешифрування ДНК. У да-

ний момент кількість вимірів вимірюється сотнями, а тому можна будувати правдиву історію українців. Нижче – тільки факти.

1. Останні нооісторичні досягнення дали нам змогу побудувати карту на рис.1, в основі якої мал. 10.2 про поширення землеробства з книги Дж.Даймонда 2005 р. [1]. Важливим археологічним відкриттям 2017 р. стало розчищення на сході Туреччини (Гьобеклі-Тепе) кількох кільцевих астрогеодезичних споруд, подібних до Стоунхенджа. Точні датування засвідчили – їх вік понад 13 000 років, а середня лінія чотирьох різьблених плоских стовпів вказувала на Сіріус, навколо якого у ті часи оберталась небесна сфера. Тоді ще не було постійних селищ, тому пояснимо цю будову ідеями єдності тих багатьох сотень наших можливих пращурів, які приходили туди для збору врожаїв великих полів диких злаків. Відомо, що саме там виникло землеробство і вирощування овець і кіз. Ми доповнили Дж. Даймонда вказівкою на ймовірне положення (пунктир) берегів Егейського і прото-Чорного морів до утворення двох проток, зон видобутку руд міді (значок Cu), Трипілля-1 і великої економічної зони з глибоким поділом праці, яку ми пропонуємо назвати «Велике Трипілля».

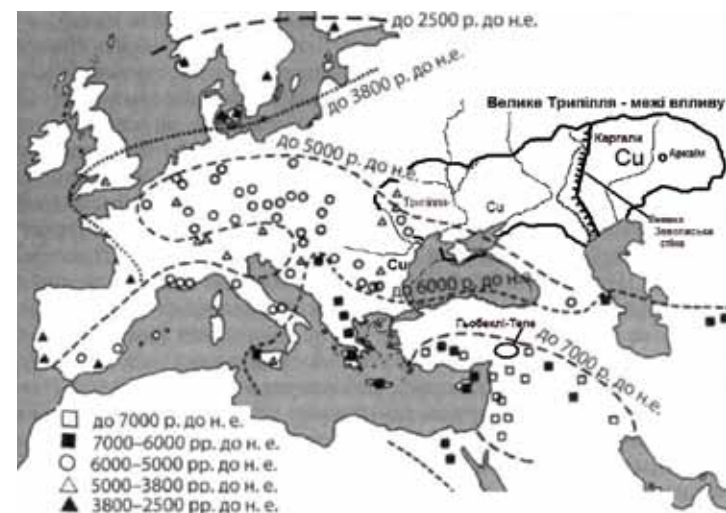

Рис. 1. Нооісторичні дані про поширення рослинництва [1, с. 177], а також приблизні контури Великого Трипілля

2. Наші *землероби-пращури* разом з насінням зернових, вівцями і козами пішки перетнули сухий Босфор і спершу поселилися у дельті Дунаю-Дністра-Дніпра, яка за новими даними 7150 років тому назад була дуже повільно окупована солоною водою, що прибувала через вузький Босфор. Потопу не було, але (за нашими підрахунками) пращури змушені були щодоби рухатися у бік Одеси на 50-80-100 метрів. Очевидно, що вони мали човни, могли використати плоту, тому поступово вийшли на новий суходіл до тамтешніх височин.

3. На новому місці розселення на узліссях багатих на дичину, горіхи й інші ресурси лісів присадкуваті землероби побачили мисливців-аріїв, які ще 40 000 років тому покинули Великий Алтай і по листопадних лісах пішли на Захід. Неперетинання екологічних ніш хліборобів і міцних аріїв стало основою справжнього земного раю, яке ми пропонуємо назвати не «Кукутені», а «*Трипілля-1*». З масою позитивних емоцій, яскраво відображених у скульптурі та усій прикладній культурі, йшло злиття генів і утворення нового народу – *трипільців*. Від аріїв трипільці-чоловіки отримали знамениту гаплогрупу R1a і разом з нею – підвищену фізичну силу, життєву активність і схильність не тільки до обробки землі, а й до інноваційно-пошукової діяльності.

4. Науковці виявили, що з багатьох десятків спроб одомашнити коней єдиною успішною виявилася «трипільська» у степах України ([1] та ін.). Це ми пояснюємо фізичною досконалістю аріїв і відсутністю у них страху перед потужними і м'язистими кінями, законами етології і особливостями соціуму молодого нації (на жаль, детальні пояснення вимагають окремої статті). Наші пращури спокусили коней надійним нічним захистом від нападу зграй вовків, а самі отримали швидких і слухняних помічників у денний час, потужні біологічні двигуни, які змінили війни, транспорт і навіть стиль життя на багато тисяч років – аж до масового використання двигунів внутрішнього згорання.

5. Найстаріші у світі колеса знайдені не на Близькому Сході, а в місці одомашнення коня. На наше переконання, спостерігаючи передосінні переміщення пригрунтових частин степових рослин, які зазвичай називають «перекотиполе», трипільці винайшли з'єднані віссю два ажурних колеса і створили дуже ефективний і зручний для степових умов гужовий транспорт.

6. На його основі безперервно шукали найвищу тогочасну цінність – мідні руди. Цим займалися активні чоловіки з гаплогрупою R1a1a. Наші пращури спершу виявили лише невеликі родовища мідних руд на Луганщині та інших місцях, але ось біля Уралу їм дуже пощастило – неподалік від сучасного Оренбурга вони знайшли колосальні запаси мідних руд. Від межі (приблизно) 3500 року до н.е. та упродовж двох тисячоліть сотні (тисячі?) чоловіків майже безперервно виколупували ці красиві камені (малахіт і азурит) з тисяч шахт на мілкому (6-9 м.) і пласкому родовищі Каргали. Російські та інші вчені досить детально досліджували ці копальні і довели значний обсяг видобутку і торгівлю рудами на значні відстані. Терени поширення продуктів металургії значно перевищували 1 млн. км². Це й дає нам наукові підстави запропонувати читачам словосполучення «*Велике Трипілля (ВТ)*» (рис. 1).

7. Перевага великотрипільців у багатьох технологіях була значною, тому з усіх місць до них прибували посланці (купці/розвідники) й пізніше поширювали головні терміни від Атлантики аж до пустель Китаю. Гінці від далеких земель за час руху додому забували потрібні слова дужче, як ті, хто добирався додому за тиждень-другий. Ми помітили це явище, аналізуючи звучання слова «береза» в різних індоєвропейських народів (у білорусів – «бяр-роза», поляків – «бжеза», німців – «бірке», французів – «було»). Спільні для всіх подібних мов слова практично не містять дієслів, з чого ми й зробили висновок (січень, 2017 р.), що зі степів і лісостепів Великого Трипілля поширювалася зовсім не гіпотетична *праіндоєвропейська мова*, а «*хмара megie (cloud tags)*». Лінгвісти за 250 років так і не здогадалися, що спільність майже 400 мов і культура всього індоєвропейського простору зумовлена запозиченням тегів – і друзями, і ворогами. Випадків переміщення самих носіїв було не так уже й багато, а сталося це насамперед під впливом «пилової зими» після колосального за потужністю виверження вулкану Санторін в Егейському морі приблизно в 1550 році до нашої ери. Великотрипільці Заволжя спалили свої поселення і рушили в Індостан та Персію (усім відомий «похід аріїв»), а частина населення західної зони з двох сторін охопила комплекс Карпат і двома потоками перенесла слов'янські гени до сучасних меж в Центральній Європі.

8. Вказані нами й багато інших фактів незаперечно свідчать про те, що центрами інновацій у минулому були не **алювіальні цивілізації** з дельт рік, де й зараз панує старий стиль життя, а ті народи, які сформували **пенепленні цивілізації** на лісостепових просторах, де було дуже багато родовищ – кременю, міді і т.д. Основна частина історії пращурів українців була пенепленною (Анатолія, Трипілля-1, Велике Трипілля), чим ми й пояснюємо аномальну велику кількість відкриттів і досягнень. Через випадковість – вибух Санторіну – лідери світу полишили Вітчизну, втратили пам'ять про свою видатну історію, зазвичай не могли проганяти загарбників (від скіфів і до росіян), підкорялися їм, але зберегли головне – мову, звичаї, рівність статей, порядність, демократизм.

9. Новітні виміри підтвердили припущення першого автора (1972 р.), що формування великоросів стало наслідком дуже швидкого генетичного поєднання вояків з Чернігова і Новгород-Сіверського, які програли збройне суперництво за володіння шляхом «з варяг у греки». Самими ж росіянами виявлено, що слов'янські гени мають західні росіяни, а у Московії домінує поєднання чоловічих генів слов'ян з жіночими генами фінсько-угорського походження ([5] та ін.).

10. Стосовно майбутнього вкажемо, що на межі сторіч перший автор у потоці нанотехнологій зауважив дві екологічно нешкідливі (нанофотокаталізацію і створення біопластиків певними бактеріями), а невдовзі запропонував для них назву «**ноотехнології**». Ми спільно розвинули цю ідею і створили «**Нооглосарій**», що містить понад 70 «термінів з майбутнього» [4]. Людство врятується від загибелі, якщо швидко замінить індустріальні технології мудрими ноотехнологіями (НАНУ не прийняла статтю про це, тому майбутнє стало відомим для сотень тисяч читачів з антипутінського е-альманаху РЕЛГА [3]).

Ми сподіваємося на те, що нооідеї і ноонауки через свою привабливість «завоюють світ», адже молодь уже підхоплює нові терміни. Для свого порятунку людство обов'язково сприйме наші відкриття й станеться друге «одуховлення» людства – цього разу через ноотеги, ноонауки, ноотехнології.

Список використаної літератури:

1. Даймонд Дж. Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 488 с.
2. Корсак К. В. Ноофутурология XXI века: условия спасения популяции Homo Sapiens Sapiens // RELGA. – 2015. – №1 [289] 25.01. (URL: www.relga.ru)
3. Корсак К. В. Основи нової національної ідеї у контексті розвитку вищої освіти України // Вища освіта України. – 2014. – №4. – С. 10-15
4. Корсак К.В., Корсак Ю.К. Свідоцтво на реєстрацію авторського права на твір «Нооглосарій (нооенциклопедія)». №55840. 30.07.2014 р. – К.: Державна служба інтелектуальної власності України, 2014
5. Малярчук Б. Д., Доренко М. В. Структура русского генофонда // Природа. – 2007. – №4. – С. 21-28.

© **Сергій Мороз,**

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної теорії

Хмельницького національного університету;

© **Алла Мейш,**

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної теорії

Хмельницького національного університету

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Державний борг – це сукупність усіх боргових зобов'язань держави перед своїми кредиторами, що виникають внаслідок державного запозичення [1, с. 76].

Державний борг виникає через нестачу в державі коштів, необхідних для виконання її функцій, тому держава змушена мобілізувати додаткові кошти для покриття своїх видатків.

Таким чином причинами появи та зростання державного боргу України є:

- дефіцит Державного бюджету;
- зростання державних видатків без відповідного збільшення державних доходів;
- циклічні спади економіки;
- скорочення податків без відповідного корегування державних витрат;
- збільшення державних видатків напередодні виборів з метою завоювання популярності виборців та збереження влади.
- перевищення темпів зростання державних видатків над темпами зростання державних доходів;
- залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності курсу національної валюти;
- необхідність бюджетного фінансування дефіциту НАК “Нафтогаз України”, що здійснює найбільші обсяги квазіфіскальних

функцій в Україні (обсяг квазіфіскальних видатків протягом 2009-2014 років склав 433 млрд грн).

Державні позики – головне економічно виправдане джерело покриття бюджетних дефіцитів. Залежно від суб'єктів кредитних відносин розрізняють: Внутрішній державний борг – це сукупність зобов'язань держави перед державними структурами та резидентами, тобто громадянами [2, с. 118]. Зовнішній державний борг – це сукупність боргових зобов'язань держави, що виникли в результаті запозичень на зовнішньому ринку перед міжнародними фінансовими організаціями, іншими країнами та нерезидентами [2, с.119].

Науково обґрунтовано, що внутрішній борг, як правило, є більш вигідним і менш небезпечним, ніж зовнішній. Оскільки сплата відсотків за внутрішнім боргом залишається в межах своєї країни, то в умовах помірних відсоткових ставок він не є тягарем для майбутніх поколінь. Можна вважати, що населення різних вікових груп позичає один в одного грошові ресурси. У результаті рівень споживання в країні не зменшується, а відбувається лише перерозподіл доходу. Деякі інші оцінки заслуговують зовнішні позики, які в поточному періоді хоча і збільшують фінансовий потенціал країни – позичальника, у довгостроковій перспективі призводять до прямого зменшення національного доходу боржника та фінансової залежності від інших держав [3, с. 211].

Сучасний етап формування боргових зобов'язань характеризується низкою специфічних особливостей:

- в умовах глобалізації фінансових потоків, здійснення політики необмеженої відкритості щодо іноземних інвестицій певною мірою відбувається нівелювання меж між внутрішнім і зовнішнім боргом;
- дедалі яскравіше унаочнюється посилення взаємозв'язку державних зобов'язань і зобов'язань господарюючих суб'єктів;
- простежується практика перекладання боргових зобов'язань щодо кредитів, залучених під гарантії уряду, з господарюючих суб'єктів на державу.

Станом на 31 березня 2018 року державний борг України становив 1772,85 млрд. грн (86,33% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 66,79 млрд. дол США [4]. Державний зовнішній борг становив 1022,07 млрд. грн (49,77% від

загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 38,51 млрд. дол США [4]. Державний внутрішній борг становив 750,78 млрд. грн (36,56% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 28,28 млрд. дол США [4].

Гарантований державою борг України становив 280,75 млрд. грн (13,67%) або 10,58 млрд. дол США, в тому числі: гарантований зовнішній борг – 267,06 млрд. грн (13,00%) або 10,06 млрд. дол. США; гарантований внутрішній борг – 13,70 млрд. грн (0,67%) або 0,52 млрд. дол США [4].

Аналіз структури боргу в розрізі валют погашення показав, що на 31.03.2018 року обсяг державного і гарантованого державою боргу, номінованого в іноземній валюті становив – 68,3% [4]. Висока частка в загальній структурі боргу питомої ваги зобов'язань, номінованих в іноземній валюті чи прив'язаних до обмінного курсу, сприяє зростанню валютних витрат уряду з обслуговування боргових зобов'язань та посилює загрозу скороченню валютної пропозиції на вітчизняному фінансовому ринку

Наявність державного боргу потребує здійснення щорічних відсоткових платежів, які повинні фінансуватися за рахунок податкових надходжень до державного бюджету. За стрімкого зростання видатків на обслуговування боргу держава повинна або зменшувати видатки на фінансування соціально-економічних програм, або збільшувати свої доходи, що здійснюється, як правило, за рахунок посилення боргового навантаження на населення. Існування значного за розміром державного боргу негативно впливає на можливість економічного зростання країни. Збільшення державного боргу в Україні зумовлюється зростанням бюджетного дефіциту та збільшенням витрат на обслуговування та погашення існуючих боргів країни.

Наявність значного державного боргу підриває економічне зростання і негативно впливає на фінансовий стан країни:

- виплата державного боргу за рахунок збільшення емісії грошей призводить до зростання рівня інфляції та знецінення грошової одиниці;

- при значних обсягах внутрішнього боргу проявляється ефект витіснення приватних інвестицій, внаслідок чого підвищується процентна ставка та скорочується кількість прибуткових інвестиційних проектів;

- виплати за зовнішнім боргу спричиняє відтік ресурсів, що звужує можливості споживання та інвестування в національній економіці;

- значна зовнішня заборгованість змушує національну економіку працювати на експорт, для того щоб виплачувати відсотки боргу і частину боргу за своїми зобов'язаннями.

- зростання зовнішнього боргу ставить країну в несприятливе залежне становище від кредиторів, знижує міжнародний авторитет країни і підриває довіру населення до політики уряду;

- необхідність обслуговування боргу спричиняє до зростання податкових ставок, кількості податків та нових запозичень, як наслідок – зменшення видатків на фінансування соціально-економічних програм, зниження ділової активності в економіці;

- у випадку, великого зовнішнього або внутрішнього державного боргу, країна може бути визнана неплатоспроможною і їй оголошено дефолт.

Необхідними умовами для стійкого економічного зростання та підвищення рівня національної безпеки є посилення дієвості боргової політики держави, що передбачає прийняття комплексних заходів щодо бюджетного коригування та зниження ключових боргових показників до безпечних меж. У напрямку підвищення боргової стійкості такі заходи передбачають:

- формування, затвердження та імплементацію Стратегії управління державним боргом;

- встановлення обмеження запозичень в іноземній валюті на внутрішньому ринку, а також загального рівня зовнішнього боргу не вище 50 % з метою зменшення валютного ризику;

- реагування Уряду на зростання витрат з обслуговування боргу при збільшенні позик з плаваючими ставками;

- розробка механізмів контролю щодо цільового використання фінансових ресурсів, отриманих у рамках державних запозичень;

- розробка форми та порядку представлення статистичної звітності щодо напрямів використання залучених боргових ресурсів у частині фінансування дефіциту бюджету, включаючи квазіфіскальні операції;

- збільшення прямих іноземних інвестицій як альтернативи нарощуванню запозичень шляхом посилення заходів щодо покращення інвестиційного клімату в Україні;

Прискорення темпів реформування фінансової системи та реалізація заходів стосовно вдосконалення державної боргової політики боргової дозволять забезпечити подальше економічне зростання та високий рівень соціальних стандартів життя українців.

Список використаної літератури:

1. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення ; моно- графія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева і О.С. Наєнко; за заг. ред. проф. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
2. Економічна безпека : навч. посіб. / З. С. Варналій та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Варналія З. С. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
3. Економічна безпека [Текст] : підруч. для студ. ВНЗ / [О. Б. Жихор та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). – Київ : УБС НБУ, 2015. – 467 с.
4. Державний та гарантований державою борг України на 31.03.2018 р. [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua

© Віталій Терещук,

кандидат політичних наук, доцент,

докторант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ЕВОЛЮЦІЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ВИМІРУ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ, ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА ІНФОРМАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ

Говорячи про центральні органи виконавчої влади, які мали відношення до проблем захисту інформаційного простору й інформаційної безпеки держави й суспільства, реалізації міжнародної інформаційної політики слід зауважити, що до недавнього часу цей вектор діяльності держави не мав ані пріоритетного, ані системного характеру, що підтверджується як відповідними програмними й доктринальними документами, так і характером завдань та функцій, які покладалися на відповідні профільні інституції.

Фактично першим таким органом стало Міністерство України у справах преси та інформації, утворене 18 листопада 1994 року (див. [1]). У Положенні про Міністерство в описі сфери його діяльності зазначено, що «Міністерство бере участь у виробленні державної політики у сфері ... створення і захисту національного інформаційного простору та забезпечує її реалізацію, ... забезпечує інформаційну безпеку з питань, що належать до його компетенції». Серед основних завдань діяльності цієї інституції були «вивчення масових інформаційних потоків, характеру їх впливу на громадську думку, виявлення потреб різних соціальних груп у розвитку засобів масової інформації», а також «забезпечення функціонування і вдосконалення в межах повноважень Міністерства системи інформаційної безпеки, охорони від розголошення у пресі та інших засобах масової інформації відомостей, що становлять державну таємницю, недопущення розповсюдження через пресу

та ефір матеріалів, що суперечать чинному законодавству». Однак серед функцій цього органу вивчення інформаційних потоків фактично відсутнє, наявними були лише здійснення аналізу матеріалів преси та інших засобів масової інформації після виходу у світ з метою виявлення порушень чинного законодавства; проблематика інформаційної безпеки зведена головно до захисту державних таємниць (див. [2]).

13 листопада 1996 року на базі Міністерства України у справах преси та інформації було створене Міністерство інформації України [3]. Основними завданнями цього органу, серед іншого, були визначення засад інформаційного розвитку держави, а також розвиток національного інформаційного простору. Серед функцій міністерства на першому місці зазначено організування розроблення і здійснення заходів, спрямованих на формування та забезпечення захисту національного інформаційного простору України (див. [4]).

Наступна трансформація відбулася 19 серпня 1999 року, коли замість ліквідованого Міністерства інформації України був утворений Державний комітет інформаційної політики України. Основними завданнями цього органу, серед іншого, був аналіз тенденцій розвитку національного інформаційного простору, та розроблення та здійснення заходів щодо його розвитку і захисту. Відповідно до цих завдань на Комітет поклалися такі функції, як визначення пріоритетних напрямів розвитку національного інформаційного простору, аналіз і прогнозування тенденцій його розвитку, організування досліджень впливу засобів масової інформації на масову свідомість суспільства (див. [5]).

Наступного року Держінформполітики України разом із Державним комітетом телебачення і радіомовлення були об'єднані у Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України (див. [6]). До його основних завдань були, зокрема, віднесені аналіз і прогнозування тенденцій розвитку інформаційного простору України. Якщо порівняти з завданнями органу-попередника, то можна побачити зникнення завдання розроблення та здійснення заходів щодо розвитку і захисту національного інформаційного простору; однак, це завдання було віднесено до функцій Комітету. Серед іншого слід відзначити досить загальну функцію розробки в межах своєї компетенції пропозицій

щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку інформаційної сфери (див. [6]).

У 2003 році, 31 січня, Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України був перейменований у Державний комітет телебачення і радіомовлення України (див. [7]), а 27 серпня того ж року з'явилося Положення пор цей орган. Згідно з ним, основними завданнями Комітету стали, зокрема, такі, як забезпечення розвитку інформаційної сфери, розширення національного інформаційного простору. Щодо функцій, то з їх переліку зник захист інформаційного простору України, натомість з'явилися такі новачки, як вживання разом з іншими органами виконавчої влади заходів щодо інформаційного забезпечення підтримки інноваційних процесів у державі та розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, розширення спектра засобів і вдосконалення методів оприлюднення у мережі Інтернет об'єктивної інформації про Україну (див. [8]).

Указом Президента України від 7 травня 2011 року було затверджене нове Положення про Комітет. В ньому більш посилено були представлені функції у сфері інформаційної безпеки: розроблення заходів щодо запобігання внутрішньому і зовнішньому інформаційному впливу, який загрожує інформаційній безпеці держави, суспільства, особи; реалізація разом з іншими державними органами завдань щодо забезпечення інформаційної безпеки (див. [9]). Це дає підстави констатувати перше визнання у документах такого роду наявності інформаційних загроз і включення протидії ним як функції відповідального за інформаційну політику центрального виконавчого органу.

Системних змін ситуація зазнала після «Революції гідності». Однією з активно обговорюваних тем в суспільно-політичному дискурсі країни після обрання президентом П. Порошенка стала ідея створення спеціального міністерства, відповідального за державну інформаційну політику, зокрема, протидію зовнішнім інформаційним загрозам. Попри досить потужну критику з боку журналістських кіл, експертного середовища та навіть деяких міжнародних інституцій, 14 січня 2015 року постановою уряду було створене Міністерство інформаційної політики України. Воно було проголошено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суве-

ренітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів [10] (урядовою постановою від 1 березня 2017 року це формулювання було змінено: нині МІП є органом, «що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах інформаційного суверенітету України, державного іномовлення та інформаційної безпеки» [11]). Такі зміни, вочевидь, пов'язані із затвердженням 25 лютого 2017 року Доктрини інформаційної безпеки України, якою на Міністерство інформаційної політики України покладалась низка специфічних завдань.

До основних завдань МІП, зокрема, віднесені: забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах інформаційного суверенітету України та інформаційної безпеки, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами; забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері державного іномовлення. Серед функцій Міністерства вагомим місцем займає захист інформаційної безпеки: розроблення та внесення на розгляд уряду програмних документів у сфері захисту інформаційного простору України від зовнішнього інформаційного впливу, та проведення моніторингу інформації у вітчизняних та іноземних засобах масової інформації. Міжнародний вимір цієї діяльності представлений такими функціями, як здійснення нормативно-правового регулювання у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами; розроблення планів заходів та програмних документів щодо позиціонування України в світі; забезпечення виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України, з питань, що належать до його компетенції, зокрема з питань інформаційної безпеки (див. [10]).

Таким чином, Міністерство інформаційної політики стало першим в історії української держави органом, який поєднав у собі як «оборонну», так і «наступальну» діяльність у сфері інформаційної безпеки, маючи повноваження комплексно реалізовувати діяльність як із захисту національного інформаційного простору, так і із забезпечення належної присутності «голосу» України у світовому інформаційному просторі та формування позитивного між-

народного іміджу. У попередніх інституціях ці функції з'являлися спорадично й несистемно.

Список використаної літератури:

1. Про утворення Міністерства України у справах преси та інформації: Указ Президента України від 18 листопада 1994 року № 689/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/689/94/ed19941118>
2. Положення про Міністерство України у справах преси та інформації. Затверджено Указом Президента України від 2 січня 1995 року № 9/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/9/95>
3. Про Міністерство інформації України: Указ Президента України від 13 листопада 1996 року № 1061/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1061/96/ed19961113>
4. Положення про Міністерство інформації України. Затверджено Указом Президента України від 19 лютого 1997 року № 160/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160/97>
5. Про Положення про Державний комітет інформаційної політики України: Указ Президента України від 19 серпня 1999 року № 1017/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1017/99>
6. Про Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України: Указ Президента України від 25 липня 2000 року № 919/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/919/2000>
7. Про перейменування Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України: Указ Президента України від 31 січня 2003 року № 54/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/54/2003/ed20030131>
8. Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Затверджено Указом Президента України від 27 серпня 2003 року № 920/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/920/2003>
9. Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Затверджено Указом Президента України від 7 травня 2011 року № 559/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/559/2011>

10. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України: Постанова Кабінету міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-п>

11. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2014 р. № 85 і від 14 січня 2015 р. № 2: Постанова Кабінету міністрів України від 1 березня 2017 р. № 127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/127-2017-п>

© **Антоніна Ватраль,**
кандидат юридичних наук, докторант
Національної академії Служби безпеки України

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНІЙ ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Суспільно-політичні зміни, які сьогодні відбуваються в житті України супроводжуються значним зростанням кількості викликів і загроз національній безпеці. Надійним інструментом протидії їм є контррозвідувальна діяльність СБ України, ефективність якої безпосередньо залежить від результатів контррозвідувального пізнання. Процес формування нових достовірних знань про об'єкти контррозвідки полягає у здобуванні та опрацюванні інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України. Необхідність обробки значних обсягів такої інформації вимагає комплексного системного застосування сучасних інформаційних технологій, створення засобів колективного користування – баз і банків даних. З огляду на зазначене актуальності набуває дослідження питання про використання інформаційних систем для вирішення завдань контррозвідувальної пізнавальної діяльності.

На сьогодні, поняття «інформаційна система» широко використовується у законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах, що регулюють сферу інформаційних правовідносин, а також у науковій літературі. Однак, аналіз значної кількості джерел свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення та розуміння цього поняття.

У літературі знаходимо декілька визначень поняття «інформаційна система». У загальному розумінні організаційні системи, в яких оброблення інформації відбувається за допомогою засобів обчислювальної техніки, називають автоматизованими інформа-

ційними системами управління. О.О. Денісова пропонує керуватися одним із таких визначень:

інформаційна система – це людино-машинна система, яка збирає, нагромаджує, зберігає, обробляє та видає за запитом або на замовлення користувача інформацію у вигляді даних і знань, необхідних для виконання функцій управління;

інформаційна система – це організаційно-технічна система, яка забезпечує вироблення рішень на основі автоматизації інформаційних процесів у різних сферах людської діяльності [1, с. 4].

Я.О. Лазор визначає інформаційну систему як організований комплекс організаційно-технічних заходів, а також безпосередньо інформаційних технологій та інформаційних ресурсів, призначених для функціонування інформаційних процесів. Заважаючи на те, що в результаті реалізації таких процесів задовольняються інформаційні потреби користувачів, основним функціональним призначенням інформаційних систем науковець вважає забезпечення цих інформаційних процесів, зокрема створення, поширення, використання, збереження і знищення інформації [2, с. 83].

Даний підхід до визначення функціонального призначення інформаційних систем забезпечує інваріантність як до видів інформації й інформаційних ресурсів, так і до видів і типів інформаційних технологій, які використовуються для реалізації інформаційних процесів. Підтримуючи цю наукову позицію, вважається цілком виправданим відносити до інформаційних систем: видавництва, бібліотеки, архіви, засоби масової інформації, телекомунікації, глобальну мережу Інтернет тощо.

Інформаційні системи незалежно від їх підпорядкування й основного призначення є одним із надійних джерел інформації, яка може використовуватись у контррозвідальній пізнавальній діяльності. Найскладнішими утвореннями, різновидом інформаційних систем є інтегровані банки даних та автоматизовані інформаційно-пошукові системи.

Інтегрований банк даних можна розглядати як сукупність окремих інформаційних систем (обліків), що мають спільне застосування, високоорганізовану систему забезпечення з організацією доступу до інформації будь-якої його складової частини через одну адресу – ядро інтегрованого банку даних. Зв'язок між складовими цих систем здійснюється з використанням сучасних

телекомунікаційних технологій. Усі складові інтегрованого банку даних використовують типові програмне забезпечення та операційні системи. Ідея створення інтегрованого банку даних ґрунтується на цільовому призначенні інформаційних систем і зручності отримання різноманітної інформації про один об'єкт. Надійність роботи інтегрованого банку даних безпосередньо залежить від надійності мережевих технологій зв'язку. Доступ до інформації інтегрованого банку даних може здійснюватись з віддалених місць доступу [3, с. 126].

Основною метою створення й функціонування інформаційних систем у тій чи іншій сфері суспільних відносин є сприяння вирішенню поставлених завдань. Сприяти виявленню розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав покликані інформаційні системи, що створюються безпосередньо в органах державної безпеки. Право створювати в інтересах контррозвідки інформаційні системи в обов'язку, що визначаються покладеними на неї завданнями, надає Закон України «Про Службу безпеки України».

Однак, у такому складному виді діяльності як контррозвідальна, особливого значення може набувати інформація, отримана як із спеціальних автоматизованих банків даних СБ України, так і з інших інформаційних систем, незалежно від мети їх створення й основного призначення. Враховуючи, що зосередженням домінуючих масивів інформації є інтегровані банки даних та автоматизовані інформаційні системи багатьох державних органів, організацій та установ, співробітники СБ України також мають право одержувати цю інформацію в установленому законодавством порядку. Залежно від ситуації, інформація з різних інформаційних систем актуалізується і посідає своє місце у встановленні певних фактів чи обставин, що прямо або опосередковано вказують на ознаки розвідувально-підривної діяльності.

Не викликає сумніву, що наявність знань про сучасний стан інформаційних систем, принципові основи їх побудови і функціонування, вміння правильно орієнтуватися у величезних потоках облікової інформації, визначити місця її концентрації та носії тієї, що необхідна, вміння її кваліфікованого вилучення й використання для вирішення завдань контррозвідального пізнання є необхідною умовою професійної діяльності співробітника контррозвідки.

Очевидним є той факт, що правознавець повинен знати, як можна застосувати інформаційні технології у своїй роботі та які правові інформаційні системи вже створено й впроваджено. Але незалежно від майбутнього місця роботи йому необхідні знання про комп'ютерні технології загалом, про тенденції комп'ютеризації та інформатизації, про інформаційні системи підприємницьких фірм, банків, органів державної влади та ін. Без цього юрист не може ефективно виконувати свої функції і завдання [2, с. 1].

Отже, успішне вирішення завдань, покладених на органи державної безпеки та поступове перетворення СБУ на сучасну європейську спецслужбу є неможливим без системного розвитку та використання новітніх інформаційних технологій. У сучасних умовах науково-технічного прогресу чітко вимальовується тенденція до створення розгалужених інформаційних систем обробки даних. Щодня збільшується кількість комунікаційних локальних, галузевих, загальнодержавних та міждержавних мереж. Виявлення розвідувально-підривної діяльності відбувається завдяки безперервному процесу контррозвідувального пізнання, в ході здобування, аналізу та осмислення інформації. Тому істотне значення для формування уявлення про об'єкти контррозвідки може мати інформація, отримана з інформаційних систем.

Список використаної літератури:

1. Денісова О.О. Інформаційні системи і технології в юридичній діяльності : Навч. посібник / О.О. Денісова. – К.: КНЕУ, 2003. – 315 с.
2. Лазор Я.О. Поняття та види інформаційних систем / Я.О. Лазор // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – №837. – С. 80-86.
3. Узунова О.В. Про сучасні форми та методи роботи з пошуковою інформацією / О.В. Узунова // Вісник Запорізького національного університету : Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. – №4. – С.122-133.

© Павло Волинець,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри управління оперативно-розшуковою діяльністю факультету правоохоронної діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Відповідно до статті 2 Закону України «Про державний кордон України» захист державного кордону (далі – ДК) України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки.

Захист державного кордону України полягає у скоординованій діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Ця діяльність провадиться в межах наданих їм повноважень шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів.

Охорона державного кордону України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту державного кордону і полягає у здійсненні Державною прикордонною службою (далі – ДПС) України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України у повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень [1].

В системі охорони ДК України оперативно-розшукова діяльність реалізується як одна з форм оперативно-службової діяльності, та розглядається як оперативна охорона ДК [2]. Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових,

розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [3].

Оперативна охорона ДК – це один із видів охорони ДК, що являє собою комплексне застосування ДПС України у взаємодії з іншими правоохоронними органами та спеціальними службами України методів і засобів оперативно-розшукової діяльності у порядку, визначеному в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

У процесі оперативної охорони ДК основним джерелом отримання необхідної інформації є оперативні сили та засоби (сили та засоби оперативно-розшукової діяльності), що дозволяє підвищити ефективність застосування інших форм оперативно-службової діяльності ДПС.

Оперативна охорона ДК, за своєю сутністю, передбачає активне використання в охороні ДК всіх суб'єктів здійснення оперативно-розшукової діяльності ДПС України: розвідувального органу, оперативно-розшукових підрозділів, підрозділів забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативно-го документування та оперативно-технічних. Визначені суб'єкти здійснюють добування оперативної інформації щодо протиправної кримінально-караної діяльності на ДК, виявлення та припинення такої діяльності за рахунок сил, засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності, виконують окремі заходи розвідувального та контррозвідувального характеру тощо.

Таким чином, оперативною охороною кордону реалізується оперативно-розшукове забезпечення безпеки ДК України.

Особливості оперативно-розшукового забезпечення безпеки ДК обумовлюються:

- широким колом завдань оперативно-розшукової діяльності, які вирішуються всіма правоохоронними органами та спеціальними службами України на ДК;

- зростанням ролі інформаційно-аналітичної діяльності оперативних підрозділів в охороні ДК та протидії протиправній діяльності за рахунок створення (накопичення) та використання відповідних інформаційних баз даних про: ризики та загрози, які викликані розвитком оперативної обстановки; осіб, які притягалися до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення чинного законодавства про ДК України або підозрюються у

вчиненні відповідних злочинів, знаходяться в розшуку; викрадені транспортні засоби;

- застосуванням, для реалізації оперативної інформації та силової підтримки дій оперативних сил та засобів, спеціальних мобільних підрозділів;

- складною системою підпорядкування та передачі інформації між різнорідними (органами) підрозділами ДПС України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також розгалуженою системою їх адміністративно-територіального розташування;

- проведенням спільних дій оперативних підрозділів ДПС з оперативними підрозділами інших правоохоронних органів й спеціальних служб України та суміжних країн.

Відповідно до Стратегії розвитку ДПС, подальший розвиток оперативно-розшукової складової ДПС забезпечуватиметься шляхом: розширення повноважень оперативно-розшукових підрозділів та підвищення ефективності їх діяльності; реформування організаційної структури оперативно-розшукових підрозділів; формування інтегрованих, захищених інформаційно-пошукових баз даних оперативно-розшукових підрозділів; удосконалення відомчої системи кримінального аналізу, визначення механізму та запровадження використання результатів кримінального аналізу в кримінальному судочинстві; створення дієвого механізму оперативного співробітництва з правоохоронними органами на національному та міжнародному рівні, зокрема у сфері обміну інформацією, проведенні спільних оперативних заходів; удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності; підготовки особового складу оперативно-розшукових підрозділів з питань протидії транскордонній організованій злочинності за відповідними стандартами правоохоронних органів європейських держав [4].

Отже, оперативно-розшукове забезпечення безпеки ДК являє собою одну з найважливіших функцій ДПС України та розглядається як комплекс заходів що здійснюють оперативні (органи) підрозділи ДПС у тісній взаємодії з іншими правоохоронними органами та спеціальними службами України. Постійному вдосконаленню оперативно-розшукового забезпечення безпеки ДК приділяється велика увага керівництва держави, прикордонного відомства та інших правоохоронних органів та спеціальних служб

України. З часом важливість оперативно-розшукового забезпечення безпеки ДК буде тільки зростати, адже його сутністю є пошук, збір, обробка та передача інформації що має значення для забезпечення безпеки України.

Список використаної літератури:

1. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року № 1777-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 1992,– № 2, – Ст. 5.
2. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
4. Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби: / розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1189-р.

© Валерій Марічев,

*кандидат юридичних наук,
доцент по кафедрі управління оперативно-
службовою діяльністю, професор кафедри управління
оперативно-службовою діяльністю Служби безпеки України
Навчально-наукового інституту підготовки та
підвищення кваліфікації кадрів Служби безпеки України
Національної академії Служби безпеки України*

ПІДГОТОВКА СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ В УМОВАХ ПЕРЕДВОЄННОГО І ВОЄННОГО ЧАСУ

Сучасний стан та результативність службової діяльності правоохоронних органів спеціального призначення, у тому числі й Служби безпеки України, в сучасних умовах, ускладнених подіями як навколо, так й у її середині, залежить від трьох складових: ефективності управління службовою діяльністю; рівня підготовки особового складу їх структурних підрозділів; стану та рівня забезпечення цієї діяльності.

Розвиток сучасних політичних, економічних, соціальних, демографічних, релігійних й інших реалій в Україні, вплив на них військових та інших чинників призвели до перегляду основних положень щодо напрямів та змісту організації діяльності правоохоронних органів спеціального призначення України, коригування напрямів фахової підготовки їх керівного і оперативного складу. До умов, що сьогодні насамперед визначають напрями, шляхи і рівень цієї підготовки співробітників треба віднести такі:

– анексію Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, а також невдалу спробу формування на території декількох східних і південних областей України так званої республіки Малоросія, окупацію частини Донецької і Луганської областей, ство-

рення на їх основі квазідержавних окупаційних утворювань ДНР і ЛНР;

– розгортання Україною спочатку у межах антитерористичної операції (АТО), а пізніше, з 2018 року, у межах безпосередньої відсічі агресії на сході бойових дій з одного боку проти кадрових військових формувань Збройних Сил і спецслужб РФ, а з іншого – проти сформованих ними сепаратистських рухів, з метою деокупації захоплених територій і ліквідації злочинних антиурядових угруповань;

– розробка і втілення у життя стратегії забезпечення національної безпеки держави в умовах відсічі зовнішньої агресії;

– намагання України отримати членство у НАТО і, як наслідок, зростання фахових вимог до особового складу правоохоронних органів спеціального призначення.

Співробітники українських правоохоронних органів спеціального призначення стали активними учасниками відбиття іноземної агресії та протидії сепаратистам, тому на сьогоднішній день і виникло питання про таке істотне реформування системи їх фахової підготовки, яка б відповідала підвищеним вимогам щодо організації службової діяльності зазначених співробітників у кризових умовах суспільно-політичної і воєнної обстановки у нашій країні, зростанню кількості та складності їх службових завдань у передвоєнні і воєнні часи, напруженості функціонування під час їх виконання.

До необхідних якостей співробітників правоохоронних органів спеціального призначення України для організації роботи у вказаних вище умовах можна віднести дві підгрупи їх професійно важливих знань, умінь і навичок: загальну та спеціальну підготовленість.

Загальна підготовленість вказаним співробітникам необхідна для ефективного виконання посадових обов'язків. Вона вимагає від них бути високоосвіченими, ерудованими, мати знання з різних галузей науки, техніки і суспільства, які не зводяться до якогось мінімуму політичних, юридичних, економічних, технічних, військових тощо. Наявність таких знань, умінь та навичок передбачає різнобічну освіченість, теоретичну зрілість, високий культурний рівень, широту інтересів, бажання та спроможність їх самовдосконалення, поповнення і розширення для використання в інтересах справи.

Спеціальна підготовленість є сукупністю знань, умінь і навичок, що забезпечують кваліфіковане вирішення співробітниками правоохоронних органів спеціального призначення специфічних контррозвідувальних, оперативно-розшукових, оперативно-бойових й інших специфічних завдань, притаманних насамперед контррозвідувальній, оперативно-розшуковій, розвідувальній, слідчій та іншій спеціальній професійній діяльності у конкретній сфері національної безпеки держави. Вона вимагає широкої обізнаності співробітника з питань протидії загрозам національній і державній безпеці, розвідувально-підривному, терористичним та іншим протиправними посяганнями на життєво важливі інтереси Української держави й її суспільства. Тому співробітники правоохоронних органів спеціального призначення України мають знати і розуміти:

– зміст, мету, завдання, напрями діяльності, етапи становлення і розвитку, організаційну структуру, правовий статус, межі наданої компетенції правоохоронного органу спеціального призначення;

– принципи, теорію, практику і методику його службової діяльності;

– технологію управління зазначеною службовою, насамперед оперативною діяльністю;

– порядок взаємодії правоохоронного органу спеціального призначення, його структурних підрозділів з іншими правоохоронними органами, спеціальними службами, органами державного управління, політичними і громадськими організаціями тощо в процесі вирішення службових завдань;

– стратегію та тактику проведення іноземними спецслужбами розвідувальної, підривної, диверсійної, терористичної та іншої протиправної діяльності на шкоду інтересам Україні, тактику і методику їх застосування;

– основи організації службової діяльності структурних підрозділів, їх керівного і оперативного складу правоохоронних органів спеціального призначення в кризових умовах мирного і воєнного часу, а також вимоги чинного законодавства України, які регламентують цю діяльність.

Рівень спеціальної фахової підготовки співробітників правоохоронних органів спеціального призначення України базується на пізнавальних, комунікативних, організаторських, педагогічних

та психологічних знаннях, уміннях та навичках, тобто таких, що дозволяють їм:

- вивчати оперативну обстановку і управлінську ситуацію;
- виділяти пріоритети службової діяльності на ділянках роботи;
- сприймати, аналізувати, оцінювати та запам'ятовувати службову інформацію, тримати у пам'яті значущі деталі, факти, події та явища;
- робити на основі отриманої інформації вірні висновки і формувати грамотні управлінські рішення;
- вміти виділяти характерні особливості людей, складати їх соціально-психологічні портрети, виокремлювати у поведінці злочинців ознаки протиправної діяльності;
- логічно і адекватно реагувати на складні ситуації, виявляти протиріччя у фактах та подіях, співставляти інформацію про різні явища, виділяти та розкривати характер зв'язків між ними.

Виходячи з вказаного співробітники українських правоохоронних органів спеціального призначення повинні:

1. *У сфері суспільно-політичної діяльності:* засвоювати і реалізовувати досягнення вітчизняної та світової культури, поважати загальнолюдські цінності, бути готовими до їх захисту; на підставі відповідних отриманих знань критично оцінювати і прогнозувати розвиток соціально-політичних, економічних, екологічних, культурних, військових й інших подій і явищ для адекватної оцінки обстановки; володіти знаннями про основні джерела виникнення і розвитку масових суспільних рухів, їхню сучасну типологію, форми соціальної взаємодії, фактори соціального розвитку.

2. *У сфері правозастосовної діяльності:* орієнтуватися в основних галузях права України, вміти давати оперативну та правову оцінку різноманітним процесам і явищам; розуміти й володіти навичками застосування основних положень та вимог чинного законодавства, знати порядок прийняття і виконання юридичних рішень, захищати права людини, використовувати норми права задля виявлення, попередження та припинення посягань на національну безпеку держави; готуватися для застосування отриманих знань, умінь і навичок у будь-яких умовах оперативної обстановки, насамперед такої, яка сьогодні характерна для зони ведення бойових дій, відсічі зовнішньої агресії іноземних військ, виявлення і припинення протиправної діяльності диверсійно-розвідуваль-

них формувань спецслужб іноземних держав, протидії антиурядовим проявам сепаратистських збройних об'єднань, терористичних угруповань, злочинних спільнот і окремих злочинців.

Треба відмітити, що питання про підготовку керівників і співробітників правоохоронних органів спеціального призначення України до організації роботи в умовах виникнення кризових ситуацій мирного часу, а також відсічі зовнішньої агресії проти нашої країни назріло не сьогодні. Воно неодноразово піднімалося протягом останніх років з початку XXI століття відповідними фахівцями на конференціях, нарадах, у публікаціях, під час міжвідомчих робочих зустрічей. І тільки події 2013-2018 років у Криму та на Сході України змусили активізувати їх вирішення.

Саме тому підготовка керівників і співробітників правоохоронних органів спеціального призначення України до виконання завдань у бойових умовах, під час безпосереднього зіткнення з противником, на тимчасово окупованих агресором українських територіях і у ворожому середовищі виходить на перше місце у системі фахового навчання будь-якого українського правоохоронного органу спеціального призначення.

© Денис Олейніков,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник НДС

Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ

Підставою запровадження у законодавство, що регулює кримінальну відповідальність, обставин, які виключають злочинність діяння, є положення Конституції України про основні права та свободи людини, які є абсолютно невідчужувані та належать кожному за фактом народження. Відповідно до ст. 27 Конституції України, кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Коментуючи наведене вище положення автори науково-практичного коментаря до Конституції України зауважують, що обов'язок захищати життя людини, а отже, й забезпечувати право на життя, покладене Конституцією України на державу. Стаття 27 сформульована передусім саме як безпосередній обов'язок держави (ч. 2 ст. 27). Тому відповідно до Конституції України українська держава приймає на себе певні обов'язки щодо захисту життя людини. Такими обов'язками слід передусім вважати: встановлення юридичної (кримінальної) відповідальності за протиправне посягання на життя людини та протиправне позбавлення її життя; заборону позбавляти будь-яку особу життя свавільно; заборону екстрадиції особи в державу, в якій до неї може бути застосована смертна кара; заборону вислання особи в державу, в якій буде існувати загроза її життю; запровадження організаційно-право-

вих засобів захисту права на життя, зокрема за умов, коли існує висока вірогідність абсолютної загрози життю людини; запровадження правових гарантій захисту особи, яка захищає своє життя і здоров'я чи життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1, с. 186-187].

Цілком зрозуміло, що простого декларування обов'язку держави щодо захисту вказаних інтересів замало, необхідно створити дієвий механізм, ефективний інструмент, який би дозволив досягнути поставленої мети. Таким механізмом, інструментом регулювання суспільних відносин, є система заходів, які виключають злочинність діяння. Соціально-юридична природа правомірних вчинків, що виключають злочинність діяння, єдина і визначається їх загальною соціально-правовою характеристикою, місцем в системі правових явищ, виконуваними функціями, що й дозволяє поєднувати їх у єдину систему. Розходження ж у сукупності їх підстав та ознак свідчить лише про індивідуальність і неповторність розглянутих обставин, своєрідність їхнього прояву в тій чи іншій сфері суспільних відносин, тобто про їхню індивідуальну предметність і відносну самостійність [2, с. 357].

У процесі припинення суспільно небезпечних дій, під час усунення небезпеки, яка створюється іншими об'єктами чи суб'єктами, можливе спричинення фізичної та матеріальної шкоди особі, яка створила загрозу суспільним відносинам. Такі дії можуть формально підпадати під ознаки окремих складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК України, проте за відповідних умов вони не визнаються злочинами, оскільки не містять матеріальної ознаки – ознаки суспільної небезпечності. Більше того, такі дії, спрямовані на усунення небезпеки суспільним відносинам, є суспільно корисними та доцільними, оскільки дозволяють запобігти спричиненню шкоди охоронюваним законом інтересам.

Також суб'єктивне право громадян на необхідну оборону та затримання особи, яка вчинила злочин, при правильному його використанні може стати дієвим засобом протидії злочинам. Для цього необхідно, щоб воно було засноване на об'єктивному, позитивному праві, оскільки тільки за такої умови воно може сприйматися як моральний обов'язок кожного. Зазначене положення цілком відповідає завданням КК України, оскільки, відповідно до ст. 1 КК України, Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпе-

чення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Розглянемо зазначену систему у декількох контекстах. По-перше, обов'язок щодо захисту законних прав та інтересів громадян й інших охоронюваних законом інтересів державою реалізується через систему правоохоронних органів, наділених окремими особливими повноваженнями, суть яких полягає в можливості застосування у передбачених законом випадках примусу (вогнепальної зброї, заходів фізичного впливу, спеціальних засобів) з метою припинення суспільно-небезпечних посягань чи з метою усунення загрози завдання шкоди охоронюваним законом інтересам. Разом з цим на законодавчому рівні зазначені випадки досить детально регламентуються задля унеможливлення чи зведення до мінімуму неспіврозмірного чи необгрунтованого спричинення шкоди правам та інтересам інших осіб, держави та суспільства в цілому.

Захист законом про кримінальну відповідальність прав і охоронюваних законом інтересів осіб, які діяли у стані крайньої необхідності чи необхідної оборони, виконували наказ або ж вимушено спричинили шкоду особі, яка вчинила злочин, під час її затримання, – є однією з правових гарантій і важливим фактором підвищення активності громадянського суспільства у боротьбі із злочинністю. Від ефективності правових підстав діяльності державних органів та їх посадових осіб (співробітників правоохоронних органів), від своєчасного та правильного закріплення їх статусу у чинних нормативно-правових актах залежить ефективність здійснення ними діяльності, спрямованої на забезпечення прав і законних інтересів громадян.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятунку людей, надання допомоги особам, які її

потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції. При цьому ступінь захищеності працівника правоохоронного органу під час виконання ним своїх обов'язків обумовлює активність та наступальність такої діяльності, та, відповідно, забезпечує виконання державою своїх обов'язків щодо захисту життя та здоров'я осіб.

З іншого ж боку, держава, який би потужний правоохоронний апарат вона не мала, не в змозі захистити в будь-яку хвилину кожного свого громадянина. Тому вона створює законодавчі гарантії особистого захисту громадян від злочинних посягань, заохочує людей до активних дій, нетерпимості до злочинних проявів. Значення обставин, що виключають злочинність діяння, полягає в тому, що вони, віднайшовши своє закріплення в чинному законодавстві, сприяють підвищенню правової активності громадян. Спричиняючи шкоди при здійсненні свого права, особа, яка вчиняє активні дії, потребує юридичних гарантій того, що вказані дії в подальшому не потягнуть за собою відповідальності.

Таким чином, беручи до уваги наведене вище, можемо стверджувати, що існування в законодавстві, яке регулює кримінальну відповідальність, обставин, що виключають злочинність діяння, є дієвим інструментом державного механізму по забезпеченню охоронюваних законом інтересів. Суть цього інструменту полягає в тому, що держава надає можливість особі власноручно захищати свої права, права третіх осіб та інші охоронювані законом інтереси, навіть за рахунок вчинення дій, за об'єктивними ознаками схожих на злочини. Це є дозволена поведінка, сам факт існування якої стримує потенційних злочинців від суспільно небезпечних посягань, а також дозволяє успішно протидіяти тим, які вже стали на шлях реалізації своїх злочинних намірів.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
2. Примаченко В.Ф. Проблеми визначення обставин, що виключають злочинність діяння / В.Ф. Примаченко// Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: збірник науковий праць. – 2005. – С. 356–361.

© **Наталія Ткачук,**

кандидат юридичних наук,

головний спеціаліст Департамент

інформаційно-аналітичного забезпечення СБ України

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ В СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Утворення нового типу суспільства – інформаційного, – спричинило виділення особливого виду свободи людини – інформаційної свободи і особливого класу прав – інформаційних. При цьому, виняткову роль в інформаційній свободі відіграють інформаційні права людини, адже «встановлюючи взаємозалежність належної й можливої поведінки, єдність і рівність взаємних прав та обов'язків, право, окреслюючи межі свободи, виступає як позитивне буття свободи, яке виключає самоуправство, свавілля, пригнічення особистості» [1, с. 6 – 7]. Погоджуючись з обґрунтованістю такого підходу, зауважимо, однак, що він не розкриває змісту усталеної юридичної конструкції «права і свободи», яка передбачає однопорядковість відповідних дефініцій. То ж передусім зупинимось детальніше на змісті понять «інформаційні права» та «інформаційні свободи».

Традиційно вважається, що за своєю юридичною природою й системою гарантій права й свободи ідентичні, адже вони окреслюють забезпечувані державою соціальні можливості людини в різних сферах. Водночас, на доктринальному рівні вирізняють певну специфіку та відмінності прав і свобод: так, права припускають наявність можливостей і механізму щодо їхньої реалізації, тоді як свободи – тільки відсутність обмежень.

Отже, інформаційне право можемо визначити як невід'ємну можливість вчиняти дії або не вчиняти дії, яка забезпечує реалізацію інтересів особи в інформаційній сфері з використанням визначеного законом механізму. Інформаційну свободу при цьому можемо визначити як невід'ємну можливість вчиняти дії або не

вчиняти дії, яка забезпечує реалізацію інтересів особи в інформаційній сфері за відсутності законодавчих обмежень. Таким чином, конструкція «інформаційні права і свободи» має право на існування та використання у науковому дискурсі, то ж тут і далі, згадуючи права, маємо на увазі права і свободи.

Інформаційні права і свободи посідають особливе місце в системі прав людини. У науці прийнято ділити права й свободи людини на три покоління (первісно це запропонував французький правознавець Карел Васак), відносячи до прав і свобод першого покоління цивільні й політичні права (*liberte*), до другого – соціально-економічні (*egalite*), а до третього – права колективні або солідарні (*fraternite*). У науці теорії держави та права також існують дві точки зору щодо четвертого покоління прав людини – на думку одних науковців, це група прав, пов'язаних з генетичними експериментами, клонуванням та іншими біологічними розробками, тоді як на думку інших – це група прав, що складається з права на інформацію та інших прав, пов'язаних з інформаційними технологіями [2, с. 37]. Деякі вчені, які розглядають інформаційні права як права четвертого покоління, при цьому відносять їх до так званих «прав солідарності» [3, с. 12]. В. Бесчастний, розвиваючи «поколінневу» теорію еволюції прав людини, пропонує права і свободи людини в сфері інформаційних відносин відносити до третього покоління [4, с. 79-80], до якого належать права і свободи, що забезпечують якість життя, серед яких досить вагоме місце посідає свобода інформації. В. Гайтан, досліджуючи місце інформаційних прав в системі прав людини, визначає інформаційні права як галузеві права, які все ще перебувають у процесі становлення, відтак пропонує віднести їх не до третього, а до четвертого покоління прав людини [5, с. 109]. Глухарьова взагалі відносить інформаційні права до п'ятого покоління прав людини, ранжуючи останні наступним чином: перший етап – зародження ідеї (із другої половини V ст. до н.е.) і формування вчення про права людини (Нового часу), другий етап – позитивне закріплення прав людини як системного формування (із другої половини XVIII ст.), третій етап – соціалізація прав людини (на початку XX ст.), четвертий етап – інтернаціоналізація прав (із середини XX ст.), п'ятий етап – глобалізація прав людини (XX- XXI ст.) [6, с. 128].

Натомість Н. Бучковська вважає, що інформаційні права як право на збір, поширення, використання та збереження інформації, на основі яких виникають інформаційні відносини, є основоположними, природними за своєю суттю, необхідними для становлення і розвитку особистості, для належного функціонування держави [7]. Цей підхід ґрунтується на положеннях ст. 19 Загальної декларації прав людини 1948 року, за якими інформаційні права пов'язуються із свободою інформації та основними природними потребами у розвитку людини.

П. Сухорольський заперечує проти включення інформаційних прав до четвертого чи будь-якого іншого окремого покоління, обстоюючи позицію приналежності елементів інформаційних прав людини до усіх поколінь. За твердженням науковця, проблема полягає у відсутності в інформаційних правах цінностей, які б дозволяли переглянути систему поколінь прав людини [8, с. 21–22].

Водночас слід погодитися з І. Діордіцею, який справедливо вказує, що нині будь-які суспільні відносини проявляються через інформацію, інформаційну сферу, то ж можна стверджувати, що інформаційні права і свободи є в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства [9, с.117].

Отже, на нашу думку, специфіка інформації, яка має своїм змістом знання і забезпечує взаємодію суб'єктів не лише інформаційних, але й інших правовідносин, та власне інформаційна сутність права дозволяє вважати інформаційні права одночасно як елементом основоположних та похідних прав людини всіх поколінь, так і продуктом останнього покоління еволюційного розвитку прав людини. Інформаційні права і свободи використовуються людиною у всіх сферах її життя, на різних етапах, що підкреслює їх виняткову значущість.

Список використаної літератури:

1. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Діалектична єдність інформаційних прав та інформаційної свободи/ О.Данильян, О.Дзьобань// Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – № 1 (32), 2017 – С.5-15.

2. Ладиченко В. В. Права і свободи людини: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]/ В.Ладиченко, Ю. Кругул та ін. – Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К.: Книга, 2004. – 288 с.

3. Улыбина Т. Понятие и классификация субъективных прав и свобод и способы их ограничения / Т. Улыбина // Право и жизнь. – 2006. – №99 (9). – С. 36–40.

4. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб./ [В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков]. – К.: Знання, 2007. – 467с.

5. Гайтан В. В. Місце інформаційних прав у системі прав людини / В.Гайтан //Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 68. – С. 103–109.

6. Глухарева Л. И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). – М.: Юрист, 2003. – 304 с.

7. Бучковская Н. В. Информационные права человека: Вопросы общей теории: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1201351 (дата звернення 18.03.2018).

8. Сухорольський П. М. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства / П. Сухорольський// Український часопис міжнародного права. – 2013. – №1. – С. 18–23.

9. Діордіца І. В. Класифікація інформаційних прав і свобод людини і громадянина// Підприємництво, господарство і право. – № 7/2016 – С.116-122.

© **Наталія Попович,**
начальник відділу
Управління роботи з особовим складом
Служби безпеки України

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТИВНИХ СПІВРОБІТНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У наукових працях визначається роль та механізми самовиховання і самовдосконалення майбутніх фахівців різних галузей економіки та військовослужбовців.

Кожного окремого військовослужбовця визначає особлива форма активності, яка пов'язана з наявністю ієрархії в його мотиваційній сфері. Військовослужбовець здатний здійснювати національно-патріотичні дії не тільки під впливом безпосереднього спонукання, але й відповідно до свідомо поставленої мети. Педагогічне завдання полягає в тому, щоб майбутній оперативний співробітник СБ України усвідомив необхідність самовиховання.

Свідоме рішення зайнятися самовихованням з'являється тоді, коли особистість, яка розвивається, здатна оцінювати свої переваги і вади, коли виникає усвідомлена потреба вдосконалювати свої позитивні якості й долати негативні. Потреба бути повноцінною, гармонійно розвинутою особистістю закладена в людині генетично і, підкріплена прикладами та вимогами безпосереднього соціального середовища, вона стає могутнім стимулом самовдосконалення та самовиховання.

Потреба в самовихованні, у самовдосконаленні – це одна з найсуттєвіших духовних потреб людини. Важливо тільки якомога раніше усвідомити цю потребу. Самовиховання – це процес. Це означає, що він являє собою рух, розвиток якихось дій, складається зі структурних елементів, що пов'язані між собою, тобто має свою структуру. Розглянемо детальніше структуру національно-патріотичного самовиховання.

Першим структурним елементом процесу національно-патріотичного самовиховання є адекватна самооцінка особистістю власних національно-патріотичних знань, умінь і навичок.

Самооцінка національно-патріотичної вихованості – це судження особистості про наявність або відсутність у себе тих чи інших національно-патріотичних знань, якостей, навичок поведінки у порівнянні з існуючими зразками (еталонами). Самооцінка містить оцінку не лише вже сформованих національно-патріотичних якостей своєї особистості, але й міру їх розвиненості, що відкриває нові можливості для їх подальшої корекції і розвитку. Уміння оцінювати свою національно-патріотичну вихованість та співвідносити її із вимогами оточуючого середовища відіграє велику роль як у розвитку національно-патріотичного самовиховання, так і у становленні особистості загалом. Результати дослідження свідчать, що самооцінка майбутніх оперативних співробітників СБ України складається по-різному. Одні задовольняються поверхневою самооцінкою, що утворюється стихійно. Інші свідомо прагнуть поглибити її, запитують думку про свої дії і характер у товаришів, іноді – у науково-педагогічного складу та командирів підрозділів, аналітично її сприймають. Самокритичні до власної поведінки, особистісних властивостей, відносин, критично зіставляють себе з іншими – реальними людьми чи історичними образами тощо. У цьому випадку самооцінка більш точна, об'єктивна. Крім того, вона більш значуща для особистості, активізує самопізнання, служить зростанню духовних, моральних потреб, підсилює нестаток у нових здібностях, властивостях характеру, способах національно-патріотичної самореалізації. Сформована адекватна самооцінка, як і сам досвід її формування – це перший крок угору сходами саморозвитку, самовиховання. Тому вона і є вихідним структурним елементом процесу самовиховання.

У свою чергу слід звернути увагу на те, що самооцінка курсантів може змінюватися. Ці зміни залежать від зворотнього зв'язку, який встановлюється між педагогом та тим, хто навчається. Досвідчений педагог постійно намагається підвищити рівень самосприйняття, надихає їх на подальший розвиток і реалізацію їх потенційних можливостей. Відповідно педагог протилежного типу відштовхує майбутніх оперативних співробітників СБ України, навіюючи їм думку про їх неповноцінність, недостатні здібності

та завчасне засудження оточуючих. Позитивний зворотній зв'язок, повідомляючи про те, що його дії правильні та корисні, тим самим свідчить про його компетентність, підвищує його самооцінку. Зворотний зв'язок у негативній формі змушує усвідомлювати свою нездібність та малоцінність, тим самим знижуючи самооцінку.

Другим структурним елементом процесу національно-патріотичного самовиховання є потреба у ньому. Вона виникає на основі адекватної самооцінки. Як зазначено раніше, найголовніше значення самооцінки для самовиховання полягає в тому, що вона виводить особистість на усвідомлення протиріччя між рівнями розвитку її національно-патріотичних якостей – тим, що є зараз і критично оцінюється, і тим, що вона бажає і уявляє як ідеальне. Ця невідповідність переживається людиною як дискомфорт, спонукаючи ліквідувати його власними зусиллями, “підтягуванням” себе до потрібного рівня розвитку. Інакше кажучи, адекватна самооцінка стає основою для появи потреби у національно-патріотичному самовихованні. Тому, якщо в людини сформована потреба у національно-патріотичному самовихованні, то можна говорити про те, що вона піднялася на нову сходинку саморозвитку, хоча безпосередньо національно-патріотичного самовиховання вона і не розпочинала.

Третім структурним елементом процесу національно-патріотичного самовиховання є розвиток мотивації удосконалення своїх національно-патріотичних знань, умінь і навичок. Свідомо чи мимоволі, але спочатку висуваються мотиви особистісні: самовихованням треба займатися, щоб було за що себе поважати, щоб щось опанувати, чогось навчитися, домогтися життєвих цілей тощо. Однак і ці мотиви є значущими, працювати над собою треба і тому, щоб заслужити позитивне ставлення оточуючих, щоб користуватися довірою й авторитетом у колективі. Свою позитивну роль у національно-патріотичному самовихованні відіграють і мотиви широкосоціальні: нести добро людям, виконувати суспільне призначення, обов'язок тощо.

Національно-патріотичне самовиховання відбувається згідно зі спеціально розробленою програмою. Без такої програми національно-патріотичне самовиховання матиме ситуативний характер, буде зведене до випадкових дій і в кінцевому результаті буде приречене на невдачу. Програма передбачає не лише перелік завдань,

але й визначення конкретних дій, спрямованих на їх розв'язання. Наприклад, що саме треба зробити, щоб сформувати впевненість у собі, що прочитати (книги, журнальні та газетні статті), що обміркувати, обговорити з авторитетними для себе людьми; яку систему вправ у належному поводженні використовувати (регулярно займатися спортом, переборювати страх перед установами нових контактів і розширювати коло спілкування тощо), коли, де, що зробити (виступити з повідомленням щодо подій у світі та в Україні перед співробітниками свого та інших підрозділів, переборюючи незручність; організувати й особисто провести виховний захід, здобуваючи досвід спілкування тощо).

Отже, національно-патріотичне самовиховання є одним із напрямів реалізації педагогічної системи національно-патріотичного виховання майбутніх оперативних співробітників СБ України. Умовами реалізації цього напрямку є: усвідомлена діяльність з метою розвитку своєї особистості як громадянина-патріота.

© Євгеній Коваленко,

кандидат юридичних наук, завідувач спеціальної кафедри № 3
«Основи забезпечення державної безпеки, контррозвідальної
та оперативно-розшукової діяльності»
Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

© Олег Плетньов,

кандидат юридичних наук, доцент спеціальної кафедри № 3
«Основи забезпечення державної безпеки, контррозвідальної
та оперативно-розшукової діяльності»
Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СБ УКРАЇНИ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Як відомо, юридична освіта в Україні є галуззю спеціалізованої вищої освіти, яка відіграє важливу роль в розбудові та вдосконаленні демократичної, соціальної, правової держави. З розвитком незалежності в Україні виникала необхідність якісно нових знань в юридичній справі, що посприяло і розвитку навчальних закладів юридичної науки. Суттєві суспільно-економічні та політичні зміни останніх років зумовили і реформування юридичної освіти, завданням якої є перебудова концепції вищої юридичної освіти.

Істотну роль у цьому процесі відіграє запропонований депутатами Верховної Ради проект Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» [1], підготовлений на підставі Концепції вдосконалення юридичної освіти. Згідно його положень, правник – це особа, яка завершила навчання в правничій школі та успішно склала Єдиний державний кваліфікаційний іспит, а юридична (правнича) освіта – це вища освіта за спеціальністю «право», здобуття якої відбувається за наскрізною програмою в рамках магістерського рівня вищої освіти.

Метою відповідного законопроекту є розвиток правової освіти, спрямованої на підготовку юриста відповідно до його фундаментальної ролі – затвердження верховенства права через захист прав і свобод людини. Так, Законопроект (ч. 3 ст. 21 визначає що правничими професіями в Україні є такі, як суддя, адвокат, прокурор та нотаріус, і рівень їхньої освіти має відповідати рівню кваліфікації магістра права. Також зауважено, що для потреб доступу до правничої професії професійною діяльністю в сфері права, окрім діяльності правничих професій, є:

– проходження державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування на посадах керівників та заступників керівників юридичних служб органів державної влади та органів місцевого самоврядування із застосуванням стандартів професійної діяльності в сфері права;

– проходження державної служби в Міністерстві юстиції України та його територіальних підрозділах, із застосуванням стандартів професійної діяльності в сфері права;

– робота на посадах, пов'язаних з наданням безоплатної правничої допомоги в органах (установах), уповноважених законом на надання такої допомоги;

– робота на посадах помічника судді, помічника адвоката, помічника прокурора, помічника нотаріуса;

– науково-викладацька робота в правничій школі.

Правнича школа – вищий навчальний заклад або структурний підрозділ вищого навчального закладу, що здійснює підготовку правників. [1]

Отже, з одного боку, вищевказаний законопроект покликаний підвищити стандарти підготовки фахівців у галузі права, утім, якщо дослідити його більш детально, можна виявити ряд сумнівних положень та недоліків.

Так, правовий статус співробітників правоохоронних органів законодавець не передбачив, тобто згідно цього законопроекту вони не відносяться до правничих професій та до осіб, що займаються професійною діяльністю в сфері права.

Слід відмітити, що Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. На нього покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного сувереніте-

ту, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [2]. Таким чином, оперативний працівник Служби безпеки України, як особа, яка безпосередньо в повсякденній роботі має справу з боротьбою із злочинністю, повинна бути обізнана з основними вимогами всієї системи законодавства. Крім того, сам термін «оперативний працівник» вказує на режим роботи і прийняття рішення в режимі реального часу та його дефіциту. В окремих випадках, прийняття рішення вимагається «зараз і тут», а часу на його підготовку, вивчення правового матеріалу, правову аргументацію не надається.

В умовах підвищеної небезпеки, оперативний працівник має надати правову оцінку діям правопорушника, здійснити кваліфікацію злочину та визначити ступінь його тяжкості.

Також, згідно ч. 2 ст. 41 Кримінально-процесуального кодексу України під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого [3]. В такому випадку, оперативний працівник має досконало та фахово володіти знаннями, вміннями та навичками в: тактиці проведення слідчих дій, правилах і умовах пошуку та фіксації доказів, в правах осіб, які приймають участь в проведенні дій направлених на виконання доручень слідчого чи прокурора. Володіння такими компетенціями має бути на рівні фахового слідчого, а в необхідності наявності вищої юридичної освіти у слідчого сумнівів не виникає.

Слід відмітити, що на даний час Служба безпеки України перебуває також у процесі реформування. Так, у 2016 році був розроблений Проект концепції реформи СБУ. В ньому йшлося про такі зміни: відмова від дублювання функцій інших правоохоронних органів (зокрема в частині боротьби з корупцією), посилення профільних напрямів (контррозвідка), впровадження цивільно-демократичного контролю, демілітаризація, зміна статусу переважної частини співробітників СБУ з військовослужбовців на державних службовців. Якщо в результаті реформування співробітники СБУ отримують статус державних службовців, то при умові набрання

чинності Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» вони будуть відноситися до осіб, що займаються професійною діяльністю в сфері права.

Як вбачається, Україна на даному етапі свого розвитку знаходиться у складних умовах реформування багатьох напрямків державної діяльності. Реформування повинно мати комплексний характер і здійснюватись на основі попередньо розроблених державних програм і концепцій реформування, з врахуванням вимог законодавства України. Паралельне введення інновацій у різних сферах державного та суспільного життя має бути послідовним, узгодженим та взаємопов'язаним. В іншому випадку виникає реальна небезпека руйнування державності, створення нормативно-правових прогалин, що викликає загрозу істотного зростання ризиків для національної безпеки і стану забезпечення правопорядку країни.

Список використаної літератури:

1. Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613
2. Закон України «Про службу безпеки України» від 25.03.1992 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/page>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

© Інна Бєвзюк,

кандидат психологічних наук,
старший викладач відділу підготовки прокурорів
з організації роботи в органах прокуратури
Інституту спеціальної підготовки
Національної академії прокуратури України
Національної академії Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОКУРОРА

Ефективність системи забезпечення психологічної безпеки прокурора в процесі виконання ним професійних обов'язків залежить від своєчасності та якості виявлення та ідентифікації дестабілізуючих факторів прокурорської діяльності, які передусім пов'язані з нервово-психічними перевантаженнями, напруженнями емоційно-вольової сфери особистості тощо.

Професійна діяльність прокурора характеризується ознаками, притаманними іншим юридичним професіям [1, с. 127]. Загалом вона має вкрай відповідальний, напружений характер, який обумовлений широким колом вирішуваних завдань, виконанням великого обсягу складної, різноманітної роботи в умовах гострого дефіциту інформації і часу, ситуаціями із непередбачуваним перебігом і результатом подій, активної конфронтації зацікавлених осіб, ненормованого режиму роботи. Для ефективного вирішення цих завдань закон наділяє прокурорів значним обсягом владних повноважень, але його діяльність жорстко регламентована на законодавчому рівні та характеризується підвищеним рівнем перспективної (позитивної) відповідальності [2, с. 18].

Разом з тим специфіка професійної діяльності прокурора, на нашу думку, зумовлюється й іншими специфічними умовами. Скажімо, реалізація прокурором службових повноважень відбувається під пильною, постійно зростаючою увагою суспільства. Його діяльність супроводжується конфліктністю внаслідок взаємодії з

різноманітними категоріями громадян (не суттєво, чи вони є порушниками закону, чи вони активісти, котрі наглядають за прокурором); ризиком помилки або неправильної дії, загрозою спричинення шкоди життю і здоров'ю (як власному, так і близьких). Від того їй притаманні граничні психічні, психологічні, інформаційні та інтелектуальні перевантаженнями, які прокурори переживають на тлі негативних емоцій, що в переважній більшості забарвлюють прокурорську діяльність. Ці риси є невід'ємною частиною, сутнісними характеристиками праці прокурора. Однак вони мають і певний деструктивний потенціал, який може негативно позначитися на особистості працівника органу прокуратури, спричиняти професійні деформації, зокрема емоційне вигорання.

На основі аналізу теоретичних напрацювань [2; 3; 4] та узагальнення зарубіжного досвіду діагностики стресорів, а також проведених емпіричних досліджень нами сформовано перелік психотравмуючих і стресогенних чинників, які притаманні професійній діяльності прокурора:

– *підвищений рівень юридичної та моральної відповідальності* (прокурор під час виконання службових обов'язків має дотримуватися загальноприйнятих етичних норм поведінки, бути взірцем доброчесності, вихованості і культури; порушення службової дисципліни, непристойна поведінка є неприпустимими для прокурора і тягнуть за собою передбачену законом відповідальність, через що постійно зростає рівень професійної (позитивної) та морально-етичної відповідальності прокурора за результати здійснення ним встановлені Конституцією України функцій з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави);

– *завищений обсяг робочого навантаження* (психотравмуючий вплив зумовлений тим, що повсякденний обсяг навантаження прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, відбувається за вольовим рішенням керівника органу прокуратури; при тому досі не унормовано максимальну кількість кримінальних проваджень на одного прокурора з урахуванням категорії їхньої складності, що може призводити до розумових, емоційних, вольових і фізичних перевантажень);

– *тривалість робочого навантаження* (тривалість щоденної роботи прокурора зумовлена тим, що він протягом робочого часу повинен приймати участь численних судових засіданнях або в три-

валому розгляді справи в суді, а після того виконую підготовчу, аналітичну роботу, вивчає матеріали кримінальних проваджень, готує процесуальні документи, виконує контрольні завдання, розглядає звернення громадян тощо, що супроводжується постійним незменшуваним напруженням, котре потребує проявів високого самовладання, стриманості, вміння мобілізувати себе на продовження якісного виконання службових обов'язків);

– *невизначеність короткострокової перспективи діяльності* (після призначення прокурора процесуальним керівником він спочатку знаходиться у ситуації інформаційної невизначеності (неповноти й неясності, недостатності й формальної обмеженості внесених до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, попередньої відсутності криміналістично значущої інформації), чим ускладнюється процес формування адекватної тактики проведення досудового розслідування, організації взаємодії суб'єктів сторони обвинувачення, формування правової позиції, від чого підвищується ймовірність прийняття незаконного рішення);

– *конфліктогенність* (психотравмуюча дія цього фактору утворюється зовнішніми протиріччями та конфліктами прокурорської діяльності, наприклад, із суб'єктами, щодо яких прокурор здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за негласними діями, виявляє факти невиконання обов'язку захищати інтереси держави у випадках здійснення прокурором представницької функції; зі стороною захисту в кримінальному провадженні та під час судового розгляду справи; агресивно налаштованим «зовнішнім середовищем», з яким за службовим обов'язком прокурора доводиться систематично взаємодіяти; а також внутрішніми конфліктами, обумовлених суперечливими вимогами до службової діяльності, наявністю конфлікту інтересів тощо);

– *стрімкість діяльності* (в умовах процесуальних часових обмежень і суттєвого виробничого навантаження виконання прокурором певних процесуальних дій, прийняття рішень у кримінальному провадженні зчаста відбувається в умовах дефіциту часу);

– *новизна та незвичайність* (нестандартністю та непередбачуваністю ситуацій досудового розслідування кримінальних правопорушень, підтримання публічного обвинувачення чи участі у судовому розгляді справ по сфері кримінальної юстиції, які по-

требують нешаблонного вирішення професійних завдань за умови високого ризику помилки та можливої настання відповідальності;

– *раптовість* (психотравмуючий вплив цього фактору об'єктивно пов'язаний з попереднім и характеризується раптовим зміненням ситуації, що значно ускладнює умови виконання службового завдання чи реалізацію законного повноваження (наприклад, радикальна зміна свідком своїх показів при судовому допиті, яка руйнує попередньо побудовану лінію підтримання публічного обвинувачення, раптова зміна позиції сторони захисту, або ж відмова державного органу надати прокуророві документи на підтвердження позовних вимог);

– *ризик спричинення шкоди* (психотравмуюча дія цього фактору зумовлена специфікою професійної прокурорської діяльності, пов'язаною із протидією злочинності, де існує високий рівень загрози життю чи здоров'ю прокурора або його найближчого оточення з боку кримінального середовища);

Під час опитування прокурори місцевих прокуратур доповнювали наведені вище переліки факторами, пов'язаними із:

– організаційними змінами у зв'язку з реформуванням органів прокуратури,

– рівнем заробітної плати;

– несправедливого застосування керівництвом вище стоячих прокуратур інструментів матеріального заохочення (преміювання), перетворення їх на засоби покарання (депреміювання);

– недоліками системи стимулювання праці, зокрема суворість застосованих покарань, їх домінування над заохоченнями.

– невідповідності порядку визначення оплати праці вимогам закону;

– недостатнім фінансуванням, організаційним та матеріально-технічним забезпеченням діяльності органів прокуратури, що не відповідає рівню розвитку інформатизації суспільства та характеру виконуваних завдань,

– громіздкою та недосконалою системою статистичної звітності, функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної системи «Облік та статистика органів прокуратури»;

– недоліками в організації та управлінні органами прокуратури, що зокрема пов'язані з порядком підпорядкування прокурорів та виконання наказів і вказівок;

- нерациональною організацією праці;
- заформалізованістю прокурорської діяльності;
- несприятливими побутовими умовами значної кількості прокурорів (особливо в зоні АТО),
- помилками в кадровому менеджменті тощо.

Найбільш за все прокурорів турбує величезний, надмірний обсяг роботи, яку доводиться виконувати, жертвуючи заради цього особистим життям, здоров'ям, дозвіллям, сімейним спілкуванням; хронічна нестача вільного часу; ненормований робочий день.

Список використаної літератури:

1. Юридична психологія: підручник / за ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. Київ: КНТ, 2007. – 360 с.
2. Озерський І.В. Правові та психологічні засади прокурорської діяльності: автореф. дис... д-ра юрид. наук / І. В. Озерський. – К., 2011. – 40 с.
3. Кобец А.В. Психологические аспекты профессиональных кризисов и деформаций в деятельности работников прокуратуры и их профилактика / Актуальные проблемы психологии. – 2014. – Т. XII. – Вып. 19. – С 177-185.
4. Яроменок М.А. Професійне вигорання як чинник психічного здоров'я прокурора / М. А. Яроменок // Юридична психологія. – 2017. – № 2 (21). – С. 185-195.

© Віта Лісова,

методист

Національної академії Служби безпеки України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО СКЛАДУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України актуалізується потреба у підготовці висококваліфікованих фахівців сектору безпеки і оборони. Тому пріоритетним завданням закладів вищої освіти (ЗВО) Служби безпеки України (СБУ) є не лише відтворення кадрового потенціалу, але й забезпечення високої якості підготовки співробітників спецслужби та, як наслідок, зміцнення національної безпеки України.

Щоб адекватно та ефективно вирішувати завдання подальшої службової діяльності випускники відомчого закладу вищої освіти, крім соціально-особистісних, інструментальних, загальнонаукових та загально-професійних компетентностей, мають оволодіти системою спеціалізовано-професійних реалізаційних здатностей: із протидії розвідувально-підбивній діяльності спецслужб іноземних держав, організацій, груп, осіб на шкоду національній безпеці; контррозвідувального захисту економіки держави; захисту національної державності і боротьби з тероризмом; боротьби з корупцією та організованою злочинністю; захисту інтересів у сфері інформаційної безпеки.

Саме необхідність у фундаментальній та водночас, не відірваній від актуальних потреб практики професійній підготовці кадрів СБУ обумовлює зміст освіти та закономірно визначає склад учасників освітнього процесу. Безперечно, провідну роль під час підготовки фахівців сектору безпеки виконують науково-педагогічні працівники ЗВО. Тому особливий наголос робиться на комплектуванні викладацьких посад спеціальних кафедр висококваліфікова-

ними співробітниками (слідчими, оперативними співробітниками, аналітиками, експертами та іншими спеціалістами) зі значним досвідом роботи у практичних підрозділах та схильністю до педагогічної діяльності.

Разом із тим, будучи професіоналами у сфері державної безпеки, такі практики можуть не мати спеціальної педагогічної підготовки до викладацької роботи. Тому набуття теоретичних і практичних знань щодо особливостей організації освітнього процесу є одним із першочергових завдань, що стоять перед викладачами-початківцями у період становлення на посаді. Адже гармонійний розвиток усіх складових професійної компетентності педагога, об'єднуючим елементом якої виступає дидактична складова, сприяє успішній викладацькій діяльності та професійному зростанню.

Саме система дидактичних знань допомагає розкрити найзагальніші усталені залежності між умовами та результатами навчання. Спираючись на них, можна осмислити та систематизувати фактичний досвід викладання кожної дисципліни, розробити методику оволодіння нею. Тобто, знаючи дидактику, педагогу легше орієнтуватися в методиці, обирати стратегію навчання, готуватись до навчальних занять.

Тому значна увага приділяється створенню належних умов для повноцінного розвитку компетентностей науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти СБУ, підвищенню якості викладання навчальних дисциплін, у тому числі, шляхом впровадження до освітнього процесу передового педагогічного досвіду, сучасних методів і форм навчання, новітніх методик та інноваційних технологій.

Серед комплексу організаційно-педагогічних умов розвитку дидактичної компетентності викладачів-початківців, хочемо акцентувати увагу лише на деяких, на наш погляд, першочергових заходах. По-перше, ключовою в період професійної адаптації є роль інституту наставництва (завідувачів кафедр, досвідчених колег; обмін педагогічним досвідом під час роботи предметно-методичних секцій кафедри, консультативна допомога з боку навчально-методичних підрозділів тощо).

Окрім цього, набуттю здатностей виконувати додаткові завдання і обов'язки в межах професійної діяльності сприяє стажування

науково-педагогічних працівників в інших закладах вищої освіти та наукових установах.

Корисним, на наш погляд, є досвід підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти суб'єктів сектору безпеки та оборони. Зокрема, хочемо відзначити практику проведення курсів підвищення кваліфікації безпосередньо на базі цих освітніх установ для викладачів, які вперше призначені на посади та попередньо не проходили педагогічної підготовки. Заходи, передбачені такими освітніми програмами, покликані в стислі терміни надати ази спеціальних знань з педагогіки, методики, психології вищої школи, ознайомити з основами організації, планування та управління освітнім процесом із урахуванням його специфіки.

Крім того, вважаємо, що співпраця у сфері надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників є корисною із позиції зміцнення міжвідомчої взаємодії суб'єктів захисту національної безпеки України, сприяє вдосконаленню освітньої діяльності та обміну досвідом у цій сфері.

Таким чином, виклики сучасності, що постають перед Україною, актуалізують потребу у підготовці висококваліфікованих фахівців сектору безпеки і оборони. Безперечно, важлива роль у цьому процесі відводиться закладам вищої освіти СБУ. Випускники відомчих ЗВО, серед іншого, мають оволодіти комплексом спеціально-професійних компетентностей, що є запорукою ефективності подальшої службової діяльності. Із цією метою до освітнього процесу у закладах вищої освіти СБУ залучаються досвідчені представники практичних підрозділів спецслужби та установ і відомств. За таких умов змістовна складова навчальних дисциплін набуває тематичної актуальності та прикладної спрямованості. Поряд із тим, розвиток дидактичної компетентності як однієї із базових складових успішної професійної діяльності викладачів-початківців є важливим елементом періоду становлення на посаді та потребує подальшого дослідження.

© **Анатолій Марущак,**

доктор юридичних наук, професор,

директор Навчально-наукового інституту

Національної академії Служби безпеки України

ВИХОВНА ФУНКЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Інформаційне право України як наука динамічно розвивається, хоча його основні положення як галузі права перебувають у стадії формування. Особливої актуальності набуває питання функцій інформаційного права, зокрема виховної функції. Адже з розвитком інформаційних правових відносин, що зумовлені використанням суб'єктами права новітніх інформаційних технологій (насамперед, Інтернет, засобів відео-, аудіо- запису, біометричних технологій тощо), зменшується рівень обізнаності людини з наслідками використання таких технологій.

Відповідно актуалізується питання виховної функції інформаційного права, спрямованої на розвиток у суб'єктів права інформаційно-правової культури, а також на виховання у них навичок правомірної поведінки у сучасному інформаційному суспільстві.

Дослідники теорії права співвідносять поняття «система правового виховання» і «виховна функція права» як загальне і часткове, визначаючи, що «система правового виховання – це весь комплекс проведених державою і громадськими організаціями заходів з метою формування у громадян правосвідомості, правових понять і правової культури...; виховна ж функція права є самостійним напрямком його впливу на волю, думки і почуття людей, яке здійснюється незалежно від наявності організаційних форм виховного процесу... вона входить до системи правового виховання в якості найважливішої складової частини» [1, с. 10]. Звертаємо увагу на включення до системи правового виховання діяльності громадських організацій. Додамо, що до таких суб'єктів варто відносити і наукові установи, навчальні заклади і їх науковий та науково-педагогічний склад.

Проблематика функцій інформаційного права є предметом досліджень представників науки інформаційного права. Так, Л. П. Коваленко зазначає, що «під функцією інформаційного права слід розуміти головні напрями його впливу на інформаційні відносини [2, с. 251].

Складність дії виховної функції інформаційного права обумовлюється декількома чинниками. Насамперед, складністю розмежування методів інформаційного права при формуванні інформаційно-правових норм. Як правило, правове регулювання інформаційних відносин здійснюється з використанням диспозитивного методу правового регулювання, оскільки право людини на інформацію є фундаментальним конституційним правом. Однак, держави зобов'язані з метою захисту інтересів особи, суспільства і власне держави встановлювати окремі правила поведінки з використанням імперативних норм. І мова йде не тільки про випадки закріплення кримінальної чи інших видів відповідальності. У сучасному інформаційному суспільстві імперативні норми застосовуються усе частіше, оскільки негативний вплив від реалізації фундаментального права на інформацію у частині вільного її поширення спричиняє негативні наслідки для суспільства і держави. Прикладом подібного застосування імперативного методу є норми, закріплені в Указі Президента України від 15.05.2017 № 133/2017 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», яким російські соцмережі «Вконтакте» та «Однокласники» і інформаційні сервіси («Mail.ru» і «Yandex») внесені до санкційного списку [3]. Роль виховної функції викладених в зазначеному Указі правових норм важко переоцінити. Адже із діючих в Україні понад 6 тис. юридичних осіб – операторів, провайдерів телекомунікацій, що надають послуги доступу до Інтернет, переважна більшість припинила доступ своїх клієнтів до заборонених ресурсів, а більшість громадян України також відмовилась від користування російськими соціальними мережами [4]. Таким чином виховується висока інформаційна правосвідомість громадян України.

Варто відзначити, що подібні заходи інформаційно-виховного характеру здійснюються і в Європейському Союзі. Так, Європей-

ська комісія звертає особливу увагу на питання протидії дезінформації та поширення рейкових новин у мережі Інтернет [5, 6].

Виховна функція інформаційного права ЄС виявляється також у напрямку формування режиму захисту персональних даних особи. Так, новий гармонізований Регламент ЄС – General Data Protection Regulation (GDPR), який замінює Директиву 95/46/ЄС «Про охорону персональних даних», поширюється на всіх суб'єктів, які надають послуги, продають товари громадянам Європейського Союзу або моніторить їх поведінку. Зазначений регламент закріплює прецедент: правила слідує за персональними даними резидента ЄС і їх охорона не залежить від територіальної юрисдикції. GDPR застосовується до організацій, які не знаходяться в межах ЄС, але які пропонують товари або послуги або контролюють поведінку суб'єктів даних резидентів ЄС. Зазначений регламент вступив в силу у травні 2018 року і впливатиме на діяльність українських суб'єктів.

Одним із важливих завдань виховної функції інформаційного права є формування стимулів правомірної поведінки громадян у інформаційному суспільстві, формування негативного ставлення суспільства до кіберзлочинності і кібертероризму. Так, суттєву виховну функцію відіграють норми Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який вступив у законну силу у травні 20018 року, які (норми) передбачають обов'язок державних і приватних суб'єктів сприяти суб'єктам забезпечення кібербезпеки, повідомляти відомі їм дані щодо загроз національній безпеці з використанням кіберпростору або будь-яких інших кіберзагроз об'єктам кібербезпеки, кібератак та/або обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню таких загроз, протидії кіберзлочинам, кібератакам та мінімізації їх наслідків [7, ст. 11]. У зазначених відносинах виховна функція інформаційного права спрямована на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку як посадових осіб, так і самих громадян та зростання правової активності з метою запобігання правопорушень.

У якості висновку відзначимо, що об'єднання зусиль державних органів, громадських організацій, наукових установ, навчальних закладів і їх наукового та науково-педагогічного складу щодо розкриття принципів інформаційного права, механізмів реалізації

прав суб'єктів права тощо сприятиме підвищенню ефективності виховної функції інформаційного права.

Список використаної літератури:

1. Слюсаренко О.Л., Кунгурцева Т.В. Проблеми виховної функції права та правового виховання в сучасних умовах // Юридична наука. – № 2/2012. – С. 7-11.
2. Коваленко Л. П. Функції інформаційного права // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – Випуск 22. – С. 247-254.
3. Указ Президента України від 15.05.2017 № 133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» // Офіційний вісник України. – 2017. – № 41. – Ст. 1276.
4. Марущак А. І. Щодо протидії використанню Інтернет-ресурсів для поширення антиукраїнської інформації [Електронна версія] // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: 36 мат. VIII наук.-практ. конференції (м. Київ, 30 березня 2018 р.). – К., НА СБ України, 2018. – С. 238-240. // Режим доступу: <http://academy.ssu.gov.ua>.
5. European Commission (2018). «A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation». <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>;
6. European Commission (2018). «Tackling Online Disinformation: A European Approach». COM(2018) 236. Available at: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=51804.
7. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

© **Олександр Свірін,**

головний науковий співробітник відділу

науково-методичного забезпечення

прокурорської діяльності поза сферою кримінальної юстиції

Науково-дослідного інституту

Національної академії прокуратури України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІІ НОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ

Захист прав громадян в суді гарантується на основі конституційно визначених засад судочинства, зафіксованих у статті 129 Конституції України. Нова редакція Конституції України містить серед основних засад судочинства новий про «розумні строки розгляду справи судом». Вказаний принцип спрямовано на боротьбу з тягатиною в судах, яка має значне поширення у судовій системі.

На сьогодні прийнято вважати, що його поява зумовлена підписанням Україною Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), відповідно до статті 6 якої право людини на справедливий суд презумується саме таким чином, що включає до себе як невід’ємну частину право на розумний період розгляду справи [1]. Проте, на думку П. Гуйвана, з якою неможливо не погодитись, причина появи цього принципу є дещо іншою, адже Україна своїм Законом внесла Конвенцію та прецедентну практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) до складу національного законодавства ще 2006 року. Очевидно, що кількість скарг від громадян України, пов’язаних з перевищенням розумних строків розгляду справ, що розглядається ЄСПЛ, зростає [2, С.30]. При цьому, як правило, громадяни скаржаться на тривалість розгляду, яка перевищує п’ять, сім, а то й десять років. В цілому неоперативність роботи судів є однією із «рис» правосуддя. Нею страждає переважна більшість судових систем, однак нерідко вона набуває хронічних форм. Недотримання строків роз-

гляду справ не лише порушує право особи на захист, а й формує в неї негативне ставлення до судової системи, неповагу до права, що стає критичним для самої країни, погіршує її міжнародний імідж і, таким чином, несе реальну загрозу національним інтересам у сферах правоохоронної та судової діяльності.

Разом із тим, на думку О. Гончаренко поняття «розумного строку» розгляду справ національними судами, як важлива процесуальна гарантія права на справедливий суд, відноситься до так званих автономних категорій в юриспруденції ЄСПЛ, зміст яких є специфічним та досить складним для сприйняття вітчизняною правовою системою. У зв’язку з цим принципово важливою є практика ЄСПЛ, в якій розкривається юридичний зміст кожного із закріплених прав. Його правові позиції щодо змісту права на справедливий суд мають обов’язкову правову природу для всіх країн-учасниць Конвенції [3, С.126].

Для встановлення критерію розумності строку розгляду конкретної справи у національних судових органах за результатами розгляду низки справ ЄСПЛ прийшов до висновку, що поняття «розумний строк» є суб’єктивним, і виробив у своїй практиці кілька взаємопов’язаних критеріїв: складність справи; поведінка заявника; поведінка судових та інших державних органів; важливість предмету розгляду для заявника.

Довга тривалість розгляду справи може бути визнана розумною, якщо сама справа є складною як з фактичного, так і з правового боку. Питання щодо складності справи (як і питання щодо строку, протягом якого справа підлягає вирішенню) має розв’язуватися з огляду на те, які додаткові процесуальні дії необхідно вчинити, щоб отримати докази: призначити експертизу, допитати свідків, одержати висновки спеціалістів тощо. Отож, як вказує Л. Тацій, відповідальність за несвоєчасне виконання процесуальних дій покладається на суд [4, С.36]. Такий висновок збігається із позицією ЄСПЛ, який рішенням в справі «Вергельський проти України» зазначив, що відкладення розгляду справи, призначення і проведення експертизи, участь судді в розгляді інших справ, повернення кримінальної справи прокуророві з метою усунення допущених порушень кримінального процесуального законодавства самі по собі не суперечать чинному законодавству, але не можуть призводити до порушення права особи на судочинство в розумний строк.

Критерій складності справи означає також оцінювання справи з урахуванням обставин і фактів, що ґрунтуються на праві (законі) і тягнуть за собою певні юридичні наслідки: характеру фактів, які необхідно встановити; кількості питань, що розглядаються в межах справи; віддаленості, з точки зору простору та часу; кількості свідків та інших проблем, пов'язаних зі збиранням доказів тощо. На підтвердження викладеного вище можна навести приклад, коли ЄСПЛ порівняно тривалі строки розгляду вважав «розумними» з огляду на складність справи. Так, у справі «Хосце проти Нідерландів» 1981 р. суд вирішив, що тривалість у 8,5 років для розгляду справи не порушувала ст.6 Конвенції.

Другим критерієм «розумності» строку розгляду справи є належна поведінка заявника. Особа, яка звертається із заявою про визнання розгляду справи необґрунтовано довгим, має довести, що вона особисто не вчиняла дій, спрямованих на затягування процесу. У практиці мають місце випадки, коли поведінка заявника є неналежною та сприяє затягуванню справи. Класичним прикладом є справа «Чірікоста і Віола проти Італії», де 15-річний строк розгляду було визнано виправданим, оскільки самі заявники 17 разів зверталися з проханням про відстрочення процесу і не перерахували проти 6-х перенесень розгляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі [5]. Водночас використання всіх засобів оскарження, які передбачені національним законодавством, не вважається таким, що свідчить про затягування строків розгляду справи через поведінку заявника. Так, звернення заявника до найширших процесуальних засобів правового захисту (подання апеляцій, клопотань, заяв), на думку ЄСПЛ, не призводить до «нерозумного» затягування розгляду справи. Наприклад, у справі «Карнаушенко проти України» 2006 р. ЄСПЛ вказав, що період затримки у три дні у зв'язку з поданням клопотання про відстрочку, так само як і заміна першочергових позовних вимог та оскарження трьох судових рішень у судах вищих інстанцій не можуть виправдати загальну тривалість судового провадження упродовж 8 років [6].

Європейський Суд аналізує і поведінку органів влади, причому жорсткіше. Серед основних причин затягування розгляду справ з вини держави, як правило, бувають: велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів

та допоміжних працівників тощо. Складність справи, може бути виправданням тривалості процесу, проте не виправданням відсутності судового рішення взагалі. Не можна, наприклад, вважати обґрунтованим складністю справи тривале (понад один рік) невиконання повного тексту рішення судом першої інстанції, коли суддя не виносив рішення господарського суду у тому вигляді, як це вимагає закон (ст. 84 ГПК України у редакції 1992 р.), попри те, що у засіданні було оголошено про видання повного тексту рішення через п'ять днів [3, С.32].

Порушенням розумних строків розгляду справ про цивільні права та обов'язки може вважатися тривале невиконання судових рішень з вини державних органів. Згідно з прецедентною практикою Європейського Суду, процедура виконання рішень суду є невід'ємною частиною судового розгляду. Крім вище вказаних трьох основних критеріїв «розумного строку» розгляду справи, у практиці Європейського суду останніх двох десятиліть звертається увага на важливість предмету розгляду для заявника, значущість для нього питання, яке знаходиться на розгляді суду, або особливе становище сторони у процесі. Так, на думку ЄСПЛ, без зволікань повинні розглядатися справи про піклування над дітьми, трудові спори, справи, пов'язані з травматизмом, а також інші справи, при розгляді яких важлива терміновість.

Для наближення до європейських стандартів український законодавець почав використовувати критерій «розумності» для встановлення строків розгляду справ у суді ще до прийняття Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII [7]. В цьому Законі це питання дещо систематизовано. Відтепер цей критерій став однією із основних засад (принципів) судочинства. Відповідно до Закону строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню відповідного судочинства і суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Визначене у кодексах поняття майже збігається із його дефініцією, викладеною у п.3 Пленуму ВССУ № 11 від 17.10.2014 [8].

Важливим за уваженням, на нашу думку, є звуження законодавцем наданого в кодексах поняття «розумності строку» до часу, достатнього, з урахуванням обставин справи, для вчинення тільки конкретної процесуальної дії, оскільки кожна процесуальна дія є

лише складовою у цілому комплексі таких та інших дій, рішень у справі і несе у собі певні ризики, оскільки в силу звуження поняття не враховуватиме цілі стадії судового розгляду справи. Виконання судового рішення є складовою частиною судового розгляду, завершальною стадією судового провадження. У зв'язку із цим під час розгляду питань, пов'язаних із виконання рішення, судам необхідно дотримуватися вимог Конвенції щодо його виконання упродовж розумного строку.

У підсумку доцільно зазначити, що важливим завданням для України є запровадження надійного механізму захисту права на додержання розумних строків. Для цього, на нашу думку, потрібно розробити закон стосовно порушення розумних строків і порушення права особи на розумний строк розгляду справи, в якому, по-перше, буде надано визначення поняттю «розумний строк», по-друге, передбачено порядок оскарження винних дій судді (суддів), які призвели до затягування справи і, по-третє, забезпечено виконання судового рішення про присудження компенсації за порушення права особи на справедливий судовий розгляд у розумний строк.

Список використаної літератури:

1. Європейська конвенція з прав людини. URL: <http://www.echr.coe.int>.
2. Гуйван П.Д. Право на справедливий суд: європейські сентенції та українські реалії. – Держава та регіони. Серія: Право, – 2017 р., – № 2 (56). – С.30-35.
3. Гончаренко О.А. Розумний строк розгляду справи у практиці Європейського суду з прав людини / О.А.Гончаренко // Форум права. – 2012. – № 3. С.126-131 URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12goazpl.pdf>.
4. Тацій Л.В. Категорія «розумний строк» в адміністративному судочинстві: поняття та правова природа / Л. В. Тацій // Публічне право. 2014. № 1. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_1_6.
5. Eur. Court H. R., *Ciricosta and Viola v. Italy*, judgment of 4 December, 1995 / URL:<http://www.echr.coe.int>.
6. Стаття 6 «право на справедливий суд». Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. URL:<http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.

7. «Про внесення до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII – Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 6, ст. 56).

8. Пленум ВССУ від 17.10.2014 № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.

© Владислав Вавелюк,

курсант V курсу

Національної академії Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Розбудову України як демократичної соціально спрямованої правової держави суттєво гальмує корупція, яка все більше етичні та правові відносини між людьми, поступово перетворюючись з аномалії в норму поведінки, зводючи нанівець політичні, економічні, правові й моральні реформи в Україні та створюючи загрозу національній безпеці, конституційному устрою, політичним, економічним, правовим, моральним і культурним засадам її розвитку.

У світовому Індексі сприйняття корупції за 2016 рік, що базується на незалежних опитуваннях, в яких беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, у тому числі Світового банку, Freedom House, World Economic Forum тощо Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, посівши і розділивши 131 місце зі 176 країн разом із Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном. Такий високий рівень корупції в Україні, за оцінками міжнародних експертів, пов'язаний з відсутністю дієвої судової системи та фактичною безкарністю корупціонерів, що не дає зробити потужний ривок і подолати 30-ти бальний бар'єр, який зветься "ганьбою для нації".

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України у 2013 р. було зареєстровано 952 випадки вчинення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, відповідно у 2014 р. – 927, 2015 р. – 619, а в 2016 р. 472. У 2013 р. було повідомлено про підозру у 621 кримінальному провадженні цієї категорії, 2014 р. – 667, 2015 р. – 369, а 2016 р. – 236 кримінальних провадженнях. У 2013 р. до суду було направлено 588 кримінальних проваджень з обвинувальним актом, 2014 р. – 607, 2015 р. – 330, а 2016 р. – 205.

Усе вищезазначене свідчить, з одного боку, про різке зниження кількості вчинених злочинів цієї категорії, а, з іншого, – про їх ви-

соку латентність і низьку ефективність досудового розслідування, що актуалізує необхідність наукового дослідження проблеми.

Питання прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою потрібно визначити поняття неправомірної вигоди, а також необхідно визначити, які обставини підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Відповідно до частини першої статті 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія злочину (місце, час, спосіб та інші обставини вчинення злочину) – це, в першу чергу, сукупність об'єктивних ознак, що характеризують злочин. Висловлюючись мовою кримінального права, це обставини, які характеризують об'єкт і об'єктивну сторону складу злочину;

2) винуватість особи у вчиненні злочину, форма вини і мотиви – процесуальне вираз елементів суб'єктивної сторони складу злочину Кримінально-процесуальне поняття винуватості відрізняється від кримінально-правового поняття вини (ст. 24-26 КК), бо включає в себе не тільки наявність умислу або необережності, але й факт вчинення певною особою дій, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтвердять, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/

або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально- правового характеру.

Вивчаючи практику розслідування злочину, передбаченого статтею 368 КК України, можна дійти висновку, що найважче довести саме процесуальний вираз елементів суб'єктивної сторони складу злочину, тобто винуватість особи. Труднощі у доведенні полягають у тому, що на відміну від багатьох інших злочинів, обидві особи, та яка пропонує неправомірну вигоду службовій особі та сама службова особа зацікавлені у вчиненні цього кримінального правопорушення. З одного боку особа яка пропонує неправомірну вигоду зацікавлена таким чином стимулювати вчинення(не вчинення) певних дій службовою особою на її користь, а з іншого службова особа бажає отримати певні матеріальні блага за свої діяння. Саме цей чинник призводить до високого рівня латентності злочину, передбаченого ст. 368 КК України.

Вирішення цієї проблеми потребує кардинальних дій. А саме внесення змін до КК України, в яких з'явиться можливість правоохоронних органів здійснювати діяльність, що на сьогоднішній момент є провокацією до отримання неправомірної вигоди службовою особою. Саме ці зміни дадуть змогу безсумнівно доводити умисел особи, що вчиняє злочин.

Висновок. Отже правильне визначення всіх обставин, що підлягають доказуванню, їх всебічне, повне та об'єктивне дослідження, внесення змін до КК України дозволить значно підвищити ефективність і результативність правоохоронних органів у протидії правоохоронних органів найбільшому суспільному лиху – корупції.

© Олександра Гаценко,

курсант III курсу

Національної академії Служби безпеки України

РЕЛІГІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Зважаючи на суспільно-політичну обстановку, що склалася сьогодні в низці країн, у тому числі й в Україні, проблематика протидії тероризму залишається надзвичайно актуальною в сучасному суспільстві.

Для ефективної протидії терористичних організацій важливим є дослідження загальних закономірностей, форм і методів, притаманних тероризмові та його релігійній основі в цілому. Адже дослідження, так званого, релігійного тероризму у повній мірі дозволить вибудувати ефективну комплексну модель протидії йому як суспільно-політичному явищу. Проблемні питання, пов'язані з дослідженням тероризму як соціально-політичного явища, вивчалися низкою науковців: С. Печерицею, В. Остроуховим, І. Рижовим, М. Стрельбицьким, іншими науковцями.

Які ж причини та умови, що сприяють поширенню тероризму у наш час? Звідки ж взявся релігійний тероризм. І чому саме іслам став ідеологічним підґрунтям для діяльності безлічі терористичних організацій? Члени найвідоміших міжнародних терористичних організацій, таких як «Ісламська держава», «Аль-Каїда», «Брати-мусульмани», «ХАМАС», «Талібан», «Джебхат ан-Нусра» постійно наголошують на релігійній меті своєї діяльності.

Релігія є доволі потужним механізмом впливу на людську свідомість, який застосовується чи не протягом усього існування людства. Відповідно до тлумачних словників релігія – це певна система поглядів, що обумовлена вірою в надприродне, яка включає в себе низку моральних норм, моделей поведінки, культових обрядів, а також об'єднання людей в організації.

Як бачимо із наведеного визначення релігія є, перш за все, системою поглядів. Зважаючи на це можна дійти висновку, що використання релігійного чинника у терористичній діяльності дозволяє сформуванню у потенційного терориста певний світогляд, що спирається на ірраціональні чинники.

Особливістю релігійного світогляду є його всеосяжність. Релігійний діяч пояснює будь-які явища – політичні, економічні, соціальні – з точки зору тієї чи іншої релігійної доктрини, не спираючись при цьому на реальні чинники, що впливають на них, проте даючи при цьому чітку відповідь та настанову до дій.

Так, наприклад, ісламістський імам пояснює низький рівень життя населення певної країни чи соціальної групи не об'єктивними причинами як то поганий економічний розвиток, корумпованість влади, політика неоколоніалізму тощо, а тим фактом, що та чи інша держава керується світськими законами, написаними людьми, а закони, що створені людьми не можуть бути досконалими і справедливими на відміну від законів, що були послані Аллахом.

Висновок із зазначеної тези – задля покращення рівня життя населення необхідно побудувати теологічну державу, що керуватиметься виключно законами шаріату. Таким чином, будь-яке світське правління априорі визнається таким, що «неугодне» Аллахові, а отже вороже.

Разом з цим варто відмітити і сакралізацію політичної цілі, адже фактичною метою подібних висловлювань є зміна конституційного ладу, однак пересічний ісламіст щиро вірить у те, впроваджує на землі волю Аллаха.

Із зазначеного прикладу впливає ще одна риса релігійного світогляду, що є привабливою для терористичної ідеології, а саме суворе розмежування суспільства на протилежні, досить часто ворожі, класи як то «віруючі» і «невіруючі», «правовірні» і «кафіри», «іудеї» та «гої», «істинні християни» та «еретики» тощо. Подібна дихотомія дозволяє вибудувати ідеальну модель ворога та надихнути на фанатичну боротьбу з ним.

Водночас, варто наголосити на мотивуючій складовій релігії. Як зазначає А. Арістова «Релігійний фанатизм у його агресивно-радикальних формах творить сприятливе ідейне і психологічне підґрунтя для терористичної діяльності. Шалена енергетика фанатизму, до того ж свідомо підживлювана і спрямовувана у потрібне

річище, стає дієвим засобом підготовки терористів (переважно суїцидального типу), поповнення лав пересічних виконавців, виховання нової генерації радикально налаштованої молоді» [1].

Таким чином можемо дійти висновку, що релігійний тероризм як такий зустрічається доволі рідко і являє собою радше виключення ніж правило. Загалом релігійна складова лише виконує роль каталізатора. Зважаючи на вказане, доволі безглуздими нам видаються випадки в бік ортодоксальних мусульман зі звинуваченнями ісламу як релігії терористів. Іслам сам по собі мирна релігія і не несе жодної терористичної ідеології. Справжні причини конфлікту між Заходом та Близьким Сходом – політичні, економічні та соціально-культурні. Іслам (здебільшого спотворений) лише ідеологічно наповнює концепцію тих чи інших терористів, подібну роль виконувало і християнство за часів хрестових походів. Хоча варто зауважити, що наявність конфліктів на релігійному ґрунті значно сприяє як розвитку тероризму загалом так і розвитку релігійного тероризму як самостійного явища.

На сьогоднішній день ісламістський тероризм не несе суттєвої загрози для державної безпеки України. Терористичні організації, що сповідують ідеологію ісламського фундаменталізму використовують територію нашої держави, перш за все, для організації каналів нелегальної міграції.

Загалом про релігійний тероризм можна вести мову тоді, коли ідеї релігійної вищості і виключності, абсолютизація і протиставлення своєї конфесійної ідентичності усім іншим релігійним системам та їх носіям, нетерпимість до будь-яких інерелігійних виявів стають визначальними для прямого застосування насильства (або ж загрози його застосування). Його джерело – за давня міжрелігійна і міжконфесійна ворожнеча різної природи; його «священна мета» – прагнення захистити нібито спаплюжені етноконфесійні чи релігійні цінності.

Отже, тероризм став одним із найнебезпечніших явищ ХХІ століття. Не зважаючи на соціально-політичну природу вказаного явища сьогодні доволі часто ми можемо констатувати «релігізацію» тероризму, споріднення чи навіть породження його ідеології певними віровченнями. Поширення релігійного тероризму у світі безумовно несе потенційну загрозу і державній безпеці України. У той же час, прихильники вказаних організацій поки що не розгля-

дають нашу державу як плацдарм для терористичних атак, проте використовують для «допоміжних» функцій як то пропаганда та поширення ідеології тероризму, залучення нових членів, організація нелегальної міграції тощо.

Іншим фактором, що несе потенційну загрозу державній безпеці України неконтрольована діяльність великої кількості тоталітарних релігійних культів, переважно нетрадиційних для нашої держави. Ідеологія вказаних віровчень доволі часто може містити положення, що провокують конфлікти на релігійному ґрунті, заклики до ритуальних вбивств чи скоєння актів тероризму.

Протидія релігійному тероризму в Україні має ґрунтуватися на комплексному підході і включати в себе, перш за все, профілактичні заходи, спрямовані на формування правової культури в суспільстві, поваги до життя людини як до найвищої цінності, що гарантована державою, толерантного ставлення до представників інших конфесій та релігій, заходи з нейтралізації деструктивних інформаційних впливів, що проводяться з позицій релігійних організацій та іноземних держав, а також заходи з удосконалення законодавчої бази, що б дозволило ефективно протидіяти діяльності релігійних організацій на шкоду державній безпеці України.

Список використаної літератури:

1. Арістова А. «Релігійне підґрунтя міжнародного тероризму» / Алла Арістова// URL: www.religion.in.ua

© Ірина Салій,

курсант III курсу

Національної академії Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІСЛАМСЬКОГО ПРАВА ДЛЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ ТЕРОРИЗМУ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Ні для кого не секрет, що у зв'язку з геополітичними процесами, що відбуваються, в першу чергу на Близькому Сході, чи не найбільшу загрозу для світової спільноти становлять міжнародні терористичні організації, які сповідують ідеологію ісламського фундаменталізму. Зважаючи на специфіку мусульманського світу, терористична діяльність, як правило, виправдовується релігійними та правовими нормами ісламу.

У той же час, Законом України «Про боротьбу з тероризмом» не передбачено навіть визначення «терористичної ідеології», не кажучи вже про шляхи протидії її розповсюдженню, що, на наш погляд, є серйозною проблемою.

Одним із найбільш феноменальних правових явищ сьогодення сміливо можна назвати існування т.зв. «ісламського права». Вказане явище тісно пов'язане з релігійними догмами ісламу, тому основним його джерелом традиційно вважається священний Коран. У цій книзі окрім релігійних норм, які зазначають символ віри та практику проведення обрядів зібрані також норми цивільного, сімейного, спадкового, кримінального права.

Однак, пристосувати священний Коран до всіх випадків життя виявилось неможливо. Таким чином, з'явилося ще одне джерело мусульманського права – Сунна. Незважаючи на те, що зазначені вище джерела визнаються всіма мусульманами, саме із використання Сунни починаються спроби маніпулювання суспільною свідомістю, оскільки різні правові школи визнають різні хадиси, які доволі часто суперечать один одному. У такому випадку одне й те саме явище може бути подане по-різному, залежно від бажання

особи, що дає правову оцінку того чи іншого вчинку. Іншого роду маніпулюванням є спроби тлумачення тих чи інших аятів Корану, що стає можливим через незнання більшою частиною населення історичних аспектів та умов за яких було послано те чи інше одкровення.

Ще одним прийомом, яким користуються недобросовісні мусульманські улеми, задля того, щоб на правовому рівні виправдати дії терористичного характеру членів тих чи інших релігійно-екстремістських угруповань є виривання окремих фраз із тексту священного писання та їх подача поза контекстом.

У наш час, члени терористичних чи релігійно-екстремістських організацій, що сповідують ідеологію ісламського фундаменталізму дуже люблять «оголошувати» джихад своїм політичним супротивникам. Зазначимо, що «оголошення джихаду» – це фактично оголошення війни іншій державі чи групі держав.

Насправді ж, правова процедура оголошення джихаду як священної війни (оскільки джихад це не лише війна) не є такою простою як намагаються показати деякі мусульманські вчені і дещо відрізняється у різних конфесіях. І фактично на даний момент немає ніяких правових підстав для його оголошення, тому оголошення джихаду є лише частиною незаконної пропаганди.

Для ефективної протидії вказаному явищу, на наш погляд, вкрай важливо підвищувати правову грамотність мусульманського населення. Окрім цього, необхідним вбачається систематичне висвітлення вказаної проблеми в засобах масової інформації та різного роду Інтернет-ресурсах, при чому як на суто мусульманських, так і на орієнтованих на більш широку аудиторію з метою формування у населення толерантності, об'єктивного ставлення до ісламу, а також попередження виникнення конфліктів на релігійному ґрунті.

У той же час розуміння для юристів основ мусульманського права, різного роду «підводних каменів» та поширених способів маніпуляції суспільною свідомістю з метою поширення терористичної ідеології вбачається вкрай корисним.

Таким чином, емісари терористичних та релігійно-екстремістських організацій, що сповідують ідеологію ісламського фундаменталізму широко використовують юридичні норми ісламського права для маніпулювання суспільною свідомістю та поширення

ідеології тероризму, спираючись при цьому на основні правові джерела Коран та Суну. Основними методами такого маніпулювання є завідомо неправильне тлумачення тих чи інших норм, а також їх подача поза контекстом.

З метою ефективної протидії вказаному явищу вкрай необхідно покращувати правову грамотність мусульманського населення, формувати здатність до критичного мислення.

Список використаної літератури:

1. [Електронний ресурс] <http://nbnews.com.ua/ru/news/186293>
2. [Електронний ресурс] <http://korrespondent.net/world/3799224-yh-y-talyby-obiavyly-druh-druhu-dzhykhad>
3. Richard N.Ostling, "Islam's Idea of Holy War" Time, 11 February 1991.

© Євгеній Охмак,

студент I курсу

спеціальності «Національна безпека»

Національного університету «Острозька академія»

АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ ЯК ПОКЛИКАННЯ І ПРОФЕСІЇ ДЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЗА ПРАЦЯМИ ВЕБЕРА

Ключовим елементом та основою національної безпеки є політична безпека. В свою чергу однією з найважливіших складових політичної безпеки є політика. Політика, за Максом Вебером, означає прагнення до влади або до здійснення впливу на розподіл влади між державами або всередині держави між групами людей. На сьогодні, зустрічаються різні трактування дефініцій «політика» і «політична безпека». Відповідно потребує уваги розуміння згаданих дефініцій, в якому контексті розглядаються автором. Вітчизняні дослідники під поняттям «політична безпека» розуміють комплекс заходів, спрямованих на збереження конституційно легітимізованого політичного ладу тієї чи іншої держави, забезпечення державотворення і конструктивної політики. Сутність політичної безпеки полягає в наявності стійкого політичного суверенітету в галузі міждержавних відносин та політичної стабільності суспільства, яка досягається формуванням стійкої політичної системи [5]. На нашу думку, політичну безпеку можна розглядати як комплекс заходів, що спрямовані на захист інтересів держави, суспільства та особистості у політичній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Відтак, з огляду на те, хто здійснює політику держави і як вона здійснюється, буде прямо залежати стан політичної безпеки цієї країни. Макс Вебер вважав, що є такі особистості, для яких політика є професійним покликанням – суттю існування таких людей, але є й такі, для яких та ж сама політика є просто професією – засобом для існування. Беззаперечним є те, що такі типи людей становлять для політичної безпеки держави зовсім різне значення й цінність.

Політик, що обрав цю професію з метою заробітку грошей та задоволення своїх амбіцій може становити серйозну загрозу для політичної безпеки держави. Навпаки ж, політик за покликанням повинен стати тим, хто виступить гарантом демократичного розвитку політичної сфери держави та її безпеки.

Спираючись на праці М. Вебера ми можемо розглядати політику як управління державою або ж як вплив на управління держави. Тоді можна сказати, що той, хто займається політикою (політик) прагне до влади. Але до влади можна прагнути як до засобу для існування – грошей, престижу, інших атрибутів або ж як способу існування – підпорядкування влади більш високим цілям. Політики, які займаються політикою за покликанням отримують від цього величезне внутрішнє задоволення. Для таких людей політика – це смисл усього їхнього життя. Такий політик отримує задоволення від відчуття, що займається корисною справою. Зі свого боку політик за професією використовує політику у своїх корисних цілях. Він живе за рахунок неї, робить з політики спосіб заробітку грошей та отримання певних привілеїв.

М. Вебер вважав, що для того аби «жити політикою», потрібно бути незалежним від економічних прибутків, які може принести політична діяльність. Тобто треба бути або багатою людиною, або такою, для якої її матеріальна забезпеченість відіграє в житті мінімальну роль.

Серед тих, які займаються політикою існують такі, що займаються нею «випадково» (політики за випадком), а є й такі, що займаються нею професійно (професійні політики).

«Випадковим політиком» може бути будь-хто з нас. Ми стаємо такими, коли опускаємо свій виборчий бюлетень за котрогось з кандидатів або беремо активну участь у якомусь політичному зібранні, мітингу тощо. Здебільшого, рядові громадяни, таким чином, задовольняють свою потребу участі в політиці. Проте є ще й такі, що можуть називатися політиками «за сумісництвом». Політика для цих людей не стає головною справою життя ні в матеріальному сенсі, ні в ідейному. Ці люди беруть участь в політиці лише у випадку необхідності. Ними можуть бути довірені особи партійно-політичних союзів, члени державних дорадчих органів тощо.

Професійний політик, який живе за рахунок політики, прагне зробити з неї постійне джерело доходу. Такий політик не буде задовольнятися лише своєю платнею, а й буде прагнути отримати хабарі та «чайові».

М. Вебер у своїй праці окремо виділив таку фігуру, як «політичний бос». Бос – це політичний капіталістичний підприємець, який на свій страх та ризик забезпечує певного кандидата в президенти необхідними голосами». Також є необхідним для організації партії і забезпечення її необхідними ресурсами (матеріальними, суспільною підтримкою, давання хабара для її просування тощо). Бос, за М. Вебером, є «невидимою» політичною фігурою, якого цікавить справжня влада, а не показова. Влада його цікавить як джерело фінансового прибутку. Йому абсолютно все одно як суспільство сприймає його фіктивну роль. Для нього головним є підтримка його таємних ставлеників. Натомість він займається лише збиранням голосів.

Отже, М. Вебер в цьому аспекті розглядає політику як могутнє капіталістичне підприємство, метою якого є отримання величезних прибутків.

За М. Вебером існує два типи політичних партій: вождистська демократія (в якій існує сильний лідер, якого поважають) та демократія, яка позбавлена вождя, за якої панують звичайні професійні політики без необхідного покликання.

Ще одне питання, яке М. Вебер підняв у своїй роботі – відношення етики та політики. Виявляється, що між ними немає нічого такого, що їх об'єднує. Автор виділив дві фундаментально етичні орієнтації: «етика переконання» та «етика відповідальності». Тож будь-яка етично орієнтована дія в політиці повинна підпорядковуватися цим двом протилежним принципам. І той, хто зможе їх поєднати у своїй діяльності – зможе вважатися професійним політиком. У свою чергу, це дозволяє узагальнити, що політика повинна здійснюватися відповідально, з належною пристрасстю та непопулістичним окоміром саме тією людиною, яка є лідером та політиком за покликанням. Той, хто займається політикою як головною справою свого життя, повинен усвідомлювати всі етичні парадокси цієї професії. Тобто в ідеалі такою професією повинні займатися лише обрані природою (ті, що народжені бути лідерами, вождями), адже така професія підходить не для всіх.

Робота М. Вебера дає змогу зрозуміти, що ті особи, які займаються політикою не переслідуючи ніяких ідейних інтересів, а лише задля власного збагачення, ніяк не розвивають політичну сферу на краще. Професія політика – це надзвичайно складна професія, достойним представником якої зможе бути лише та особа, яка зможе займатися цим із чесним захопленням, яка в принципі є народженою для цього. Такими людьми є, здебільшого, природжені вожді, лідери, які рухають світ вперед. Лише той має професійне покликання політика, хто може боротися за ідею своєї справи до кінця, не дивлячись на різні незгоди та перешкоди.

Відтак, можна сказати, що методи ведення політики, описані в роботі Вебера є дещо застарілими для сучасного світу, але основні ідеї, які виклав німецький вчений є фундаментальними в політичній науці і актуальними досі. На нашу думку, ідеї роботи М. Вебера можуть слугувати певним орієнтиром у політичній діяльності сучасних політиків.

Як вже зазначалося, політична безпека є ключовою складовою національної безпеки. Це пояснюється зокрема тим, що політичні інтереси та політичні загрози є частиною сукупності тих елементів, що загалом називаються національні. До прикладу, такі політичні загрози, що стосуються політичної влади держави, а також громадянського суспільства, безпосередньо пов'язані з національною безпекою. Відповідно, можна констатувати, що політична безпека в системі національної безпеки виконує важливу роль – виявляє, погоджує і реалізує національні інтереси особи, суспільства і держави [2].

Для повного розуміння поняття «політична безпека» виникає потреба в понятті протилежному – «політичні небезпеки». Політичні небезпеки – це соціальні явища, процеси, дії, які здатні підірвати владу, правовий порядок, викликати хаос, усобиці і конфлікти, викликати загальну деградацію, втрату національної незалежності, ослабити і зруйнувати державу, позбавити громадян політичних прав і свобод, звести нанівець можливості народу, суспільства, опозиції впливати на владу. Це насамперед конфронтаційні дії одних соціально-політичних суб'єктів проти інших (держав, його структур, соціальних груп, партій, еліт, осіб тощо) в боротьбі за владу (світову і внутрішню) [3].

Політичні небезпеки Г.Новицький пропонує зводити в такі 3 основні групи: 1) небезпеки для політичної сфери, що йдуть від інших сфер суспільного життя – економіки, соціальної структури і соціальних стосунків; шкідливих духовно-етичних процесів, військово-оборонних справ тощо; 2) небезпеки для економіки, соціальних стосунків, військової безпеки; 3) небезпеки, що виникають зсередини політичної сфери, для самої себе [4].

Таким чином, на сучасному етапі можна спостерігати багато політичних небезпек, які здатні підірвати владу, правовий та соціальний порядки, викликати хаос, конфлікти, послабити могутність держави, а в деяких випадках призвести до втрати національної незалежності. Здійснення політики є особливо відповідальною сферою, яка може передбачати в собі ряд небезпек для політичної безпеки. Зрозуміло, що здебільшого політичні небезпеки виникають в ході боротьби між політичними суб'єктами. Боротьба за владу між державами може призвести до непередбачуваних наслідків, аж до початку будь-якого виду війни. Навіть боротьба між партіями всередині країни може призвести до політичної та правової нестабільності в країні.

Політик, який веде свою політичну діяльність з метою задоволення своїх матеріальних потреб, свого марнославства становить загрозу для політичної безпеки держави. Діяльність, мотивована таким чином, призведе до поширення корупції та протекціонізму у державних структурах та їх неефективності; політичної нестабільності в державі; невизначеності правового статусу політичної опозиції, її стосунків з владою тощо.

Список використаної літератури:

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика [Електронний ресурс]. – К., 1998. – С. 173-191. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm>.
2. Кравчук О. Місце політичної безпеки в межах цілісної системи національної безпеки [Електронний ресурс] / О. Кравчук // Наукові праці. Політологія. – С. 116-119. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2012/182-170-24.pdf>.
3. Кравчук О. Особливості політичної безпеки України Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2011. – Випуск

23. – С. 85-89. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25792/15-Kravchuk.pdf?sequence=3>.

4. Новицький Г. Забезпечення національної безпеки в сучасних умовах: нові підходи / Г. Новицький // Науковий вісник Національної академії служби безпеки України. – 2004. – № 20. – С. 37–45.

5. Політологічний енциклопедичний словник. – К. : Вид-во Генеза, 2004.

© Ольга Скворцова,

курсант II курсу

Національної академії Служби безпеки України

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ ЛЕГІТИМАЦІЇ НЕТИПОВОГО ДЕРЖАВНОГО УТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ КНЯЗІВСТВА СІЛАНДІЇ)

Чому ми говоримо саме про нетипове державне утворення? І чи є ця тема актуальною сьогодні? Звичайно, адже зовсім недавно ми стали свідками утворення таких самопроголошених держав, як-от: ДНР та ЛНР. Вони існують лише в уяві їхніх творців, на папері або в Інтернеті, вони заявляють про свою державність, але не є державами, а лише імітують їхні певні риси. Проголосили Донецьку та Луганську народні республіки на тлі сепаратистського руху, що активізувався після перемоги Революції гідності в кінці лютого 2014 р. Влада розглядає ДНР та ЛНР, як терористичні організації, а жителів – сепаратистами та терористами, а також вважають, що вони отримують військову допомогу з сторони Росії. Слід зазначити, що і Автономна Республіка Крим знаходиться під окупацією російської влади, тому є спірною територією.

На сторінках іноземної історії ми можемо побачити ще одне таке утворення.

Князівство Сіландія (або Принципат Сіландія) – самопроголошена офіційно невизнана держава, була заснована 1967 р. в міжнародних водах за шість миль від східного узбережжя Великої Британії, як суверенне князівство. У роки Другої світової війни це була військова база, розташована у морі. Її завданням був захист британської території від німецьких авіа рейдерів. Ця база мала назву «Раф Тауер» («Хулганська вежа»), її розмір 40х140 метрів. У 1946 р. британці за наказом залишили морську платформу, отож вона стала «безгоспною». Але узимку 1966 р. відставний майор британської армії Педді Рой Бейтс разом із дружиною Джоан та сином Майклом самовільно захопили «Раф Тауер» і поселилися тут.

Сіландія була заснована на тому принципі, що будь-яка група людей, не вдоволених жорстокістю законів та обмеженнями існуючих національних держав, може проголосити незалежність у будь-якому місці, яке не знаходиться під юрисдикцією іншої суверенної одиниці.

У 1968 р. британська влада спробувала окупувати молоду державу. До платформи підійшли патрульні катери, і князівська родина відповіла попереджувальними пострілами в повітря. До кровопролиття не дійшло, але проти князя Рою як британського громадянина було розпочато судовий процес. 2 вересня 1968 р. суддя Есекса виніс історичну постанову: він визнав, що справа знаходиться поза британською юрисдикцією. 1975 р. вступила в силу перша конституція Сіландії. З цього часу можна вести мову про початок відліку історії князівства Сіландія.

Отже, з 1967 р. Сіландія є конституційною монархією, князівством. Князь – Рой Сіландський (Бейтс), княгиня – Джоан Сіландська (Бейтс), спадкоємець – княжич Майкл Сіландський (Бейтс).

Офіційною мовою Сіландії є англійська, а офіційною валютою – сіландський долар, який прив'язаний до американського.

Прапором Сіландії є червоно-біло-чорний триколон. Червоний колір – символ королівської влади, білий – чистоти, чорний – піратський.

Сіландія проголосила себе зоною вільної торгівлі, тут немає митних зборів та обмежень щодо грального бізнесу.

Положення Сіландії вигідно відрізняється від становища інших самопроголошених держав. Князівство має фізичну територію і має в своєму розпорядженні деякими юридичними підставами на міжнародне визнання. Вимога незалежності базується на трьох аргументах. Найфундаментальнішим з них є той факт, що Сіленд був заснований в нейтральних водах до вступу в силу конвенції ООН з морського права 1982 р., яка забороняє будівництво штучних споруд у відкритому морі, і до розширення суверенної морської зони Великобританії з 3 до 12 миль в 1987 р. на підставі того, що Раф-тауер був покинутий і викреслять зі списків британського адміралтейства, його заняття в 1966 р. розглядаються як колонізація. Поселенці мали повне право заснувати державу і встановити форму правління на свій розсуд. Сіленд відповідає всім критеріям державності, вказаним в конвенції Монтевідео про права та обов'язки держав.

Відповідно до міжнародних норм, розмір держави не може бути перешкодою для визнання. Наприклад, британське володіння остроів Піткерн налічує близько 60 чоловік населення.

Другим важливим аргументом є рішення британського суду 1968 р. Про відсутність юрисдикції Великобританії над Сілендом. Жодна інша країна світу також не заявила про свої права на Сіленд.

По-третє, мається кілька фактів визнання Сіленд де-факто. Конвенція Монтевідео говорить, що держави мають право на існування і самозахист незалежно від офіційного визнання. У сучасній міжнародній практиці мовчазне (Недипломатичне) визнання – досить поширене явище. Воно виникає тоді, коли який-небудь режим не має достатньої легітимності.

Населення князівства складає 11 підданих.

З 1999 р. безпосередню владу здійснює наслідний принц Майкл І. Діє конституція, створена в 1995 р., складається з преамбули та 7 статей. Розпорядження суверенітету оформлюються у вигляді декретів. У структурі виконавчої влади три міністерства: внутрішніх справ, закордонних справ і у справах телекомунікації і технологій. Юридична система ґрунтується на звичайному британському праві.

Чи підпадає Сіландія під ознаки держави?

У сучасному міжнародному праві визначаються такі ознаки держави: територія, влада, населення. Головна ознака – це територія, на яку держава поширює свій суверенітет. У нашому випадку ознака території має нетиповий характер, оскільки Сіландія розташована на нафтовій платформі в океані. Втім, це жодним чином не ставить під сумнів законний характер цієї території. Також у Сіландії є населення, яке перебуває у підданстві держави. Кількість населення (11 осіб) жодним чином не впливає на його юридичний статус. Владу представляє князь. Незалежним князівство стало у 1975 р., коли набрала чинності конституція. Сіландія має власне законодавство. Отже, Сіландія являє собою соціальне явище, обмежене певними історичними рамками. І навіть, за відсутності деяких із вищезазначених ознак державність не втрачається.

Якщо аналізувати ознаки квазідержави, то Сіландія підпадає під цей термін, адже князівство не входить до спільного суверенітету з іншими державами, тобто не входить до складу обох держав, не має подвійного громадянства, одна офіційна мова.

А от ДНР та ЛНР не можна вважати квазідержавами, адже вони відзначаються внутрішньою нестабільністю та гострими конфліктами, вони не спроможні забезпечити мінімальні громадянські умови, тобто мир, порядок, безпеку, вони не забезпечують практичного здійснення урядових функцій, властивих для міжнародно визнаних держав. ЛНР та ДНР характеризуються підвищенням кримінального та політичного насилля, а за певними ознаками Україна може мати статус квазідержави, бо вона втратила контроль над своїми кордонами, наявні етнічні, релігійні, мовні, культурні конфлікти та військові дії, неефективна економічна політика, високий рівень корупції.

Отже, ЛНР та ДНР – організаційні структури, створені Російською Федерацією на окупованій нею частині території України внаслідок військової агресії, а загалом влада Росії у конкретному регіоні встановлюється шляхом самопроголошення без будь-якого визнання з боку центральної влади чи інших держав. Тому, під квазідержавою слід розуміти створену військовим шляхом несувєренну організацію публічної влади на певній території з нестабільним правопорядком, котра відзначається дефіцитом легітимності та відсутності міжнародного визнання.

Можна дійти висновку, що самопроголошені держави підтримують дипломатичні зв'язки з більшістю світових держав. Хоча можуть мати конституцію, як Сіландія, населення та суверенітет, однак не можуть бути офіційно визнаними, тому це князівство вважається самопроголошеним та не є суверенним.

Наукове видання

**ОСВІТА І НАУКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ**

**Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції
8 червня 2018 р. м. Острого**

Збірник наукових праць

Головний редактор – *Ігор Пасічник*

Відповідальний редактор – *Микола Романов*

Технічний редактор – *Роман Свиначрук*

Комп'ютерна верстка – *Наталія Крушинська*

Художнє оформлення обкладинки – *Роман Свиначрук*

Матеріали друкуються в авторській редакції

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 18,95. Електронний варіант. Зам. № 76–18.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.